

KRONIKA
SZKOŁY W PAPROCANACH

TYCHY 2018

Uwagi wprowadzające

Kronika szkoły w Paprocanach jest zapisem wydarzeń z życia katolickiej wiejskiej szkoły ludowej powstałej w 1 połowie XIX wieku, od 1839 roku nazywanej „Szkolą Paprocańską”. Założona została we wrześniu roku 1860. Ostatnia jej strona odnosi się do początków kwietnia roku 1909. Dostarcza wiadomości nie tylko z okresu, w którym była pisana, lecz także z czasów wcześniejszych. Ponadto zawiera drobne wpisy dokonane później niż kwiecień 1909 roku.

Trudno przecenić bogactwo zawartych w *Kronice* treści. Opisuje ona „Szkolę Paprocańską” na tle gminnym, powiatowym (zwłaszcza działalności pszczyńskiego szkolnego okręgu inspekcyjnego) i ponadregionalnym, z odniesieniami do współczesnych jej realiów społecznych, gospodarczych i politycznych. Jest dokumentem historii Paprocan i ziemi pszczyńskiej oraz, borykającego się z wieloma problemami, szkolnictwa ludowego rejencji opolskiej w wieku XIX i na początku wieku XX. Jest historią miejsca oraz wielu ludzi.

Kronika informuje, że „Szkola Paprocańska” powstała z inicjatywy dwóch sąsiadujących ze sobą gmin: Paprocan i Cielmic. Dowiadujemy się również, że działała początkowo w domu paprocańskiego gospodarza Johanna Czardybona, a od 1839 roku we własnym obiekcie zlokalizowanym najpierw na gruntach Cielmic („stara szkoła”)¹, a później – od 1902 roku – w obrębie wsi Paprocany („nowa szkoła”)² i że do rozdzielenia obu szkolnych gmin doszło ostatecznie w 1874 roku.

Głównymi bohaterami *Kroniki* są uczniowie „Szoły Paprocańskiej”, w większości anonimowi oraz – przywoływani najczęściej z imienia i nazwiska – jej nauczyciele. W roli bohaterów drugoplanowych plasują się paprocańscy i cielmiccy gospodarze, sołtysi, ławnicy gminni, członkowie zarządu szkolnego i sądów wiejskich, a także lokalni, powiatowi i rejencyjni inspektorzy szkolni. Na dalszym planie występują nauczyciele wielu katolickich i niektórych ewangelickich szkół oraz duchowni ziemi pszczyńskiej, tutejsi urzędnicy państwowi i książęcy różnego szczebla i branż (np. starostowie, burmistrzowie, komisarze policyjni), rzemieślnicy i kupcy, a także „goście” spoza pszczyńskiego regionu. Na kartach *Kroniki* pojawiają się takie postacie jak: ksiądz biskup sufragan Bernard Bogedain, który jako radca rządowy i główny inspektor szkół elementarnych rejencji opolskiej wizytował „stara szkołę paprocańską” w 1853 roku, ksiądz Paweł Skórka – proboszcz parafii w Tychach i

¹ W budynku „starej szkoły” mieści się obecnie „Tawerna pod Różą Wiatrów” (Tychy, ul. Jana Targiela 4).

² W budynku „nowej szkoły”, zajmowanej przez szkołę do początków lat osiemdziesiątych, znajduje się obecnie Przedszkole nr 3 (Tychy, ul. Paprocańska 156).

rewizor tutejszej szkoły do 1856 roku, ksiądz Jan Kapica – proboszcz parafii tyskiej, obecny na uroczystości poświęcenia „nowej szkoły paprocańskiej” w marcu 1902 roku, ksiądz August Schumann – proboszcz parafii w Bieruniu Starym, dziekan dekanatu mikołowskiego, komisarz ksiązęco-biskupiego komisariatu pszczyńskiego i w latach 1867-1872 rewizor szkoły w Paprocanach, czy pochodzący z Paprocan, a czynny w Berlinie rzeźbiarz August Kiss – założyciel tzw. Szkolnej Fundacji dla Dzieci Pracowników Huty Paprockiej.

*

Kronika zawiera rozbudowaną część wstępną, w której m.in. wskazano na patrona i rewizora szkoły, jej dochody i majątek oraz strony zobowiązane do budowy lokalu szkolnego i utrzymania szkoły wraz z nauczycielstwem. Szczegółowo omówione zostały tam kwestie związane z przysługującym nauczycielowi uposażeniem (wynagrodzenie pieniężne oraz otrzymywane *in natura* lub w formie rekompensaty pieniężnej deputat zbożowy, pasza dla bydła, materiał opałowy). Wśród szeregu informacji wprowadzających znajdują się także (systematycznie uzupełniane przez kolejnych nauczycieli) rozbudowane tabelaryczne wykazy proboszczów parafii pod wezwaniem św. Marii Magdaleny w Tychach, do której gmina Paprocany przynależała (wykaz poprowadzony do roku 1930) oraz nauczycieli zatrudnionych w „Paprocańskiej Szkole” (wykaz zamykający się rokiem 1922). Podobnie cenne wydają się być wykazy gospodarzy obu gmin partycypujących w kosztach utrzymania szkoły.

Zasadnicza część *Kroniki* nosi tytuł: *Wydarzenia i zmiany w szkole w Paprocanach od momentu objęcia urzędu przez nauczyciela szkolnego Nowaka w 1849 roku*. W ramach następujących po sobie lat kalendarzowych lub szkolnych, przedstawione zostały, według przyjętego schematu, takie podstawowe „kwestie z życia szkoły” jak: 1) stan techniczny, rozplanowanie i wyposażenie budynku szkolnego wraz z mieszkaniem nauczyciela, obiekty towarzyszące (obora, studnia, szalety, itd.), naprawy, remonty, budowy, itp., 2) liczba i liczebność klas, frekwencja uczniów, coroczny egzamin szkolny, wizytacje szkolne, pomoce dydaktyczne, 3) liczba nauczycieli, ich pobory i warunki życia, fluktuacja kadry nauczycielskiej, 4) szkolne konferencje robocze i generalne konferencje nauczycielskie, 5) akademie oraz inne szkolne uroczystości.

Spośród wielu problemów związanych z lokalem szkolnym i szeroko rozumianym szkolnym obejściem dużo uwagi poświęcono sprawie budowy „nowej szkoły”, ciągnącej się przez 22 lata, do roku 1902. Przy tej okazji zamieszczono obszerny opis nowo wybudowanego obiektu wraz z wyposażeniem, wspominając o jego oględzinach dokonywanych przez osoby zamierzające posłużyć się w innych szkołach rozwiązaniami zastosowanymi w Paprocanach.

Zapiski dotyczące uczniów zawierają szereg danych liczbowych. Do 1874 roku niepokoiła kronikarzy duża różnica między liczbą dzieci objętych obowiązkiem szkolnym a faktycznie uczęszczających do szkoły. Później przytaczano, już bez większych emocji, liczbę dzieci nowo przyjętych oraz kończących szkolną edukację, a także liczbę uczniów, jaką miała szkoła na początku roku szkolnego. Wielokrotnie informowano o podziale dzieci na klasy: niższą i wyższą (kiedy szkoła liczyła mniej niż 150 uczniów) lub niższą, średnią i wyższą (kiedy było ich co najmniej 150), a tych ostatnich na oddziały. Do ciekawszych zaliczają się ustępy mówiące o organizacji roku szkolnego, który zaczynał się najczęściej w kwietniu i kończył wiosną roku następnego egzaminem z uzyskanej wiedzy, od 1876 roku nazywanym „wielkanocnym”. Zajmujący jest fragment dotyczący się egzaminu przeprowadzonego 21 kwietnia 1884 roku, kiedy w szkole uczono „systemem trójklasowym”. Wymienione zostały przy tej okazji przedmioty, z których dzieci były egzaminowane, a ponadto przytoczone zadania egzaminacyjne. Czasami jest też mowa o feriach szkolnych, które przypadały na okres nasilania się prac polnych (letnie – na przełom lipca i sierpnia, jesienne, tzw. kartoflane – na przełom września i października), a trwały po dwa, trzy, cztery tygodnie. Możemy także przeczytać o uciążliwościach w prowadzeniu lekcji gimnastyki dla chłopców oraz prac ręcznych dla dziewcząt. Kronikarze wymieniają również, znajdujące się na wyposażeniu szkoły, pomoce dydaktyczne, jak np. maszynę do czytania, czytanki i podręczniki, mapy ściennie, „cenne” tablice poglądowe Winckelmanna i „Tablice ściennie Boppa”.

Dokładnie relacjonowano o problemach związanych z fluktuacją kadry nauczycielskiej. *Kronika* jest pełna narzekań na brak odpowiednich „sił nauczycielskich”, zarówno w czasach, kiedy w szkole uczył jeden nauczyciel, jak i wtedy, gdy było ich dwóch (1853-1907). Etat trzeciego nauczyciela przyznany został szkole paprociańskiej „z powodu wysokiej liczby uczniów” dopiero w 1907 roku. Z troską pisano o ustawicznych zastępstwach i wymianach nauczycieli, zwłaszcza pomocniczych (adiuwantów), którzy pracowali w szkole często od jednego do kilku miesięcy. Czytając *Kronikę* można się zorientować w możliwościach awansu ówczesnego pracownika szkoły i dowiedzieć, jak długi był czas od otrzymania *prezenty*³ na stanowisko nauczyciela do jego zaprzysiężenia.

Interesującą lekturą są opisy generalnych konferencji nauczycielskich, organizowanych każdego roku jesienią, na szczeblu inspektoratu powiatowego. Zwoływali je okręgowi inspektorzy szkolni, którymi początkowo byli duchowni, a po 1872 roku, kiedy do

³ Dokument przedstawiający kandydata do zatwierdzenia na stanowisko nauczyciela, wystawiony przez patrona szkoły.

szkół ludowych wprowadzono – jako wykładowy – język niemiecki, osoby świeckie⁴. Konferencje te miały przede wszystkim sprawozdawczo-informacyjny charakter i podejmowały kwestie związane ze szkolnictwem elementarnym. Jednym z często przywoływanych w *Kronice* punktów obrad była okręgowa biblioteka nauczycielska. Na pierwszej wspomnianej konferencji, z roku 1860, omawiany był problem parafialnej przynależności „Szkoły Paprocańskiej”, wtedy znajdującej się w granicach Cielmic należących do parafii bieruńskiej. Począwszy od roku 1878, opisy konferencji nauczycielskich są systematycznie prowadzone i obszerne. Przy okazji opisu obrad z lat 1884 i 1906 przytoczone zostały dane statystyczne dla szkolnictwa pszczyńskiego okręgu inspekcyjnego (liczba szkół, klas, uczniów, nauczycieli, braki kadrowe).

Informacje o programie nauczania i możliwościach jego realizacji pojawiają się od 1878 roku, głównie przy opisach szkolnych konferencji roboczych, organizowanych zazwyczaj cztery razy w roku w jednej ze szkół okręgu konferencyjnego (tyskiego i międzyrzeckiego), do którego szkoła paprocańska należała. Co dwa lata jedna z takich konferencji odbywała się w paprocańskiej szkole. Porządek konferencji obejmował lekcję próbną, prezentację referatu i koreferatu oraz dyskusję i wnioski. Zajmowano się m.in. problemem nauczania elementarnego w tzw. dwujęzycznej szkole ludowej (z niemieckim językiem wykładowym i polskojęzycznymi uczniami). Wiele uwagi poświęcano metodom wypracowania u uczniów umiejętności czytania ze zrozumieniem i samodzielnego pisania. Rozważano możliwość prowadzenia lekcji w przepełnionych klasach, realizacji materiału pamięciowego i nauczania pogładowego. Dyskutowano nad sposobami kształcenia w zakresie języka (ortografia, gramatyka, stylistyka, kaligrafia), rachunków, rysunków i geometrii, geografii, przyrody i fizyki, religii i historii biblijnej (np. o konkordancji historii biblijnej i katechizmu), itp. Nie stroniono od takich zagadnień jak: rola szkoły w wychowywaniu dzieci oraz zwalczaniu problemów socjalnych i alkoholizmu, czy zachowanie się nauczyciela wobec gminy i w miejscach publicznych. W roku 1878 zastanawiano się, jak zapoznać uczniów z nowymi systemami: miar i monetarnym, „aby wiedza o nich poprzez szkołę trafiła także do domów”. Chodziło o, stosujący zasadę podziału dziesiętnego, system metryczny, mający za podstawę metr i kilogram oraz o markowy system pieniężny. Zastępowały one miary pruskie (obowiązujące od 1817 roku) i stary system talarowy.

⁴ Do 1872 roku szkoła paprocańska podlegała następującym inspektorom okręgowym: ks. J. Hawlitzkiemu, ks. J. Trosce, ks. A. Joschowi, ks. J. Meierowi, ks. A. Wielochowi, a w latach 1873-1909 inspektorom okręgowym: Kuźnikowi, Wojtylakowi, dr. Rhode, Pastuszykowi, Rzeznitzkowi, Wiercinskiemu.

Do ważnych wydarzeń szkolnych zaliczone zostały uroczystości związane z przekazywaniem uczniom darów – w postaci książek, przyborów szkolnych i ubrań – od tzw. Szkolnej Fundacji Kissa. Szeroko opisano uroczystości poświęcenia szkoły w Cielmicach (1874) i „nowej szkoły” w Paprocanach (1902), w skromniejszym zakresie obchody „święta dzieci” z 1905 roku. Wiele miejsca zajmują opisy akademii szkolnych organizowanych z okazji patriotycznych świąt rocznicowych, jak „Dzień Sedanu” (od 1874 r.), urodziny cesarzy niemieckich Wilhelma I (od 1876 r.) i Wilhelma II (od 1889 r.), rocznice śmierci członków rodziny cesarskiej oraz ich przodków, itp. Nie pominięto dwudniowych obchodów złotych godów pary cesarskiej z 1879 roku, połączonych z festynem zorganizowanym dla szkolnych dzieci.

„Z wydarzeń w gminie” relatywnie dużo miejsca poświęcono klęskom żywiołowym (m.in. powodziom i suszy z lat 1902-1904) oraz chorobom i epidemiom dziecięcym (tyfus, odra, szkarlatyna). Przytoczono także liczbę mieszkańców Paprocan i Cielmic z roku 1864, zwrócono uwagę na ożywioną działalność budowlaną wśród mieszkańców Paprocan w latach 1900-1906, przebudowę drogi z Huty Paprockiej do Tychów, a nawet na przeprowadzony wtedy połów ryb w Jeziorze Paprocańskim.

*

Przechowywana w Muzeum Miejskim w Tychach księga *Kroniki szkoły w Paprocanach* posiada twardą, wykonaną w trakcie konserwacji, okładkę z naklejonym oryginalnym napisem: *Schul=Chronik (Band I) [Kronika szkolna (tom I)]*. Zapiski kronikarskie zajmują, z nielicznymi wyjątkami, obie strony kartek wielkości 20,5x33,0-33,5 cm. Księga zawiera 232 strony zapisane i parę pustych. Strony są w większości numerowane. W paginowanej części (235 stron) brakuje kilku kartek. Oprócz tekstu narracyjnego, w *Kronice* zamieszczone zostały tabele i odpisy urzędowych dokumentów. Nie zaobserwowano luk w ciągłości narracji.

Zdecydowaną większość stron zapisano z pozostawieniem marginesu – zewnętrznego (przy lewej lub prawej krawędzi strony), wyjątkowo zewnętrznego i wewnętrznego (przy lewej krawędzi strony, do 1863 roku) – szerokości od około 3-4 cm (do 1863 r.) do około 6-6,5 cm (od 1880 r.). Na marginesach widnieją krótkie notatki sygnalizujące treść znajdujących się obok zapisków (uznane za rodzaj podtytułów i włączone w tłumaczeniu do tekstu głównego) oraz wpisy szkolnych wizytatorów z imiennymi podpisami. Zapiski prowadzono, z niewielkimi wyjątkami, bardzo starannie, z zachowaniem w miarę możliwości równych odstępów między wierszami. „Objętość” stron jest dość zróżnicowana, zawiera

około 21-22 (do 1863 r.), około 25-33 (1863-1880) i około 35-40 (1880-1907) wersów. Przekreślenia tekstu trafiają się rzadko.

Kronikę pisano przy użyciu pióra i czarnego atramentu. Atrament barwy czerwonej stosowany był krótko (1893/1894, 1894/1895) do nanoszenia notatek („podtytułów”) na marginesach stron. Dopisane na trzech stronach „uwagi polskie” wykonano przy użyciu atramentu niebieskiego.

Segmentacja tekstu *Kroniki* jest czytelna i logiczna, zgodna – acz nie zawsze konsekwentnie – z porządkiem lat kalendarzowych i szkolnych. Oprócz wspomnianych „marginesowych podtytułów informacyjnych”, stosowano czasami podział treści tekstu na punkty i podpunkty oraz podkreślenia. Występują także wtórne podkreślenia oraz „zakreślenia” rodzajem klamry na marginesie, wykonane bez zastosowania linijki, kredką czerwoną albo niebieską, bądź ołówkiem. Dotyczą one np. Szkolnej Fundacji Kissa.

*

Kronika Szkoły Paprocańskiej jest księgą rękopiśmienną, prowadzoną w języku niemieckim odręcznym, łamanym pismem gotyckim o „ostrych kątach” (tzw. niemiecką *Kurrentschrift*). W „odręcznym gotyku niemieckim” występują bardzo duże różnice między pismami indywidualnymi. Wynika to m.in. z faktu, iż jednym pociągnięciem pisze się wiele liter (nazwa od łac. *curre* – bieć), przy formalnym dużym podobieństwie niektórych z nich (np. „e” i „n”, „s” i „h”, „L” i „B”). Stąd „odczytanie” tekstu pisanego przez wielu autorów w ciągu półwiecza jest zajęciem czasochłonnym i momentami skazanym na niepowodzenie. W kilku wypadkach nie udało się rozstrzygnąć, o jaką literę kronikarzowi chodziło. „Okrągłe” pismo łacińskie zastosowane zostało (nie zawsze konsekwentnie) w odniesieniu do przytaczanych imion i nazwisk, nazw miejscowości i miesięcy, niektórych tytułów lub podtytułów (albo ich fragmentów) oraz terminów „obcojęzycznych”, jak: *in natura, pro Quartal, postnumerando, dato, Conferenz, a. cr., Vocation, Presente, per copiam decreti*, itp.

Przy tłumaczeniu *Kroniki* pojawił się także szereg innych problemów. Oprócz wszechobecnej XIX-wiecznej ortografii i gramatyki, należą do nich trudności w „odczytaniu” i zrozumieniu użytych archaicznych zwrotów i terminów (np. *Emolumente, Subsellia, Commoditäten, Interimistikum, Crepeste Papier*) oraz skrótów. Jako przykład mogą służyć jednostki starych systemów mierzenia: 1) pojemności ciał sypkich, jak szefel/korzec, wiertel/ćwiertnia, garniec/miara, kwarta (*Scheffel = Schffl., Viertel, Metze = Mtz., Quart/Quarte*), 2) wielkości zbiorów siana i słomy, jak kopa lub cetnar, wiązka, snop

⁵ Jedynie bardzo drobne uzupełnienia listy nauczycieli zatrudnionych w szkole w Paprocanach napisane zostały w języku polskim.

(*Schock. Zentner, Gebund = Geb., Schütte = St.*), 3) objętości drewna opałowego, jak sążeń/sąg, szajt/szajta (*Klafter = Klfr., Sheite*).

*

Kronika szkoły w Paprocanach ma sześciu autorów. Są nimi nauczyciele pełniący kolejno po sobie funkcję kierownika szkoły. Każdy z kronikarzy pisał inną odmianą odręcznego pisma gotyckiego, stosując indywidualny styl i dość dowolnie akcentując wybrane przez siebie szczegóły w czynionych zapiskach.

Nauczycielem inicjującym pisanie *Kroniki* był August Nowak, pracujący w szkole w Paprocanach od roku 1849. Zakładając kronikę spełnił, jak podaje, swój obowiązek „gromadzenia informacji na temat szkoły, w której jest zatrudniony”. Ambicją nauczyciela Nowaka było, aby *Kronika* służyła jego następcom „jako wskazówka w codziennych problemach życiowych”, a także, aby stanowiła „księgę pamiątkową zmarłych i jeszcze żyjących kolegów, czynnych kolejno w tej instytucji”. Najwięcej uwagi poświęcił „sprawie uposażenia nauczyciela”. I tej sprawy dotyczy zredagowana w języku niemieckim i polskim (!) ugoda zawarta w 1862 roku z gminą Paprocany, przytoczona w dwujęzycznej formie.

W latach 1863-1880 zapisem wydarzeń z życia szkoły w Paprocanach zajmował się August Beer. Pisał wprawdzie najmniej starannie, lecz najbardziej oryginalnie, czasami w pierwszej osobie, najwięcej uwagi poświęcając uroczystościom szkolnym.

Do 1899 roku *Kronikę* kontynuował Constantin Biczysko, gubiący końcówki wyrazów, a nawet całe wyrazy, nie zawsze kończący zdanie, używający „eksperymentalnie” czerwonej kredki i tuszu. Nauczyciela Biczysko interesowały przede wszystkim konferencje szkolne i generalne konferencje nauczycielskie, na drugim miejscu – pomoce dydaktyczne, zwłaszcza te, które służyły do pogładowego nauczania szeroko pojętego przyrodoznawstwa.

Czwarty kronikarz – Carl Namysło pełnił funkcję I nauczyciela w Paprocanach w latach 1899-1904, tj. w okresie, kiedy udało się szczęśliwie sfinalizować „starą sprawę budowy nowej szkoły”. Zawdzięczamy mu szczegółowy opis „nowej szkoły w Paprocanach”.

Ostatnie karty *Kroniki* należą do nauczycieli Otto Alicha (1905-1907) i Aleksandra Kuscha (1908-1909). Pierwszy poinformował m.in. o „święcie dzieci” zorganizowanym na „dużej łące w Paprockiej Hucie”, drugi zdążył szerzej przedstawić własną sylwetkę nauczyciela z bogatym stażem.

*

Uwagi do tekstu tłumaczenia:

- 1) Zachowano oryginalny układ tekstu. Jedynie „notatki – podtytuły” i wpisy wizytatorów, znajdujące się najczęściej na marginesach rękopisu, włączono – zapisane kursywą – do tekstu.
- 2) Zachowany został oryginalny zapis imion i nazwisk.
- 3) Nazwy miejscowości oraz powiatu z danego okresu podano w wersji polskojęzycznej. Wersja niemieckojęzyczna (wraz z dodatkowymi uwagami) uwzględniona została w opracowanym indeksie miejscowości.
- 4) Występujące często w oryginalnym tekście określenie „pan” (*Herr*) zachowane zostało w odniesieniu do nauczycieli, inspektorów i innych osób świeckich, a pominięte w wypadku osób duchownych. Skrót „p.” rozwinięto w formę „pan”.
- 5) Spolszczone zostały tytuły książęce, np. „książę pszczyński” – zamiast *Fürst von Pless*, „książę raciborski” – zamiast *Herzog von Ratibor*.
- 6) Liczby zapisane cyframi podane zostały w formie oryginalnej, np. *2 Klassen* – „2 klasy”. W wypadku godzin, oryginalny zapis podano w nawiasach obok wersji uwspółcześnionej, np. godz. 10.30 (½ 11).
- 7) Przytaczane w nawiasach niemieckojęzyczne terminy i zwroty podane zostały według oryginalnego zapisu.
- 8) Tekst tłumaczenia zaopatrzone w zamieszczone w przypisach komentarze objaśniające.
- 9) Do tłumaczenia dołączono opracowany indeks nazwisk i indeks miejscowości występujących w *Kronice*.

dr Edelgarda Foltyn

Kronika

SZKOŁY

we wsi

PAPROCANY⁶

Założona we wrześniu 1860 roku,
przez nauczyciela Augusta Nowaka.

Kontynuowana przez nauczyciela	Augusta Beera	od 1863 do 1880
"	"	Constantina Biczysko
"	"	od 1880 do 1899
"	"	Carla Namysło
"	"	1899 – 31.12.1904
"	"	Otto Alich
"	"	1905 – 1907
"	"	Alexandra Kuscha
"	"	1908 – 1912

Kronika szkoły w Paprocanach, w powiecie pszczyńskim

Choć każda miejscowość, każda publiczna instytucja ma swoją historię, to katolicka szkoła w Paprocanach takowej nie posiada. Ponieważ jednak powinnością każdego nauczyciela jest gromadzenie – podczas swojej działalności – informacji na temat szkoły, w

⁶ Tytuł *Kroniki* można także ująć inaczej: 1) *Kronika szkoły wiejskiej w Paprocanach*, 2) *Kronika szkoły w Paprocanach*, ewentualnie 3) *Kronika Szkoły Paprocańskiej* (taką nazwę – *Paprotzener Schule* – szkoła uzyskała w 1839 roku).

której jest zatrudniony, nauczyciel August Nowak założył tę szkolną kronikę i wierzy, że posłuży ona nie tylko jako pomoc, ale będzie także księgą pamiątkową zmarłych i jeszcze żyjących kolegów, czynnych kolejno w tej instytucji.

Kronika służyć będzie nowo przyjętemu nauczycielowi, kiedy dowie się z niej o warunkach i stanie szkoły w przeszłości. Będzie dodawać odwagi wahającemu się nauczycielowi, kiedy przeczyta, że także jego poprzednicy zmagali się z wieloma trudnościami i nieprzyjemnościami, a mimo to nie tylko nie poddawali się, lecz z jeszcze większą siłą parli do przodu. Tutaj dowie się, jak ominąć przeszkody, które mogłyby zniweczyć część jego pracy. Kronika wskaże mu dokładnie wszystkie jego prawa i możliwości ich wykorzystania, uposażenie i źródła, z których one płyną.

Kronika szkolna ma być księgą pamiątkową zmarłych nauczycieli, których groby nie sposób oznaczyć monumentalnymi pomnikami i którzy posiadali ledwo tyle, by zaspokoić najbardziej niezbędne potrzeby życiowe. Gdyby nauczyciel miał być strapiony bezowocnością i brakiem docenienia jego starań, uciążliwościami i niskim wynagrodzeniem, może szukać w tych notatkach pocieszenia. Dowie się z nich, że nie tylko jemu samemu tak się wiedzie. Dowie się, że już dziesiątki lat przed nim pracowały nad dziełem nauczania dusze, które chyba z o wiele większymi niedogodnościami walczyły, a ich doczesna zapłata była dużo niższa. I że dusze te – zachęczone do działania pokrzepiającą wiarą, iż ich starania nie będą daremne i zaowocują w późniejszym czasie i – zadowolwszy się nadzieją na zapłatę po Tamtej Stronie – nie przestawały pracować aż do godziny, w której Bóg – Nagrodziciel Wszystkiego Dobrego przywołał je do siebie.

Lista
Przewielebnych Księży Proboszczów
czynnych przy katolickim kościele parafialnym w Tychach⁷

Lp.	Imię i nazwisko księży proboszczów	Byli czynni		Uwagi
		od roku	do roku	
1.	Wenczeslaus Brzozowsky ⁸	1677	1687	
2.	Thomas Kieltyka ⁹	1687	1697	
3.	Stanislaus Jedrkewitz ¹⁰	1697	1722	
4.	Gregorius Hollas ¹¹	1722	1744 ¹²	

⁷ Chodzi o kościół parafialny p.w. św. Marii Magdaleny w Tychach. Świątynia murowana powstała w drugiej połowie XVIII wieku, gdzie wcześniej stała świątynia drewniana. Pierwszy tyski kościół znajdował się prawdopodobnie w innym miejscu, przy dzisiejszej ulicy Starokościelnej. Paprocany zostały przypisane do parafii tyskiej około roku 1500 (za: *Osiem wieków...*, s. 14, 15; Myszor J., *Historia kościoła katolickiego...*, s. 602-605).

⁸ Ksiądz Wacław Brzozowski (Brzezowski) zaprowadził w parafii tyskiej księgi chrztów i ślubów. Zmarł prawdopodobnie w październiku 1687 roku (za: Wycisło J., *Dzieje parafii...*, s. 53-58; Myszor J., *Historia kościoła katolickiego...*, s. 622; *Kronika szkoły w Tychach*, s. 10 [17]).

⁹ Ksiądz Tomasz Franciszek Kieltyka (Kieltyka) przed objęciem parafii tyskiej był wikariuszem w Mikołowie; za „niegodne duchownego prowadzenie się” został wyrokiem sądu biskupiego z dnia 22 grudnia 1694 roku, z probostwa w Tychach usunięty. Parafię opuścić miał dopiero w 1697 roku (za: Wycisło J., *Dzieje parafii...*, s. 58-60; Myszor J., *Historia kościoła katolickiego...*, s. 622; *Kronika szkoły w Tychach*, s. 10 [17]).

¹⁰ Ksiądz Stanisław Jedrkewicz (Jędrkowicz) proboszczem w Tychach ustanowiony został 9 sierpnia 1696 roku. W czasie konsekracji drewnianego kościoła parafialnego p.w. św. Marii Magdaleny (29 maja 1708 lub 1718 roku) Wojciech Czardybon z Paprocana ofiarował kościołowi mszał. W 1722 roku ks. Jedrkewicz przeszedł do parafii w Suszcu, a w roku następnym do parafii w Brzeźcach. Zmarł w roku 1734 (za: Wycisło J., *Dzieje parafii...*, s. 60-67; Myszor J., *Historia kościoła katolickiego...*, s. 622; *Kronika szkoły w Tychach*, s. 10 [17]).

¹¹ Ksiądz Grzegorz Wojciech (Gregorius Adalbertus) Hollas (Hollasiński) był proboszczem w Tychach od końca roku 1722 do roku 1743. Pochodził z Pszczyny. Zmarł początkiem roku 1743 (za: Wycisło J., *Dzieje parafii...*, s. 68-75 – jako Jerzy Wojciech Hollasiński = Hollas = Heles); Myszor J., *Historia kościoła katolickiego...*, s. 622; *Kronika szkoły w Tychach*, s. 10 [17] – jako Jerzy Wojciech (Gregorius Adalbertus) Hollas).

¹² Nieściskość kronikarza. Ksiądz Hollas (Hollasiński) zmarł już na początku roku 1743, po długiej chorobie. Do października 1744 roku administratorem parafii tyskiej był ks. Wojciech Węgrzynek z Mokrego, pomocą duszpasterską służył ks. Jan Muszyński z Mikołowa (za: Wycisło J., *Dzieje parafii...*, s. 75).

5.	Andreas Tomicky ¹³	1744	1773	
6.	Stanislaus Kroczek ¹⁴	1773	1803	Pochodzi z <u>Paprocana</u> .
7.	Martin Beer ¹⁵	1803	1811	
8.	Michael Damek ¹⁶	1811	1819	
9.	Franz Goldstein ¹⁷	1819	1819	Zmarł w czasie swojej nominacji ¹⁸ .
10.	Paul Skórka ¹⁹	1819	1857	Zmarł w Tychach.

¹³ Ksiądz Andrzej Józef Tomicki (1700 lub 1702-1773) urodził się w Pszczynie. Studiował w Krakowie, gdzie przyjął święcenia kapłańskie. Zajmował się odbudową stanu materialnego parafii i życia religijno-społecznego swych parafian. Założył nowe księgi parafialne (1749 rok). W latach 1759-1760 był więziony w Pszczynie i Koźlu za potajemne rozmowy w Krakowie w sprawie nękania ludności przez wojska pruskie, austriackie i rosyjskie. W czasie jego nieobecności w posługach duszpasterskich zastępowali go duchowni z okolicznych miejscowości, m.in. pochodzący z Paprocana ks. Marcin Kroczek, brat późniejszego proboszcza tyskiego Stanisława Krocza. Ks. Tomicki prowadził także działalność charytatywną, pomagając m.in. rodzinie Jerzego Niemczyka z Paprocana. Zamierzał budować nowy kościół parafialny. Na odpisie dokumentu – umowy z przedstawicielami parafii w sprawie bezpłatnej pomocy przy budowie murowanego kościoła, z 11 sierpnia 1769 roku, wyszczególniony jest m.in. „Woit Paprocki – Jędra Szaltys”. Wtedy także ks. Tomicki zobowiązał się przeznaczyć wszystkie swoje oszczędności na budowę nowej świątyni. Zmarł 4 lutego 1773 roku (za: Wycisło J., *Dzieje parafii...*, s. 75-86; Myszor J., *Historia kościoła katolickiego...*, s. 622-623; *Kronika szkoły w Tychach*, s. 10 [17]).

¹⁴ Ksiądz Stanisław Kroczek (1743-1803) urodził się w Paprocana, w rodzinie chałupnika Klemensa Krocza. Po uzyskaniu święceń kapłańskich w 1767 roku pełnił najpierw funkcję wikariusza i proboszcza w parafii pszczyńskiej. W Tychach zrealizował pomysł budowy nowego murowanego kościoła parafialnego, m.in. z wydatną pomocą mieszkańców Paprocana. Prace budowlane trwały przez dwa lata, od roku 1780 do roku 1782. W 1790 roku Jan Czardybon z Paprocana ofiarował do nowo wybudowanej świątyni krzyż zamieszczony na tzw. tęczu (belce poprzecznej przed prezbiterium). Proboszcz Kroczek zakupił do kościoła ołtarz główny, witraże i 10 dużych obrazów. Zmarł 25 marca 1803 roku (za: Wycisło J., *Dzieje parafii...*, s. 86-96; Myszor J., *Historia kościoła katolickiego...*, s. 604-605, 623; *Kronika szkoły w Tychach*, s. 10 [17]).

¹⁵ Ksiądz Marcin Beer pochodził z Gliwic. Przed objęciem parafii w Tychach był wikariuszem w Łędzinach. W Tychach nie udało się ks. Beerowi zrealizować swojego zamiaru – postawienia murowanego probostwa. W 1811 roku został proboszczem parafii łędzińskiej (za: Wycisło J., *Dzieje parafii...*, s. 96-99; Myszor J., *Historia kościoła katolickiego...*, s. 623; *Kronika szkoły w Tychach*, s. 10 [17]).

¹⁶ Ks. Michał Damek (1751-1819) pochodził z Mizerowa, w powiecie pszczyńskim. Po święceniach kapłańskich (1779 rok) był przez blisko 20 lat (1783-1811) proboszczem w Wiśle Małej, gdzie zastąpił pochodzącego z Paprocana ks. Marcina Krocza. Proboszczem w Tychach został w wieku 60 lat. Zmarł 23 lutego 1819 roku (za: Wycisło J., *Dzieje parafii...*, s. 99-101; Myszor J., *Historia kościoła katolickiego...*, s. 623-624; *Kronika szkoły w Tychach*, s. 10 [17]).

¹⁷ Ksiądz Franciszek Goldstein (1769-1819) pochodził z Żor. Święcenia kapłańskie przyjął w 1792 roku. Informacje na temat jego działalności w Tychach nie są jednoznaczne. Według ks. J. Wycisła (*Dzieje parafii...*, s. 101) „ks. Franciszek Goldstein, proboszcz z Goczałkowic” zarządzał tyską parafią przez 6 miesięcy. Z kolei według J. Myszora (*Historia kościoła katolickiego...*, s. 624) „był proboszczem w Tychach przez kilka miesięcy w 1819 roku”, skąd przeniósł się na probostwo w Goczałkowicach i wkrótce, 12 maja 1819 roku, zmarł.

¹⁸ Brak na ten temat informacji w cytowanej literaturze. W *Kronice szkoły w Tychach* (s. 10 [17]), w wykazie proboszczów parafii tyskiej ks. Goldstein nie został wymieniony.

11.	Gottlieb Kosmeli ²⁰	1857	1864	jw.
12.	Kleinert ²¹	1864	1869	Przeniesiony do Brzezinki, powiat gliwicki.
13.	Karol Palitza ²²	1869	1898	Przybył z powyższej parafii, zmarł 4 lutego 1898.
14.	Administrator Schliwa ²³	1898	1898	Przybył z Dobrodzienia.
15.	Johann Kapitza ²⁴	30.6.98.	1930	Przybył z Berlina. Pochodzi z Miedznej, powiat pszczyński. † 10 września 1930.
16.	Jan Osyra ²⁵	1932		

¹⁹ Ksiądz Paweł Skórka (1784-1857) urodził się w Bytomiu-Rozbarku, kształcił u cystersów w Rudach koło Raciborza i jezuitów w Opolu, studiował we Wrocławiu i Krakowie. Świecenia kapłańskie uzyskał w roku 1809 z rąk biskupa krakowskiego. Przed objęciem parafii tyskiej prowadził pracę duszpasterską w Mikołowie i Warszowicach koło Żor. W początkowym okresie swego urzędowania Tychach, w 1821 roku, dekanat pszczyński włączony został do diecezji wrocławskiej. Kiedy w 1847 utworzono dekanat mikołowski został jego pierwszym dziekanem. Zmarł 22 lipca 1857 roku. Został pochowany w Tychach (za: Wycisło J., *Dzieje parafii...*, s. 101-103, 133-154; Myszor J., *Historia kościoła katolickiego...*, s. 624; *Kronika szkoły w Tychach*, s. 10 [17]).

²⁰ Ksiądz Teofil Kosmeli (1817-1864) pochodził z rodziny pszczyńskich Kosmelich, z której wywodziło się na ziemi pszczyńskiej kilku księży. Przed objęciem tyskiej parafii był wikariuszem w Mikołowie i administratorem parafii w Suszcu. Zmarł 20 sierpnia 1864 roku (za: Wycisło J., *Dzieje parafii...*, s. 155-162; Myszor J., *Historia kościoła katolickiego...*, s. 624-625).

²¹ Ksiądz Johann (Jan) Kleinert urodził się w 1820 roku w Strzelcach. Świecenia kapłańskie przyjął w 1848 roku. Przed objęciem parafii w Tychach w 1864 roku pełnił służbę duszpasterską w Starej Wsi jako wikariusz, w Chorzowie (Królewskiej Hucie) jako administrator parafii św. Barbary, w Koszęcinie jako kapelan zamkowy i w Szerokiej jako proboszcz. Z Tychów przeniósł się do Brzezinki (obecnie dzielnica Gliwic) (za: Wycisło J., *Dzieje parafii...*, s. 162-165; Myszor J., *Historia kościoła katolickiego...*, s. 625; *Kronika szkoły w Tychach*, s. 10 [17]).

²² Ksiądz Karol Palitza (Palica) (1833-1898) urodził się w Raciborzu. Studiował we Wrocławiu. Świecenia kapłańskie przyjął w 1857 roku. Przed przyjęciem urzędu proboszcza w Tychach pełnił posługę duszpasterską w Ostrogu (dzielnica Raciborza) i Brzezince (obecnie dzielnica Gliwic) Zmarł 4 lutego 1898 roku i pochowano w Tychach (za: Wycisło J., *Dzieje parafii...*, s. 166-188; Myszor J., *Historia kościoła katolickiego...*, s. 625).

²³ Ksiądz Teodor Schliwa (Śliwa) zarządzał tyską parafią w charakterze administratora przez kilka miesięcy. Miał wtedy niespełna 30 lat. Wcześniej pełnił funkcję wikariusza w Roźdzeniu i Dobrodzieniu (za: Wycisło J., *Dzieje parafii...*, s. 188-189).

²⁴ Ksiądz Johann Kapitza (Jan Kapica) (1866-1930) uważany jest za najstarszego proboszcza tyskiej parafii. Studiował we Wrocławiu, gdzie w 1892 roku przyjął święcenia kapłańskie. Przed objęciem parafii w Tychach pracował jako wikariusz w Gierałtowicach i Siemianowicach Śląskich, a następnie w parafii św. Jadwigi w Berlinie. W 1905 roku został dziekanem dekanatu mikołowskiego. W związku z podziałem Górnego Śląska w 1922 roku został mianowany książecko-biskupim delegatem dla polskiej części Górnego Śląska z władzą wikariusza generalnego, uzyskując tytuł prałata Jego Świątobliwości (za: Wycisło J., *Dzieje parafii...*, s. 189-369; *Słownik biograficzny ziemi pszczyńskiej*, s. 110-111; Myszor J., *Historia kościoła katolickiego...*, s. 625-626).

²⁵ Ksiądz Jan Osyra (1891-1955) pochodził z Bytomia. Przed objęciem urzędu proboszcza w tyskiej parafii był wikarym w Dąbrówce Małej (obecnie dzielnica Katowic). Po powstaniu diecezji katowickiej prowadził diecezjalny sekretariat Stowarzyszenia Młodzieży Katolickiej. Należał do proboszczów energicznych. Organizował m.in. pomoc dla polskich szkół. Ks. Osyra przyczynił się do wybudowania w latach trzydziestych kaplicy p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Paprocanach – symbolicznego pomnika powstań śląskich. Należał do społecznego komitetu budowy kaplicy. Przewodniczącym komitetu został Jan Wróbel, a członkami byli m.in. naczelnik gminy Paprocany Jan Czardybon, kierownik szkoły w Paprocanach Filip Nowara oraz Karol Goj, który na cele budowy kaplicy przekazał parcelę o powierzchni 969 m² – „miejsce skąd 16 sierpnia 1919 roku wyruszyli powstańcy śląscy do bitwy, w której 15 z nich zginęło” (za: Wycisło J., *Dzieje parafii...*, s. 372-387). Ks. Osyra przeszedł w stan spoczynku w 1955 roku (Myszor J., *Historia kościoła katolickiego...*, s. 626).

Lista**nauczycieli, którzy byli zatrudnieni
w katolickiej szkole w Paprocanach**

Lp.	Imię i nazwisko nauczycieli	Stanowisko nauczycieli	Pracowali						Uwagi
			od			do			
			dzień	miesiąc	rok	dzień	miesiąc	rok	
1.	Barabasz ²⁶	nauczyciel	-	-	-	-	-	-	-
2.	Jelitko ²⁷	jw.	-	-	-	-	-	-	-
3.	Kampa ²⁸	jw.	10.	wrzesień	1834	1.	listopad	1835	-
4.	Carl Kudelko ²⁹	jw.	1.	listopad	1835	13.	styczeń	1838	-
5.	Olszowka ³⁰	jw.	13.	styczeń	1838	18.	listopad	1839	-

²⁶ Nauczyciel Barabasz – imię *Konrad* – miał według L. Musioła (*Parafia Paprocany...*, I, s. 51; *Tychy...*, s. 151) w Paprocanach pracować 2,5 roku (1826?-1829?).

Pochodził z Bieńkowic koło Raciborza. Seminarium nauczycielskie ukończył w Głogówku w 1825 roku. Z powodu niezadowolenia rodziców z jego nauczania „w mowie dla dzieci niezrozumiałej” (morawskiej), został zwolniony.

²⁷ Jelitko – imię *Józef* – w Paprocanach pracował od 1 lutego do sierpnia 1834 roku, bez złożonego egzaminu nauczycielskiego. Następnie przeniósł się do Góry. W latach 1830-1834 dzieci uczył paprocanin Drzyzga, nauczyciel niekwalifikowany, nieuznawany przez władze szkolne (za: Musioł L., *Parafia Paprocany...*, I, s. 51-52).

²⁸ Kampa – imię *Sebastian* – według L. Musioła (*Parafia Paprocany...*, I, s. 52) w Paprocanach uczył od 21 sierpnia 1834 roku do października 1835 roku, kiedy wydalony został ze szkoły z powodu pijaństwa. Egzamin nauczycielski złożyć miał we Wrocławiu, a przed przybyciem do Paprocan miał uczyć w Ligocie Turawskiej, w powiecie opolskim.

²⁹ Karol Kudelko ukończył seminarium nauczycielskie w Głogówku. W 1836 roku uczęszczało do szkoły w Paprocanach 178 dzieci (za: Musioł L., *Parafia Paprocany...*, I, s. 52).

6.	Johann Soblik ³¹	jw.	18.	listopad	1839	26.	maj	1849	W Rybniku.
7.	August Nowak	jw.	26.	maj	1849	15.	styczeń	1863	Do Izbicka, pow. strzelecki.
8.	Wilhelm Seiffert	adiuwant ³²	1.	styczeń	1853	1.	kwiecień	1854	W Starej Wsi koło Pszczyzny.
9.	Emil Nieborowski	jw.	1.	wrzesień	1854	1.	październik	1854	W Prusach Zach.
10.	Joseph Sobetzko	jw.	20.	styczeń	1855	1.	czerwiec	1855	-
11.	Joseph Lekscha	jw.	1.	grudzień	1856	30.	styczeń	1857	<u>Zaginiony!</u>
12.	Joseph Drutschmann	jw.	1.	listopad	1858	1.	kwiecień	1859	W Międzyrzeczu, powiat pszczyński.
13.	Ignatz Starek	jw.	26.	sierpień	1859	16.	lipiec	1862	Zrezygnował z zawodu nauczyciela.
14.	Ernst Seemann	jw.	16.	lipiec	1862	8.	maj	1865	W Gostyniu, powiat pszczyński.
15.	August Beer	nauczyciel	1.	styczeń	1863	1.	lipiec	1880	Do Zgonia, powiat pszczyński.
16.	Theodor Sand	adiuwant	21.	maj	1865	1.	sierpień	1865	Koło Wodzisławia [Śląskiego – E.F.] ³³ .
17.	Alexander Baron	jw.	1.	sierpień	1865	30.	wrzesień	1869	Do [...] ³⁴
18.	Ignatz Starek (po raz drugi)	II nauczyciel	1.	sierpień	1871	31.	grudzień	1871	Do Kosztów, pow. pszczyński, jako nauczyciel.

³⁰ Nauczyciel Olszówka (imię *Franciszek*), kwalifikowany, wykształcony we Wrocławiu, wydany został ze szkoły za kradzież (za: Musioł L., *Parafia Paprocany...*, I, s. 53).

³¹ Jan Soblik ukończył seminarium nauczycielskie w Głogówku. Uchodził za nauczyciela „dosyć pilnego”. Odszedł ze szkoły w Paprocanych (za: Musioł L., *Parafia Paprocany...*, I, s. 53).

³² Pomocnik nauczyciela, nauczyciel pomocniczy (*Hilfslehrer*), od łac. *adiuvo* – pomagać, wspierać, być pomocnym.

³³ Przeniesiony do Radlina „koło Wodzisławia w powiecie rybnickim” (por. odnośne uwagi w niniejszej *Kronice – rok 1865*).

³⁴ Nazwa miejscowości nieczytelna dla autorki tłumaczenia i opracowania.

Lp.	Imię i nazwisko nauczycieli	Stanowisko nauczycieli	Data ich zatrudnienia w tutejszej szkole	Data ich dalszego przeniesienia	Czas ich zatrudnienia (lata)	Uwagi
19.	Faustin Porwollik	II nauczyciel	1.1.73.	1.1.74.	1	Do Zborowskich, powiat lubliniecki.
20.	August Bodle	jw.	12.1.74.	1.2.75.	1 1/12	Do Urbanowic, stamtąd do Tychów.
21.	Hugo Kassner	jw.	1.3.76.	1.12.76.	3/4	Do Krapkowic, teraz w Pszczynie.
22.	Konstantin Biczysko	jw. jako I nauczyciel od	1.6.77. 1.7.80.	1.7.80. 15.10.99.	jako II nauczyciel 22 1/4	Do Warszowic.
23.	Richard Schymik	administrator II nauczyciel	1.4.81. do	1.7.81. 1.5.87.	od tego czasu jako [łącznie – E.F.] 6 lat	
24.	Carl Namyslo	II nauczyciel	1.5.87.	1.12.91.	4 1/2 roku	Do Goczałkowic.
25.	Anton Poppek	II nauczyciel	1.1.92.	16.5.92.	4 1/2 miesięcy	Przeniesiony do Mysłowic.
26.	Anton Dzicher	II nauczyciel	10.7.92.	1.12.95.	3 lata 4 miesiące 20 dni	Przeniesiony do Wisły Wielkiej.
27.	Alfred Bretschneider	jw.	9.2.96.	1.1.98.	2	Przeniesiony do Michałkowic ³⁵ .
28.	Otto Alich	zastępca II nauczyciel	1.3.98 15.7.99.	1.1.1907 ³⁶		Piekary [Śląskie – E.F.].

³⁵ Do „Michalkowitz Kreis Kattowitz” (por. niniejsza *Kronika – rok szkolny 1897/98*); Michałkowice są częścią Siemianowic Śląskich, leżą przy granicy z Chorzowem.

³⁶ Data błędna. Nauczyciel Otto Alich rozpoczął pracę w szkole w Paprocanach 1 marca 1898 roku jako zastępca II nauczyciela, następnie pracował kolejno jako II nauczyciel i I nauczyciel, a od 15 lutego do 1 lipca 1907 roku jako główny nauczyciel (por. niniejsza *Kronika – rok szkolny 1907/08*).

		I nauczyciel główny nauczyciel	1.1.05. 15.II.07.			
29.	Carl Namyslo (po raz drugi)	I nauczyciel	1.11.99.	1.1.1905.	5	Piekary [Śląskie – E.F.].
30.	Joseph Spak	II nauczyciel	15.II.05.	1.4.1909.	4	Szopienice.
31.	Karl Beyer	III nauczyciel	15.II.07.	1.4.07.	¹ / ₄	Wojsko.
32.	Hugo Schulz	jw.	1.10.1907.	1.9.1910.	3	Biała Woda, G. Ł. ³⁷ .
33.	Alexander Kusch	główny nauczyciel	1.4.1908.	31.3.1912.	4	Tychy (emerytura).
34.	Alois Szatara	III nauczyciel	1.4.09.	30.9.13.	4 ¹ / ₂	Bytom (zmarł w [...] ³⁸)
35.	Paul Fuhrmann	III nauczyciel	1.9.1910.	1.9.1912.	2	Wojsko – Świdnica.
36.	August Benke	główny nauczyciel	1.4.12.	do roku 1922.	10 lat	
37.	Franz Loch	III nauczyciel	1.10.12.	1.4.19.	6 ¹ / ₂	Główny nauczyciel w Górze.
38.	Karl Horoba	nauczyciel	1.10.13.	4.VIII.1914.	2	Zmarł 12.4.15. w lazarecie ³⁹ , Halle, na skutek ciężkich ran.
39.	Pytel Alfons	naucz. ⁴⁰	3.III.20.	1/V.1920.		
40.	Feliks Georg	jw.	1/VII.20.	VIII.1921.		

³⁷ Weisswaser (Biała Woda, górnoluz. Bëla Woda), Kreis Rothenburg (Rozbork lub Rózbark, górnoluz. Rózbork) to miejsce urodzenia Hugona Schulza (niniejsza *Kronika* – rok szkolny 1907/08). Powiat różborski należał do 1945 roku do pruskiej prowincji Śląsk. Biała Woda leży obecnie na terenie Niemiec, w pow. Görlitz, przy granicy z Polską.

³⁸ Nazwa miejscowości nieczytelna dla autorki tłumaczenia i opracowania.

³⁹ Szpital wojskowy, urządzone doraźnie w warunkach polowych.

⁴⁰ Oryginalny zapis w języku polskim.

Początki szkoły

Do roku 1829 dzieci z gminy Paprocany uczęszczały do szkoły w Tychach⁴¹. Około 1677 roku lekcje prowadzić tam miał prywatnie (*privatim*) każdorazowy żak⁴² lub kantor⁴³ przy okazji nabożeństw kościelnych⁴⁴, natomiast około roku 1726 – po wprowadzeniu pierwszego pozytywu (*Positiv*)⁴⁵ za czasów Przewielebnego Księdza Proboszcza Hollasa⁴⁶ – organista. Nauczanie odbywało się w sposób dowolny, a wynagrodzenie nauczający otrzymywał według każdorazowej umowy, z tygodniowego czesnego, licząc od głowy

⁴¹ Tak za niniejszą *Kroniką*: Cz. Grot (*Paprocany*, s. 20) i M. Fic (*Szkolnictwo/2011*, s. 573). Według L. Musioła (*Parafia Paprocany...*, I, s. 50-51; *Tychy...*, s. 151) szkoła w Paprocanach (dla dzieci z Paprocan i Cielmic) powstała już w roku 1826. Zatrudniony przez obie gminy nauczyciel Konrad Barabasz nauczać miał w wynajętym przez gminy lokalu, tj. w jednej z chat przy Paprockiej Hucie. Naukę rozpocząć miało 1 lipca 1826 roku 206 dzieci (96 z Paprocan i 110 z Cielmic). Dzieci uczył Konrad Barabasz, a po jego odejściu (w roku 1829?) i przerwie w nauczaniu, od roku 1830 do 1834, paprocanin Drzazga (nauczyciel niekwalifikowany). Odłączenie się gmin Paprocany i Cielmice od tyskiej szkoły odnotowane zostało – bez podania daty – w *Kronice szkoły w Tychach* (s. 6 [16]). Z kontekstu wzmianki można się domyślać, że nastąpiło to za czasów nauczyciela Thomasa Krauta, zatrudnionego tam 1 października 1828 roku (*Kronika szkoły w Tychach*, s. 4-6 [15]). Na sierpień 1834 roku jako czas „odseparowania się Paprocan od Tych” wskazuje F. Maroń (*Szkoła górnośląska...*, s. 197). W tym roku według L. Musioła (*Tychy...*, s. 151) „ustaliła się nauka” w paprocańskiej szkole.

⁴² Z gr. *diákonos* – sługa (kościelny) (wg SWO, s. 816). Termin „żak” należy do dawnych nazw zawodowych charakterystycznych dla ziemi pszczyńskiej. Występuje w źródłach pisanych z okresu od XVI do połowy XVIII wieku i zamiennie z nazwami *Szkolny*, *Schüler*/*Kirchenschüler* i *Scholaris* oznaczał rektora szkoły parafialnej, zwłaszcza wiejskiej. Jeszcze w XIX wieku musiał być używany jako nazwa ludowa oznaczająca dawniejszego nauczyciela; pojawia się m.in. na pierwszej stronie *Kroniki szkoły w Tychach* (s. 1 [12-13]). Jak podaje L. Musioł w monografii historycznej Tychów (*Tychy...*, s. 144-145) *żak uczył ministrantury, śpiewu kościelnego a przygodnie i czytania* (por. również Musioł L., *Dzieje szkół parafialnych...*, s. 20-26; Orlik Z., *Edukacja naszych przodków...*).

⁴³ Dawniej w kościele katolickim – prowadzący chór, przodownik chóru (SWO, s. 337).

⁴⁴ W 1677 roku rozpoczął w parafii tyskiej swoją działalność duszpasterską ksiądz Wacław Brzozowski (Brzezowski) (por. wyżej – *Lista przewielebnych księży proboszczów...*).

⁴⁵ Dawny instrument muzyczny, rodzaj małych organów używanych w XVII-XVIII wieku w domowej i kameralnej muzyce świeckiej i religijnej (wg SWO, s. 595).

⁴⁶ Ksiądz Grzegorz Wojciech (Gregorius Adalbertus) Hollas (Hollasiński) cieszył się wśród parafian zaufaniem i autorytetem. Wielu spośród nich składało dla kościoła św. Marii Magdaleny w Tychach ofiary. Z Paprocan przede wszystkim rodzina Wojciecha Czardybona (kilka par cynowych lichtarzy, dzwonek), poza tym: Jan Czardybon (lampa mosiężna), Packowa (dwa ręczniki), Agnieszka Kroczkowa (chustka) i Jan Krupa (srebrny „agnusek”) (za: Wycisło J., *Dzieje parafii...*, s. 70-72, 87). Na temat „wprowadzenia pierwszego pozytywu za czasów Przewielebnego Księdza Proboszcza Hollasa” ks. Janusz Wycisło nic nie pisze. Podaje jednak, że „nowe organy zainstalowano w kościele” w 1699 roku, gdy proboszczem był ks. Stanisław Jędrkiewicz (Jędrkowiec), a w okresie duszpasterzowania następcy ks. Hollasa – ks. Józefa Tomickiego „organy te rozbudowano”. O organiście księdza Hollasa – Janie Zmarzlińskim dowiadujemy się natomiast, że sprawiał wiele kłopotów, *często nadużywał wódki, wywołując burdy w karczmach na terenie parafii, a także sięjąc zgorzienie wśród wiernych zebranych w kościele na nabożeństwie* (Wycisło J., *Dzieje parafii...*, s. 61, 68-75, 78; cyt. – s. 74). Znajdujący się „na chórze pozytywu stary, reparacyi potrzebujący” został wyszczególniony w sporządzonym w 1790 roku przez ks. Stanisława Krocza inwentarzu tyskiej parafii (Wycisło J., *Dzieje parafii...*, s. 87). Być może kronikarz chciał napisać zamiast *ungefähr 1726 aber, nach Einführung des ersten Positivs zur Zeit des hochwürdigen Herrn Pfarrer Hollas, vom Organisten privatim gehalten* zdanie „natomiast po wprowadzeniu pierwszego pozytywu (*Positiv*), za czasów Przewielebnego Księdza Proboszcza Hollasa około roku 1726 organista”, umieszczając w złym miejscu przecinek.

uczni⁴⁷. Dopiero w roku 1765 lekcje były udzielane przez pierwszego kwalifikowanego nauczyciela szkolnego⁴⁸.

Gmina Paprocany należała do tyskiego obwodu szkolnego⁴⁹ do roku 1829, kiedy to – z powodu wzrastającej liczby uczniów z bardziej oddalonych rejonów – stworzono dla gminy Paprocany i sąsiedniej gminy Cielmice własny obwód szkolny.

Paweł Langer	uczył od 4/XI.1914.	do 21/I.1919. ⁵⁰
August Franke	uczył od 23/VI.1919.	do 1/II.1920.
..... Wróbel ⁵¹	uczył od 15/I.1919.	do 8/I.1920.
Stan. Leszczyk	uczył od 8/I.1920.	do 1/V.1920.
Filip Nowara	uczył od 1/V.1920.	do 15/VI.1922. ⁵²

⁴⁷ Na ziemi pszczyńskiej, w szkole parafialnej sprzed pruskiej reformy szkolnej, nauczali: zak parafialny, proboszcz i z czasem także organista. Dzieci uczęszczały do szkoły dowolnie i nieregularnie (por. Musioł L., *Dzieje szkół parafialnych...*; tenże, *Tychy...*, s. 144-146).

⁴⁸ Aprobowanego, zaprzysiężonego, zatwierdzonego przez świeckie instytucje państwowe, zgodnie z wytycznymi pruskiej reformy szkolnej wprowadzanej na Śląsku (w tym na ziemi pszczyńskiej) na mocy ustaw z dnia 12 sierpnia 1763 roku i 3 listopada 1765 roku (druga – *Królewska-Pruska Generalna Szkolna Ustawa dla Rzymskich-Katolików w Miastach i na Wsiach Samowładnego Księstwa Śląska i Hrabstwa Glaciu, De Dato z Poczdamu, 3 Listopada 1765. Drukowana w Wrocławiu* – dotyczyła wyłącznie katolickich szkół na Śląsku). Dla uzyskania uprawnień do nauczania kandydat na nauczyciela musiał złożyć odpowiedni egzamin. Reforma m.in. nałożyła obowiązek nauki szkolnej dla chłopców i dziewcząt (od rozpoczętego siódmego roku aż do ukończenia trzynastego roku życia), wyznaczała program nauczania, narzucała metodę nauczania (tzw. zagańska metoda nauczania), nauczyciela zobowiązała do dobrej znajomości języka niemieckiego, a gminy – w odniesieniu do szkół powstałych po 1765 roku – do dostarczania lokalu szkolnego i utrzymywania nauczyciela (Maroń F., *Szkola górnośląska...* s. 185-186; Orlik Z., *Pszczyńskie szkoły elementarne...*). Na ziemi pszczyńskiej nauczyciele szkoły świeckiej byli nazywani nauczycielami *królewskimi, pruskimi, świeckimi* lub *niemieckimi*. Spośród „świeckich” nauczycieli szkoły tyskiej dzieci z Paprocany (i Cielmic) uczył m.in. Andreas Białoń (określany jako *nauczyciel króla pruskiego*), który ukończył kurs nauczycielski w klasztorze cystersów w Rudach w 1766 roku i władał językiem niemieckim (Musioł L., *Parafia Paprocany...*, I, s. 50; tenże, *Tychy...*, s. 146-147).

⁴⁹ Dosłownie – „do tyskiego systemu nauczania” (*Tichauer Schulsystem*). Z kontekstu wynika, że chodzi o jednostkę terytorialną – obwód szkolny (wg terminologii stosowanej przez F. Maronia, *Szkola górnośląska...*). W wyniku pruskiej reformy szkolnej dzieci z Paprocany (i Cielmic) przydzielono do najbliższej szkoły – w Tychach, przynależnej do pszczyńskiego inspektoratu szkolnego. O pszczyńskim powiatowym inspektoracie szkolnym i jego lokalnych obwodach w wieku XIX por. Maroń F., *Szkola górnośląska...*

⁵⁰ Dalsza, dopisana w języku polskim, część *Listy nauczycieli zatrudnionych w katolickiej szkole w Paprocanych*, z zachowaniem oryginalnego zapisu dat.

⁵¹ Nie podano imienia nauczyciela Wróbla.

⁵² Filip Nowara (1900-1966) należy do zasłużonych paprocany. Pracę w Szkole Paprocańskiej rozpoczął tuż po skończeniu niemieckiego Seminarium Nauczycielskiego w Pyskowicach, w 1920 roku, nauczając wyłącznie w języku polskim. W 1922 roku został pierwszym kierownikiem polskiej szkoły w Paprocanych. Rozbudował ją przed II wojną światową. Opiekował się szkolnymi organizacjami (np. drużyna harcerską). Zabiegał także o rozbudowę i rozwój gminy. Przyczynił się do budowy kaplicy p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa. W czasie II wojny światowej był wielokrotnie aresztowany, m.in. został więźniem obozów koncentracyjnych w Buchenwaldzie i Auschwitzu. Po wojnie odbudował paprocańską szkołę, kierując nią przez pięć lat (od kwietnia 1945 roku do roku 1950). Przez następne kilka lat zmuszony był pracować jako zwykły nauczyciel w Tychach-Wartogłowcu i na powrót w Paprocanych. Był żonaty z Heleną Czardybon, córką wójta Paprocany – Walentego (za: *Słownik biograficzny ziemi pszczyńskiej*, s. 201-202).

Budynek szkoły

Z początku, i to przez 19 lat⁵³, nie było w Paprocanach odrębnego budynku szkolnego. Były tylko dwie izby u wolnego sołtysa Johanna Czardybona (dom nr 26), a mianowicie: jedna wynajmowana na izbę lekcyjną, a druga na mieszkanie nauczyciela.

Obecny budynek szkolny postawiono w roku 1839 na terenie Cielmic⁵⁴, według życzenia książęcego dominium pana na Pszczynie⁵⁵. Niby pośrodku między Paprocanami i Cielmicami⁵⁶. Najpewniej jednak dla dobra mieszkańców książęcej huty w Paprocanach (Huty Ludwiga) (*Ludwigshuette*)⁵⁷.

Na wystawienie budynku, który nazwano *Paprocańską Szkołą* (*Paprotzener Schule*), złożyli się: dominium pana na Pszczynie jako patron oraz wspólnie gminy paprocańska i cielmicka⁵⁸. Ów szkolny budynek stoi fasadą ku zachodowi, na gruntach zakupionych od właścicieli posesji nr 7 i 13 w Cielmicach.

Założenie budynku jest następujące: od południa i północy znajdują się przestronne izby lekcyjne. Pośrodku budynku – mieszkanie nauczyciela składające się z izby mieszkalnej, izby przyległej i kuchni ulokowanej w sieni. Na poddaszu – mieszkanie adiuwanta⁵⁹. Pod dodatkową izbą nauczyciela – piwnica, z której prowadzi kanał do rowu. Budynek mieszkalny jest masywny, kryty słomą (*Schoben*⁶⁰) i oszalowany gontami. Ponieważ wznoszono go na podstawie umowy, a ówcześni członkowie sądu wiejskiego (*die damaligen Dorfgerichte*)⁶¹ oddawali się pijaństwu i mało troszczyli o jego budowę, dlatego też został w

⁵³ Prawdopodobnie błąd. Chodzi o okres 10 lat, od roku 1829 do roku 1839.

⁵⁴ Jest to budynek, w którym obecnie mieści się „Tawerna pod Różą Wiatrów” (ul. Jana Targiela). Budynek ten jest najbardziej na zachód wysuniętym obiektem osiedla Z (za: Bierwiaczonek K., *Dzielnice i osiedla...*, s. 701-702).

⁵⁵ Z łac. *dominium* – posiadłość. W Królestwie Prus inna nazwa obszaru dworskiego lub obwodu dworskiego (*Gutsbezirk*). Tzw. dominia wyodrębniły się zwłaszcza po zniesieniu pańszczyzny, funkcjonując obok obszarów gminnych. Na książęce dominium pszczyńskie składały się: *folwarki książęce i role do nich należące, lasy wszelkie, wody płynące, wszystko to, z czego bezpośrednio i wyłącznie korzystał książę i jego dwór, a co nie było oddane do użytku ludności* [...] gminy (Musioł L., *Tychy...*, s. 89-93, cyt. – s. 89).

⁵⁶ Według L. Musioła (*Parafia Paprocany...*, I, s. 53) budynek szkolny „stanął na gruncie cielmickim, aby pójść na rękę cielmiczanom, którzy dotąd bardzo nieregularnie wysyłali swe dzieci do Paprocan”.

⁵⁷ Huta *Ludwig* (Huta *Ludwiga*) inaczej nazywana Hutą Paprocką, powstała około 1710 roku, kiedy dobra pszczyńskie należały do Promnitzów. Do około połowy XVIII wieku posiadała m.in. fryszerki i wielki piec, a na potrzeby jej funkcjonowania utworzono staw (obecnie tzw. Jezioro Paprocańskie), zasilany przez Gostynkę. Huta była rozbudowywana za czasów panowania w Pszczynie książąt von Anhalt-Köthen-Pless (1765-1848). Wtedy też nadano jej nazwę Huta *Ludwig*, na cześć najmłodszego syna księcia Friedricha Erdmanna – Ludwiga. Funkcjonowała jeszcze w początkowym okresie panowania książąt pszczyńskich (*von Pless*) z rodu Hochberg, którzy zainstalowali w niej maszynę parową. W roku 1872 została zamknięta (Kubacz A., *Huta Paprocka...*).

⁵⁸ Koszty budowy, według L. Musioła (*Parafia Paprocany...*, I, s. 53) wynosić miały „1356 talarów, z czego 1026 talarów poniosło dominium pszczyńskie, resztę – 330 talarów – obie gminy”.

⁵⁹ Adiuwant – pomocnik nauczyciela, nauczyciel pomocniczy.

⁶⁰ W języku niemieckim *der Schober* to „sterta słomy”, *schobern* – „ustawiać w sterty” W tekście chodzi najpewniej o spadzisty dach pokryty strzechą.

⁶¹ Chodzi o członków sądu wiejskiego, nazywanego także sądem miejscowym (*Ortsgericht*), jaki wzmiankowany jest np. w *Kronice szkoły w Tychach* (s. 11 [18]). Ówczesne sądy wiejskie podlegały książęcemu

najwyższym stopniu wadliwie wykończony i już wkrótce, a potem corocznie, wymagał napraw⁶².

Budynki towarzyszące

a) Obora nie została postawiona w tym samym czasie co budynek szkolny i pierwszy nauczyciel był zmuszony trzymać swoje bydło we własnym mieszkaniu. Dopiero po dwóch latach wystawiono obecny budynek gospodarczy, w którym jedno pomieszczenie służyło jako obora dla krów [i – E.F.], chlew dla trzody (*ein Kuhstall ein Schwarzhviehstall*)⁶³, a drugie jako drewnitnia. Budynek ten także jest masywny i pokryty słomą (*Schoben*).

b) Ustępów nie było, a te obecnie stojące zbudowano dopiero w 1854 roku, po stronie budynku gospodarczego.

c) Studnia. Wodę do użytkowania w budynku szkolnym trzeba było początkowo przynosić z małego źródła (*Feldbrunnen*)⁶⁴ znajdującego się na polu za szkołą, a gdy stało się ono nieprzydatne, przynoszono ją z rzeki Gostyni (*Gostine*). Nowa studnia, stojąca na podwórzu szkolnym, została zbudowana z kamieni i zaopatrzona w wiadro dopiero w roku 1854, po wielu skargach nauczyciela⁶⁵.

Grunta szkolne

a) Ogród położony na południe od szkoły, otoczony początkowo lichym ogrodzeniem, ma kształt wydłużonego trójkąta; ze względu na słabą piaszczystą glebę służy jako sad.

b) Drugi ogród, po północnej stronie szkoły, czworokątny, jest wykorzystywany na warzywniak; możliwości uprawy warzyw są jednak ograniczone, ponieważ podłoże zawiera szlakę – plac ogrodowy znajduje się w miejscu dawnej drogi.

sądowi patrymonialnemu w Pszczynie. Należeli do nich jeden lub dwóch sołtysów, co najmniej dwóch ławników będących mieszkańcami wsi, ewentualnie także zaprzysiężony pisarz. Działalność sądów wiejskich zakończyła się w latach 70. XIX wieku wraz z reformą administracji wiejskiej (Kalinowska-Wójcik B., *W dobie rządów pruskich*, s. 97). W sprawach cywilnych Paprocany podlegały pod dystrykt policyjny Tychy z siedzibą w Mikołowie (za: *Kronika szkoły w Tychach*, s. 11 [18]).

⁶² O budowę i remont szkoły, stan mieszkania nauczycielskiego i przynależnych zabudowań gospodarczych dbać miał tzw. zarząd szkolny (wprowadzony regulaminem szkolnym z 1801 roku, jako trzeci oprócz Kościoła i Państwa czynnik nadzorujący szkołę). W rejencji opolskiej tzw. zarząd szkolny składać się miał z minimum czterech członków (patrona, proboszcza, 2-4 gospodarzy) (Maroń F., *Szkola górnośląska...*, s. 186-187).

⁶³ Niem. *Schwarzhviehstall* w dosłownym tłumaczeniu to „obora dla czarnego bydła”. Termin *das Scharzhvieh* bywa tłumaczony dosłownie jako „czarne bydło” (np. *Kronika szkoły w Tychach*, s. 2 [13]). W XIX wieku terminem tym określano trzodę chlewną, por. np.: 1) P. Drechsler, *Sitte, Brauch...*, s. 228 (w rejonie Zabrze i Tarnowskich Gór wrócono z włosa, którego kolor wskazywał na zakup *Rotvieh (Kühe)* w przypadku włosa czerwonego lub *Schwarzhvieh (Schweine)* w przypadku włosa czarnego; 2) A. Meitzen, *Der Boden...*, s. 529-542, gdzie w kontekście hodowli trzody chlewnej, także w odniesieniu do ziemi pszczyńskiej, pojawia się termin *Schwarzhvieh* (tytuł rozdziału: *Schweinhaltung und Züchtung, Handel mit Schwarzhvieh*).

⁶⁴ Termin *der Brunnen* oznacza zarówno studnię, jak i źródło naturalne.

⁶⁵ Był nim August Nowak.

c) Pole uprawne. Kilka kroków od szkoły, naprzeciw niej, przy rzece Gostyni jest kawałek pola, tzw. ogród, na 1 szefel (*Scheffel*) zasiewu według miary wrocławskiej⁶⁶. Nauczyciel uprawia tu ziemniaki.

Majątek szkoły

Szkoła w Paprocanach posiada majątek w wysokości 200 talarów (*rthl.*)⁶⁷ w obligacjach państwowych, zabezpieczony przysięgą asertoryczną na majątku książęcego dominium pszczyńskiego⁶⁸. Kapitał ten podarował tutejszej szkole Profesor Kiss z Berlina pod warunkiem, że z odsetek po 7 talarów rocznie (*aus den Zinsen per 7 rthl. jährlich*) zostaną zakupione dla biednych dzieci pracowników huty w Paprocanach szkolne podręczniki (i im podarowane). Pan Kiss pochodzi z Paprocan⁶⁹ i z przywiązania do swojego miejsca urodzenia założył tę fundację⁷⁰.

⁶⁶ Szefel = korzec, to dawna jednostka pojemności ciał sypkich, głównie zboża, o bardzo zróżnicowanej wielkości, a także miara powierzchni, jaką można było obsiać jednym szeflem zboża. Stosowany na Śląsku szefel wrocławski liczył 74,9 l, natomiast szefel pruski, odpowiadający szeflowi berlińskiemu, liczył po 1816 roku 54,961 l. Regionalny system miar wrocławskich, zastąpiony w 1816 roku przez pruski system miar i wag (na mocy ustawy z dnia 16 maja 1816 roku, wchodzący w życie od 1817 roku), stosowany był w obiegu prywatnym również później [Fenna D., *Jednostki miar...*, s. 126, 172, 174; [https://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Scheffel_\(Maßeinheit\)&odlid=173027121](https://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Scheffel_(Maßeinheit)&odlid=173027121) (dostęp: 22 lutego 2018); [https://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Alte_Maße_und_Gewichte_\(Baden\)&oldid=174249744](https://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Alte_Maße_und_Gewichte_(Baden)&oldid=174249744) (dostęp: 22 lutego 2018)].

⁶⁷ W Prusach, począwszy do połowy XVIII wieku system monetarny oparty był na talarze dzielącym się na grosze. W latach 1821-1873 na 1 talar (*Reichstaler*= *rthl.*) przypadają 30 srebrnych groszy (*Silbergroschen*) po 12 miedzianych fenigów (*Pfennige*) [Żabiński Z., *Rozwój systemów pieniężnych...*, s. 56; <https://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Reichstaler&oldid=173204267> (dostęp: 27 lutego 2018); <https://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Silbergroschen&oldid=169060169> (dostęp: 27 lutego 2018)].

⁶⁸ W tekście: *...in Asservation beim Fürstlichen Dominium zu Pless...* Przysięga asertoryczna, zapewnijająca (wg SJP I, s. 87). Z łac. *asservo* – przechować, zachować; strzec, pilnować.

⁶⁹ Chodzi o Augusta Karola Edwarda Kissa, rzeźbiarza, profesora w Instytucie Rzemiosła w Berlinie, członka berlińskiej Akademii Sztuk Pięknych, który urodził się w Paprocanach w 1802 roku, zmarł w Berlinie w roku 1865. Był najmłodszym synem Augusta Henryka Kissa – inspektora książęco-pszczyńskich hut i kopalń. Tworzył dzieła monumentalne. Sławę przyniosła mu rzeźba: *Amazonka na koniu walcząca z tygrysem* (nagrodzona na Wystawie Światowej w Paryżu w 1855, stojąca obecnie przed Muzeum Starożytności w Berlinie; rzeźba ta ma także inne nazwy). Wykonał posągi królów Prus (Fryderyka Wielkiego, Fryderyka Wilhelma III). Jest autorem posągów św. Michała i św. Jerzego, nagrobku Laury von Donnersmarck w Wolfsberg (Karyntia, Austria) oraz wielu innych dzieł [za: Knackfuß H., *Deutsche Kunstgeschichte*, s. 502; *Słownik biograficzny ziemi pszczyńskiej*, s. 119-120; https://de.wikipedia.org/w/index.php?title=August_Kiß&oldid=169772739 (dostęp: 06 kwietnia 2018); Kurek J., *Życie kulturalne miasta*, s. 540]. W 2003 roku, w pobliżu Paprockiej Huty odsłonięto pomnik upamiętniający Augusta Kissa (*Huta Paprocka*, s. 7).

⁷⁰ Tzw. Szkolna Fundacja Rzeźbiarza Kissa dla Dzieci Pracowników Paprockiej Huty powstała w 1839 roku. Kapitał (200 talarów) podarowany „Szkole Paprocańskiej” zdeponowany został w kasie książęcej, która była zobowiązana przekazywać odsetki od tej sumy szkole w Paprocanach. Akta poświęcone Fundacji, obejmujące lata 1839-1930, przechowywane są w Archiwum Państwowym w Katowicach Oddział w Pszczynie [dalej: APKP] (*Archiwum Książąt Pszczyńskich w Pszczynie*, sygn. IX – 273: *Die Bildhauer Kiss'sche Schenkung eines Kapitals von 200 rthl. für die Paprotzener Schule betr. 1839-1930*; por. także: Sala M., *Działalność społeczno-kulturalna książąt pszczyńskich...*, s. 306-307). A. Kiss założył również fundację przeznaczoną dla parafii ewangelickiej w Mikołowie (*Die Professor Kiss'sche Confirmanden Stiftung zu Nicolai*), której, począwszy od roku 1861, przekazywał środki pieniężne na uruchomienie i działalność domu konfirmantów (za: Prus K., *Z przeszłości Mikołowa...*, s. 386; Sznober B., *Komentarz historyczny...*, s. 13; akta poświęcone tej fundacji znajdują się w Archiwum Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Mikołowie).

Dochody (Emolumente⁷¹) szkoły

Do kasy szkolnej, która znajduje się u Księdza Dobrodzieja w Tychach wpłacane są szkolne kary pieniężne⁷².

Poza tym wpływają tam kolektki z chrztów⁷³. Pieniądze te są przeznaczone na zakup szkolnych podręczników i tabliczek dla dzieci z biednych rodzin.

Dochody nauczyciela

W czasie sporządzenia niniejszego spisu (*Matrikel*), a mianowicie od ugody z 1853 roku dotyczącej zimowej paszy dla zwierząt, nauczyciel otrzymuje:

1) jako pobory nauczyciela: 50 talarów rocznie, wypłacane *postn.*⁷⁴ w kwartalnych ratach przez Królewską Powiatową Kasę Podatkową w Pszczynie (*Königliche Kreis Steuer Casse zu Pless*)

2) jako zboże deputatowe: rocznie, według miary pruskiej

a) od dominium

żyto	2 szefle ⁷⁵	- wiertel ⁷⁶	$\frac{2}{3}$ garnca ⁷⁷
jęczmień			6 $\frac{2}{3}$ garncy

b) od gminy Paprocany

żyto	14 szefli	2 wiertle	6 kwart ⁷⁸
------	-----------	-----------	-----------------------

c) od gminy Cielmice

żyto	18 szefli	3 wiertel	4 kwarty.
------	-----------	-----------	-----------

⁷¹ Inaczej „uposażenie” (łac. *emolumentum* – zysk, pożytek). Termin wyszedł z użycia. W XIX wieku stosowany na określenie dochodów w postaci pieniężnej i *naturaliów* (regularnie wypłacanych, acz o wahającej się wysokości), a także dodatkowych, ubocznych wpływów w postaci różnych gratyfikacji [za: <https://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Emolumente&oldid=176431473> (dostęp: 16 kwietnia 2018)].

⁷² Kary pieniężne za uchylanie się dzieci od obowiązku szkolnego, zgodnie z pruskimi ustawami szkolnymi z lat 1763 i 1765. Nauczyciel był zobowiązany prowadzić szczegółową ewidencję dzieci szkolnych oraz dostarczać każdego miesiąca miejscowym władzom administracyjnym i policyjnym listę dzieci zaniedbujących naukę. Ściąganiem kar za nieprzestrzeganie obowiązku szkolnego zajmować się miał tzw. zarząd szkolny, który także czuwał nad wpływami i rozchodami szkolnymi (Maroń F., *Szkola górnośląska...*, s. 186).

⁷³ Pieniądze zebrane w trakcie chrztów (od łac. *collecta* – zbiórka, składka).

⁷⁴ Skrót od *postnumerando* – wypłacane z dołu.

⁷⁵ Szefel = korzec (niem. *Scheffel*). Szefel pruski odpowiadający szeflowi berlińskiemu liczył po 1816 roku 54,961 l (do 1816 roku – 54,725 l). 1 szefel = 4 wiertel = 16 garncy (Fenna D., *Jednostki miar...*, s. 126, 172).

⁷⁶ Wiertel = ćwierćnia = ćwierć (niem. *Viertel, Viertelscheffel*). Wiertel pruski odpowiadający wiertłowi berlińskiemu liczył po 1816 roku 13,74 l (do 1816 roku – 13,9 l). Stanowił $\frac{1}{4}$ szefla pruskiego. Wiertel był równy 4 garncom (Fenna D., *Jednostki miar...*, s. 49-50, 172).

⁷⁷ Garniec = miara (niem. *Metze*). Garniec pruski odpowiadający garncowi berlińskiemu liczył po 1816 roku 3,435 l (do 1816 roku – 3,475 l). Garniec berliński był równy 3 kwartom (Fenna D., *Jednostki miar...*, s. 74, 170, 172).

⁷⁸ Niem. *Quart/Quarte*. Kwarta pruska odpowiadająca kwarcie berlińskiej liczyła po 1816 roku 1,145 l (do 1816 roku – 1,703 l). Kwarta to $\frac{1}{3}$ garnca (Fenna D., *Jednostki miar...*, s. 129, 172).

Zboże z dominium wydawane jest bez dowozu każdego roku w dniu 1 lipca, od roku 1859 za pośrednictwem folwarku w Tychach. Wozy do transportu zboża użyczają zamiennie i nieodpłatnie gminy paprocańska i cielmicka.

Gminne zboże deputatowe było pierwotnie zbierane i dostarczane nauczycielowi przez sołtysów. Ponieważ jednak przy tym sposobie pobierania nauczyciel otrzymywał stale zboże liche, doprowadzono później do ugody z sądem miejscowym (*Ortsgerichte*), na mocy której każdy jeden z zobowiązanych ma każdego roku w okresie od św. Michała do św. Marcina⁷⁹ samemu odstawić zboże do domu nauczyciela.

3) za letnią paszę dla bydła i za koszenie trawy otrzymuje nauczyciel roczną rekompensatę:

a) od gminy Paprocany 3 talary 15 srebrnych groszy

b) od gminy Cielmice 4 talary 4 srebrne grosze

w kwartalnych ratach, wypłacanych *preen*.⁸⁰ Ponieważ odszkodowanie to jest niskie, niektórzy z gospodarzy pozwalają na nieodpłatne spasanie miedz, a częściowo także swoich pastwisk.

4) na zimową karmę dla bydła nauczyciel otrzymuje rocznie:

a) od gminy Paprocany

długą słomę żytnią 2 kopy⁸¹ 2 wiązki 16 snopów⁸²

dobrze siano 12 cetnarów⁸³ 8 wiązek 8 snopów

b) od gminy Cielmice

długą słomę żytnią 3 kopy 12 wiązek 5 snopów

dobrze siano 21 cetnarów 9 wiązek 2 snopy.

W przypadku słomy: 20 snopów to 1 wiązka. W przypadku siana: 10 snopów to 1 wiązka.

Wcześniej słomę i siano zbierał nauczyciel osobiście w ten sposób, że sam jechał przez wieś dwoma wozami podstawionymi mu przez obie gminy i przy każdym domu otrzymywał deputat. Ponieważ takie zbieranie miało zbyt żebrzący charakter i dawało mieszkańcom wsi sposobność do czynienia różnych pogardliwych uwag, zostało ono przez nauczyciela Nowaka zmienione i teraz, w okresie od św. Michała do św. Marcina każdy posiadacz gruntu dostarcza swój deputat nauczycielowi do domu.

⁷⁹ Od 29 września (św. Michała) do 11 listopada (św. Marcina).

⁸⁰ Skrót od *pränumerando* – wypłacane z góry.

⁸¹ Niem. *Schock*. Kopę stosowano do obliczenia zbiorów rolnych (snopów słomy i siana). Najczęściej oznaczała 60 sztuk (Fenna D., *Jednostki miar...*, s. 126).

⁸² W tekście zastosowany został skrót złożony z dwóch liter odczytanych jako *St.* = *Schütte* – snop.

⁸³ Niem. *Zentner*. Jednostka masy, którego wielkość różniła się w poszczególnych regionach i okresach. Cetnar pruski wynosił 51,45 kg, a po wprowadzeniu miar metrycznych 50 kg (jako tzw. cetnar metryczny) (Fenna D., *Jednostki miar...*, s. 39-40, 172-173).

5) Materiał opałowy otrzymuje nauczyciel rocznie:

a) od dominium książęcego 2 $\frac{1}{3}$ sążnie⁸⁴ drewna sosnowego w szczapach ze Żwakowskiego lasu, bez dowozu, o które obie gminy muszą się nieodpłatnie postarać. Corocznie, w dniu 1 lipca otrzymuje nauczyciel na swoje żądanie od Książęcego Urzędu Leśnego przydział *preen*. na drewno deputatowe ważne do 1 lipca roku następnego i – za okazaniem przydziału – drewno od leśniczego w Żwakowie.

b) gmina Cielmice płaci rocznie rekompensatę za materiał opałowy w kwartalnych ratach *preen*.

12 talarów 12 srebrnych groszy

c) gmina Paprocany również 10 talarów 10 srebrnych groszy.

Odszkodowanie to płacą gminy w zamian za drewno deputatowe dla nauczyciela i do ogrzania pierwszej izby szkolnej. Równocześnie obie gminy mają obowiązek podstawić nauczycielowi bezpłatnie, po uprzednim żądaniu i o każdej porze roku, tyle wozów, ile on na przywiezienie węgla i drewna opałowego potrzebuje. Transport przebiega w ten sposób, że gdy Cielmice dostarczają 2 wozy, Paprocany tylko jeden. Do nieodpłatnego rąbania drewna na szczapy Paprocany wystawiają jedną osobę, podczas gdy Cielmice muszą wystawić dwie osoby.

Uposażenie(Emolumente) adiuwanta

Sprawa posady adiuwanta została uregulowana dopiero w 1852 roku. Aż do roku 1859 pobierał nauczyciel pomocniczy jedynie 25 talarów wynagrodzenia, 20 talarów dodatku pieniężnego na wyżywienie, 12 szefli zboża i 3 $\frac{1}{2}$ sążnie drewna. Od roku 1859 otrzymuje adiuwant rocznie 40 talarów wynagrodzenia i 20 talarów dodatku na wyżywienie, płacone *postn.* w kwartalnych ratach przez Królewską Powiatową Kasę Podatkową w Pszczynie, a oprócz tego:

a) od dominium książęcego:

żyto	1 szefel	$\frac{1}{5}$ garnca
jęczmień		3 $\frac{1}{3}$ garnce
drewno	1 sążeń	20 szajt ⁸⁵ lub $\frac{1}{6}$ sążnia,

⁸⁴ Sążeń = sąg (niem. *Klafter*), to jednostka objętości drewna opałowego, którego wielkość była regionalnie zróżnicowana. Staropruski sążeń sześcienny miał wielkość 3,3389 m³, z czasem około 3,44 m³, co odpowiadało prostopadłościennemu sterciu o długości 6 stóp i wysokości 6 stóp, ułożonej z kłód drewnianych o długości około 3-3,5 stóp, przy długości stopy około 0,313 m

[<https://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Holzklafter&oldid=172053340> (dostęp: 22 lutego 2018); Fenna D., *Jednostki miar...*, s. 172, 230]. W leśnictwie metr sześcienny drewna (pot. kubik) jest większy od metra przestrzennego. Jego wielkość obejmuje także pustą przestrzeń między złożonymi w stos kłódami.

⁸⁵ Szajt = szajta (niem. *Sheite*) – termin stosowany niegdyś na terenie Górnego Śląska, w Czechach i na Morawach na oznaczenie „ćwiartki z pociętego na opał drewna metrowej długości”, „dłuższego kawałka drewna do palenia”, „drewna opałowego z połupanego pnia lub grubych konarów” [za: *Wörterbuch der deutschen*

b) od gminy Paprocany:

żyto 3 szefle 2 wiertle 4 ½ kwarty

rekompensatę za materiał opałowy: 1 talar, 16 srebrnych groszy, 8 fenigów,

c) od gminy Cielmice:

żyto 6 szefli 4 wiertle 9 kwart.

rekompensatę za materiał opałowy: 3 talary, 3 grosze srebrne, 4 fenigi.

Adiuwant pozostaje na wikcie nauczyciela w zamian za jego dodatek pieniężny, deputat zbożowy i materiał opałowy.

Zboże jest ściągane od gmin razem ze zbożem dla nauczyciela, jak również materiał opałowy i odszkodowanie. Dowóz czyniony jest przez gminy nieodpłatnie i w miarę potrzeby. Na ogrzanie szkolnej izby adiuwanta otrzymuje nauczyciel *preen.*:

a) od gminy Paprocany 2 talary, 13 srebrnych groszy, 4 fenigi,

b) od gminy Cielmice 4 talary, 26 srebrnych groszy, 8 fenigów.

Repartycja⁸⁶
naturaliów przysługujących nauczycielowi i adiuwantowi
od poszczególnych posiadaczy gruntu
1) Z gminy Paprocany [...]⁸⁷

Lp.	Nr domu lub hipoteki	Nazwisko i imię posiadaczy gruntu zobowiązanych [oddawać... – E.F.]	Stans ⁸⁸	Mają corocznie oddawać										Uwagi
				nauczycielowi						adiuwantowi				
				żyta			słomy		siana		żyta			
				szefel	wiertel	kwarta	wiązka	snop	wiązka	snop	szefel	wiertel	kwarta	
1.	26.	Czardybon Joseph	wolny sołtys	2	-	^{7/12}	16	19	16	-				
2.	25 ^a .	Mroczek Thomas	jw.	1	2	5	13	8	13	4				
3.	25 ^b .	Pawelczyk Jacob	jw.	1	2	3	13	7	13	-				
4.	1.	Kontny Balzer	siodłak	-	3	11	8	4	8	2				
5.	2.	Bortel Laurenz	jw.	1	1	3	11	-	11	-				
6.	3.	Kokoszka Paul	jw.	1	-	5	9	4	9	2				

⁸⁶ Repartycja to *podział, rozdział, rozłożenie czegoś w odpowiednim stosunku (zwłaszcza podatków, opłat, wpływów)* (SWO, s. 642). W niniejszej *Kronice* chodzi o repartycję – rozdzielenie należnego nauczycielowi i jemu pomocnikowi (adiuwantowi) wynagrodzenia pieniężnego oraz przychodów naturalnych między wszystkich zobowiązanych do ich uiszczenia.

⁸⁷ Kronikarz kieruje uwagę na analogiczne tabele opracowane w 1868 roku i umieszczone pod tą datą roczną w niniejszej *Kronice*.

⁸⁸ Inaczej „status społeczny” (niem. *Stand*). Wyszczególniono następujące kategorie: wolny sołtys (*Freischolze*), siodłak = kmieć = chłop (*Bauer*), zagrodnik (*Gärtner*), chałupnik (*Häusler*), chałupnik nawsiowy (*Angerhäusler*), komornik (*Einlieger*), wymownik = wycużnik = dożywotnik (*Auszügler*). O wewnętrznym zróżnicowaniu wśród siodłaków/chłopów, zagrodników i chałupników na ziemi pszczyńskiej w XIX wieku piszą m.in.: Sopot-Zembok B., *Obraz wsi pszczyńskiej...*; Kocurek D., *Oświata pozaszkolna...*, s. 16-18. O strukturze społecznej mieszkańców wsi rejonu tyskiego, ze wskazaniem, iż w oficjalnych dokumentach urzędowych jeszcze w początkach XX wieku posługiwano się starym nazewnictwem dla określenia grup ludności wiejskiej, niezajdującym już – po zakończeniu procesu uwłaszczeniowego – realnego uzasadnienia społecznego i ekonomicznego (podziały społeczne były wtedy uzależnione głównie od poziomu dochodów), por.: Kalinowska-Wójcik B., *W dobie rządów pruskich*, s. 102-103, 106-116.

7.	4.	Szafran - spadkobiercy	jw.	1	-	-	8	15	8	9			
8.	5.	Czardybon Jacob	jw.	-	3	10	8	-	7	10			
9.	6.	Jarek Matheus	jw.	1	-	-	8	10	8	9			

Lp.	Nr domu lub hipoteki	Nazwisko i imię posiadaczy gruntu zobowiązanych [oddawać... - E.F.]	Stan	Mają corocznie oddawać									Uwagi	
				nauczycielowi						adiuwantowi				
				żyta			słomy		siana		żyta			
				szefel	wiertel	kwarta	wiązka	snop	wiązka	snop	szefel	wiertel		kwarta
10.	7.	Koenigsfeld Isac.	zagrodnik	-	2	4	4	13	4	7				
11.	8.	Szott Paul	chałupnik	-	-	6	1	1	1	1				
12.	9.	Pawelczyk Jacob	jw.	-	-	7 1/2	1	6	1	3				
13.	10.	Pikos Balzer	jw.	-	-	7 1/2	1	-	1	-				
14.	11.	Pilorz Franz	jw.	-	-	7	1	4	1	2				
15.	12.	Sornek Jacob	jw.	-	-	5 1/2	-	18	-	9				
16.	13.	Gniża Adam	jw.	-	-	5 1/2	-	18	-	9				
17.	14.	Głęszczyk Martin	jw.	-	-	8 1/2	1	9	1	5				
18.	15.	Kubitza Johann	jw.	-	-	6	1	1	1	1				
19.	16.	Czardybon Franz	jw.	-	-	6	1	1	1	1				
20.	17.	Cipa Franz	jw.	-	-	5 1/2	1	1	1	1				
21.	18.	Szafran – spadkobiercy	jw.	-	-	5 1/2	1	1	1	1				
22.	19.	Wrobel Jacob	jw.	-	-	7	1	4	1	2				
23.	20.	Kubitza Johann	jw.	-	-	6	1	1	1	1				

24.	21.	Pawelczyk Jacob	jw.	-	-	6	1	1	1	1			
25.	22.	Wrobel Bartek	jw.	-	-	5 1/2	1	-	1	-			
26.	23.	Penczek Jacob	jw.	-	1	2	2	8	2	4			
27.	24.	Wowerko – wdowa	jw.	-	-	6	1	1	1	1			
28.	45.	Panczyk Jacob	jw.	-	-	6	1	1	1	1			
29.	•	książę pszczyński z łąk Faikisa – Pikosa – Cipy – Kubitzky i Sewerina		-	-	-	-	-	-	-	62		

Lp.	Nr domu lub hipoteki	Nazwisko i imię posiadaczy gruntu zobowiązanych [oddawać... – E.F.]	Stan	Mają corocznie oddawać									Uwagi		
				nauczycielowi						adiuwantowi					
				żyta			słomy		siana		żyta				
				szefel	wiertel	kwarta	wiązka	snop	wiązka	snop	szefel	wiertel		kwarta	
30.	-	Czardybon Jacob	siodłak	-	-	1/2	-	-	-	-	-	-	-	1/4	[*]
31.	25 ^a	Mroczek Thomas	wolny sołtys	-	2	9	5	17	5	7	-	-	7		
32.	jw.	książę pszczyński z kupionej od nr 25 ^a działki		-	3	8	7	13	7	7	-	-	10		
33.	16.	Franz Czardybon	chałupnik	-	-	1 1/2	-	5 5/16	-	2 13/16	-	-		[**]	

[*] Z działki kupionej od nr 15 (dom) według planu regulacyjnego z 6 listopada 1857 roku; tyle samo odlicza się od nr 15.

[**] Według planu regulacyjnego z 11 lipca 1865 roku nabywca działki z nr 6 płaci w formie pieniężnej 32-część całości.

Z gminy Cielmice

Lp.	Nr domu lub hipoteki	Nazwisko i imię posiadaczy gruntu zobowiązanych [oddawać... – E.F.]	Stan	Mają corocznie oddawać										Uwagi
				nauczycielowi						adiuwantowi				
				żyta			słomy		siana		żyta			
				szefel	wiertel	kwarta	wiązka	snop	wiązka	snop	szefel	wiertel	kwarta	
1.	1.	Biolik Jacob	siodłak	-	3	4 1/4	8	-	9	-	-	1	5 1/4	
2.	2.	Radwanski Clemens	jw.	-	3	8	8	13 1/3	9	7 1/2	-	1	6 4/8	
3.	3.	Brącel Johann	jw.	-	3	1/2	7	6 2/3	8	2 1/2	-	1	3 5/8	
4.	4.	Regula Gregor	jw.	-	3	-	7	6 2/3	8	2 1/2	-	1	3 3/8	
5.	5.	Cichy Clemens	jw.	-	3	7 1/4	8	13 1/3	9	7 1/2	-	1	6 1/2	
6.	6.	książe pszczyński	jw.	1	1	6+ 962/1631	13 1/2	-	16 1/2	-	-	3	3	
7.	7.	Pluta Mathias	jw.	-	3	3	8	-	9	-	-	1	4 5/8	
8.	8.	Biolik Paul	jw.	-	3	1/2	7	6 2/3	8	2 1/2	-	1	3 5/8	
9.	9.	Janik Johann	jw.	-	3	5 1/4	8	-	9	-	-	1	5 6/8	[*]
10.	10.	Parysz Thomas	jw.	-	2	9 1/4	6	13 1/3	7	5	-	1	2 1/8	
11.	11.	Pilszczek Franz	jw.	-	3	1	7	6 2/3	8	2 1/2	-	1	3 7/8	
12.	12.	Spyra Gregor	jw.	-	2	8 1/4	6	13 1/3	7	5	-	1	1 7/8	
13.	13.	Targiel Johann	jw.	1	-	6 1/4	10	13 1/3	11	-	-	1	11 2/8	
14.	14.	Kostka Valentin	jw.	-	2	8	6	13 1/3	7	5	-	1	1 6/8	
15.	15.	Hons - spadkobiercy	jw.	-	3	2 3/4	8	-	9	-	-	1	4 1/2	

16.	16.	Miczek Albert	zagrodnik	-	1	6	4	-	4	5	-	-	7 ⁵ / ₈	
17.	17.	Parysz Joseph	jw.	-	1	6 ³ / ₄	4	13	4	5	-	-	8 ¹ / ₈	
18.	18.	Plucik - spadkobiercy	chałupnik	-	1	¹ / ₂	3	-	3	5	-	-	5 ³ / ₈	
19.	19.	Urdzon Paul	jw.	-	1	1/2	3	-	3	5	-	-	5 ³ / ₈	
20.	20.	Brącel Matheus	jw.	-	-	11	2	15	3	2 ¹ / ₂	-	-	5	

[*] Według planu regulacyjnego z 28 maja br. w sumie jedynie 1 szefel 3 ²/₃ kwarty żyta, 160 snopów słomy, 90 snopów siana.⁸⁹

Lp.	Nr domu lub hipoteki	Nazwisko i imię posiadaczy gruntu zobowiązanych [oddawać... – E.F.]	Stan	Mają corocznie oddawać										Uwagi
				nauczycielowi						adiuwantowi				
				żyta			słomy		siana		żyta			
				szefel	wiertel	kwarta	wiązka	snop	wiązka	snop	szefel	wiertel	kwarta	
21.	21.	Hantulik Thomas	chałupnik	-	-	10 ¹ / ₂	2	10	3	-	-	-	4 ⁵ / ₈	
22.	22.	Augustin Joseph	jw.	-	-	11	2	15	3	2 ¹ / ₂	-	-	5	
23.	23.	Szeliga Albert	jw.	-	-	11 ³ / ₄	2	15	3	2 ¹ / ₂	-	-	5 ² / ₈	
24.	24.	Targiel Franz	jw.	-	1	¹ / ₂	3	-	3	5	-	-	5 ³ / ₈	
25.	25.	Hons Sobek	jw.	-	-	11 ³ / ₄	2	15	3	5	-	-	5 ² / ₈	
26.	26.	Targiel Mathias	jw.	-	-	11 ³ / ₄	2	15	3	2 ¹ / ₂	-	-	5 ² / ₈	
27.	27.	Krzistek Paul	jw.	-	-	10 ¹ / ₄	2	10	3	-	-	-	4 ¹ / ₂	
28.	28.	Tatoy Joseph	jw.	-	-	10 ¹ / ₂	2	5	3	-	-	-	4 ⁵ / ₈	
29.	29.	Krafczyk Jacob	jw.	-	-	10 ¹ / ₄	2	10	3	-	-	-	4 ¹ / ₂	
30.	30.	Kontny – wdowa	jw.	-	1	1 ¹ / ₄	3	-	3	5	-	-	5 ⁴ / ₈	

⁸⁹ Występujące w Kronice przekreślenia zostały w tłumaczeniu zachowane.

31.	31.	Bednorz Johann	jw.	-	-	10 ^{3/4}	2	10	3	-	-	-	4 ^{6/8}	
32.	32.	Wrobel Laurenz	jw.	-	-	10 ^{3/4}	2	10	3	-	-	-	4 ^{6/8}	
33.	33.	Bieronski Mich.	jw.	-	-	9	2	-	2	5	-	-	4	
34.	34.	Szott Gottlieb	jw.	-	-	9 ^{1/2}	2	15	3	-	-	-	4 ^{2/8}	
35.	35.	Gondzik Jacob	jw.	-	-	11	2	15	3	-	-	-	5	
36.	36.	Biolik Laurenz	jw.	-	-	10 ^{1/4}	2	10	3	-	-	-	4 ^{5/8}	
37.	37.	Szeliga Johann	jw.	-	-	10 ^{3/4}	2	10	3	-	-	-	4 ^{6/8}	
38.	38.	Biolik Laurenz	jw.	-	-	10 ^{3/4}	2	10	3	-	-	-	4 ^{6/8}	
39.	40.	Gawlik Johann	jw.	-	-	10 ^{3/4}	2	10	3	-	-	-	4 ^{6/8}	
40.	44.	Kaiser Heinrich	jw.	-	-	5^{3/4}	4	5	4	10	-	-	2^{4/8}	
41.	-	Myrczek, karczma w Świerczyńcu	jw.	-	-	4 ^{3/4}	1	-	1	2 ^{1/2}	-	-	2	

Lp.	Nr domu lub hipoteki	Nazwisko i imię posiadaczy gruntu zobowiązanych [oddawać... - E.F.]	Stan	Mają corocznie oddawać									Uwagi	
				nauczycielowi						adiuwantowi				
				żyta			słomy		siana		żyta			
				szefel	wiertel	kwarta	wiązka	snop	wiązka	snop	szefel	wiertel		kwarta
42.	-	Goroll Grześ	chałupnik nawsiowy	-	-	1/4	-	1 ^{1/4}	-	1 ^{1/4}	-	-	1/8	Z parceli kupionej od nr 15
43.	-	Pudelko Paul z Paprocan	jw.	-	-	3/4	-	4 ^{1/2}	-	3	-	-	3/8	Z działki kupionej od nr 36
44.	-	Fiol Martin	jw.	-	-	1 ^{1/4}	-	12 ^{1/2}	-	6	-	-	5/8	Z działki kupionej od nr 34

45.	-	Laby Joseph	komornik											Z działki kupionej od nr 33
46.	-	Czardybon Jacob z Paprocan	siodłak	-	-	1/2	-	3	-	2	-	-	2/8	jw.
47.	-	książę pszczyński z parceli folwarku w Świerczyńcu												Zarachowane przy miejscu nr 6
48.		książę pszczyński z parceli Gorolla												
49.		Turgol Franz, Tychy	komornik	-	-	3	1	-	-	-	-	-	-	Z działki kupionej od nr 4, co odlicza się od nr 4
40.	44.	Hons Joseph	wymownik	-	-	4	-	13	-	8	-	-	1 1/8	
		książę pszczyński		-	-	4	-	12	-	7	-	-	1 1/8	

Patron szkoły

Patronem szkoły jest Jego Książęca Mość Książę Pszczyński, który za każdym razem powołuje nauczyciela.

Rewizor szkolny

Rewizorem szkoły jest za każdym razem Ksiądz Dobrodziej w Tychach, który udziela także w szkole lekcji religii⁹⁰.

Zobowiązani do budowy szkoły

Na postawienie zabudowań szkolnych mają się złożyć: książęce dominium w $\frac{1}{3}$ oraz gminy paprocańska i cielmicka w $\frac{2}{3}$. Do owych $\frac{2}{3}$ mają Paprocany wnieść jedną część, a Cielmice dwie części. W takim samym stosunku pozostają zobowiązania, jeśli chodzi o dostarczanie wozów i robociznę.

Na zbudowanie studni i ubikacji w 1854 roku książęce dominium dało materiał, a opłaty za porąbanie polan uiściły gminy. Inne wydatki musiały także gminy pokryć. Tak samo przy przedsięwziętym w tym roku dyłowaniu podłogi w jednej izbie szkolnej i jednej mieszkalnej. Do pokrycia dachu dało dominium gonty, a gminy zapłaciły za robociznę i dostarczyły potrzebną słomę na strzechy⁹¹. Do postawienia płotów książęce dominium nic nie wniosło. I tak koszty ogrodzenia szkolnego ogrodu po południowej stronie szkoły oraz podwórza ponosi gmina Cielmice, natomiast szkolnego ogrodu po stronie północnej – gmina Paprocany. Szkolne pole ogrodzą obie gminy, a mianowicie: paprocańska w $\frac{1}{3}$ i cielmicka w $\frac{2}{3}$.

**Wydarzenia i zmiany w szkole w Paprocanach od momentu objęcia urzędu
przez nauczyciela szkolnego Nowaka w 1849 roku**

Rok 1849

W dniu 9 maja 1849 roku dotychczasowy *Substitut*⁹² August Nowak z Rybnika otrzymał od hrabiego Hansa Heinricha X⁹³ z Pszczyzny prezentę (*Presente*)⁹⁴ na posadę

⁹⁰ Rewizor szkolny, inaczej inspektor miejscowy, lokalny. Do początków lat 70. XIX wieku była nim osoba duchowna – początkowo proboszcz parafii tyskiej, później proboszcz z Bierunia Starego. Od 1873 roku funkcję inspektora lokalnego sprawowała osoba świecka.

⁹¹ Według zachowanych danych archiwalnych dominium książęce przeznaczyło w 1854 roku na remont szkoły materiały budowlane (m.in. drewno) o łącznej wartości 165 talarów, 28 srebrnych groszy, 12 fenigów (za: Sala M., *Działalność społeczno-kulturalna książąt pszczyńskich...*, tab. 44, s. 394).

⁹² Nauczyciel zastępujący (od łac. *substitutus* = podstawiony). W nomenklaturze prawniczej oznacza osobę zastępującą kogoś, czyje pełnomocnictwo (SWO, s. 710).

⁹³ Hans Heinrich X von Hochberg (1806-1855), hrabia Rzeszy, od 1850 roku książę pszczyński (*Fürst von Pless*), przejął dobra pszczyńskie w 1846 roku. Dziedziczył je po kądzieli. Jego matką była księżniczka Anna Emilia Anhalt-Köthen-Pless – córka księcia Friedricha Erdmanna von Anhalt-Köthen-Pless i siostra zmarłych

nauczyciela szkolnego w Paprocanach⁹⁵. Stanowisko to przekazał mu w dniu 26 maja tego roku dotychczasowy, przeniesiony do miejskiej szkoły w Rybniku, nauczyciel Johann Soblik⁹⁶ w obecności członków sądu miejscowego (*Ortsgericht*) z Paprocan i Cielmic.

Budynek szkolny był w tym czasie skrajnie zniszczony, szyby okienne w większości potrzaskane. Woda deszczowa wpływała do izb szkolnych, podłoga w izbach była częściowo wygnita, a w małej izbie mieszkalnej brakowało pieca. Płoty leżały powalone, ubikacji brakowało w ogóle. Jediną izbę szkolną oraz izbę na poddaszu wynajmowano komornikom (*Kammerleute*), którzy także użytkowali piwnicę, strych, oborę/chlew (*Stall*) i jeden z ogrodów.

Katalog szkolny wykazywał jedynie 81 dzieci objętych obowiązkiem szkolnym, z których na egzaminie przeprowadzonym 25 października 1849 roku przez powiatowego inspektora szkolnego (*Kreis Schulen Inspektor*)⁹⁷ J. Hawlitzkiego z Bierunia⁹⁸ było obecnych jedynie 54. Rewizorem szkolnym był dziekan (*Erzpriester*)⁹⁹ Skórka z Tychów¹⁰⁰,

bezdziennie książąt Friedricha Ferdinanda, Ludwiga i Heinricha, którzy panowali „na Pszczyńcu” w latach 1765-1846. Ojcem Hansa Heinricha X był hrabia Hans Heinrich VI von Hochberg „pan na Książu” (pod Wałbrzychem). Hans Heinrich X von Hochberg starał się rozwinąć gospodarkę przemysłową w swoich pszczyńskich dobrach, np. Huta Paprocka otrzymała maszynę parową (Polak J., *Poczet panów...*, s. 129-151).

⁹⁴ Dokument przedstawiający kandydata do zatwierdzenia (niem. *das Präsentationsschreiben*).

⁹⁵ August Nowak urodził się 13 lipca 1826 roku w Rybniku. Jego ojciec był mistrzem ślusarskim. W wieku od 6 do 12 lat uczęszczał do katolickiej szkoły miejskiej w Rybniku. Przez kilka lat przygotowywał się do zawodu nauczycielskiego, pracując m.in. jako zastępczy adiuwant w Bełku i Radlinie. Przez trzy lata (do marca 1848 roku) kształcił się w Katolickim Seminarium Nauczycielskim w Głogówku. W kwietniu 1848 roku został na 13 miesięcy *Substitutem* nauczającym w niższej klasie szkoły miejskiej w Rybniku. Stanowisko nauczyciela w szkole w Paprocanach przydzielił mu Hans Heinrich X von Hochberg z dniem 1 kwietnia 1849 roku. Do tego czasu zdawał kilka egzaminów szkolnych, m.in. przed radcą szkolnym B. Bogedainem i nadprezydentem Śląska Wedellem; krótko po objęciu posady nauczyciela w Paprocanach – przed inspektorem szkolnym księdzem Hawlitzkim i rewizorem szkolnym ks. Skórka (na podstawie życiorysu napisanego przez A. Nowaka 6 kwietnia 1851 roku; za: Maroń F., *Szkoła górnośląska...*, s. 217).

⁹⁶ Nauczyciel Johann Soblik przed pobytem w Paprocanach, był adiuwantem w szkole w Bieruniu Starym (za: Musioł L., *Bieruń...*, s. 119; Fic M., *Szkolnictwo / Bieruń*, s. 362).

⁹⁷ Inaczej: inspektora pszczyńskiego okręgu szkolnego.

⁹⁸ Ksiądz Johann (Jan) Hawlitzki (1801-1866) był w latach 1832-1866 najpierw administratorem, a następnie proboszczem w parafii p.w. św. Bartłomieja w Bieruniu. Pochodził z Posucic, w powiecie opolskim. Po uzyskaniu święceń kapłańskich (1828 r.) był wikariuszem w Pszczyńcu i krótko proboszczem w Studzioncu w dekanacie pszczyńskim. Został czwartym inspektorem pszczyńskiego okręgu szkolnego (wcześniej funkcję tę pełnili: ks. Mateusz Nyga, ks. Stanisław Kosmol i ks. Andrzej Gilge). Obowiązki pszczyńskiego inspektora szkolnego pełnił przez blisko 24 lata, do roku 1856, gdy pszczyński inspektorat szkolny podzielono na 2 rejony inspekcyjne (za: Dudała H., *Duchowieństwo...*, s. 249; Maroń F., *Szkoła górnośląska...*, s. 201-202).

⁹⁹ Termin *Erzpriester* – „arcyprzebiter“, „arcykapłan“, autorzy *Kroniki* stosują w znaczeniu „dziekan dekanatu”. W literaturze regionalnej bywa także tłumaczony jako „ksiądz arcybiskupi”.

¹⁰⁰ Ksiądz Paweł Skórka (Skorka) był proboszczem parafii w Tychach w latach 1819-1857. Gdy powstał dekanat mikołowski w obrębie biskupstwa wrocławskiego (1846 r.) został jego pierwszym dziekanem. W skład dekanatu mikołowskiego weszły parafie w Tychach, Bieruniu Starym, Bojszowach, Chelmie Wielkim, Łędzinach, Mikołowie, Mokrym, Łaziskach Górnych, Orzeszu i Woszczynach. Po złożeniu tego urzędu w 1851 roku otrzymał tytuł dziekana honorowego. Po przybyciu do parafii tyskiej nakazał ks. Skórka sporządzenie urzędowej pieczęci parafialnej, z przedstawieniem św. Marii Magdaleny i napisem *Ecc. Parochialis Tichensis 1820 (Tyski kościół parafialny 1820)*. W 1839 roku położył kamień węgielny pod nową szkołę parafialną w Tychach, a 15 lat później wybudował istniejące do dziś ogrodzenie wokół kościoła parafialnego i cmentarza. Ks. Skórka zwalczał pijaństwo – w 1844 roku założył w Tychach Bractwo Trzeźwości. Był proboszczem sumiennym i pracowitym

powiatowym landratem – von Hippel z Pszczyny¹⁰¹. Zarządzanie policyjne (*Polizei Verwaltung*) należało do książecego dzierżawcy majątku ziemskiego w Urbanowicach (*Fürstlicher Gutspächter zu Urbanowitz*)¹⁰². Przy okazji przyjmowania nowych dusz (*Seelenaufnahme*), które odbyło się w grudniu wykryto, że dzieci podlegających obowiązkowi szkolnemu było 250. Zaprowadzenie listy nieobecnych nie wpłynęło na regularne uczęszczanie do szkoły, lecz dopiero przymusowe ich dostawienie przez żandarma.

Nauczyciel szkolny otrzymał w tym roku jako wynagrodzenie: z Królewskiej Kasy Podatkowej w Pszczynie 32 talary i 10 srebrnych groszy w półrocznych ratach a z Książecego Urzędu Podatkowego¹⁰³ 17 talarów i 20 srebrnych groszy w kwartalnych ratach płaconych *postn.* Poza tym od dominium (z folwarku w Urbanowicach) dostał 2 szefle i $\frac{2}{3}$ garnca żyta oraz $6\frac{2}{3}$ garnce jęczmienia, natomiast od gmin 24 szefle żyta, 7 talarów rekompensaty za pastwisko, 18 talarów i 18 srebrnych rekompensaty za materiał opałowy i 60 wiązek słomy. Ponadto – od dominium – $2\frac{1}{3}$ sążni drewna.

Zaraz po objęciu swojego urzędu został nauczyciel pisarzem gminnym w Paprocanach z wynagrodzeniem 12 talarów oraz w Cielmicach z wynagrodzeniem w wysokości 14 talarów.

Rok 1850

W dniu 23 kwietnia 1850 roku otrzymał nauczyciel Nowak swoją wokację (*Vocation*)¹⁰⁴ z Książecej Izby Skarbowej w Pszczynie (*Fürstliches Rent Amt zu Pless*), którą doręczył powiatowemu inspektorowi szkolnemu do dalszego okazania. Przysięgę na konstytucję złożył w Mikołowie w dniu 20 kwietnia 1850 roku przed królewskim landratem. W tym roku wzrósł dochód nauczyciela o 12 cetnarów siana i 40 wiązek słomy. Sołtys Szafran z Paprocan starał się bardzo poprawić sytuację nauczyciela, natomiast członkowie gminy z Cielmic, znani z grubiańskości (nade wszystko sołtys Laurenz Biolik – człowiek bardzo chciwy), szukali sposobów, by nauczycielowi szkodzić, a nawet pozwalali sobie na

(za: Wycisło J., *Dzieje parafii...*, s. 101-103, 133-154; Myszor J., *Historia kościoła katolickiego...*, s. 605, 624). Kiedy w roku 1831 pożar strawił znaczną część wsi Paprocany, tj. 51 budynków mieszkalnych i gospodarczych (Schaeffer H.W.F., *Kronika Wolnego Państwa Stanowego...*, s. 88 [71], pkt 76), wymusił pomoc finansową na patronie parafii – księciu pszczyńskim, którą przekazał pogorzelncom (Wycisło J., *Dzieje parafii...*, s. 139). W historycznej literaturze regionalnej przywoływany jest pożar, który miał miejsce w roku 1826 (Grot Cz., *Paprocany...*, s. 12; Kubacz A., *Huta Paprocka...*, s. 17-18).

¹⁰¹ Georg von Hippel był starostą pszczyńskim w latach 1832-1853. Zaczął drukować fragmenty pszczyńskiego „Kreisblattu” (urzędowego czasopisma landratury pszczyńskiej) po polsku; najpierw były to rozporządzenia i ogłoszenia władz; potem – w latach 1846-1848 – czasopismo to stało się dwujęzyczne, niemiecko-polskie (za: Kalinowska-Wójcik B., *Miasto w czasach pruskich...*, s. 319, 342).

¹⁰² Być może kronikarzowi chodziło o „dzierżawcę książecego majątku w Urbanowicach”.

¹⁰³ Książeący Urząd Podatkowy to inaczej Książeća Izba Skarbowa lub Książeący Urząd Rentowy (*Fürstliches Rent Amt*).

¹⁰⁴ *Wokacja* to dawniej powołanie, nominacja (SWO, s. 809).

pogróżki wobec niego, ponieważ przymusił wielu z ich dzieci dotąd unikających szkolnej edukacji do uczęszczania do szkoły.

Zakupiono maszynę do czytania (*Lesemaschine*)¹⁰⁵, książki z czytankami i tablice. Egzamin szkolny przeprowadził w tym roku, 2 czerwca, powiatowy inspektor szkolny Hawlitzki. Obowiązkowi szkolnemu podlegało 225 dzieci. Na egzaminie było obecnych 173 dzieci. Rewizorem szkolnym był dziekan Skorka z Tychów, powiatowym landratem – von Hippel, administratorem policyjnym dzierżawca majątku ziemskiego w Urbanowicach.

Rok 1851

W dniu 16 marca 1851 roku nauczyciel szkolny Nowak został zaprzysiężony w takim charakterze przez powiatowego inspektora szkolnego w Bieruniu. Odnośnie do jego prośby, aby rąbanie drewna przemienić na świadczenie pieniężne, został poinformowany przez Królewski Rząd w Opolu (*Königliche Regierung zu Oppeln*)¹⁰⁶ pod datą 19 sierpnia 1851 roku, że komorników nie można zmuszać do świadczeń pieniężnych. Tak samo poinformował go Królewski Rząd odnośnie do rekompensaty za nauczanie dzieci pracowników huty: „Pracownicy huty w Paprocanych są uważani za komorników i można ich jedynie zobowiązać do ponoszenia ciężarów komunalnych”. W dniu 16 czerwca 1851 roku Książęca Izba Skarbowa odpowiedziała nauczycielowi odmownie w sprawie budowy studni szkolnej.

Egzamin szkolny w tym roku przeprowadził 9 lipca, przy frekwencji 213 dzieci, powiatowy inspektor szkolny Hawlitzki. Całościowa liczba uczniów wynosiła 250.

Rewizorem szkolnym był dziekan Skorka, powiatowym starostą – von Hippel, komisarzem policyjnym – dzierżawca majątku w Urbanowicach.

Rok 1852

Pod datą 28 czerwca 1852 roku Królewski Rząd poinformował nauczyciela odmownie w sprawie jego prośby o paszę zimową dla własnego bydła, a także w kwestii zbudowania studni szkolnej oraz zapomogi.

¹⁰⁵ Musiała to być *drewniana tablica z poziomo przymocowanymi listwami, na których ustawiało się kartoniki z wypisanymi literami, służącymi w niższej klasie jako podstawowa pomoc przy nauce czytania i pisania*, o jakiej pisze Franciszek Maroń (*Szkola górnośląska...*, s. 231), powołując się na protokół wizytacyjny sporządzony przez ks. Bogedaina w 1853 roku z wizytacji szkolnej w Wiśle Małej. Tzw. tablice z ruchomym alfabetem (nazywane także tablicami do czytania lub maszynami do czytania) stanowiły istotny element pomocy naukowych w szkołach elementarnych już w początkach XIX wieku. Kartoniki z literami przechowywane były w skrzyneczce z przegródkami, przyczepionej do tablicy (za: Madeja J., *Elementarze...*I, s. 177-178).

¹⁰⁶ Chodzi o władzę rejencji opolskiej, a dokładnie o *Królewski Zarząd Szkolny w Opolu*. Autorzy *Kroniki* powołują się często na zarządzenia i wizyty władzy zwierzchniej. Termin *Königliche Regierung [zu Oppeln]* tłumaczony jest w literaturze przedmiotu jako: *Rząd Królewski [w Opolu], władza szkolna w Opolu, Królewski Zarząd w Opolu, Królewski Zarząd Szkolny w Opolu, Królewski Zarząd Szkół w Opolu, władze państwowe w Opolu*.

Zakupiono w tym roku dwie mapy ścienne i kilka podręczników. W tym roku egzamin szkolny przeprowadził powiatowy inspektor szkolny 12 października, przy frekwencji 210 dzieci. Ogólna liczba uczniów wynosiła 250 dzieci. Rewizorem szkolnym był dziekan Skorka, powiatowym landratem – v. Hippel, zarządcą policyjnym – dzierżawca majątku ziemskiego w Urbanowicach.

Rok 1853

Jakkolwiek nauczyciel pod datą 8 kwietnia 1853 roku wystąpił ponownie z prośbą o zapomogę, to jednak przeforsował w Królewskim Urzędzie Powiatowym¹⁰⁷, że dla jego była wyznaczono na paszę zimową 11 szefli żyta (*Korn*)¹⁰⁸, 34 cetnary i 40 snopów siana oraz 11 kóp i 30 wiązek słomy. Ustanowienia te, z ważnych powodów, zaliczył do *naturaliów* w rubryce „emolumenty”¹⁰⁹.

W dniu 2 stycznia tego roku otrzymała szkoła pierwszego adiuwanta w osobie kandydata Wilhelma Seifferta z Trawników, w powiecie kozielskim, który mieszkał tam jeszcze u rodziców¹¹⁰.

W tym roku szkoły powiatu wizytował królewski radca rządowy i szkolny z Opola (*Königlicher Regierungs- und Schulrath aus Oppeln*) Bogedain¹¹¹, który przeprowadził egzamin w szkole w Paprocanach 1 października, w obecności inspektora szkolnego Hawlitzkiego i dziekana Skorki. Liczba uczniów wynosiła 242. Na egzaminie było obecnych 152 dzieci. Starostą powiatowym był von Hippel, a po jego przeniesieniu hrabia Westarp¹¹². Zarządcą policyjnym był mistrz hutniczy (*Hüttenmeister*) z Paprocan.

Rok 1854

W tym roku doprowadził nauczyciel, po pokonaniu wielu przeciwności, do tego, że na podwórzu szkolnym wybudowano mu studnię, a także postawiono ubikacje. W jednej izbie

¹⁰⁷ W Landracie (Starostwie) w Pszczynie.

¹⁰⁸ Niem. *Korn* – oznacza ziarno, zboże, żyto. W niniejszej *Kronice* jest używane w odniesieniu do ziaren żyta.

¹⁰⁹ Dochody.

¹¹⁰ Wilhelm Seiffert kształcił się w Seminarium Nauczycielskim we Wrocławiu w latach 1849-1852 (Musioł L., *Kobiór...*, s. 44).

¹¹¹ Bernhard Bogedain (1810-1860), biskup sufragan wrocławski (od 1857 r.), od 1848 roku pełniący obowiązki radcy szkolnego i głównego inspektora szkół elementarnych w rejencji opolskiej. Do podległych sobie szkół i seminariów nauczycielskich (w Głogówku i Pyskowicach) starał się wprowadzać literacki język polski. B. Bogedain wychowywał się i kształcił w Wielkopolsce i na Dolnym Śląsku. Teologię studiował we Wrocławiu i Poznaniu. Po uzyskaniu święceń kapłańskich w Poznaniu był m.in. dyrektorem Katolickiego Seminarium Nauczycielskiego w Paradyżu (gdzie wymagał od nauczycieli dobrej znajomości języka polskiego), a ponadto zajmował przez kilka lat stanowisko radcy szkolnego w Poznaniu. Był także wydawcą polskojęzycznych czasopism (np. *Gazeta Polska dla Ludu Wiejskiego*). W roku 1853, w czasie urzędowania inspektora szkolnego Hawlitzkiego, przeprowadził wizytację generalną szkół powiatu pszczyńskiego. Po wizytacji wysunął projekt, aby szkolny inspektorat pszczyński podzielić na dwa rejony inspekcyjne (za: *Słownik biograficzny ziemi pszczyńskiej*, s. 36-37; Maroń F., *Szkoła górnośląska...*, s. 202-203).

¹¹² Adolph hrabia von Westarp był landratem pszczyńskim w latach 1853-1855 (za: Kalinowska-Wójcik B., *Miasto w czasach pruskich...*, s. 342).

mieszkalnej i w jednej izbie szkolnej położono podłogę, także dach otrzymał obramienie gontowe (*Schindeleinfassung*).

W dniu 1 kwietnia adiuwant Seiffert przeniósł się na posadę nauczyciela do Kobióra¹¹³ i szkoła pozostawała bez nauczyciela pomocniczego aż do 1 września, kiedy to adiuwant Emil Nieborowski z Orzesza, który już tam był nauczycielem pomocniczym, został w takim charakterze w tutejszej szkole przez powiatowego inspektora szkolnego tymczasowo zatrudniony. Pozostał jednak tylko do 1 października, ponieważ dekretem ksiązęco-biskupiego wikariatu odesłano go na stanowisko adiuwanta w Syryni, w powiecie raciborskim.

Nauczyciel doznał z powodu budowy studni wielu prześladowań ze strony urzędu¹¹⁴.

Egzamin szkolny przeprowadził powiatowy inspektor szkolny Hawlitzki 13 czerwca dla 157 dzieci. Liczba uczniów wynosiła 226. Rewizorem szkolnym był dziekan Skorpa, zarządcą landratu – hrabia Westarp. Administrator policyjny – hutniczy, stąd.

Rok 1855

Nauczyciel został w tym roku wybrany do kierowania rozdziałem środków żywności dla cierpiących nędzę.

W dniu 20 stycznia szkoła otrzymała adiuwanta Josepha Sobetzko z Lysek, który już tam był nauczycielem pomocniczym. Z dniem 1 czerwca Sobetzko został jednak przeniesiony w takim samym charakterze do Tychów.

W tym roku powiatowy inspektor szkolny Hawlitzki zrezygnował ze swego urzędu; powiat został podzielony na dwa szkolne rejony inspekcyjne¹¹⁵, a szkoła w Paprocanach przypadła obecnemu szkolnemu inspektorowi księdzu Troska z Woszczyc¹¹⁶.

¹¹³ W szkole w Kobiórze W. Seiffert pracował od 1 kwietnia 1854 do roku 1861 (za: Musioł L., *Kobiór...*, s. 44).

¹¹⁴ Nazwa urzędu nie została wpisana.

¹¹⁵ Pszczyński inspektorat szkolny początkowo nie pokrywał się ani z granicami powiatu, ani dekanatu. Kiedy ostatecznie ustalono jego granice i okazał się być za duży dla jednego inspektora, podzielono go na dwa rejony: I (południowy) i II (północny). Paprocański obwód szkolny znalazł się wtedy w granicach rejonu II. Według F. Maronia (*Szkoła górnośląska...*) stało się to w roku 1856. Wtedy także z funkcji powiatowego inspektora szkolnego zrezygnował na własną prośbę ks. J. Hawlitzki i, za zgodą władz, został inspektorem emerytowanym (Maroń F., *Szkoła górnośląska...*, s. 203).

¹¹⁶ Ksiądz Józef Troska (1819-1867) był pierwszym inspektorem rejonu II pszczyńskiego inspektoratu szkolnego. Pochodził z Mnichowa, w powiecie kępińskim (Wielkopolska). Świecenia kapłańskie uzyskał we Wrocławiu (1843 r.). Zanim został w 1853 roku proboszczem w Woszczycach (w 1855 roku ostatecznie mianowany) był wikarym w Oleśnie i proboszczem w Wysokiej pod Olesnem. Funkcję inspektora szkolnego pszczyńskiego okręgu inspekcyjnego (a także proboszcza w Woszczycach) pełnił do roku 1859, gdy przeniósł się na parafię do Mysłowic, znalazł się poza obrębem swojego rejonu inspekcyjnego (za: Maroń F., *Szkoła górnośląska...*, s. 204; Drozdowski A. i in., *Dzieje Orzesza*, s. 136).

Egzamin szkolny przeprowadził jeszcze powiatowy inspektor szkolny Hawlitzki w dniu 31 maja dla 144 dzieci. Całkowita liczba uczniów wynosiła 224 dzieci. Rewizorem szkolnym był dziekan Skorka, starostą powiatowym baron von Seherr Thoss¹¹⁷.

Rok 1856

W tym roku starosta powiatowy przyznał nauczycielowi za zastępowanie adiuwanta jego wynagrodzenie, ale jedynie część płaconą przez gminy. W lipcu Książęca Izba Skarbowa rozdzieliła książki z Fundacji Kissa za lata 1855 i 1856¹¹⁸.

W dniu 1 grudnia przydzielono szkole, w charakterze adiuwanta, kandydata Josepha Lekschę z Raciborza. Egzamin szkolny przeprowadził okręgowy inspektor szkolny Troska w dniu 8 lipca dla 140 dzieci. Całkowita liczba uczniów wynosiła 224 dzieci. Rewizorem szkolnym był dziekan Skorka, landratem – baron v. Seherr Thoss, administratorem policyjnym – zarządca gospodarczy (*Oekonomie Verwalter*) z Tychów.

Rok 1857

Adiuwant Lekscha wyjechał odwiedzić swoich rodziców do Gliwic i już nie wrócił. Miał on zrezygnować z zawodu nauczyciela.

W tym roku zmarł dziekan Skorka i szkoła otrzymała szkolnego rewizora w osobie księdza Kosmeli, który przybył do Tychów z Suszca¹¹⁹.

Na wniosek nauczyciela zostały wybrukowane zabudowania gospodarcze, wybudowano nowe chlewy dla trzody (*Schwarzviehställe*)¹²⁰, a budynek szkoły pokryto nową strzechą.

Egzamin szkolny przeprowadził w dniu 3 lipca okręgowy inspektor szkolny Troska dla 140 dzieci. Liczba uczniów wynosiła ogółem 233 dzieci. Powiatowy starosta i zarządca policyjny jak w poprzednim roku.

Rok 1858

¹¹⁷ Stanislaus baron von Seherr-Thoss pełnił urząd landrata pszczyńskiego w latach 1855-1872 (za: Kalinowska-Wójcik B., *Miasto w czasach pruskich...*, s. 342).

¹¹⁸ Książki zakupione z odsetek od kapitału Szkolnej Fundacji Kissa za lata 1855 i 1856. Z zachowanych akt archiwalnych wynika, że książki (polskojęzyczne podręczniki i wypisy) i prawdopodobnie także zeszyty otrzymało 16 uczniów. Zachował się także przygotowany na tę okazję tekst polskojęzycznego przemówienia (za: Sala M., *Działalność społeczno-kulturalna ksiąząt pszczyńskich...*, s. 306).

¹¹⁹ Ksiądz Teofil (Gottlieb) Kosmeli zajmował się m.in. upiększaniem tyskiego kościoła parafialnego p.w. św. Marii Magdaleny. Do ważniejszych inwestycji ks. Kosmeli należą: powierzenie prac malarskich utalentowanemu malarzowi amatorowi – Janowi Gajdzie z Żor, zlecenie wykonania witraży oraz zakup stacji Drogi Krzyżowej, należących do drewnianego, niszczonego kościoła św. Jadwigi w Pszczynie. W wielu przedsięwzięciach wspierali go finansowo parafianie; z Paprocana: Kontny, Bortel, Kokoszka, Szafron, „Zyg zwany Czardybonem”, Pawełczyk i Mroczek. Ksiądz T. Kosmeli prowadził szeroko zakrojoną działalność antyalkoholową (za: Wycisło J., *Dzieje parafii...*, s. 155-162).

¹²⁰ Na budowę obiektu gospodarczego dominium książęce przeznaczono w 1857 roku materiały budowlane o wartości 11 talarów, 23 srebrnych groszy, 7 fenigów (za: Sala M., *Działalność społeczno-kulturalna ksiąząt pszczyńskich...*, tab. 45, s. 405).

W tym roku gmina Cielmice wybudowała z kamieni wapiennych przednią część ogrodzenia ogrodu i obiecała w następnym roku wymurować je w całości.

W lipcu Książęca Izba Skarbowa ponownie rozdzieliła książki [zakupione – E. F.] z procentów [od kapitału – E. F.] Fundacji Kissa za lata 1857 i 1858¹²¹.

W dniu 1 listopada przybył do tutejszej szkoły w charakterze adiuwanta kandydat Joseph Drutschmann z Węży, w powiecie nyskim. Egzamin szkolny przeprowadził inspektor szkolny Troska w dniu 22 lipca. Obecnych było 130 dzieci. Do szkoły uczęszczało 216 dzieci. Rewizor szkolny, landrat i administrator policyjny jak w roku poprzednim.

Rok 1859

W tym roku gmina Paprocany postawiła z kamieni przednią stronę drugiego ogrodzenia ogrodu.

Z dniem 1 kwietnia adiuwant Drutschmann został przeniesiony, w takim samym charakterze, do Tychów. Na posadę nauczyciela pomocniczego szkoła otrzymała dopiero 26 sierpnia kandydata Ignatza Starka z Bierawy, w powiecie kozielskim.

Obowiązki okręgowego inspektora szkolnego Troski, przeniesionego do Mysłowic w charakterze księdza, przejął ksiądz Josch z Dzieńkowic¹²².

Egzamin szkolny przeprowadził inspektor szkolny Troska w dniu 11 lipca dla 164 dzieci. Całkowita liczba uczniów wynosiła 215 dzieci.

Rewizor szkolny, landrat i administrator policyjny jak poprzednio.

Widziałem, 9 marca 1861

Powiatowy inspektor szkolny

Josch

Rok 1860

Gmina Cielmice wykonała lub kupiła w tym roku dla wyższej klasy 10 ławek pulpitowych pod tym warunkiem, że dla klasy niższej o taką samą liczbę ławek postara się gmina Paprocany¹²³.

¹²¹ Książki, zeszyty, tabliczki łupkowe i inne pomoce szkolne o wartości niespełna 14 talarów otrzymało wtedy 26 uczniów ((za: Sala M., *Działalność społeczno-kulturalna książy pszczyńskich...*, s. 306-307).

¹²² Ksiądz Antoni Josch (1818-1880) był proboszczem parafii w Dzieńkowicach (w dekanacie bytomskim) od roku 1858. Obowiązki inspektora rejonu II pszczyńskiego inspektoratu szkolnego sprawował do 1867 roku, kiedy przeniósł się na parafię w Brożcu, w powiecie prudnickim. Pochodził z Raciborza (za: Maroń F., *Szkoła górnośląska...*, s. 204-205).

¹²³ W różnych miejscach *Koniki* pojawiają się określenia: *die Oberklasse, die Unterklasse, die Mittelklasse, die Mittelstufe*. Szkolnictwo elementarne było podzielone na klasy niższe, wyższe i ewentualnie średnie, a nauczanie przebiegało w ramach oddzielnych stopni (poziomów). Dla przykładu, w latach 70. XIX wieku nauka na stopniu niższym szkoły elementarnej obejmowała dwa najmłodsze roczniki uczniów, na stopniu średnim – trzy kolejne roczniki, na stopniu wyższym – trzy najstarsze roczniki (za: J. Kwiatek, *Górnośląska szkoła ludowa...*, s. 18).

Egzamin szkolny przeprowadził w dniu 27 marca inspektor szkolny Josch dla 157 uczniów. Pełna liczba uczniów wynosiła 209.

W dniu 17 września zmarł w Pszczynie, będąc w podróży inspekcyjnej, Przewielebny Sufragan Bernhard Bogedain. Pochowano go 19 tego samego miesiąca przy kościele św. Jadwigi¹²⁴. Na sufragana wybrano kanonika Włodarskiego¹²⁵.

W tym roku inspektor szkolny przeprowadził konferencję generalną w Mikołowie. Sprawą sporną okazała się parafialna przynależność szkoły – do parafii w Tychach czy do parafii w Bieruniu. Mają ją rozstrzygnąć zwierzchnie władze duchowne¹²⁶.

Rewizor szkolny, landrat, administrator policyjny jak wcześniej.

Rok 1861

Egzamin szkolny przeprowadził w tym roku powiatowy inspektor szkolny Josch w dniu 9 marca, przy frekwencji 135 uczniów. Liczba uczniów ogółem wynosiła 224 dzieci.

Na dzień 21 marca tego roku w Królewskim Urzędzie Powiatowym w Pszczynie miał nauczyciel wyznaczony termin spotkania z zainteresowanymi w sprawie szkoły. Dochód nauczyciela w Paprocanach obliczony tam został na 148 talarów 27 groszy srebrnych 6 fenigów. Tam także przyznano mu dodatek do wynagrodzenia w wysokości 16 talarów.

Na mocy decyzji Książęco-Biskupiego Generalnego Wikariatu inspektor szkolny Hawlitzki z Bierunia został rewizorem paprocańskiej szkoły, a przekazanie (*Tradition*) [funkcji – E.F.] nastąpiło w maju tego roku.

W bieżącym roku książęcy komisarze, główny rejestrator (*Oberregistrator*) pan Sarganek i mistrz hutniczy (*Hüttenmeister*) Fuhrmann¹²⁷, w obecności inspektora szkolnego

¹²⁴ Grób księdza Bernharda Bogedaina znajduje się na cmentarzu św. Jadwigi w Pszczynie. Jedną z ulic w Pszczynie nosi jego imię.

¹²⁵ Ksiądz Adrian Włodarski (1807-1875) był kanonikiem katedralnym we Wrocławiu od 1855 roku, a w roku 1860 został jako biskup-sufragan następcą ks. Bogedaina. Pochodził z Hajduk (dziś dzielnica miasta Chorzów). Dzięki staraniom ks. Włodarskiego i ks. Bogedaina powstało w 1849 roku Katolickie Seminarium Nauczycielskie w Pyskowicach, które zaopatrywano w podręczniki polskojęzyczne sprowadzane z Wielkopolski i obsadzono nauczycielami dobrze posługującymi się językiem polskim (Maroń F., *Szkoła górnośląska...*, s. 202-203).

¹²⁶ Problem wynikał z faktu, iż Szkoła Paprocańska znajdowała się na gruntach gminy Cielmice parafialnie przynależnej do Bierunia Starego, a nie do Tychów (jak Paprocany). Z tego powodu ksiądz proboszcz Teofil Kosmeli z parafii p.w. św. Marii Magdaleny w Tychach zwrócił się w 1857 roku do Książęco-Biskupiego Generalnego Wikariatu we Wrocławiu z prośbą, aby dozór nad Szkołą Paprocańską zlecono proboszczowi starobieruniowskiemu. Wikariat Generalny nie wyraził na to zgody. Za dalszy dozór szkolny proboszcz tyski miał otrzymywać od gminy cielmickiej odszkodowanie. Na skutek kolejnych próśb księdza Kosmeli, proboszcz starobieruniowski ksiądz Hawlitzki zgodził się objąć dozór nad Paprocańską Szkołą. Sytuację komplikowało jednak to, że Cielmice odstawiły dziesięcinę nie do parafii starobieruniowskiej, lecz pszczyńskiej. Ksiądz Hawlitzki wysunął propozycję, aby dozorem nad szkołą dzielić się z proboszczem tyskim. Koniec końców Książęco-Biskupi Generalny Wikariat dekretem z 1861 roku powierzył funkcję rewizora Szkoły Paprocańskiej księdzu Hawlitzkiemu (za: Maroń F., *Szkoła górnośląska...*, s. 197; por. także Musioł L., *Bieruń...*, s. 134-135).

Hawlitzkiego z Bierunia jako rewizora szkolnego oraz nauczyciela, rozdzielili między dzieci pracowników huty zakupione z odsetek [od kapitału – E.F.] Fundacji Profesora Kissa nagrody, na które złożyły się książki i ubrania¹²⁸.

W dniu 1 sierpnia br. Królewski Rząd w Opolu zatwierdził podwyżkę uposażenia nauczyciela i sporządził nową repartycję wynagrodzenia pieniężnego i przychodów naturalnych, która tutaj w odpisie jest podana.

*Per copiam decreti*¹²⁹

na pismo z 10 lipca br., dotyczy podwyżki wynagrodzenia nauczyciela w Paprocanach

Repartycję zatwierdzono i duplikat do dalszego okazania załączono

Do

Opole, 1 sierpnia 1861

Królewskiego Landrata

Jaśnie Wielmożnego

Królewski Rząd, Wydział Spraw Wewnętrznych

barona von Seherr

podpisał: Heidfeld

w Pszczynie

Ad. J. a nr 1302⁶

bv. v. s. f. r. wraz z załącznikiem dla

1) Królewskiej Powiatowej Kasy Podatkowej

2) Książęcego Urzędu Rentowego

tutaj

2) gmin, na ręce sądów miejscowych

w Cielmicach

i Paprocanach,

jak również dla nauczyciela pana Nowaka

w Paprocanach

do łaskawej wiadomości i dokonania odpisu.

Pszczyna, 20 sierpnia 1861

Królewski Landrat

w zastępstwie

Rosemann

¹²⁷ Termin *Hüttenmeister* w odniesieniu do Fuhrmanna z Huty Paprockiej bywa w literaturze tłumaczony jako „inspektor hutniczy”. W 1847 roku Fuhrmann sporządził dokładną inwentaryzację całego mienia Huty Paprockiej (za: Kalinowska-Wójcik B., Kaczmarek R., *W czasach pruskich*, s. 415).

¹²⁸ Wartość pomocy szkolnych, według zachowanych rachunków, wynosiła 12 talarów, 17 srebrnych groszy ((za: Sala M., *Działalność społeczno-kulturalna książy pszczyńskich...*, s. 307).

¹²⁹ *Za odpisem zlecenia* .

Repartycja**wynagrodzenia pieniężnego i przychodów naturalnych¹³⁰
dla nauczyciela w szkole katolickiej w Paprocanach, powiat pszczyński**

Lp.	Wg szkolnego regulaminu z 18 maja 1801 ¹³¹ roku są do rozdzielania:	Wg katastru		Deputat						Ustalone wynagrodzenie łącznie z dodatkiem			Liczba miejsc			Uwagi
		dochód / talary	zasiew	drewno		żyto		jęczmień		talar	sr. grosz	fenig	z gruntem ornym	chału- pników	Suma	
				sążeń	szajta	szefel	garniec	szefel	garniec							
	Wg § 12 uposażenie nauczyciela	-	-	7	-	20	7	4	1 ½	50	-	-	dodatek ¹³²			
	Wg § 20 za jego ściąganie	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	
	Wg § 56 dla inspektora szkolnego	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	
	Razem	-	-	7	-	20	7	4	1 ½	68	-	-	-	-	-	
1.	<u>Na to składają się:</u> Książęce dominium Pszczyzna 1/3	-	48	2	40	2	-	-	6 ½	22	20	-	-	-	-	

¹³⁰ Niem. *Emolumente*.¹³¹ *Regulament dla niższych szkół katolickich w miastach i po wsiach w Xięstwie Szląskim i Hrabstwie Glackim. Dan w Potsdamie dnia 18 maja roku 1801. W Wrocławiu, w drukarni Wilhelma Bogumila Korna.* Edykt ten m.in. regulował uposażenie nauczyciela – dotychczasowe pobieranie opłat od mieszkańców zastąpiono gotówką wypłacaną przez powiatową kasę podatkową oraz deputatem dostarczanym przez patrona i gminę (za: Maroń F., *Szkola górnośląska...*, s. 186).¹³² Dotyczy rubryki: *Ustalone wynagrodzenie łącznie z dodatkiem*.

2.	Cielmice	Gminy	329	28	2	99	12	4	2	7	27	18	11	40	24	64
				9												
3.	Paprocany	2/3	214	14	1	101	6	3	1	4	17	21	1	27	14	41
				7												
			543	48	4	80	20	7	4	1 ½	45	10	-	67	38	10
				4												5
dodatkowo dominium			-	-	2	40	-	-	-	-	22	20	-	-	-	-
Suma jak wyżej			-	-	7	-	20	7	4	1 ½	68	-	-	-	-	-

Pszczyna, 2 lipca 1861 roku

*pro Calcula*¹³³

Meyer

Królewski Landrat

Królewski Powiatowy Urząd Skarbowy

w zastępstwie

podpisał: Krakau

Rosemann

Sekretarz Powiatowy¹³⁴

¹³³ Prawidłowo: *pro Calculo*. W tłumaczeniu na język polski: *Za ścisłość rachunku*.

¹³⁴ Niem. *Kr. Sekr.*

W 1861 roku gmina Paprocany sprawiła 10 pulpitowych ławek dla niższej klasy. Także tego roku w czerwcu zakończono stawianie masywnych ogrodzeń szkoły. W dniu 20 września br. przybył Przewielebny Sufragan z Bierunia i przeprowadził jeszcze tego samego dnia egzamin w tutejszej szkole. Z powodu ciągłego, silnego deszczu dzieci szkolne z Paprocana nie mogły być obecne, aby złożyć egzamin z nauki religii i historii biblijnej.

W dniu 1 września otrzymał nauczyciel po raz pierwszy dodatek do wynagrodzenia w wysokości 4 talarów na kwartał z Urzędu Skarbowego w Pszczynie. Nawet adiuwantowi został podniesiony dodatek do kosztów wyżywienia na 30 talarów rocznie. Na odwrotnej stronie są podane repartycje wynagrodzenia adiuwanta oraz dodatku.

Repartycja

wynagrodzenia pieniężnego adiuwanta w szkole katolickiej w Paprocanych

z 14 kwietnia 1859 roku, w odpisie

Królewski Rząd w Opolu ustalił dla adiuwanta przy Katolickiej Szkole w Paprocanych wynagrodzenie wraz z dodatkiem żywieniowym na 60 talarów rocznie od 1 stycznia tego roku. Na to składają się:

dominium pszczyńskie	15 talarów	9 srebrnych groszy	6 fenigów
gmina Cielmice	28 talarów	3 srebrne grosze	- fenigów
gmina Paprocany	<u>16 talarów</u>	<u>17 srebrnych groszy</u>	<u>6 fenigów</u>
	60 talarów.		

Gminom nakazano te należności wraz z wynagrodzeniem nauczyciela odprowadzać punktualnie do Królewskiej Powiatowej Kasy Podatkowej.

Pszczyna, 14 kwietnia 1859

Królewski Landrat

z polecenia

L. S.135

podpisał: Rosemann

Sekretarz Powiatowy [...]

Kurenda¹³⁶

Dla gmin *etc.*

J. nr 2268.

¹³⁵ „L. S.” to skrót od *loco sigilli*, co oznacza: *zamiast pieczęci; miejsce pieczęci albo na pieczęć* (SWO, s. 254)

¹³⁶ „Kurenda” inaczej „okólnik”, to *pismo rządowe przesyłane obiegiem do osób zainteresowanych* (SWO, s. 409).

Per. cop. decr.¹³⁷

na pismo z 20 poprzedniego miesiąca nr 6117.II^a, dotyczy dotatku żywniowego dla adiuwanta w Paprocanach.

W stosunku do złożonej repartycji nie było żadnych uwag, i jej jeden egzemplarz do dalszego okazania jest w załączeniu.

Opole, 12 listopada 1861 roku,

Podpisał: Heidfeld

Do

Królewskiego Urzędu Powiatowego

w Pszczynie

Ad. J. X 1812^b

Orig. sub. fid. rem.

dla Książęcego Urzędu Rentowego,

tutaj

i sądów miejscowych

w Cielmicach

i

Paprocanach

do wiadomości i dokonania odpisu z tą uwagą, że podniesiona wypłata zaczyna się od 1 października br.

Pszczyna, 4 grudnia 1861

Królewski Landrat

Podpisał: v. Seherr

Repartycja

dotycząca 30 talarów dodatku żywniowego dla adiuwanta w Paprocanach

Lp.	Należny wkład	Kataster wysiew szefel	Kwota pieniężna		
			talar	srebrny grosz	fenig
1.	Książęce dominium Cielmice	48.	2.	29.	3.
2.	Gmina Cielmice	289.	17.	27.	5.

¹³⁷ Skrót od *Per copiam decreti*, co znaczy: *Za odpisem zlecenia*.

3.	Gmina Paprocany	147.	9.	3.	4.
	Razem:	484.	30.	-	-

*pro Calcula*¹³⁸

Meyer

Pszczyna, 10 października 1861 roku

Królewska Powiatowa Kasa Podatkowa

Podisał: Krakau

Czytałem, 18 marca 1862

Polomski

Radca rządowy i szkolny

Rok 1862

Egzamin szkolny przeprowadził w tym roku, w dniu 18 marca, radca rządowy i szkolny z Opolą – Jego Przewielebność Polomski¹³⁹. Przy egzaminie byli obecni: okręgowy inspektor szkolny Josch z Dzieńkowic, inspektor szkolny Hawlitzki z Bierunia jako rewizor szkolny, dziekan Kosmeli z Tychów¹⁴⁰ jako duszpasterz gminy Paprocany, kapelan Krayczyczek z Bierunia¹⁴¹ jako katecheta szkoły, jak również nauczyciel Kubanek z Urbanowic¹⁴², Urbanczyk z Piotrowic, Kaintoch z Panewnik i adiuwanci Drutschmann z Tychów, Smolka z Panewnik i Opperskalski z Urbanowic oraz członkowie sądu wiejskiego gmin Paprocany i Cielmice. Liczba uczniów wynosi w tym roku 245 dzieci. Na egzaminie było obecnych 166 dzieci.

¹³⁸ Prawidłowo: *pro Calculo*. W tłumaczeniu na język polski: *Za ścisłość rachunku*.

¹³⁹ Józef Polomski (Połowski) pochodził z Pieców w powiecie rybnickim. Święcenia kapłańskie przyjął w 1812 roku we Wrocławiu. „Konsyliarzem w sprawach kościelnych i szkolnych” w rejencji opolskiej (jako następca B. Bogedaina) był w latach 1858-1870. Ponadto pełnił funkcję dyrektora Królewskich Zakładów Sierocych (od 1851 roku). Z okazji 25-lecia kapłaństwa J. Połomskiego duchowieństwo górnośląskie założyło „Fundację Połomskiego” jako pomoc dla synów nauczycieli poświęcających się studiom teologicznym, a znających języki polski i niemiecki (za: Maroń F., *Szkoła górnośląska...*, s. 204).

¹⁴⁰ Ks. Janusz Wycisło (*Dzieje parafii...*) nie wspomina o pełnieniu przez ks. proboszcza Teofila Kosmeli funkcji dziekana. Urząd dziekana (dekanatu pszczyńskiego) sprawował w tym czasie ks. Ernest Teofil Kosmeli, proboszcz parafii p.w. Wszystkich Świętych w Pszczynie (Koserczyk J., *Kronika Parafii Wszystkich Świętych...*, s. 156-175).

¹⁴¹ W tym miejscu, z błędnym zapisem nazwiska (Krayczyczek), określony jako *Kapellan*, tj. kapelan. Na dalszych stronach określany jako *Kaplan* tj. wikariusz, z podaniem prawidłowej formy nazwiska (Krajczyczek). Ksiądz Augustyn Krajczyczek był w latach 1861-1868 wikariuszem przy parafii św. Bartłomieja w Bieruniu Starym (za: Dudala H., *Duchowieństwo...*, s. 254).

¹⁴² Nauczyciel Andrzej Kubanek uczył w latach czterdziestych XIX wieku w szkole w Bieruniu Starym (za: Musioł L., *Bieruń...*, s. 119; Fic M., *Szkolnictwo / Bieruń*, s. 362). W roku 1884 przeszedł na emeryturę (*Kronika szkoły w Tychach*, s. 39 [29]).

Ponieważ gospodarze¹⁴³ stale oddawali nauczycielowi złej jakości *naturalia*, a ich zbieranie narażało nauczyciela na nieprzyjemności, zatem powziął nauczyciel Nowak postanowienie, by *naturalia* przemienić na świadczenia pieniężne. Według ustaleń Królewskiego Rządu w Opolu było to możliwe jedynie na drodze ugodowej. W tym celu wyznaczył Nowak zarówno w Paprocanach, jak i w Cielmicach zebranie gminne i tak gminy zarzutami zmanipulował, że powzięły one decyzję, aby już w bieżącym roku wszystkie naturalne przychody (*Emolumente*) nauczyciela, wręczać nie *in natura*, lecz w gotówce według cen podawanych każdego roku w *Dzienniku Powiatu Pszczyńskiego (Plessner Kreis-Blatt)* na św. Marcina. Ugoda ta jest wiążąca jednak tylko dla nauczyciela Nowaka. Jego następców nie obejmuje. Obowiązuje jedynie na okres 3 lat.

Postanowienia gminne, dostarczone do Królewskiego Urzędu Powiatowego, podane są niżej w odpisie¹⁴⁴.

Ugoda, Paprocany, 25 maja 1862

W tej dzisiaiszego dnia trzymanej gromadzie, do ktorej członki gminy tutajszej podług obyczajugminy należycie zezwane i rzeczom uradzenia uwiadomione były, stało się od odstawionych gospodarzi następujące postanowienie czynione, że odtąd nauczyciel Nowak z Paprotzan te do tych czas w naturalnem stanie od gminy Paprockie odebrane żyto, słoma i siano na potem jusz nie w naturze, lecz w pieniądzech a to podług każdo rocznej w dzienniku powiatu Pszczyńskiego w św. Marcin naznaczonej cenie targowej dostać ma. Wynadgroda pieniężna ma się jusz za bieżący rok stać a naipozniej ośm dni po św. Marcinie t. r. i w następujących latach płacone bydz. Nauczyciel Nowak ma od każdego posiadziela gruntu naszej gminy wszystkie przychody naturalne, t. j. żyto, słoma, siano w tej samej ilości jak je dotąd dostawał zupełnie wynadgrozone otrzymać. Lecz nie potrzebuje nauczyciel Nowak wynadgrozenia pieniężnego od każdego pojedynczego żądać, tylko od całej gminy i jest każdy wujt czyli wybierca opowięzany kwota nadgrody od każdego pojedynczego odebrać i nauczycielowi w dzień płacenia w całej sumie bez każdego wypadku oddać.

To usadzenie stało się na trzy lata.

g.

w.

v.

Gminne zebranie¹⁴⁵

Sąd Wiejski¹⁴⁶

Balcer Kontny

Czardybon

¹⁴³ Podani jako *Grundbesitzer*, tj. posiadacze gruntu (*posiedziciele gruntu* – por. poniżej polską wersję ugody).

¹⁴⁴ Ugoda ta podana jest w *Kronice* w wersji niemiecko- i polskojęzycznej. Przytoczona została oryginalna wersja polskojęzyczna.

¹⁴⁵ Według Cz. Grota (Grot Cz., *Paprocany...*, s. 22) osoby niżej wymienione to przedstawiciele Urzędu Gminnego.

¹⁴⁶ Według Cz. Grota (Grot Cz., *Paprocany...*, s. 22) osoby niżej wymienione to przedstawiciele Rady Gminnej.

+ + + Franz Cipa L. S.¹⁴⁷ + + + Jacob Wrobel
 + + + Matheus Jarek Morcin Głęszczyk

at. sig.¹⁴⁸ Nowak *pisarz gminny*

Uchwała gminy cielmickiej jest równobrzmiąca z uchwałą gminy paprocańskiej.

W dniu 16 lipca br. adiuwant Starek został przeniesiony na takie samo stanowisko do Podlesia, w tutejszym powiecie. W zamian za to tamtejszy adiuwant – Ernst Seemann otrzymał posadę w tutejszej szkole.

Rok 1863¹⁴⁹

W dniu 16 stycznia 1863 roku dotychczasowy adiuwant August Beer z Łędzin [rodem z Tarnowskich Gór, syn mistrza murarskiego od pionowania muru (*Lotenmeister*) Beera] otrzymał od Jego Księżęcej Mości Księcia Hansa Heinricha XI z Pszczyny¹⁵⁰ prezentę na posadę nauczyciela szkoły w Paprocanach. W dniu 3 lutego br. przekazał mu to stanowisko zajmujący je dotychczas, adiuwant Ernst Seemann, w obecności członków miejscowego sądu z Paprocan i Cielmic. Przekazania nie dokonał nauczyciel Nowak, gdyż ten przeniesiony w charakterze nauczyciela i organisty do Izbicka w powiecie opolskim, musiał w wyniku licznych wezwań swoją nową i już długo wakującą posadę przejąć natychmiast.

W czasie przekazania [posady – E.F.] budynek szkolny nie był w dobrym stanie; zwłaszcza uszkodzone były zamki, okna, podłogi, sufity i wygodki (*Commoditäten*)¹⁵¹; także stopnie od strony podwórza do kuchni były liche.

Zgodnie z listą szkolną obowiązkowi szkolnemu podlegało 223 dzieci. Spośród nich na wizytacji szkoły przeprowadzonej przez powiatowego inspektora szkolnego Jego Przewielebność Księdza Joscha z Dzieńkowic w dniu 5 marca br. obecnych było 190. Rewizorem szkolnym był inspektor szkolny Hawlitzki z Bierunia, starostą powiatowym baron von Seherr Thoss z Pszczyny. Nadzór policyjny sprawował komisarz policyjny (*Polizei=Verwalter*) Krause z Mikołowa¹⁵².

¹⁴⁷ „L. S.” to skrót od *loco sigilli* (*zamiast pieczęci; miejsce pieczęci albo na pieczęć*).

¹⁴⁸ Potwierdzający podpisem.

¹⁴⁹ Pisanie *Kroniki Szkoły Paprocańskiej* kontynuuje nauczyciel August Beer.

¹⁵⁰ Hans Heinrich XI von Hochberg (1833-1907) był drugim księciem *von Pless* (pszczyńskim). Uważany jest za najwybitniejszego przedstawiciela rodu Hochbergów z Książa. Brał udział w wojnach prusko-austriackiej (1866 r.) i niemiecko-francuskiej (lata 1870-1871). Przez dwadzieścia lat (1872-1892), pod panowaniem trzech cesarzy niemieckich (Wilhelma I, Friedricha III, Wilhelma II) pełnił funkcję Wielkiego Łowczego Cesarsko-Królewskiego i zwierzchnika dworskiego Urzędu Łowieckiego w Berlinie (Kruczek L., Nyga M., Smolarek-Grzegorzczak S., *Portrety...*, s. 46). W swych pszczyńskich dobrach wielokrotnie gościł panujących, członków ich rodzin oraz dworów. W latach 70. XIX wieku zakończyła działalność Huta Paprocka.

¹⁵¹ Inaczej ustępy (od łac. *commodum*, tj. wygoda, korzyść, pożytek).

¹⁵² Juliusz Krause był wówczas komisarzem (inaczej zarządcą) policyjnym dystryktu policyjnego Tychy z siedzibą w Mikołowie. Wynagrodzenie otrzymywał od księcia pszczyńskiego (*Kronika szkoły w Tychach*, s. 11 [18]).

W dniu 16 lutego br. otrzymałem wokację (*Vocation*) jako tutejszy nauczyciel szkolny od Książęcego Urzędu Rentowego w Pszczynie.

Widziałem, 5 marca 1863

Josch

W dniu 20 czerwca w Królewskim Urzędzie Powiatowym w Pszczynie ustalony został dochód (*Revenuen=Verzeichniss*) i równocześnie w Królewskim Sądzie Powiatowym w Pszczynie nastąpiło zaprzysiężenie na sędziego rozjemczego z Paprocany i Cielmic¹⁵³.

W tym roku przeprowadzono także niemałe prace remontowe przy budynkach kompleksu szkolnego. Budynek szkoły został od zewnątrz poprawiony i pobielony; tak samo wewnątrz. Na nowo położono podłogę w małej izbie, w większej – częściowo. Drzwi i okna świeżo pomalowano, liche szyby zastąpiono nowymi, kruczki i gałki umocowano. Przy drzwiach ogrodowych zamontowano zawiasy i skoble. Przy studni wykonano na nowo belkę równoważni i słup studzienny (*Schwebebalken und Säule*)¹⁵⁴, poprawiono jej obudowę, naprawiono obręcz (*Kranz*). Słupki drzwi budynku gospodarczego i składu na węgiel wstawiono na nowo, jak również przy drzwiach obory. Po stronie wschodniej miał też być wybudowany masywny płot ogrodowy, do tej pory zrobiony z desek, co należy do gminy Paprocany. Samą realizację tego planu, ze względu na późną porę, przeniesiono na przyszły rok. Wymienione naprawy zajęły całe lato, chociaż można je było wykonać w o wiele krótszym czasie. Uskutecznienie przez gminy tego, co dobre, pożyteczne i konieczne dla szkoły napotyka zawsze na trudności i nabiera charakteru działalności dobroczynnej.

Rok 1864

Rewizja szkolna, którą przeprowadził powiatowy inspektor szkolny Jego Przewielebność Josch z Dzieńkowic w obecności wikarego Krajczycza z Bierunia, szkolnego przedstawicielstwa (*Schuldeputirten*) obu gmin, jak i duchownego Błaszczyka i adiuwanta Lauczka¹⁵⁵, również z Bierunia odbyła się 24 maja br. przy liczbie 200 dzieci. Ogólna liczba uczniów wynosi 242.

W tym roku, 18 sierpnia, zmarł dziekan Kosmeli z Tychów, który jako gorliwy duszpasterz przez siedem lat zarządzał swoją gminą.

Starosta powiatowy, rewizor szkolny i administrator policyjny jak w minionym roku.

¹⁵³ Instytucja rozjemcy (osoby rozsądzającej drobne, niewymagające zaangażowania sądu, spory, na zasadzie porozumienia stron) wprowadzona na Śląsku już w 1834 roku, nie przyjęła się od razu. W rejonie Tychów potwierdzenie jej funkcjonowania (w dokumentach) przypadać ma na początek XX wieku (Kalinowska-Wójcik B., *W dobie rządów pruskich...*, s. 98).

¹⁵⁴ Inaczej: drąg dwuramienny (szyję żurawia) i podstawę (za: SJP, III, s. 1095).

¹⁵⁵ Lauczka lub Lanczka.

Z napraw szkolnych dotychczas przeprowadzono jedynie czyszczenie kanału piwnicznego. Wystosowano wniosek w sprawie wozowni, urządzenia w drugiej sieni budynku szkolnego prowizorycznej komórki na spiżarnię, jak również w kwestii podwójnych drzwi do kuchni w celu ochrony przed dużym przeciągiem. Przedstawicielstwo gmin część spraw uznało za konieczne, część za niewykonalne, robiąc nadzieję na ich realizację w przyszłości.

W dniu 23 września, w następstwie mojego wniosku w sprawie ostatecznego zatrudnienia, miała miejsce w Królewskiej Landraturze w Pszczynie powtórna rewizja, ustalenie i pełna egzekucja dochodów.

1865

W dniu 19 lutego zostałem zaprzysiężony jako nauczyciel w Paprocanach przez powiatowego inspektora szkolnego Jego Przewielebność Joscha z Dzieckowic.

Tegoroczny egzamin przeprowadzony został przez powiatowego inspektora szkolnego Jego Przewielebność Joscha z Dzieckowic w dniu 1 maja. Byli przy tym obecni wikary Krajczyczek z Bierunia jako zastępca szkolnego rewizora oraz szkolni przedstawiciele (*Schuldeputirten*) obu gmin. Landrat powiatowy, szkolny rewizor i administrator policyjny jak w roku 1864. Dzieci objętych obowiązkiem szkolnym było w tym roku 241, zatem o 1 mniej niż w roku ubiegłym. Na egzaminie było obecnych¹⁵⁶. Z owych 241 dzieci zobowiązanych do uczęszczania do szkoły, na gminę paprocańską przypada 118, a na gminę cielmicką – 123. Wszystkie dzieci, z wyjątkiem pojedynczych pochodzących z miejscowych rodzin hutniczych, są polskojęzyczne. Frekwencja szkolna nie była w tym roku tak regularna jak w roku poprzednim. Po części ze względu na ostrą zimę, niekorzystną dla dzieci z podlegających szkole miejscowości odległych o $\frac{1}{4}$ mili (Cielmice) i $\frac{1}{8}$ mili¹⁵⁷ (Paprocany). Po części zaś dlatego, że dzieci pierwszokomunijne (*Neocommunicanden*) miały nauki przygotowujące je do pierwszej spowiedzi (*Beichtunterricht*) dwa razy w tygodniu poza szkołą: dzieci z gminy paprocańskiej we wtorek i piątek w Tychach; dzieci z gminy cielmickiej w środę i sobotę w Bieruniu. Zatem jedynie w czwartek można było nauczać w klasie w miarę kompletnej.

Lekcja gimnastyki prowadzona jest na tyle, na ile pozwala ciągły brak boiska i potrzebnych przyrządów gimnastycznych. Wobec tego wykonuje się jedynie ćwiczenia

¹⁵⁶ Kronikarz nie podał liczby dzieci obecnych na egzaminie.

¹⁵⁷ 1 mila pruska = 7532,5 m

[[https://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Alte_Maße_und_Gewichte_\(Baden\)&oldid=174249744](https://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Alte_Maße_und_Gewichte_(Baden)&oldid=174249744) (dostęp: 22 lutego 2018)].

cielesne (*Gliederübungen*). Lekcje prac ręcznych nie udało się jeszcze zaprowadzić, ponieważ żona nauczyciela ustawicznie niedomaga.

I. Gmina Paprocany

Założenie wsi

Co się tyczy początków wsi, nie udało się niczego ustalić. Pierwszym i obecnym dziedzicem (*Gutsherrschaft*) był i jest książę pszczyński¹⁵⁸. Mowa była i jest polska, wiara katolicka. Mieszkańcy zajmują się uprawą ziemi i chowem zwierząt. Niektórzy z nich także handlem i rzemiosłem. Jeśli chodzi o stosunki kościelne, Paprocany wcielono do Tychów, leżących w odległości ½ mili; tymczasem Cielmice do Bierunia Starego, oddalonego o jedną milę.

II. Wieś Cielmice

Cielmice posiadają bogate złoża wapienia. Wydobyto z nich tysiące sążni [łamanego kamienia – E.F.], których sprzedaż niejednego mieszkańca tej wsi uczyniła zamożnym albo pozwoliła na postawienie w miejscu na pół zapadniętej chaty ładnego masywnego budynku mieszkalnego.

Wracając do Paprocany. W ich pobliżu znajduje się książęco-pszczyńska huta z wielkim piecem i fryszerką, założona przez księcia pszczyńskiego Louisa (*Herzog Louis von Pless*) w roku 1775 roku, nazywana Hutą *Ludwig* (*Louis-Hütte*)¹⁵⁹.

Widziałem, 1 maja 1865

Josch

Co się tyczy zmian personalnych w ostatnim czasie, należy podkreślić, że dotychczasowy nauczyciel pomocniczy Ernst Seemann został z łaski Jego Książęcej Mości księcia pszczyńskiego mianowany nauczycielem w Gostyni, w powiecie pszczyńskim. Seemann objął nową posadę z dniem 8 maja br., a tutejsze stanowisko adiuwanta przejął w

¹⁵⁸ Obecnie wiadomo, że początki wsi Paprocany sięgają wieków średnich. Najstarszy znany zapis o Paprocanych pochodzi z około 1460 roku i znajduje się w dziele Jana Długosza *Liber Beneficiorum...*, będącym spisem beneficjów i przywilejów diecezji krakowskiej. Z informacji podanej przez Długosza wynika, że osada w Paprocanych należała wtedy do parafii Łędziny. Dopiero po wybudowaniu kościoła w Tychach około 1500 roku została przypisana do parafii tyskiej (*Osiem wieków...*, s. 14; Grot Cz., *Paprocany...*, s. 6). Z pochodzących z nieco późniejszych czasów urbarzy państwa pszczyńskiego (ksiąg dochodów) wynika, że wieś Paprocany była wsią komorną, tzn. własnością „pana na Pszczynie” (Grot Cz., *Paprocany...*, s. 6-7). W 2. poł. XIX wieku byli to książęta pszczyńscy z rodu Hochberg (z Książa), wcześniej książęta von Anhalt-Köthen-Pless (1765-1848), jeszcze wcześniej Promnitzowie (1548-1765), przed nimi Thurzonowie (1517-1548), a przez około 150 lat do 1517 głównie książęta raciborscy i książę cieszyński.

¹⁵⁹ Książę Ludwig von Anhalt-Köthen-Pless urodził się w 1783 roku i był najmłodszym synem księcia Friedricha Erdmanna von Anhalt-Köthen-Pless. Kronikarzowi chodzi najpewniej o rozbudowę Huty Paprockiej dokonaną przez ojca księcia Ludwiga. Rozbudowa huty rozpoczęła się w 1775 roku i trwała zapewne przez wiele lat. W zbiorach Muzeum Miejskiego w Tychach znajduje się pochodzący z huty kamień z inicjałami księcia i datą roczną 1776, natomiast w jednym z zachowanych budynków huty jest inskrypcja z inicjałami księcia i datą roczną 1787. Książę Friedrich Erdmann von Anhalt-Köthen-Pless nazwał rozbudowaną przez siebie Hutę Paprocką imieniem swego najmłodszego syna Hutą *Ludwig* (*Huta Paprocka...*, s. 10).

dniu 21 tego samego miesiąca nauczyciel pomocniczy pan Sand. W czasie owego „stanu tymczasowego” (*Interimistikum*)¹⁶⁰ w obu klasach nauczał (jako zastępca) miejscowy nauczyciel. Adiuwant Sand został tutaj w charakterze nauczyciela pomocniczego jedynie do 1 sierpnia, odkąd swoją urzędową funkcję pełnił nauczyciel pomocniczy Baron. Sand został przeniesiony do Radlina koło Wodzisławia [Śląskiego – E.F.], w powiecie rybnickim. Baron przybył z Gardawic, w powiecie pszczyńskim.

Rok 1865, w odniesieniu do kroniki tutejszej szkoły, zasługuje na określenie niespokojnego i godnego zapamiętania. W ciągu półrocznego okresu miały miejsce wielokrotne wymiany nauczycieli.

Rozdzielono także, zakupione z odsetek 200-talarowego kapitału zdeponowanego przez pochodzącego stąd Profesora Kissa, książki i ubrania¹⁶¹. Zaszczyciono nimi wszystkie dzieci z hutniczych rodzin.

Zarządzona dla naszego okręgu inspekcyjnego konferencja główna odbyła się w tym roku 15 października.

Co się tyczy obecnych stosunków w obrębie obu miejscowości, według ubiegłorocznego spisu ludności liczba mieszkańców¹⁶² wsi Paprocany wynosi 660, natomiast Cielmic – 720. W ciągu bieżącego roku nie zdarzyło się w obu miejscowościach nic godnego uwagi.

Rok 1866

Ustalony na ten rok przez okręgowego inspektora szkolnego Jego Przewielebność księdza Joscha z Dzieńkowic egzamin szkolny odbył się 6 marca. Byli na nim obecni: wikary Krajczyczek z Bierunia Starego jako zastępca rewizora szkolnego księdza Hawlitzkiego, który z powodu choroby nie mógł się stawić, ponadto szkolne przedstawicielstwo (*Schuldeputirten*) obu gmin. Landrat powiatowy, administrator policyjny i szkolny rewizor jak w roku 1865. Dzieci objętych obowiązkiem szkolnym było w tym roku 220, zatem o 21 mniej niż w roku poprzednim. Na egzamin stawiło się 115. Z owych 220 dzieci na gminę Paprocany przypada 115, na gminę Cielmice – 105.

Frekwencja szkolna była bardziej regularna niż poprzedniej zimy; po części dlatego, że odnosiły skutek złożone listy kar; po części dlatego, że łagodna zima bardzo ułatwiła uczęszczanie do szkół dzieciom z daleko położonych miejscowości; wreszcie po części

¹⁶⁰ Od łac. *interim* – tymczasem, czasem, stan tymczasowy. Kronikarzowi chodzi o czas, kiedy brakowało adiuwanta w szkole, tj. okres od 8 do 21 maja.

¹⁶¹ Wartość zakupionych pomocy szkolnych wynosiła, według zachowanych rachunków, 14 talarów, 6 srebrnych groszy ((za: Sala M., *Działalność społeczno-kulturalna książy pszczyńskich...*, s. 307).

¹⁶² Dosłownie: „liczba dusz” (*Seelenzahl*).

dlatego, że nauki przygotowujące dzieci do pierwszej spowiedzi nie są już udzielane na zewnątrz, jak poprzedniego roku.

Jeśli chodzi o lekcję gimnastyki należy podkreślić, że ciągle jeszcze brakuje boiska i przyrządów gimnastycznych, choć gminom wystarczająco dobitnie przedstawiono konieczność ich wprowadzenia, łącznie z obowiązującym regulaminem szkolnym. Zatem nie zostaje nic innego, jak tylko przymusowe wystaranie się o gimnastyczne obiekty.

W końcu, odnośnie lekcji robótek ręcznych należy dodać, że nie zostały jeszcze wprowadzone, gdyż kasa szkolna nie jest ciągle w stanie wystarać się o potrzebne materiały. Nawet nie da się zakupić koniecznych podręczników.

Widziałem, 6 marca 1866

Josch

Rok 1867

Egzamin szkolny, który wyznaczony został na dzień 4 czerwca tego roku przez okręgowego inspektora szkolnego Jego Przewielebność Meiera z Mokrego¹⁶³, został przeprowadzony przez niego osobiście, jak również przez Jego Przewielebność Księdza Schumanna – naszego szkolnego rewizora¹⁶⁴ i przez wikarego Krajczyczkę z Bierunia Starego. Ponadto obecna była reprezentacja szkolnego przedstawicielstwa (*Schuldeputirten*) obu gmin. Starosta powiatowy i administrator policyjny jak w roku 1866. Dzieci objętych obowiązkiem szkolnym było w tym roku 225, zatem o 5 więcej niż w roku ubiegłym. Na samym egzaminie było obecnych 199. Z owych 225 dzieci na Paprocany przypada 117, a na Cielmice 108. Uczęszczaniu do szkoły przeszkadzał wojenny czas poprzedniego roku¹⁶⁵, a zwłaszcza panująca, szczególnie we wsi Cielmice, od połowy września do końca października epidemia cholery. Także w tym roku, w miesiącach marcu i kwietniu, nawiedziła dzieci odra.

¹⁶³ Ksiądz Jan Meier/Mejer (Meyer/Majer – w literaturze polskojęzycznej) zastąpił inspektora Joscha. Pochodził z Pszczyny, gdzie urodził się w 1829 roku. Po uzyskaniu święceń kapłańskich (1853 r.) został wikariuszem w Białej koło Prudnika, w roku 1864 administratorem, a po dwóch latach proboszczem w Mokrem, gdzie zmarł w roku 1880. Obowiązki inspektora pszczyńskiego okręgu szkolnego pełnił od lutego 1867 roku do roku 1871, kiedy został zwolniony na własną prośbę ze względu na słabe zdrowie [za: Maroń F., *Szkola górnośląska...*, s. 205; Musioł L., *Mokre...*, s. 85 – tam błędna data roczna (1869 r.) nominacji ks. Meiera na inspektora szkolnego].

¹⁶⁴ Ksiądz August Schumann (1829-1904) pochodził z Raciborza. Po święceniach kapłańskich otrzymanych we Wrocławiu (1854 r.) był wikariuszem w Michałkowicach (dziś dzielnica miasta Siemianowice Śląskie) a potem proboszczem w Bojszowach, Bieruniu Starym (lata 1867-1898) i Mikołowie (lata 1898-1904). W parafii św. Bartłomieja w Bieruniu zastąpił ks. Hawlitzkiego. W roku 1870 został dziekanem dekanatu mikołowskiego, w roku 1895 – komisarzem książecko-biskupiego komisariatu pszczyńskiego, obejmującego ówczesne dekanaty: pszczyński, mikołowski, mysłowicki, bytomski i tarnogórski (za: Dudała H., *Duchowieństwo...*, s. 249-250).

¹⁶⁵ W roku 1866 trwała wojna prusko-austriacka. Zwycięska dla Prus bitwa stoczona została pod Sadową. Wojskiem pruskim dowodził król Wilhelm I. Armia pruska przewyższała armię austriacką ogólnym poziomem wyszkolenia żołnierzy, techniką (wyposażona w karabiny z zamkiem iglicowym), lepszym dowództwem (dobrze przygotowani oficerowie, utalentowany szef sztabu generalnego gen. Helmut Moltke) (Żywczyński M., *Historia powszechna...*, s. 518-519).

Co się tyczy lekcji gimnastyki, ogranicza się ona jak dotąd do ćwiczeń cielesnych bez przyrządów gimnastycznych. Są one także utrudnione z powodu braku boiska.

Za postęp w zakresie napraw tutejszego budynku szkolnego należy uznać wykonanie przez gminę Paprocany masywnego ogrodzenia ogrodu. Zostało postawione z polecenia nowo mianowanego w tym roku sołtysa Mrocza. Byłoby jeszcze nie jedno, a nawet wiele, do naprawienia czy zbudowania. Z cierpliwością trzeba patrzeć w przyszłość – to, czego nie ma, może jeszcze powstać. *Nie od razu Kraków zbudowano*¹⁶⁶.

Widziałem, 4 czerwca 1867

Inspektor Szkolny

Mejer

Rok 1868

Tegoroczny egzamin szkolny ustalony przez okręgowego inspektora szkolnego Jego Przewielebność Księdza Mejera z Mokrego odbył się 23 czerwca br. Z obecnych na egzaminie należy wymienić: szkolnego rewizora księdza Schumanna z Bierunia Starego oraz szkolnych przedstawicieli (*Schuldeputirten*) obu gmin. W zarządzie powiatowym nie zmieniła się osoba kierująca. Landrat powiatowy i komisarz policyjny – tacy sami jak w minionym roku. Liczba dzieci objętych obowiązkiem szkolnym wynosi w tym roku szkolnym 245; o 20 więcej niż w roku poprzednim. Z owych 245 dzieci do gminy Ciemice przynależy 118, a do gminy Paprocany – 127.

Zima wpłynęła na nieregularną frekwencję szkolną. Z powodu wysokiego śniegu drogi były trudne do przebycia. Poza tym, co trzeba uwzględnić, list kar szkolnych (*Schulstraflisten*) nie dało się zbyt regularnie składać. Ale także frekwencja wiosną nie jest godna pochwały. W obecnym roku szkolnym nie doszło w szkole do żadnych zmian wśród personelu nauczycielskiego.

W podlegających szkole miejscowościach nie zdarzyło się w tym roku szkolnym nic takiego, co mogłoby wzbogacić kronikę.

Jednak nie można zapomnieć, że dochód nauczyciela podniesiony został ze 165 talarów na 200 talarów rocznie. Także dochód nauczyciela pomocniczego miał być ustalony na 150 talarów, pozostał jednak na 88 talarach razem z dodatkiem żywieniowym i deputatem. Smutna pomyłka!

Na koniec jeszcze jedna uwaga: w ciągu lata mają być przeprowadzone większe naprawy przy tutejszym budynku szkolnym.

¹⁶⁶ Wolne tłumaczenie zdania: *Rom ist ebenfalls nicht in Einem Tage erbaut worden* (Rzymu także nie w jednym dniu zbudowano).

Widziałem 23 czerwca 1868

Mejer

Powiatowy Inspektor Szkolny

Na ogólne żądanie gospodarzy (*Gruntbesitzer*) z paprocańskiej gminy, aby dla każdego z nich z osobna obliczyć (według liczby morgów¹⁶⁷) deputat, jaki dla nauczyciela i adiuwanta są zobowiązani corocznie odstawić, podjąłem się tego trudu, chcąc osiągnąć korzystniejszy efekt dla dochodów nauczyciela. Zadanie to wykonałem według spisu repartycji umieszczonego na następnej stronie.

Czy gospodarze będą z niego zadowoleni, czy też będą woleli oddawać deputat według starej repartycji – przyszłość pokaże.

¹⁶⁷ Podstawą ustalania wielkości rolnych miar powierzchni po 1816 roku był pręt kwadratowy = 14,18 m². 1 morga (reńska) miała wielkość 180 prętów kwadratowych = 2553,21 m² (Fenna D., *Jednostki miar...*, s. 172).

Lp.	Nazwisko i imię posiadacza gruntu lub zobowiązanego do powinności deputatowych	Stan ¹⁶⁸	Roczny deputat żyta dla nauczyciela				Roczny deputat żyta dla adiuwanta				Roczny deputat słomy dla nauczyciela		Roczny deputat siana dla nauczyciela		nr hipoteczny lub uwagi
			szefel	wiertel	kwarta	kwatarka	szefel	wiertel	kwarta	kwatarka	wiązka	snop	wiązka	snop	
1.	Kontny Marie	siodłaczka	1	1	4	½	-	1	4	-	13	16	12	5	nr hipot. 1.
2.	Bortel Lorenz	siodłak	1	3	1	2 ½	-	1	9	3 ½	17	-	15	9	nr hipot. 2.
3.	Kokoschka Susanna	siodłaczka	1	2	8	1	-	1	8	1	16	12	14	5	nr hipot. 3.
4.	Pawelczyk Jakob	siodłak	1	1	9	2 ½	-	1	5	3 ½	14	18	12	8	jw.jw. jw. 4. 9. 18. 21.
5.	Czardybon Jakob	jw.	1	-	5	-	-	1	1	2	10	12	9	5	nr hipot. 6 5.
6.	Jarek Thomas	jw.	1	-	10	3 ½	-	1	2	3	12	18 ¹⁶⁹	10	7 ¹⁷⁰	nr hipot. 7 6.
7.	Swadzba Agnes	zagrodniczka	-	2	6	-	-	-	7	2	5	15	5	5	nr hipot. 8 7.
8.	Schott Paul	chałupnik	-	-	8	1 -	-	-	2	½	1	18 ¹⁹	1	4	nr hipot. 10 8.
9.	Wybrańczyk Jakob	jw.	-	-	6	-	-	-	1	2	1	-	1	-	nr hipot. 11 10.

¹⁶⁸ W tabeli deputatów przysługujących nauczycielowi i adiuwantowi szkoły w Paprocach od gminy Paprocany wyszczególniono następujące kategorie gospodarzy: wolny sołtys (*Freischolze*), siodłak/siodłaczka = chłop = rolnik (*Ackerbauer / Ackerbauerin*), zagrodnik (*Gärtner*), chałupnik (*Häusler*), chałupnik nawsiowy (*Angerhäusler*). O strukturze społecznej mieszkańców wsi rejonu tyskiego, ze wskazaniem, iż w oficjalnych dokumentach urzędowych jeszcze w początkach XX wieku posługiwano się starym nazewnictwem dla określenia grup ludności wiejskiej, nieznajdującym już realnego uzasadnienia społecznego i ekonomicznego por.: Kalinowska-Wójcik B., *W dobie rządów pruskich*, s. 102-103, 106-116.

¹⁶⁹ Na fioletowo – liczby wygumowane, słabo widoczne, „usunięte z powinności deputatowych”.

¹⁷⁰ „7” na słabo widocznej „5”.

10.	Pilorz Johann	jw.	-	-	4	2 1/2	-	-	1	1	-	16	1-	6	nr hipot. 11.
11.	Sornek Jakob	jw.	-	-	5	2 1/2	-	-	1	1 1/2	1-	18	1-	8	nr hipot. 12.
12.	Gniza Adam	jw.	-	-	3	3	-	-	-	3	-	15	-	5	nr hipot. 13.
13.	Głęszczyk Martin	jw.	-	-	9	3	-	-	2	2	1	15	1	8	nr hipot. 14.
14.	Kubitza Johann	jw.	-	-	10	-	-	-	2	1 ¹⁷¹ 1/2	2	-	2	-	jw. 15. 20.
15.	Czardybon Franz	jw.	-	-	5	3	-	-	1	1 1/2	1	5-	1	3-	nr hipot. 16.
16.	Cipa Franz	jw.	-	-	3	-	-	-	-	3	-	10	-	5	nr hipot. 17.
17.	Wrobel Jakob	jw.	-	-	9	1/2	-	-	2	1 1/2	1	13	1	6	nr hipot.19.
18.	Wrobel Bartholom.	jw.	-	-	6	2	-	-	1	1	1	4	1	2	nr hipot. 22.
19.	Sewerin Martin	jw.	-	-	8	2	-	-	2	1/2	1	10	1	5	nr hipot. 23.
20.	Penczek Jakob	jw.	-	-	7	-	-	-	2	-	1	8	1	3	nr hipot. 24.
21.	książę pszczyński	wolny sołtys	-	3	8	-	-	-	10	-	7	13	7	7	nr hipot. 25 ^a .
22.	jw.	—	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	2	Z parcel – łąk Fajkisa – Pikosa – Cipy – Kubitzy – Sewerina
23.	Schymon Joseph	wolny sołtys	1	2	2	1	-	1	6	3	15	16	13	6	nr hipot. 25 ^b .
24.	Czardybon Joseph	jw.	2	-	1	2	-	2	2	2	19	13	18	5	nr hipot. 26.
25.	Miczek Johann	jw.	-	2	5	3 1/2	-	-	6	3	5	19	5	3	nr hipot. 27.
26.	Kroczek Nicolaus	chałupnik	-	-	7	-	-	-	2	-	1	8	1	3	nr hipot. 45.
27.	Pudelko Paul	chałupnik nawsiowy	-	-	1	1/2	-	-	-	1	-	4	-	3	nr hipot. 36. w Cielmicach
<i>Suma:</i>			16	1	2	3 1/2	4	-	6	-	157	40	149	5	

¹⁷¹ Cyfra „2”poprawiona na „1”.

Dla ułatwienia obliczeń, w tabeli deputatów z gminy Cielmice dokonane zostały niewielkie zmiany: ułamkowe części żyta w kwaterkach¹⁷² oraz ułamkowe części słomy i siana przekształcone zostały na całości. Jest ona następująca:

Lp.	nr hipoteczny	Nazwisko i imię zobowiązanego do powinności deputatowych	Stan ¹⁷³	Deputat żyta dla nauczyciela				Deputat żyta dla adiuwanta				Deputat słomy dla nauczyciela		Deputat siana dla nauczyciela		Uwagi
				szefel	wiertel	kwarta	kwaterka	szefel	wiertel	kwarta.	kwaterka	wiązka	snop	wiązka	snop	
1.	1.	Biolik Jakob	siodłak	-	3	4	1	-	1	5	1	8	-	9	-	
2.	2.	Niemietz Klemes	jw.	-	3	8	-	-	1	7	-	8	14	9	8	
3.	3.	Bronzel Johann	jw.	-	3	-	2	-	1	3	3	7	7	8	3	
4.	4.	Rygula Gregor	jw.	-	3	-	-	-	1	3	2	7	7	8	3	
5.	5.	Cichy Klemens	jw.	-	3	7	1	-	1	6	2	8	14	9	8	
6.	6.	książe pszczyński	jw.	1	1	6	2	-	3	3	-	13	10	16	5	
7.	7.	Pluta Matthias	jw.	-	3	3	-	-	1	4	3	8	-	9	-	
8.	8.	Biolik Paul	jw.	-	3	-	2	-	1	3	3	7	7	8	3	
9.	9.	Janik Johann	jw.	-	3	5	1	-	1	5	3	8	-	9	-	

¹⁷² Kronikarz podaje: *in Quartirchen*, w innym miejscu używając skrótu – *Qtch*. Najpewniej chodzi o kwaterkę (niem. *Quartchen*), dawną jednostkę objętości płynów i ciał sypkich. Kwaterka stanowiła $\frac{1}{4}$ kwarty, a ta po 1816 roku miała wielkość 1,145 l (Fenna D., *Jednostki miar...*, s. 129).

¹⁷³ W tabeli deputatów przysługujących nauczycielowi i adiuwantowi szkoły w Paprocanach od gminy Cielmice wyszczególniono następujące kategorie gospodarzy: siodłak/siodłaczka = chłop = rolnik (*Ackerbauer / Ackerbauerin*), zagrodnik (*Gärtner*), chałupnik (*Häusler*), chałupnik nawsiowy (*Angerhäusler*), wymownik = wycużnik = dożywoćnik (*Auszügler*).

10.	10.	Parysz Thomas	jw.	-	2	9	1	-	1	2	1	6	14	7	5	
11.	11.	Pilszczek Ewa	siodłaczka	-	3	1	-	-	1	4	-	7	7	8	3	
12.	12.	Spyra Gregor	siodłak	-	2	8	1	-	1	2	-	6	14	7	5	
13.	13.	Targiel Johann	jw.	1	-	6	1	-	1	11	1	10	14	10	-	
14.	14.	Kostka Martin	jw.	-	2	8	-	-	1	1	3	6	14	7	5	
15.	15.	Hons Andreas	jw.	-	3	2	3	-	1	4	2	8	-	9	-	
16.	16.	Miczek Albert	zagrodnik	-	1	6	-	-	-	7	3	4	13	4	5	
17.	17.	Parysz Joseph	jw.	-	1	6	3	-	-	8	1	4	13	4	5	
18.	18.	Kontny Joseph	chałupnik	-	1	-	2	-	-	5	2	3	-	3	5	
19.	19.	Urdzon Paul	jw.	-	1	-	2	-	-	5	2	3	-	3	5	
20.	20.	Bronzel Matthaeus	jw.	-	-	11	-	-	-	5	-	2	15	3	3	
21.	21.	Hantulik Thomas	jw.	-	-	10	2	-	-	4	3	2	10	3	-	
22.	22.	Bortel Franz	jw.	-	-	11	-	-	-	5	-	2	15	3	3	
23.	23.	Scheliga Albert	jw.	-	-	11	3	-	-	5	1	2	15	3	3	
24.	24.	Targiel Franz	jw.	-	1	-	2	-	-	5	2	3	-	3	5	
25.	25.	Hons Sebastian	jw.	-	-	11	3	-	-	5	1	2	15	3	3	
26.	26.	Targiel Matthias	jw.	-	-	11	3	-	-	5	1	2	15	3	-	
27.	27.	Ciepły Martin	jw.	-	-	10	1	-	-	4	2	2	10	3	-	
28.	28.	Biołek Johann	jw.	-	-	10	2	-	-	4	3	2	5	3	-	
29.	29.	Krafczyk Jakob	jw.	-	-	10	1	-	-	4	2	2	10	3	5	
30.	30.	Orocz Johann	jw.	-	1	1	1	-	-	5	2	3	-	3	-	
31.	31.	Pojka Albert	jw.	-	-	10	3	-	-	4	3	2	10	4	-	
32.	32.	Wrobel Lorenz	jw.	-	-	10	3	-	-	4	3	3	10	4	5	

<i>Suma do przeniesienia:</i>										17	-	2	2	7	2	4	3	173	5	195	5
										172	12										

Lp.	nr hipoteczny	Nazwisko i imię zobowiązanego do powinności deputatowych	Stan	Deputat żyta dla nauczyciela				Deputat żyta dla adiuwanta				Deputat słomy dla nauczyciela		Deputat siana dla nauczyciela		Uwagi
				szefel	wiertel	kwarta	kwatarka	szefel	wiertel	kwarta	kwatarka	wiązka	snop	wiązka	snop	
<i>Suma z przeniesienia</i>				17	-	2	2	7	2	4	3	172	12	195	5	
33.	33.	Bieroński Michał	chałupnik	-	-	9	4	-	-	4	-	2	-	2	5	
34.	34.	Schott Johann	jw.	-	-	9	2	-	-	4	1	2	15	3	-	
35.	35.	Gondzik Jakob	jw.	-	-	11	-	-	-	5	-	2	15	3	-	
36.	36/ 38	Biolik Lorenz	jw.	-	1	9	-	-	-	9	2	5	-	6	-	
37.	37.	Scheliga Johann	jw.	-	-	10	3	-	-	4	3	2	10	3	-	
38.	40.	Gawlik Johann	jw.	-	-	10	3	-	-	4	3	2	10	3	-	
39.	44.	książę pszczyński	jw.	-	-	4	-	-	-	1	1/2	-	12	-	7	
40.	44.	Hons Joseph	wymownik	-	-	4	-	-	-	1	1/2	-	12	-	7	
41.	?	Myrczek	chałupnik	-	-	4	3	-	-	2	1	1	-	1	6	*
42.	4.	Furgol <i>al.</i> Bonczyk Franz	chałupnik nawsiowy	-	-	2	-	-	-	1	-	1	-	-	-	
43.	34.	Fijol Martin	jw.	-	-	1	1	-	-	1	-	1	-	-	-	

Suma:	18	3	6	2	8	1	7	-	193	19	209	1	
Z Paprocan:	16	1	2	3 1/2	4	-	6	-	157	4	149	5	
Od dominium Pszczyna:	2	-	2	-	1	-	1	-	-	-	-	-	
Suma:	37	-	11	1 1/2	13	2	2	-	351	16	369	1	
Od dominium Pszczyna jęczmień:	-	1	8	-	-	-	10	-	-	-	-	-	
a) żyto:	-	2	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	
b) jęczmień:	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-	
Suma:	35	2	10	1 1/2	12	2	2	-	351	16	369	1	
b) jęczmień:	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-	

* – W Świerczyńcu.

Naprawy, które w tym roku przy wielu trudnościach i korowodach przeprowadzono były następujące: w izbach mieszkalnych i w kuchni nauczyciela położono gipsowe sufity, tak samo w izbie adiuwanta. W jednej z izb nauczyciela postawiono piec kaflowy, jak również w izbie mieszkalnej adiuwanta. Poza tym w izbie mieszkalnej pierwszego z nich wstawiono podwójne okna. Piec (względnie kanał dymny) z małej izby, który biegł wcześniej w ścianie działowej między izbą większą i ostatnio wymienioną został przerobiony tak, że prowadzi przez drugą sień budynku szkolnego bezpośrednio do komina. Do komina przystawiono 2 drzwi (*Vorlegethüren*). Przed kuchnią od strony podwórza pojawił się drewniany wykusz (*Vorbau*) na masywnym cokole. Do okna kuchennego dorobiono okiennice (*Fensterlade*). Wadliwie wykonany w kuchni bruk z kamieni wapiennych zamieniono na ceglany. Piec do gotowania i pieczenia postawiono całkiem od nowa. Dach budynku szkolnego poprawiono gontami. Jego grzbiet (*First*), jak również grzbiet dachu obory zrobiono na nowo. W oborze zainstalowano na dachu wiatrownicę (*Windfedern*)¹⁷⁴, a także przebito otwór okienny i zaopatrzone go w żelazną kratę. Całkiem na nowo postawiono chlewy dla trzody (*Scharzviehställe*). Zatem w roku 1869 pozostaje jeszcze położyć nowe zadaszienia – strzechy (*Strohschoben*) zarówno na budynku szkolnym, jak i na oborze dla bydła. W końcu także na nowo wykonano obudowę (*Umschrotung*) studni i sprawiono nowe wiadro.

Nic więcej nie można z roku 1868 do kroniki szkolnej podać, co mogłoby ją wzbogacić.

Widziałem, 30 czerwca 1869

Mejer

Rok 1869

Pierwsze dwa kwartały tego roku przebiegły bez szczególnie ważnych czy interesujących wydarzeń dla szkoły oraz podległych jej miejscowości. Podobnie w parafiach obu miejscowości. Jednak należy wspomnieć, że w parafii Tychy ma dojść do zmiany, w wyniku której dotychczasowy ksiądz Kleinert, który z powodu nienawistnej i obrzydliwej manipulacji niektórych mieszkańców gminy tyskiej był bardzo prześladowany, opuści Tychy¹⁷⁵. Ma on otrzymać parafię pod patronatem Jego Książęcej Mości Księcia Raciborskiego¹⁷⁶. Jego następcą do dzisiaj nie został jeszcze mianowany.

¹⁷⁴ Inaczej *Windstreben* tj. konstrukcję w postaci belek, prętów lub kratownicy usztywniającą więzary dachowe przeciw parciu wiatru.

¹⁷⁵ Ksiądz Johann Kleinert pełnił urząd proboszcza tyskiej parafii od 1864 roku. Miał choleryczne usposobienie i często popadał w konflikty z parafianami. Z Tychów przeniósł się do Brzezinki (obecnie dzielnica Gliwic) (za: Wycisło J., *Dzieje parafii...*, s. 162-165).

¹⁷⁶ Był nim wtedy Viktor Moritz Karl Herzog von Ratibor, właściciel dóbr rycerskich Kopciowice i Ściemie (teren dzisiejszego Bierunia), w 1871 roku jeden z kandydatów do parlamentu zjednoczonych Niemiec z

Co się tyczy zarządu powiatowego, też nic się nie zmieniło: osoby zajmujące najwyższe stanowiska pozostały te same.

Tegoroczny egzamin szkolny ustalony na dzień 30 czerwca, o godz. 10 przed południem przeprowadzili powiatowy inspektor szkolny Jego Przewielebność Mejer z Mokrego oraz szkolny rewizor ksiądz Schumann z Bierunia Starego, w obecności obu sołtysów Biolika z Cielmic i Glenszczyka z Paprocan.

Liczba dzieci podlegających obowiązkowi szkolnemu wynosiła w tym roku 255. W porównaniu do poprzedniego roku wzrosła o 30 uczniów¹⁷⁷. Z tej sumy na gminę cielmicką przypada 138, a na paprocańską – 117 dzieci. W klasie niższej z liczby tej jest 145, a w klasie wyższej 110 dzieci. Frekwencja szkolna była w tym roku szkolnym ogólnie zadowolająca, ponieważ zimą nie wystąpiły większe mrozy i prawie nie było śniegu. Tylko w miesiącach, kiedy wypasano zwierzęta – w maju i czerwcu – dość nieregularnie uczęszczano do szkoły. Szkołę ukończyło tego roku 24 dzieci. Wpisano je imiennie do Katalogu Generalnego lub Katalogu Dzieci Pierwszokomunijnych (*General- oder Confirmandene Cataloge*) oraz odnotowano ich stan wiedzy, pilność i zachowanie. Egzamin w klasie niższej wypadł tego roku korzystniej. Natomiast w klasie wyższej w porównaniu z rokiem poprzednim – niekorzystnie. A przecież przez cały rok szkolny pilnie z klasą tą pracowano. Któż jednak może cokolwiek poradzić na to nieszczęście? Trzeba je uznać za karę niebios, która słabego człowieka uczyć ma pokory.

pszczyńsko-rybnickiego okręgu wyborczego (za: Kalinowska-Wójcik B., *W dobie rządów pruskich...*, s. 123; taż, *Miasto w czasach pruskich...*, s. 340).

¹⁷⁷ Pomyłka kronikarza. W porównaniu do roku 1868 liczba uczniów wzrosła o 10.

Odpis!

Repartycja

wynagrodzenia pieniężnego i przychodów naturalnych

dla adiuwanta w szkole katolickiej w Paprocanych, powiat pszczyński

Lp.	Nazwa świadczeń i zobowiązanych do ich uiszczenia	Czysty dochód		Liczba budynków gospodarczych	<u>Deputat:</u>						Ustalone pobory			Dodatek na wyżywienie		
		całego majątku nieruchomościowego	majątku oszacowanego jako grunt orny		drewno		żyto		jęczmień							
		talar	talar		szażeń	szajta	szefel	garniec	szefel	garniec	talar	sr. grosz	fenig.	talar	sr. grosz	fenig
1.	Dla adiuwanta	-	-	-	3	60	10	3 1/2	2	1	40	-	-	30	-	-
2.	Dla powiatowego poborcy podatkowego	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3.	Dla powiatowego inspektora szkolnego	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Razem:	-	-	-	3	60	10	3 1/2	2	1	40	-	-	30	-	-
	<u>Na to składają się:</u>															
1.	Książęce dominia Cielmice i Paprocany	2009 598	28 3													
		2607	31	-	1	20	-	3	-	1	13	10	-	-	16	7

2.	Gmina Cielmice:	1274	670	68	1	1	4	1	-	13	16	28	5	11	27	5
3.	Gmina Paprocany:	1678	986	39	1	39	5	15 1/2	1	3	9	21	7	17	16	-
		2952	1697	107												
Suma:		-	-	-	3	60	10	3 1/2	2	1	40	-	-	30	-	-

Pszczyna, 6 sierpnia 1869.

Królewski Starosta

Królewska Powiatowa Kasa Podatkowa

Podpisał: Seherr

w zastępstwie

Podpisał: Wandrej

Trzeba jeszcze dodać, że z końcem roku 1869 deputat zarówno nauczyciela, jak i adiuwanta, który corocznie dominium pszczyńskie przekazywało za pośrednictwem folwarku w Tychach nauczycielowi i adiuwantowi w dniu św. Jana¹⁷⁸, został znacznie zredukowany. Redukcja ta jest efektem nowej repartycji sporządzonej, w następstwie poprawy [uposażenia – E.F.] nauczyciela głównego, przez Królewski Urząd Powiatowy i dlatego też przez rząd zatwierdzonej. Wcześniej nauczyciel główny otrzymywał od książęcego dominium z folwarku w Tychach 2 szefle żyta i $6\frac{2}{3}$ garncy jęczmienia. Obecnie, zgodnie z repartycją, może się domagać jedynie 11 garncy¹⁷⁹. Przydział dla adiuwanta wynosił wcześniej połowę [przydziału nauczyciela – E.F.], a mianowicie: 1 szefel żyta oraz $3\frac{1}{3}$ garnce jęczmienia. Teraz otrzymuje on jedynie 3 garnce żyta i 1 garniec jęczmienia. Patrz: *Repartycje* [...]180. Pobraną już część deputatu wykraczającą ponad ustaloną wielkość należało oddać dominium *in natura* lub w formie pieniężnej. Wybrano sposób pierwszy.

Oczywiście, natychmiast zwróciłem się w tej sprawie do Królewskiego Urzędu Powiatowego. Niestety, poinformowano mnie, że odpowiedź na moje zapytanie znajduje się w repartycjach, w których rzekomy niedobór części dominialnej przypadł gminom. Tym ostatnim, rzecz jasna, to się nie spodoba. Jednak: *Przez walkę do zwycięstwa! (Durch Kampf zum Sieg!)* na wieczność pozostanie powiedzeniem ciężko doświadczonego nauczyciela.

Tak kończy się rok 1869 dla kroniki szkoły w Paprocach.

Rok 1870

Miesiąc styczeń

Początek nowego roku zapowiadał się dobrze. Na zebraniu gminnym przeprowadzonym w Cielmicach 19 bieżącego miesiąca złożył nauczyciel zażalenie, skarżąc się na to, iż pieniądze na węgiel, które do tej pory przekazywano mu w ratach tej samej, co jego poprzednikom wysokości, już nie wystarczają na ogrzanie szkoły i izb mieszkalnych nauczyciela. A dlatego nie wystarczają, bo ceny węgla w [kopalni – E.F.] *Emanuelsseege*¹⁸¹, skąd zwykle opał nabywano, wzrosły prawie o połowę. Gmina przyjęła to ze zrozumieniem i zatwierdziła nauczycielowi poprawę w wysokości 3 talarów rocznie, choć nauczyciel zaproponował 5 talarów. Gmina paprocańska będzie się naturalnie też musiała na to zgodzić, ale jaką wysokość uzyska „jej część podwyżki” zależy od umowy, jaka zostanie zawarta na następnym zebraniu gminnym. Być może Paprocany zgodzą się jedynie na połowę kwoty

¹⁷⁸ Chodzi najpewniej o dzień św. Jana Chrzciciela przypadający na 24 czerwca.

¹⁷⁹ Z tabeli zamieszczonej poniżej wynika, że chodzi o 11 garncy żyta.

¹⁸⁰ Kronikarz odwołuje się do tabeli zamieszczonej powyżej i tabeli zamieszczonej poniżej (z danymi odnośnie do repartycji wynagrodzenia pieniężnego i przychodów naturalnych dla nauczyciela i adiuwanta).

¹⁸¹ W Murkach.

uchwalonej przez Cielmice, bowiem od dawna gmina ta uważa sposób uiszczania składek w tutejszej szkole za niewłaściwy.

W wyniku zmiany dominialnej części deputatu, którą to część obaj nauczyciele sami z książecego folwarku w Tychach zawsze 1 lipca każdego roku sprowadzali, zwróciłem się do Książecego Centralnego Zarządu w Pszczynie z prośbą o to, aby – skoro zmieniona część deputatu, pod względem ilościowym jest za mała, by odbierać ją wozami w Tychach – za każdym razem otrzymywać ją nie *in natura*, lecz wypłaconą w pieniądzu. Na co Książeący Centralny Zarząd, zgodnie z pismem z dnia 21 stycznia 1870 roku, nr 406, wyraził zgodę. Nauczyciel otrzymywać ma odtąd w dniu św. Jana równowartość ilości deputatu według cen targowych opublikowanych w dniu św. Marcina.

Miesiąc luty

W dniu 20 lutego br. na zorganizowanym zebraniu gminnym, na którym gmina paprocańska także poinformowana została o tym, że ceny bardzo wzrosły i ustalone opłaty na ogrzewanie nie wystarczają, obecni uchwalili podwyżkę opłaty na ogrzewanie w wysokości 2 talarów rocznie.

Miesiąc marzec: nic do odnotowania!

Miesiąc kwiecień: jw.

Miesiąc maj: jw.

Miesiąc czerwiec: jw.

Widziałem, 12 lipca 1870

Mejer

Miesiąc lipiec:

W dniu 12 bieżącego miesiąca, przy obecności szkolnego rewizora księdza Schumanna z Bierunia Starego oraz sołtysów i członków sądu miejscowego z Cielmic i Paprocan, powiatowy inspektor szkolny Mejer z Mokrego przeprowadził egzamin szkolny. Nauczyciel główny miał pod swoją opieką obie klasy, gdyż z powodu braku adiuwanta musiał także od 1 października 1869 roku prowadzić lekcje w klasie niższej. Liczba dzieci wynosiła w tym roku szkolnym 254, zatem o 1 dziecko mniej niż w roku poprzednim. Spośród owych 254 dzieci szkolnych 136 jest z Cielmic, a 118 z Paprocan. Frekwencja szkolna była tej zimy bardzo nieregularna. Regularnemu uczęszczaniu do szkoły przeszkadzały zimą straszne mrozy i liche najczęściej odzienie uczniów. Liczba dzieci, które ukończyły szkołę wynosiła 45. Ich obecność, pilność, talent, zachowanie i osiągnięta wiedza zostały wpisane do Katalogu Dzieci Pierwszokomunijnych wzgl. Katalogu Generalnego (*Confirmanden resp. General=Cataloge*).

Przełożeni władzy policyjnej i zarządu powiatowego pozostali bez zmian. Zmiana nastąpi w przypadku naszego rewizora szkolnego, którego wyższe władze duchowne wybrały i zatwierdziły na urząd dziekana¹⁸².

Miesiąc sierpień. Nic do odnotowania.

Miesiąc wrzesień. jw.

Miesiące październik, listopad i grudzień: także nic do odnotowania.

Rok 1871

Od początku stycznia 1871 roku nadzór policyjny nad miejscowościami Cielmice i Paprocany przeszedł w ręce burmistrza Białetzkiego z Bierunia Starego¹⁸³. Okręgowy inspektor szkolny ksiądz Mejer z Mokrego złożył swój urząd. Przejął go ksiądz Wieloch z Dzieckowic¹⁸⁴. Błogosławiona niech będzie pamięć powiatowego inspektora szkolnego Jego Przewielebności Mejera za jego szkolny profesjonalizm!

Tegoroczny egzamin szkolny, przeprowadzony przez okręgowego inspektora szkolnego księdza Wielocha, odbył się w środe, 12 lipca br. o godz. 2 po południu. Liczba dzieci objętych obowiązkiem szkolnym wynosi w tym roku 260, zatem wzrosła o 6 w porównaniu z rokiem poprzednim. Z tej sumy na gminę cielmicką przypada 140, natomiast na gminę paprocańską 120.

¹⁸² Ks. Schumann z Bierunia Starego został w 1870 roku dziekanem dekanatu mikołowskiego (Dudała H., *Duchowieństwo...*, s. 249-250).

¹⁸³ Johann (Jan) Białetzky był burmistrzem Bierunia Starego w latach 1865-1895. Został nim jako pierwszy z burmistrzów wybieranych według ordynacji miejskiej ogłoszonej dla Bierunia w 1865 roku. Wcześniej był prywatnym sekretarzem landrata pszczyńskiego, a w czasie wprowadzania w życie nowego statutu miejskiego, z polecenia landrata, bieruńskim burmistrzem komisarycznym (za: Kalinowska-Wójcik B., *Bieruń w dobie rządów pruskich*, s. 82-83, 87).

¹⁸⁴ Ks. Augustyn Wieloch pełnił funkcję inspektora pszczyńskiego okręgu szkolnego w latach 1871-1873. Pochodził z Gliwic. Zanim przejął parafię w Dzieckowicach (1866 r.) był wikarym w Miechowicach i Mysłowicach. W 1873 roku przeszedł do parafii w Raszowej koło Opola (za: Maroń F., *Szkoła górnośląska...*, s. 205; Fic M., *Szkolnictwo/Bieruń*, s. 363).

2.	Gmina Cielmice:	1274	670	68	2	2	14	4	-	-	40	7	6
3.	Gmina Paprocany:	1678	986	39	2	78	20	15	-	-	23	2	6
		2952	1687	107									
Suma:		-	-	-	7	-	35	14	-	-	95	-	-

*Pro calculo*¹⁸⁵

podpisał: Weigelt Książ. Dyr. Gen.¹⁸⁶

[...] 8 sierpnia 1868.

[...] 9 sierpnia 1868

[...] 8 sierpnia 1868

Królewski Landrat

podpisał: von Seherr

Sąd Wiejski z Cielmic: Biolik sołtys

Sąd Wiejski z Paprocany: Głęszczyk sołtys

Beer¹⁸⁷

Pszczyna, 4 maja 1868 roku

Król. Pow. Kasa Podatkowa

podpisał: Scholz

¹⁸⁵ W tłumaczeniu na język polski: *Za ścisłość rachunku*

¹⁸⁶ Heinrich Weigelt – generalny dyrektor Dóbr Księcia Pszczyńskiego (*Fürstliche Plessische Generaldirektion*) (za: Szczepańczyk J., *Rozwój przestrzenny...*, s. 30).

¹⁸⁷ August Beer – ówczesny nauczyciel główny Paprocańskiej Szkoły.

W klasie niższej jest spośród nich 160, w klasie wyższej – 100. Na egzaminie szkolnym obecnych było 182 uczniów: 106 z klasy niższej, 76 z klasy wyższej. Egzamin przeprowadził powiatowy inspektor szkolny Jego Przewielebność Wieloch z Dzieńkowic, w obecności dziekana ks. Schumanna z Bierunia Starego, nauczyciela Lubetzkiego także stamtąd¹⁸⁸ oraz obu sołtysów gmin szkolnych oraz ławnika (*Gerichtsmann*) z Paprocana. Frekwencja szkolna, mimo ostrej zimy, była zadowalająca. Ogólny wynik tegorocznego egzaminu był także zadowalający.

Okres braku adiuwanta (*Adjuvanten-Interimistikum*) trwa od św. Michała 1869 roku¹⁸⁹. Jednakże dotychczasowe stanowisko adiuwanta zostało zarządzeniem Królewskiego Rządu przekształcone z dniem 1 lipca 1871 roku na stanowisko samodzielnego nauczyciela. Treść tego zarządzenia brzmi następująco:

*Praes.*¹⁹⁰ 23 czerwca 1871

Opole, 22 kwietnia 1871

W następstwie przekazanego do rozpatrzenia oświadczenia gminy szkolnej Paprocany przy współdziałaniu dworu z 16 lutego br. ustalono, co następuje:

Dotychczasową posadę adiuwanta w Katolickiej Szkole w Paprocanach należy przekształcić w drugie stanowisko samodzielnego nauczyciela, jako takie wyposażać w 150 talarów wraz z wolnym mieszkaniem lub odpowiednim dodatkiem na wynajem mieszkania oraz „wolnym zapotrzebowaniem” (*freiem Brennbedarf*) na opał w wysokości 3 ½ sążni porąbanego drewna. Wymagany dodatek w wysokości 58 talarów do dochodu dotychczasowego adiuwanta, z dniem 1 lipca br. ma być uiszczany w 1/3 przez dominium w wysokości 19 talarów 10 srebrnych groszy, w 2/3 tj. w wysokości 38 talarów 20 srebrnych groszy przez gminy szkolne, odpowiednio do ustanowionej repartycji.

Protest podniesiony przez zainteresowanych w wyżej wymienionym oświadczeniu nie może być uwzględniony. Odesłać ich raczej należy do będącego podstawą powyższych ustaleń rozporządzenia z 30 grudnia [...] ¹⁹¹ [*K. A. IV. 2962^b*].

Królewki Rząd

Wydział do Spraw Kościelnych i Szkolnictwa

Podpisał: Richter

¹⁸⁸ Chodzi prawdopodobnie o Karola Lubeckiego, który, ucząc w szkole w Bieruniu Starym od 1855 roku, był jej kierownikiem (za: Fic M., *Szkolnictwo/Bieruń*, s. 363).

¹⁸⁹ Dzień św. Michała przypada na 29 września. Według *Listy nauczycieli zatrudnionych w Paprocańskiej Szkole* (zamieszczonej w niniejszej Kronice) czas zatrudnienia adiuwanta Aleksandra Barona kończył się 30.09.1869.

¹⁹⁰ *Praescriptum* – zarządzenie, przepis, reguła.

¹⁹¹ Zastosowany został skrót nieczytelny dla autorki tłumaczenia i opracowania.

Do Królewskiego Landrata, barona von Seherr,
Jaśnie Wielmożnego Pana
w Pszczynie

[K. A. IV. 905]

Widziałem, 12 lipca 1871

A. Wieloch

Rok 1872

Drugi nauczyciel Ignatz Starek, po pięciomiesięcznej pracy przeniesiony został do Kosztów, w powiecie pszczyńskim, na stanowisko nauczyciela samodzielnego. Zatem od stycznia br. pozostaje tutaj znów tylko jeden nauczyciel.

Gmina Cielmice nosi się z zamiarem wybudowania własnego budynku szkolnego na terenie wsi. W tym celu zakupiła już pole o powierzchni około 1,5 morgi. Grunt ten sprzedał siodłak (*Ackerbauer*) Lorenz Niemiets za cenę 250 talarów. Budynek szkoły, według rozporządzenia Królewskiego Urzędu Powiatowego, ma być gotowy w 1875 roku. Plan budowy i plan sytuacyjny znajdują się w starostwie. Przyczyny budowy, według szczegółowej argumentacji gminy, były następujące: 1) duża odległość [obecnego – E.F.] budynku szkolnego i z tym związana wyjątkowa dla dzieci niewygodna w uczęszczaniu do szkoły, zwłaszcza zimą; 2) potrzeba powiększenia budynku szkolnego z powodu wzrastającej liczby uczniów i wynikająca stąd potrzeba [urządzenia nowych – E.F.] pomieszczeń szkolnych oraz mieszkania dla trzeciego nauczyciela; 3) wzrost gminnych wydatków wynikający ze wzrostu kosztów utrzymania trzech nauczycieli i konieczności powiększenia szkoły. Królewski Prześwietny Rząd powiadomił o wszystkim wybranych przez gminę członków zarządu (*Mitglieder des Vorstandes*)¹⁹² szkoły w Paprocanach (siodłaków Paula Biolika i Mathiasa Plutę z Cielmic oraz wolnych sołtysów Johanna Czyпка i Johanna Miczka z Paprocan), jak również szkolnego rewizora z Bierunia Starego.

W sierpniu zameldował się tutaj na stanowisko drugiego nauczyciela Kolibins¹⁹³, do tej pory pracujący jako adiuwant w Orzeszu. Według złożonego podania, na wakujące miejsce drugiego nauczyciela miał on być zaproponowany patronowi przez Rząd Królewski. Do dnia dzisiejszego nie przybył jednak z Orzesza, aby zająć tę posadę.

¹⁹² Zadaniem tzw. zarządu szkolnego (*Schul=Vorstand*), w skład którego wchodził przede wszystkim członek gminy (w tym sołtys) było dbać o zewnętrzny stan szkoły: jej urządzenie i wyposażenie, pobory nauczyciela, a także o należytą frekwencję dzieci szkolnych i przestrzeganie czasu nauki szkolnej (za: Madeja J., *Elementarze*, I, s. 186).

¹⁹³ Kolibins lub Kolibius.

Termin tegorocznego egzaminu szkolnego został przez okręgowego inspektora szkolnego Wielebnego Księdza Wielocha z Dzieckowic wyznaczony na środę, 4 września, na godz. 12 w południe. Egzamin przeprowadzony został w obecności następujących członków zarządu szkolnego (*Schul=Vorstands=Mitglieder*): 1) przez okręgowego inspektora szkolnego Wielebnego Księdza Wielocha z Dzieckowic, w obecności 2) szkolnego rewizora dziekana księdza Schumanna z Bierunia Starego, 3) przedstawiciela szkolnego (*Schul=Deputirte*) siodłaka (*Ackerbauer*) Mathiasa

Powiatowy Inspektor Szkolny

A. Wieloch

Pluty z Cielmic oraz 4) sołtysa Martina Głęszczyka z Paprocan. Dzieci objętych obowiązkiem szkolnym było 270. I tak: z Cielmic – 142, z Paprocan – 128. Na egzamin stawiło się 110 w klasie niższej i 70 w klasie wyższej. Ogólnie egzamin także w tym roku wypadł, dzięki Bogu!, zadowolająco.

Z dniem 1 grudnia został przez Królewski Rząd w Opolu skierowany do Paprocan na stanowisko drugiego nauczyciela Faustyn Porwolik, urodzony w Gardawicach, dotąd pełniący obowiązki nauczyciela pomocniczego w Woszczycach, w powiecie pszczyńskim.

W dniu 31 grudnia tego roku obdzielono znów podarunkami ze środków Fundacji Kissa pilnie uczące się dzieci z biednych rodzin robotników huty. Przedostatnie rozdzielanie podarunków odbyło się w roku 1868¹⁹⁴. Rozdano zakupione z odsetek książki, zeszyty do pisania i inne *utensylia*¹⁹⁵, jak również odzież, na którą złożyły się buty z cholewami i bez cholew oraz chustki na głowę. Przekazanie upominków odbyło się w obecności inspektora hutniczego pana Bandy z Paprocan i z odpowiednią przemową do dzieci. Treść przemowy była mniej więcej następująca: wcześniejszy inspektor hutniczy – Kiss z Huty Paprockiej¹⁹⁶, pod którego zarządem wasi dziadkowie pracowali, miał syna, który się tutaj urodził, a później został światowej sławy rzeźbiarzem i wielkim artystą. Zmarł on w Berlinie, ale jeszcze przed śmiercią myślał o robotnikach Huty Paprockiej. Postanowił, aby z jego pośmiertnego majątku

¹⁹⁴ Wsparcie otrzymało wtedy 25 uczniów (za: Sala M., *Działalność społeczno-kulturalna księży pszczyńskich...*, s. 307).

¹⁹⁵ Łac. *utensylia* to przybory potrzebne do wykonania czego (SWO, s. 792).

¹⁹⁶ August Henryk Filip Kiss (1750-1836) był inspektorem księżęco-pszczyńskich hut i kopalń. Przyczynił się do rozwoju hutnictwa i górnictwa węgla kamiennego na ziemi pszczyńskiej. Pochodził z Wernigerode (w Górach Harzu, w Turynii). W roku 1771 został zatrudniony przez księcia Friedricha Erdmanna von Anhalt-Köthen-Pless na stanowisku pisarza hutniczego w Paprocanach. Współuczestniczył także w nadzorowaniu czynnej od 1768 roku kopalni węgla kamiennego *Emanuelsegen* w Murckach. W Mikołowie założył kopalnię węgla kamiennego *Friedrichs Hoffnung*. W roku 1778 powierzono mu zarząd Huty Paprockiej, a w 1790 roku stanowisko inspektora hutniczego. W roku 1817 odszedł na emeryturę i przeniósł się do Mikołowa, gdzie zmarł (*Słownik biograficzny ziemi pszczyńskiej*, s. 118-119; Kubacz A., *Huta Paprocka...*, s. 23; Schaeffer H.W.F., *Kronika Wolnego Państwa Stanowego...*, s. 143-144). Był ojcem rzeźbiarza Augusta Kissa czynnego w Berlinie, założyciela Szkolnej Fundacji dla Dzieci Pracowników Huty Paprockiej.

wydzielić 200 talarów. Odsetki z tej kwoty są periodycznie przeznaczane do wykorzystania celem obdarowania pilnych i dobrze się zachowujących dzieci tutejszych pracowników huty. Z końcem roku 1872 uzbierała się odpowiednia suma odsetków na zakup prezentów. Wśród dzieci hutników jest 11 odnotowanych jako „bardzo pilni” i „pilni”, którzy zgodnie z wolą waszego darczyńcy mają otrzymać podarunki. Przeto klękajcie i pomódlcie się do Boga za waszego dobroczyńcę. Po czym wyczytano dzieci „bardzo pilne”, następnie „pilne”, oznajmiając zarazem, co każde z nich otrzyma.

Rok 1873

Dotychczasowy rewizor szkolny dziekan Schumann z Bierunia Starego został zwolniony z funkcji szkolnego rewizora tutejszej szkoły, a na jego miejsce mianowany – jak wynika z treści niżej podanego rozporządzenia Królewskiego Urzędu Powiatowego w Pszczynie – inspektor hutniczy Benda z Paprocan: *Pszczyna, 1 lutego 1873. Powiadamia się zarząd szkolny, iż Królewski Rząd w Opolu zwalnia dziekana Schumanna z Bierunia Starego z urzędu rewizora tamtejszej szkoły i mianuje inspektora hutniczego Bendę z Paprocan na lokalnego inspektora szkolnego. Królewski Starosta. [p. o. Urban Jr. nr 144.]*

Dotychczasowa roczna normalna pensja nauczyciela głównego w wysokości 200 talarów od roku 1872, z dniem 1 stycznia tego roku ustalona jest na razie na 219 talarów i tak samo pensja drugiego nauczyciela ze 150 talarów podniesiona na roczne 164 talary od tego samego czasu.

Tegoroczny egzamin szkolny został ustalony na 1 maja i w tym terminie też przeprowadzony. Byli przy nim obecni: lokalny inspektor szkolny – inspektor hutniczy pan Benda, stąd; obaj sołtysi – Biolik z Cielmic i Głęszczyk z Paprocan; przedstawiciele szkolni (*Schuldeputirten*) – Mathias Pluta i Paul Biolik z Cielmic oraz Johann Czypek i Johann Miczek z Paprocan. Egzamin rozpoczął się o godz. 9 rano w klasie niższej i zakończył o godz. 3 po południu w klasie wyższej. Pomimo dużej liczby dzieci, główny wynik był ogólnie zadowalający.

Z polecenia powiatowego inspektora szkolnego egzamin powtórzono w dniu 9 czerwca 1873 roku o godz. 4 po południu. Byli na nim obecni: sołtys z Paprocan (Głęszczyk) oraz

Widziałem, 9 czerwca 1873

A. Wieloch

członek zarządu szkolnego siodłak (*Ackerbauer*) Paul Biolik z Cielmic. Egzamin został teraz, przy równoczesnej obecności lokalnego inspektora szkolnego – inspektora hutniczego pana Bendy, przeprowadzony najpierw w klasie niższej, a potem w klasie wyższej.

Według pisemnej wiadomości Królewskiego Prześwietnego Rządu w Opolu z dnia 15 sierpnia 1873 roku, przesłanej do lokalnego inspektora szkolnego – inspektora hutniczego Bendi, szkoły, które wcześniej podlegały powiatowemu inspektorowi szkolnemu księdzu Wielochowi z Dzieńkowic przydzielone zostały do okręgu powiatowego inspektora szkolnego pana Kuźnika z Katowic¹⁹⁷.

Według cyrkularza¹⁹⁸, [d.d.] Tarnowskie Góry, 20 sierpnia 1873 roku, w wyniku zarządzenia Królewskiego Prześwietnego Rządu w Opolu z 3 sierpnia br. został dotychczasowy okręgowy inspektor szkolny ksiądz Wieloch z Dzieńkowic pozbawiony tego urzędu, a w tymże charakterze mianowany nauczyciel główny z Wrocławia pan Kuźnik.

W dniu 2 grudnia lokalny inspektor szkolny – inspektor hutniczy Benda przeprowadził egzamin specjalny w klasie niższej i taki sam, 3 grudnia, w klasie wyższej.

W dniu 26 listopada br. zwołana została do Katowic, pod przewodnictwem powiatowego inspektora szkolnego pana Kuźnika, tegoroczna konferencja generalna. Na zebraniu dotychczasowy powiatowy inspektor szkolny Edler z Bujakowa¹⁹⁹ wygłosił swoją mowę pożegnalną. Konferencję zamknięto wspólnym obiadem.

Z dniem 1 stycznia 1874 roku mają być wprowadzone lekcje robót ręcznych (*Industrie=Unterricht*). Na ten cel żonie głównego nauczyciela wyznaczone zostało roczne wynagrodzenie (*Remuneration*) w wysokości 18 talarów. Odnośna repartycja²⁰⁰ znajduje się w aktach szkolnych. Ponadto, jeszcze w tym roku, ma być wypłacona podwyżka pensji głównej, która dla pierwszego nauczyciela wzrosła do 310 talarów, a dla nauczyciela drugiego do 270 talarów. Repartycje dla obu nauczycieli znajdują się także w aktach szkolnych. Również drugiemu nauczycielowi za udzielanie półdniowych zajęć (*Halbtags=Unterricht*) ma być przyznana rekompensata od dnia 1 lipca tego roku. W tym celu odbyły się 5 grudnia br. pertraktacje w urzędzie starostwa. Ich rezultat nie jest jeszcze znany.

Widziałem, 11 grudnia 1873. Kuźnik

Został on nauczycielowi Porwolikowi przekazany listownie przez powiatowego inspektora szkolnego pana Kuźnika: za udzielanie półdniowych zajęć nie będzie żadnej remuneracji²⁰¹.

¹⁹⁷ Inspektor Kuźnik, urzędujący w Katowicach, był pierwszym okręgowym inspektorem świeckim. W latach 1873-1874 podlegała mu, oprócz powiatu katowickiego, północna część powiatu pszczyńskiego wraz z Mikołowem (za: Prus K., *Z przeszłości Mikołowa...*, s. 368, 383).

¹⁹⁸ Cyrkularz (od łac. *cirkularis* – okólny) to dawniej pismo, zarządzenie okólne, okólnik (SWO, s. 127).

¹⁹⁹ Chodzi o księdza proboszcza Edlera z Bujakowa.

²⁰⁰ Dokument z podziałem należnego nauczycielowi wynagrodzenia pieniężnego oraz przychodów naturalnych między zobowiązanych do ich uiszczenia.

²⁰¹ Remunercja to *wynagrodzenie wyrównawcze, jednorazowa zapłata, odszkodowanie* (SWO, s. 640).

W dniu 11 grudnia br. okręgowy inspektor szkolny przeprowadził kontrolę obu klas, z wynikiem dla siebie zadowalającym.

Rok 1874

11 stycznia 1874 roku przybył nauczyciel August Bodle z Żygłina, w powiecie tarnogórskim. Miał on przejąć stanowisko drugiego nauczyciela, wakujące w wyniku przeniesienia do Zborowskich, w powiecie lublinieckim wcześniejszego II nauczyciela Faustyna Porwolika.

W dniu dzisiejszym, 15 stycznia odbyło się tutaj uroczyste zaprzysiężenie drugiego nauczyciela, pana Bodle, przez lokalnego inspektora szkolnego – inspektora hutniczego Bendę, w obecności członków zarządu szkolnego z Cielmic: sołtysa Jakoba Biolika i siodłaka (*Ackerbauer*) Paula Biolika, jak również z Paprocany: wolnego sołtysa Johanna Czyпка i wolnego sołtysa Johanna Miczka. Ze strony patrona nikt się nie pojawił, choć został on o tym powiadomiony. W tym samym dniu przedsięwzięto także kontrolę rachunkowości kasy szkolnej.

28 marca 1874 roku lokalny inspektor szkolny Benda przeprowadził tegoroczny egzamin szkolny. Członkowie zarządu szkolnego z Cielmic i Paprocany nie stawili się. Wynik był zadowalający. Liczba dzieci wynosiła: 187 w klasie niższej i 95 w klasie wyższej; w sumie – 282.

Na starostę powiatowego został powołany przez Ministerstwo [dotychczasowy – E.F.] zastępca landrata – Urban²⁰².

Zmieni się administrowanie policyjne w Bieruniu Starym²⁰³, gdyż w wyniku nowej ordynacji powiatowej (*Kreis=Ordnung*)²⁰⁴ nowo utworzone obwody (*Amtsbezirke*) będą zarządzane przez mianowanych w tym celu urzędowych zwierzchników (*Amtsvorsteher*), do których będzie też należała władza policyjna. Takim zwierzchnikiem dla gmin i obszarów dworskich Paprocany, Urbanowice i Jaroszowice został mianowany i zaprzysiężony tutejszy inspektor hutniczy i lokalny inspektor szkolny pan Benda. Zatem władza policyjna nad wymienionymi miejscowościami jemu przysługuje.

²⁰² Robert Michael Urban był starostą pszczyńskim do 1877 roku (Kalinowska-Wójcik B., *Miasto w czasach pruskich* ..., s. 342). Wcześniej pełnił jedynie obowiązki starosty (por. np. cytowany w *Kronice*, s. 74, dokument nr 144 z dnia 1 lutego 1873 roku).

²⁰³ Od roku 1871 nadzór policyjny nad miejscowościami Paprocany i Cielmice znajdował się w rękach burmistrza Bierunia Starego. Poza tym w Bieruniu Starym miała siedzibę komisja sądowa, przed którą mieszkańcy Paprocany i Tychów „byli wzywani w sprawach błahych”. W poważniejszych sprawach prawnych podlegali sądowi powiatowemu w Pszczynie (za: *Kronika szkoły w Tychach*..., s. 11 [18]).

²⁰⁴ Zgodnie z ordynacją powiatową (*Kreis=Ordnung*) z dnia 13 grudnia 1872 roku dotychczasowe powiaty zostały podzielone na obwody policyjne, a dotychczasowa władza patrymonialno-policyjna właścicieli dominiów uchylona. Obwody policyjne podzielono na gminy wiejskie i obszary dworskie (za: Kalinowska-Wójcik B., *W dobie rządów pruskich*, s. 99-100).

Według ogłoszenia w *Dzienniku Powiatowym (Kreisblatt)* dotychczasowy powiatowy inspektor szkolny pan Kuźnik z Katowic miał zrezygnować ze sprawowania inspekcji nad rejonem Pszczyna II i zachować jedynie nadzór inspekcyjny nad okręgiem Katowice. Zatem funkcja inspektora szkolnego w rejonie inspekcyjnym Pszczyna II zostanie przekazana albo nowemu okręgowemu inspektorowi szkolnemu z Mikołowa – panu Elsnerowi²⁰⁵, albo dotychczasowemu okręgowemu inspektorowi szkolnemu z Pszczyny – Wojtylakowi²⁰⁶, o czym jednak do dnia dzisiejszego oficjalnie nauczycieli nie powiadomiono.

Co tyczy się Świąta Sedanu²⁰⁷ (2 września br.), zostało ono w tutejszej szkole przeprowadzone w następujący sposób:

dzieci szkolne obu klas zebrały się rano o godz. 9 odświętnie ubrane; potem, w obecności tutejszego lokalnego inspektora szkolnego i zwierzchnika urzędowego Bendy odmówiono modlitwę i odśpiewano chorał; po odśpiewaniu chorału wyjaśniono dzieciom w języku niemieckim, prostymi, krótkimi zdaniami znaczenie historyczne tego dnia; później dzieci, w części chłopcy, w części dziewczynki, deklamowały, a następnie śpiewały patriotyczne pieśni; pozostała część dnia była dla uczniów wolna od lekcji.

Zgodnie z urzędowym zawiadomieniem z dnia 6 września br., wystosowanym przez królewskiego okręgowego inspektora szkolnego z Pszczyny pana Wojtylaka do tutejszego lokalnego inspektora szkolnego pana Bendy, zostało ustalone, iż niżej podane miejscowości, jak: Paprocany, Urbanowice, Bieruń Stary, Bieruń Nowy, Bijasowice, Goławiec, Chełm Wielki [Śląski – E.F.] i Imielin należą do szkolnego inspektoratu pierwszego z wymienionych.

²⁰⁵ Z dawnego rejonu inspekcyjnego Pszczyna II (wg Maronia F., *Szkoła górnośląska...*). Kiedy w 1874 roku „odłączono Mikołów z okolicą od Katowic” i utworzono odrębny inspektorat szkolny z siedzibą w Mikołowie, Elsner pełnił tam przejściowo obowiązki okręgowego inspektora szkolnego (za: Prus K., *Z przeszłości Mikołowa...*, s. 369-370, 383).

²⁰⁶ Z dawnego rejonu inspekcyjnego Pszczyna I (wg Maronia F., *Szkoła górnośląska...*).

²⁰⁷ Święto Sedanu (Dzień Sedanu) było świętem narodowym upamiętniającym zwycięską bitwę, jaką wojska niemieckie stoczyły z wojskami francuskimi 1-2 września 1870 roku pod Sedanem w trakcie wojny niemiecko-francuskiej. Do wojny tej lepiej przygotowana była strona niemiecka. Trzon jej armii stanowiło wojsko pruskie, a jednostki pozostałych państw zostały na wzór pruski zreorganizowane. Armia niemiecka górowała nad francuską liczebnością, lepszą artylerią, sprawniejszą mobilizacją. Pod Sedanem francuską armię, która próbowała przerwać oblężenie miasta Metz okrążyły armie pruskie dowodzone przez gen. Helmuta Moltkego, króla Wilhelma I i kanclerza Otto von Bismarcka. W dniu 2 września cesarz Napoleon III poddał się wraz ze swoją armią królowi Prus. Bitwa pod Sedanem była katastrofą dla Francuzów – obalone zostało II Cesarstwo Francuskie. Dla Niemców była powodem do dumy. Rodziło się przekonanie o niezwyciężoności armii pruskiej i jej przewadze nad armiami innych państw. Wojska niemieckie udały się spod Sedanu w stronę Paryża. W Sali Lustrzanej pałacu wersalskiego pod Paryżem 18 stycznia 1871 roku proklamowane zostało Cesarstwo Niemieckie, a król Prus Wilhelm I został cesarzem niemieckim. Przez cały czas istnienia II Rzeszy Niemieckiej dzień 2 września obchodzony był uroczystie. „Święto Sedanu” zniesiono jako święto narodowe 27 sierpnia 1919 roku (Czapliński W., Galos A., Korta W., *Historia Niemiec*, s. 524-525; https://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Schlacht_von_Sedan&oldid=181944261 (dostęp: 31 października 2018)].

W dniu 1 października 1874 roku została poświęcona szkoła w Cielmicach, a zatrudniony tam nauczyciel Ignatz Schnura (drugi nauczyciel z Urbanowic) wprowadzony na swój urząd²⁰⁸. Uroczystość tak przeprowadzono: na zarządzenie obecnego okręgowego inspektora szkolnego pana Woityłaka z Pszczyny, dzieci szkolne z Paprocan i Cielmic, odpowiednio ubrane, zebrały się rano o godz. 8 w starym budynku szkoły w Paprocanach; w obecności okręgowego inspektora szkolnego, tutejszego lokalnego inspektora szkolnego Bendy, burmistrza Bierunia Starego pana Białetzkiego oraz członków zarządu szkolnego z Paprocan i Cielmic odmówiono najpierw poranną modlitwę i odśpiewano chorał; później uczeń z wyższego oddziału klasy wyższej wygłosił krótką mowę pożegnalną do uczniów gminy Paprocany; krótką przemowę miał także okręgowy inspektor szkolny; następnie zaśpiewano patriotyczną piosenkę; po jej odśpiewaniu młodzież szkolna obu klas i obu gmin udała się, w uporządkowanym szeregu, z muzyką i chorągwią do nowego budynku szkolnego w Cielmicach; blisko przed wsią dzieci zaintonowały, przy akompaniamencie muzycznym, pieśń: *Heil dir im Siegerkranz! (Chwała Ci, w wieńcu zwycięzcy!)*²⁰⁹; gdy przybyli przed szkołę przywitała je gmina Cielmice; po około pół godzinie pojawił się dziekan Schumann z Bierunia Starego, w celu poświęcenia budynku na tę okoliczność ozdobionego wieńcami, i przekazania okręgowemu inspektorowi szkolnemu kluczy; stąd udali się wszyscy obecni do sali klasowej nowego budynku szkolnego, gdzie dzieci odśpiewały chorał; po jego zakończeniu dziekan Schumann wygłosił mowę w języku polskim, a po niej okręgowy inspektor szkolny przemówił do ludu i dzieci szkolnych po niemiecku; w następnej kolejności nauczyciel Ignatz Schnura został wprowadzony na swój urząd i przekazano mu klucze; a potem były różne patriotyczne i szkolne piosenki; wreszcie poczęstowano dzieci szkolne piwem i bułkami; obecni panowie, jak również członkowie zarządu szkolnego zostali ugoszczeni przez nauczyciela bawarskim piwem²¹⁰ i skromnym obiadem; po czym wszyscy się oddalili.

Rok 1875

Rok szkolny 1875 rozpoczął się wymianą nauczyciela. Dotychczasowy nauczyciel August Bodle przeszedł do Urbanowic na tymczasowe zastępstwo tamtejszego drugiego

²⁰⁸ I. Schnura został nauczycielem cielmickiej szkoły w wieku 26 lat. Pracował tam do 1904 roku. Szkoła w Cielmicach powstała jako jednoklasowa, w roku 1878 została przekształcona w placówkę dwuklasową, a w 1891 w trójklasową (Korzeniowska W., *Szkolnictwo elementarne w parafii bieruńskiej...*, s. 8).

²⁰⁹ W latach 1795-1871 pruski hymn ludowy, od roku 1871 półoficjalny hymn Cesarstwa Niemieckiego. Po raz pierwszy zaprezentowany 25 maja 1795 roku w Berlinie podczas urodzin króla Prus Friedricha Wilhelma III [https://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Heil_dir_im_Siegerkranz&oldid=179161057] (dostęp: 8 października 2018); [https://pl.wikipedia.org/wiki/Heil_dir_im_Siegerkranz] (dostęp: 8 października 2018)].

²¹⁰ Bawarskie piwo wytwarzał książe browar w Tychach. Było one, podobnie jak porter i piwo zwykłe, „bez zastrzeżeń” (*Kronika szkoły w Tychach*, s. 12 [18]).

nauczyciela, którego stanowisko od 1 marca br. ma przejąć inny kolega z Woszczyc.

Nauczyciel Bodle ma objąć posadę trzeciego nauczyciela w Tychach.

Według ustnej informacji tutejszego lokalnego inspektora szkolnego – inspektora hutniczego, tegoroczny egzamin roczny ma się odbyć 18 marca br. o godz. 10 przed południem. Od czasu nieobecności pana Bodle (od 1 lutego br.) jest prowadzona szkoła półdniowa. Na tegorocznym egzaminie szkolnym byli obecni: okręgowy inspektor szkolny pan Woitylak z Pszczyny, lokalny inspektor szkolny Benda oraz członkowie zarządu szkolnego Miczek i Czypek (ostatni jedynie w klasie niższej). Do egzaminu w klasie niższej przystąpiło 60 uczniów, w klasie wyższej – 54. Wynik był dość zadowalający.

Bitwa pod Fehrbellin, 18 czerwca 1675 roku²¹¹

Zgodnie z życzeniem Najmiłościwszego Cesarza i Króla Wilhelma I²¹² dzisiaj, 18 czerwca 1875 roku, ma być w całych Prusach i nawet w całych Niemczech obchodzona 200-letnia rocznica tej bitwy. Pamiętać należałoby także o drugiej bitwie, tak samo znanej i dla Prus oraz Niemiec ważnej – pod Waterloo lub Belle=Alliance (Schönbelle)²¹³ z dnia 18 czerwca 1815 roku. Obecnie przede wszystkim szkoła, jako „rozsadnik żywego patriotyzmu”, jest miejscem, gdzie tę podwójną rocznicę należałoby świętować. Dlatego na rozporządzenie okręgowego inspektora szkolnego z Pszczyny pana Woitylaka obie klasy zaproszono do

²¹¹ W bitwie pod Fehrbellin w Brandenburgii (wojna szwedzko-brandenburska w ramach wojny Francji ze sprzymierzonymi Szwedami przeciw koalicji hiszpańsko-austriacko-lotaryńskiej) wojska brandenburskie elektora Friedricha Wilhelma Hohenzollerna pokonały Szwedów, uważanych dotąd za niepokonanych. Bitwa nie miała większego znaczenia strategicznego, jedynie propagandowe. Zwycięskie wojska Friedricha Wilhelma stanowić miały rdzeń przyszłej armii pruskiej. Rocznice bitwy pod Fehrbellin świętowano w Niemczech do 1914 roku [Czapliński W., Galos A., Korta W., *Historia Niemiec*, s. 329; https://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Schlacht_bei_Fehrbellin&oldid=180966080 (dostęp: 31 października 2018); https://pl.wikipedia.org/w/index.php?title=Bitwa_pod_Fehrbellin&oldid=54405321 (dostęp: 31 października 2018)].

²¹² Wilhelm I (Hohenzollern) panował jako król Prus od 1861 roku i jako cesarz niemiecki od roku 1871. Był synem króla Prus Fryderyka Wilhelma III i królowej Luizy z dynastii meklemburskiej. W 1829 roku poślubił Augustę, księżną von Sachsen-Wiemar. Jako militarysta miał konserwatywne poglądy. Dążył do ekspansji Prus i Niemiec, prowadząc wojny z Danią (1864 r.), Austrią (1866 r.) i Francją (lata 1870-1871) (Kruczek L., Nyga M., Smolarek-Grzegorzczak S., *Portrety...*, s. 54; [https://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Wilhelm_I_\(Deutsches_Reich\)&oldid=182049304](https://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Wilhelm_I_(Deutsches_Reich)&oldid=182049304) (dostęp: 31 października 2018)]. Wilhelm I był goszczony przez księcia pszczyńskiego Hansa Heinricha XI von Hochberga w jego pszczyńskiej rezydencji. Uczestniczył w polowaniach organizowanych przez księcia w pszczyńskich lasach (1869 r. – polowanie na żubry). Przy tej okazji był w Zameczku Myśliwskim Promnice, położonym na południowym brzegu Jeziora Paprocańskiego (Modrzejewska A., Brandys A., *Historia żubrów...*, s. 36-40). Do dziś zachowały się głazy z inskrypcjami upamiętniającymi udział króla i cesarza Wilhelma I w „pszczyńskich polowaniach”.

²¹³ La Belle Alliance (Schönbelle) to nazwa wioski leżącej koło miasta Waterloo, niedaleko Brukseli, w Królestwie Niderlandów. Jest to również nazwa zajazdu, gdzie Napoleon Bonaparte ulokował w czasie „bitwy pod Waterloo” (18 czerwca 1815 roku) swoją kwaterę główną i skąd kierował bitwą. W historiografii pruskiej i niemieckiej używano niegdyś określenia „bitwa przy” lub „z Belle Alliance”. Do klęski wojsk francuskich przyczyniła się w dużym stopniu armia pruska dowodzona przez marszałka Blüchera [Żywczyński M., *Historia powszechna...*, s. 196-198; https://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Belle_Alliance&oldid=174543364 (dostęp: 30 października 2018)].

stawienia się w odświętnych ubraniach. Dzień wcześniej także sale szkolne odświętnie udekorowano, tzn. ozdobiono je gałązkami (*Reisig*) i wieńcami. Najpierw, o godz. 8 rano, pojawili się uczniowie klasy niższej, którym po modlitwie i śpiewie opowiedziano w języku polskim o znaczeniu dzisiejszego dnia. Potem dzieci zaśpiewały hymn narodowy. Na cześć cesarza wiwatowano trzykrotnym okrzykiem *Hoch*²¹⁴. Uroczystość odbyła się tutaj w obecności lokalnego inspektora szkolnego i zwierzchnika urzędowego (*Amtsvortheher*)²¹⁵. Na jej zakończenie każde dziecko niższego oddziału (*Unterbtheilung*) otrzymało po jednym ołówku, a oddziału wyższego (*Oberabtheilung*) – po stalówce i arkuszu marszczonej bibuły (*Crepeste Papier*). Zanim dzieci oddaliły się, parami, zwrócono im uwagę na to, że z okazji tak ważnej bitwy dzień dzisiejszy jest wolny od nauki. W klasie wyższej uroczystość odbyła się według następującego porządku. Dzień wcześniej izba szkolna została udekorowana gałązkami (*Reisig*) i wieńcami. W dniu pamięci uczniowie ubrani w odświętne stroje zebrali się o godz. 11 przed południem. Pojawił się także tutejszy lokalny inspektor szkolny – inspektor hutniczy Benda, aby wziąć udział w uroczystości. Sołtys Miczek i ławnik sądowy (*Gerichtsmann*) Czypek z Paprocan, jako członkowie zarządu szkolnego, zostali dzień wcześniej listownie na tę uroczystość przez nauczyciela zaproszeni, aby przynajmniej z dziećmi wyższej klasy współuczestniczyć w uroczystości. Żaden z nich się jednak nie pojawił. Po modlitwie i odśpiewaniu chorału: *Großer Gott! (Wielki Boże!)*²¹⁶, nauczyciel omówił w języku niemieckim obie bitwy. Potem chłopcy recytowali wiersz: *Die Schlacht bei Fehrbellin (Bitwa pod Fehrbellin)*, a po trzykrotnym *Hoch* na cześć cesarza zaśpiewano patriotyczne piosenki. Przy omawianiu bitwy opowiedziano dzieciom o znaczeniu tego dnia i zwrócono uwagę, że elektor (*Kurfürst*) Friedrich Wilhelm²¹⁷ pochodzi z tego samego rodu, co nasz cesarz i król Wilhelm. Na końcu dzieci klasy wyższej otrzymały papier, pióra i ołówki.

²¹⁴ Niem. *Hoch* to wiwat, toast.

²¹⁵ Był nim inspektor hutniczy Benda z Paprocan.

²¹⁶ *Großer Gott, wir loben dich* – to pierwszy wers ekumenicznej niemieckiej pieśni kościelnej z 1771 roku. Jedna z najbardziej znanych pieśni kościelnych. Jedna z nielicznych pieśni katolickich śpiewanych także przez protestantów. Tekst pieśni parafrazuje łaciński hymn *Te Deum laudamus (Dich, Gott, loben wir)*. Tzw. śląskie *Te Deum* to *Ciebie Boże wielbimy*.

[https://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Großer_Gott_wir=loben_dich&oldid=175255451 (dostęp: 8 września 2018; https://pl.wikipedia.org/w/index.php?title=Te_Deum&oldid=54152996 (dostęp: 8 listopada 2018)].

²¹⁷ Friedrich Wilhelm Hohenzollern (1688-1740), książę pruski i elektor brandenburski (od 1640 roku) był lennikiem Polski w Prusach Książęcych. Hołd lenny złożył królowi polskiemu Władysławowi IV w dniu 6 października 1614 roku (był to ostatni „hołd pruski”). W polityce wewnętrznej dążył do zniesienia autonomii Prus Książęcych, ujednolicenia państwa brandenbursko-pruskiego, wzmocnienia w nim władzy absolutnej. Prowadził politykę antypolską. W 1683 roku nie udzielił pomocy zagrożonemu przez Turków cesarzowi rzymsko-niemieckiemu Leopoldowi I. Był utalentowanym wodzem. Po zwycięskiej bitwie pod Fehrbellin nadano mu przydomek Wielkiego Elektora (Salmonowicz A., *Prusy...*, s. 59-104; Czaplinski W., Galos A., Korta W., *Historia Niemiec*, s. 312, 327-330, 335, 338-341).

Zanim parami opuściły szkołę nauczyciel zwrócił im uwagę na to, że dzisiejszy dzień jest wolny od nauki z okazji dnia o wielkim znaczeniu dla Prus i Niemiec.

Widziałem, 18 czerwca 1875

Lokalny inspektor szkolny

Benda

Święto Sedanu, 2 września 1875 roku

To narodowe święto Niemiec obchodzono w tutejszej szkole według porządku ustalonego wcześniej z lokalnym inspektorem szkolnym. Dzieci klasy niższej zebrały się o godz. 9 rano, ubrane w odświętne stroje. Po przybyciu lokalnego inspektora szkolnego odmówiono modlitwę i odśpiewano pieśń religijną. Następnie opowiedziano dzieciom krótko, w języku polskim o bitwie pod Sedanem, po czym zaintonowano narodowy hymn Prus – *Heil Dir im Siegerkranz* i wzniesiono trzykrotny okrzyk *Hoch* na cześć naszego cesarza i króla Wilhelma. Po modlitwie dzieci zwolniono z uwagą, że dzień ten jest dla nich wolny od nauki. Teraz lokalny inspektor szkolny udał się do klasy wyższej, gdzie po modlitwie zaśpiewano chorał: *Großer Gott!*. Następnie nauczyciel szczegółowo przedstawił dzieciom w języku niemieckim znaczenie świątecznego dnia, czterej chłopcy wyrecytowali wiersz: *Der deutsch-französische Krieg* (*Wojna niemiecko-francuska*), a trzy dziewczynki wiersz: *Die Schlacht bei Sedan* (*Bitwa pod Sedanem*). W dalszej kolejności zaśpiewano następujące patriotyczne piosenki: *Es braust ein Ruf* (*Szumi wołanie*)²¹⁸, *Dem Kaiser sei mein erstes Lied* (*Cesarzwi moja pierwsza pieśń!*) i *Stimmt an mit hellem hohem Klang* (*Zaintonujcie jasnym wysokim dźwiękiem*)²¹⁹. Po tym wszystkim pomodlono się a zwolnionym dzieciom powiedziano, że dzień ten jest wolny od nauki. Obie szkolne sale zostały ozdobione gałązkami (*Reisig*).

Lokalny inspektor szkolny

Benda

Od tego czasu, nie zdarzyło się w roku 1875 nic, co byłoby dla tutejszej szkoły interesujące.

Rok 1876

W myśl zarządzenia Królewskiego Rządu w Opolu, wakujące tutaj stanowisko drugiego nauczyciela, miał od 1 stycznia 1876 roku objąć Hugo Kassner, urodzony w Głogówku i pracujący dotąd jako adiuwant w Radawiu, w powiecie oleskim. Pan Kassner

²¹⁸ *Es braust ein Ruf wie Donnerhall* to pierwszy wers niemieckiej pieśni ludowej *Die Wacht am Rhein* (*Straż na Renie*), która wielką popularność uzyskała po zwycięskiej wojnie z Francją w latach 1870-1871. Była drugim, po *Heil dir im Siegerkranz!* półoficjalnym hymnem Cesarstwa Niemieckiego

[https://pl.wikipedia.org/w/index.php?title=Die_Wacht_am_Rhein&oldid=49384507 (dostęp: 8 września 2018)].

²¹⁹ Niemiecka pieśń uroczysta [<http://prolibris.wimbp.zgora.pl/pdf/20103/PL31calosc.pdf> (dostęp: 8 listopada 2018)].

przybył jednak dopiero 1 marca 1876 roku. Na swój urząd został wprowadzony w dniu 3 marca przez lokalnego inspektora szkolnego – inspektora hutniczego Bendę, w obecności naczelnika gminy (*Gemeindevorsteher*) Johanna Miczka z Paprocan²²⁰.

Stulecie urodzin świętej pamięci królowej Prus Luizy świętowano 10 marca²²¹, z nakazu okręgowego inspektora szkolnego z Pszczyny pana Woitylaka, według następującego porządku: kilka dni wcześniej zaproszono członków zarządu szkolnego, którzy się jednak nie stawili; w świątecznym dniu, około godz. 10 rano, w sali klasy wyższej udekorowanej leśnymi gałązkami (*Waldreifig*), pojawił się lokalny inspektor szkolny; byli tam już zebrani uczniowie, odświętnie odziani; po zwykłej modlitwie porannej dzieci zaśpiewały chorał; wkrótce potem lokalny inspektor szkolny wygłosił uroczystą przemowę do uczniów; następnie pierwszy nauczyciel przedstawił dziewczynkom życie świętej pamięci królowej Luizy, wtrącając uwagi na temat historycznego kontekstu; po zakończeniu prezentacji uczennice deklamowały wiersze; następnie zaśpiewano kilka patriotycznych piosenek, po czym odmówiono końcową modlitwę; pozostała część dnia była, z polecenia lokalnego inspektora szkolnego, wolna od lekcji.

Święto urodzin Jego Majestatu Cesarza i Króla Wilhelma I

Dzień 79 urodzin naszego cesarza i króla Wilhelma I, 22 marca br., świętowano tutaj w następujący sposób: w dniu święta, o godz. 9 rano, dzieci obu klas, odświętnie ubrane, zebrały się w sali klasy wyższej; po przybyciu lokalnego inspektora szkolnego odmówiono modlitwę i zaśpiewano chorał; potem lokalny inspektor szkolny wygłosił do dzieci krótką przemowę o znaczeniu dzisiejszego dnia; w dalszej kolejności nauczyciel Kassner mówił o życiu i działalności naszego sędziwego monarchy; po przemowie dzieci, a dokładnie chłopcy, recytowały odpowiednie wiersze; po tych wystąpieniach zaintonowano *Heil Dir im*

²²⁰ Hugo Kassner był absolwentem Katolickiego Seminarium Nauczycielskiego Męskiego w Głogówku. Na przełomie XIX i XX wieku uczył w miejskiej szkole katolickiej w Pszczynie (obecna Szkoła Podstawowa nr 1), kierowanej przez Wilhelma Kaisera (za: Nocoń H., *Oświata*, s. 188-189).

²²¹ Królowa Prus Luiza urodziła się 10 marca 1776 roku. Pochodziła z rodu Mecklenburg-Strelitz. Królową Prus została w roku 1797 jako żona króla Friedricha Wilhelma III. W czasie wojen napoleońskich stanęła na czele stronnictwa antyfrancuskiego. Ogromną popularność zjednały jej wykazane wtedy patriotyzm i odwaga. W Prusach uchodziła za wzór dobroczynności. Król Friedrich Wilhelm III ustanowił *Order Luizy*, przyznawany kobietom za opiekę nad chorymi i ułomnymi. Była także symbolem matki – legendarną „matką królów” u Hohenzollernów. Była matką króla Prus Fryderyka Wilhelma IV oraz króla Prus i cesarza niemieckiego Wilhelma I. Zmarła w 1810 roku. Za życia zapoczątkowała modę na żeliwną biżuterię. Jej imieniem – *Królowa Luiza* – nazwano kopalnię węgla kamiennego w Zabrze (obecnie wchodzi w skład Muzeum Górnictwa Węglowego w Zabrzu) [Salmonowicz A., *Prusy...*, s. 223; https://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Luise_von_Mecklenburg-Strelitz&oldid=182280419 (dostęp: 30 października 2018)].

Siegerkranz i zaśpiewano inne patriotyczne piosenki, a następnie, po trzykrotnym *Hoch* na cześć cesarza i modlitwie za niego, dzieci zwolniono.

Egzamin wielkanocny roku szkolnego 1875/1876

W roku szkolnym 1875/1876 egzamin wielkanocny²²² przeprowadzono 8 kwietnia 1876 roku, w obecności okręgowego inspektora szkolnego pana Woitylaka, lokalnego inspektora szkolnego pana Bendy oraz członków zarządu szkolnego (wolnego sołtysa i wójta gminy Johanna Micka oraz wolnego sołtysa Johanna Cypka z Paprocan). Według słów okręgowego inspektora szkolnego całościowy wynik egzaminu był dość zadowalający.

Nowy rok szkolny rozpoczął się 19 kwietnia 1876 roku. Liczba uczniów zwiększyła się w roku szkolnym 1875/1876 o 21. Na mocy rozporządzenia powiatowego inspektora szkolnego pana Woitylaka, dla roku 1876/77 wprowadzony został system trójklasowy oraz nauczanie „zawodowe” (*Fachunterricht*). Na klasę niższą przypada 61 dzieci, na średnią – 42, na wyższą – 58 uczniów. Łącznie jest 161 dzieci.

Tymczasowe zastępstwo drugiego nauczyciela

Zgodnie z zarządzeniem Królewskiego Rządu w Opolu tutejszy nauczyciel Hugo Kassner został zawezwany do dwumiesięcznego zastępstwa (od 1 lipca br. do 1 września br.) na wakującej z powodu śmierci nauczyciela Braschke posadzie w Goławcu, co w roku szkolnym 1876/77 spowodowało naturalnie niemiłe zakłócenia w nauczaniu.

Przeniesienie powiatowego inspektora szkolnego pana Woitylaka

Z dniem 1 lipca br. dotychczasowy okręgowy inspektor szkolny z Pszczyny pan Woitylak został przeniesiony do powiatu tarnogórskiego, a na jego miejsce do Pszczyny powołany okręgowy inspektor szkolny z Niemodlina, dr Rhode.

Powrót nauczyciela Kassnera

W dniu 1 września 1876 roku wrócił z zastępstwa w Goławcu nauczyciel Kassner i przejął stanowisko drugiego nauczyciela.

Święto Sedanu w roku 1876

Z nakazu królewskiego okręgowego inspektora szkolnego dr. Rhode tegoroczne Święto Sedanu obchodzono w tutejszej szkole jak następuje: dzień wcześniej udekorowano salę klasy wyższej; w dniu święta, o godz. 9 rano, zebrały się w niej dzieci odświętnie ubrane; po przybyciu do klasy lokalnego inspektora szkolnego – inspektora hutniczego pana Bendy,

²²² W szkołach ludowych rejencji opolskiej rok szkolny zaczynał się i kończył na Wielkanoc lub 1 kwietnia. Wówczas przyjmowano *do szkół dzieci rozpoczynające naukę, zwalniano uczniów, którzy spełnili obowiązek szkolny oraz promowano do następnych klas*. Niektóre szkoły zwalniały uczniów na Wielkanoc i 1 października (tzw. termin św. Michała). W latach 70. i 80. XIX wieku obowiązkiem szkolnym objęte były dzieci od 6 do 14 roku życia (Kwiatek J., *Górnośląska szkoła ludowa...*, s. 39).

otwarto uroczystość modlitwą i chorałem; o historycznym znaczeniu tak ważnego dla Prus i Niemiec dnia opowiedział nauczyciel; po wyrecytowaniu przez chłopców i dziewczęta patriotycznych wierszy, zaśpiewaniu kilku patriotycznych pieśni, trzykrotnym okrzyku *Hoch* na cześć naszego cesarza i niemieckich książąt oraz modlitwie, dzieci zwolniono; pozostała część dnia była wolna od zajęć szkolnych.

Przeniesienie nauczyciela Hugo Kassnera

Na własną prośbę drugi nauczyciel Hugo Kassner przeniesiony został z dniem 1 grudnia br. do Krapkowic, na stanowisko trzeciego nauczyciela. W całości nauczyciel Kassner przepracował w naszej szkole siedem miesięcy, z tego przez dwa miesiące (lipiec i sierpień) zajmował wakujące stanowisko pierwszego nauczyciela w Goławcu.

Konferencja generalna w 1876 roku

Tegoroczna główna konferencja nauczycielska²²³ odbyła się 30 października w hotelu Schmidta w Pszczynie²²⁴. Oprócz zaprezentowania statystyki pszczyńskiego inspektoratu szkolnego wybrano przez aklamację i zatwierdzono na następną sześcioletnią kadencję przedstawicieli nauczycielstwa do powiatowego zarządu Kasy Wdów i Sierot po Nauczycielach [Szkół – E.F.] Elementarnych (*Elementarlehrer=Wittwen= und Waisen=Kasse*)²²⁵.

Rok 1877

Deputat nauczyciela i ogrzewanie szkoły

Według ugody zawartej między nauczycielem i szkolną gminą Paprocany, w latach 1875 i 1876 nauczyciel otrzymywał należny mu *in natura* deputat zboża, słomy i siana w formie pieniężnej – w kwocie 129 talarów lub 387 marek, której wysokość została odpowiednio oszacowana przez władze administracyjne. W kwocie 387 marek zawierała się też rekompensata za pasterza, pastwisko i koszenie trawy (7 talarów i 15 srebrnych groszy lub 22 marki i 50 fenigów). Ponieważ jednak z sumy 387 marek gmina dokonywała w ciągu roku potrąceń wynikających z dodatkowych kosztów za węgiel przeznaczony do opalania sal szkolnych i na własny domowy użytek (koszty były wyższe niż w wakacji), a nauczyciel złożył z tego powodu skargę do starosty powiatowego, ten ostatni rozporządził, aby lokalny

²²³ Generalne konferencje nauczycielskie (*General=Lehrer=Conferenzen*) były konferencjami nauczycielskimi pszczyńskiego okręgu inspekcyjnego. Odbywały się raz do roku, jesienią, zazwyczaj w Pszczynie, gdzie znajdowała się siedziba okręgowego inspektoratu szkolnego. Kierował nimi powiatowy (okręgowy) inspektor szkolny.

²²⁴ Chodzi najpewniej o zajazd „Pod Czarnym Orłem” (obecnie: Pszczyna, ul. Wojska Polskiego 15), który w latach 1873-1878 należał do Jacoba Schmitta (za: Strońska-Przybyła J., Szczepańczyk J., Tomczykiewicz M., *Z dziejów pszczyńskich kamienic...*, s. 58-59). Więcej na temat hotelu: w niniejszej *Kronice – rok 1879*.

²²⁵ F. Maroń (*Szkoła górnośląska...*, s. 222) podaje nieco skróconą polskojęzyczną wersję nazwy kasy: „Kasa Wdów i Sierót po Nauczycielach”.

inspektor szkolny (obecnie jest nim inspektor hutniczy Benda) doprowadził do pojednania lub porozumienia między nauczycielem i szkolną gminą odnośnie do deputatu i ogrzewania. Porozumienie przybrało obecnie taką formę, że od roku 1877 gmina szkolna dostarcza nauczycielowi *in natura* deputat oraz drewno do jego użytku. Jeśli zaś chodzi o ogrzewanie klas, to ze strony gminy szkolnej ma być w lutym tego roku przeprowadzona jeszcze jedna kontrola, w celu ustalenia, ile materiału opałowego wypada miesięcznie na klasę. Dopiero na tej podstawie będzie mogło dojść do umowy między gminą szkolną i nauczycielem. Zatem nauczyciel otrzymuje od paprocańskiej gminy szkolnej, oprócz swojego kwartalnego wynagrodzenia pobieranego *postnumerando*²²⁶ w Powiatowej Kasie Podatkowej w Pszczynie, także:

a) deputat: 35 szefli i 7 ⅓ garncy lub 19 hl i 71,6 l żyta,
5 kóp i 15 wiązek długiej słomy żytniej,
34 cetnary i 80 snopów dobrego siana łąkowego

rocznie, w grudniu;

b) materiał opałowy: 15,58 metrów kubicznych drewna sosnowego rocznie;

c) za pasterza, pastwisko i koszenie trawy: 22 marki i 50 fenigów rocznie.

Uwaga!

Uгода ta została znów rozwiązana i od 1 stycznia 1878 roku nauczyciel będzie deputat pobierał w formie pieniężnej (387 marek), kwartalnie, w Powiatowej Kasie Podatkowej.

Tegoroczna uroczystość urodzin Naszego Cesarza i Króla, Wilhelma I

Tegoroczną patriotyczną uroczystość 80 urodzin naszego cesarza i króla Wilhelma I przeprowadzono w tutejszej szkole według następującego porządku: najpierw wszystkie dzieci odświętnie ubrane zebrały się o godz. 9 rano w przystrojonej sali klasy wyższej; gdy do klasy wszedł pan Benda – lokalny inspektor szkolny i zarazem inspektor hutniczy, modlitwą rozpoczęto uroczystość; modlitwa zawierała także prośbę do Najwyższego za panującego władzę; z prośbą – modlitwą łączył się chorał *Großer Gott!*; po odśpiewaniu chorału nauczyciel wygłosił do dzieci stosowną do święta przemowę, a chłopcy i dziewczęta klasy wyższej recytowały odpowiednie wiersze; między przemową a wierszami trzykrotnie wiwatowano na cześć cesarza Wilhelma; po prezentacji wierszy odśpiewano patriotyczne pieśni²²⁷, a mianowicie:

Heil dir im Siegerkranz! (Chwała Ci, w wieńcu zwycięzcy!)

²²⁶ Otrzymywane „z dołu”, po wykonaniu swej pracy.

²²⁷ Patriotyczne pieśni niżej wymienione, a także przytaczane w innych miejscach *Kroniki* oraz podobne wiersze i modlitwy stanowiły stałe elementy szkolnych świąt patriotycznych w Rzeszy Niemieckiej do czasów pierwszej wojny światowej (za: Kronenberg M., *Kampf der Schule...*, s. 194-240).

Dem Kaiser sei mein erstes Lied! (Cesarzowi moja pierwsza pieśń!)

*Ich bin ein Preuße (Jestem Prusakiem)*²²⁸

W końcu przyszedł czas na modlitwę i zwolnienie dzieci, które pozostałą część dnia miały wolną od lekcji szkolnych.

Tegoroczny egzamin wielkanocny

Termin tegorocznego egzaminu wielkanocnego został przez lokalnego inspektora szkolnego ustalony na dzień

27 marca, o godz. 9 przed południem.

Klasa niższa była egzaminowana w godzinach od 9 do 10.30 (½ 11), klasa średnia w czasie od godz. 10.30 (½ 11) do godz. 12, a wyższa od godz. 12 do godz. 4. Zgodnie z przepisami lokalny inspektor szkolny zaprosił na egzamin powiatowego inspektora szkolnego dr. Rhode z Pszczyny oraz obu członków zarządu szkoły paprocańskiej: naczelnika gminy (*Gemeindevorsteher*) i wolnego sołtysa Johanna Micka oraz wolnego sołtysa i ławnika (*Schöffe*) Johanna Cypka. Pojawił się tylko drugi z nich, Johann Micek²²⁹. Powiatowy inspektor szkolny dr Rhode planuje w miesiącu maju lub czerwcu złożyć w tutejszej szkole wizytę rewizyjną. Egzamin wypadł ogólnie dość zadowolająco, zwłaszcza przychylnie został oceniony przez lokalnego inspektora szkolnego w klasie niższej.

Przyjęcie nowych uczniów²³⁰ miało miejsce 4 kwietnia br. – na początku nowego roku szkolnego.

Wprowadzenie nauczyciela Biczysko na jego urząd II nauczyciela

Sześciomiesięczny wakat (od 1 grudnia 1876 roku do 1 czerwca 1877 roku) stanowiska drugiego nauczyciela został zlikwidowany przez nauczyciela pana Biczysko z Kuźni Raciborskiej, skierowanego do Paprocana na tę posadę z dniem 1 czerwca br. przez Królewski Rząd. Na nowy urząd wprowadził nauczyciela Biczysko 4 czerwca br. lokalny inspektor szkolny pan Benda. Brakowało przy tym zaproszonych członków zarządu szkolnego.

Uroczystość święta Sedanu

Tegoroczną rocznicę bitwy pod Sedanem świętowano 1 września 1877 roku w tradycyjny sposób.

Ferie kartoflane

²²⁸ To pieśń patriotyczna, przejściowo hymn narodowy Prus (*Preußenlied*) [<https://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Preußenlied&oldid=175251904> (dostęp: 10 września 2018)].

²²⁹ Chodzi ogólnie o członków zarządu szkolnego. Nie przyjechał dr Rhode z Pszczyny.

²³⁰ Kronikarz napisał w tym miejscu: „*Die Aufnahme der Frischlinge*”, co znaczy dosłownie „przyjęcie młodych dzików”.

Ferie kartoflane trwały od 30 września do 14 października.

Zastępstwo

Chorującego drugiego nauczyciela zastępował przez 4 tygodnie pierwszy nauczyciel.

Podwójne okna. Piece kaflowe

W listopadzie, z polecenia okręgowego inspektora szkolnego dr. Rhode z Pszczyny do każdej sali klasowej wstawiono podwójne okna. W tym samym miesiącu postawiono też w każdej klasie piec kaflowy.

Rok 1878

Uroczystość urodzin cesarza Wilhelma I

W myśl rozporządzenia królewskiego powiatowego inspektora szkolnego dr. Rhode z Pszczyny święto Jego Majestatu Króla i Cesarza Wilhelma zorganizowano w tutejszej szkole w dniu 22 marca 1878 roku według następującego porządku: najpierw z polecenia lokalnego inspektora szkolnego – hutniczego inspektora pana Bendy wezwano dzieci wszystkich trzech klas do stawienia się w szkole o godz. 9; przybyły one w odświętnych ubraniach i o godz. 9 otwarto uroczystość zwykłą modlitwą szkolną i modlitwą za cesarza; działo się to w udekorowanej sali klasy wyższej; w następnej kolejności zaśpiewano chorał: *O! Traurigkeit! (O! Smutku!)*²³¹, po którym główny nauczyciel wygłosił dla dzieci wykład o znaczeniu i ważności dzisiejszego dnia, zakończony trzykrotnym wiwatem na cześć króla i cesarza; potem niektórzy uczniowie (chłopcy i dziewczęta) z klasy wyższej recytowali wiersze dotyczące święta, a wszystkie dzieci śpiewały patriotyczne pieśni: *Heil, Dir! im Siegerkranz (Chwała Ci, w wieńcu zwycięzcy!)*, *Dem König sei mein erstes Lied (Królowi moja pierwsza pieśń)*, *Kaiser Wilhelm lebe lang! (Cesarzu Wilhelmie żyj długo!)*, *Ich hab' mich ergeben (Oddałem się...)*²³², *Kennst du das Land? (Znasz li ten kraj?)*; na końcu odmówiono modlitwę zamykającą uroczystość i zwolniono dzieci. Pozostała część dnia była wolna od nauki.

Czas ferii szkolnych wykorzystał nauczyciel do zasadzenia w ogrodzie szkolnym sześciu [...]²³³ karłowatych drzew: dwóch jabłoni, dwóch śliw, jednej gruszy i jednej czereśni.

²³¹ Pieśń pasyjna z XVII wieku [http://de.wikibooks.org/w/index.php?title=Liederbuch_O_Traurigkeit&=848472 (dostęp: 11 października 2018)].

²³² Patriotyczna pieśń ludowa i studencka opublikowana w 1820 roku przez Hansa F. Maßmanna w formie wiersza, pt. *Gelübte (Ślubowanie)* [https://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Ich_hab_mich_ergeben&=oldid=172805799 (dostęp: 10 września 2018)].

²³³ Dodatkowe określenie odnoszące się do owych sześciu karłowatych drzew pozostaje dla autorki tłumaczenia i opracowania nieczytelne.

W tym roku został także posadzony przeze mnie kasztan w rogu południowego ogrodu.

Tegoroczny egzamin wielkanocny

Tegoroczny egzamin wielkanocny odbył się 10 kwietnia br. Okręgowy inspektor szkolny dr Rhode z Pszczyny wyznaczył jego rozpoczęcie na godz. 9 przed południem. Egzamin trwał do godz. 3 po południu, a mianowicie: w klasie wyższej od godz. 9 do godz. 12, w klasie średniej od godz. 12 do godz. 2, w klasie niższej od godz. 2 do godz. 3. Przy tegorocznym egzaminie wielkanocnym byli obecni: okręgowy inspektor szkolny dr Rhode i lokalny inspektor szkolny pan Benda. Członkowie zarządu szkolnego, mimo urzędowego wezwania, nie stawili się. Całościowy wynik egzaminu dla wszystkich klas był zadowalający.

Poza tym nie ma nic do odnotowania.

Naprawy

Z polecenia okręgowego inspektora szkolnego dr. Rhode został otwarty i częściowo oczyszczony kanał piwniczny.

Zastępstwo

W wyniku powołania nauczyciela Biczysko na sześciomiesięczne szkolenie wojskowe, godziny lekcyjne zostaną na ten czas z polecenia powiatowego inspektora szkolnego dr. Rhode tak podzielone, że klasa niższa będzie nauczana w godz. od 7 do 9 rano, a klasy średnia i wyższa od godz. 10 do 1 lub 2 (środa i sobota), razem. Od 19 sierpnia br., kiedy powrócił do swych obowiązków szkolnych drugi nauczyciel, lekcje prowadzone są według zwykłego porządku.

Święto Sedanu 1878

Uroczystość ogólnoniemieckiego patriotycznego Święta Sedanu, przypadająca w tym roku na dzień 2 września, także tym razem przeprowadzono w tradycyjny sposób: O godz. 9 rano zebrali się uczniowie wszystkich klas, odświętnie ubrani, w udekorowanej sali klasy wyższej. Po modlitwie i pieśni choralnej nauczyciel wygłosił dla dzieci wykład na temat historycznej roli tego dnia, wspominając przy okazji straszny zbrodniczy czyn dwukrotnego zamachu (11 maja i 2 czerwca) na naszego powszechnie szanowanego Dostojnego Cesarza i wytłumaczył dzieciom wielką obrzydliwość takiego przestępstwa²³⁴. Potem chłopcy i

²³⁴ Wilhelm I stał się obiektem kilku zamachów. Kronikarz wspomina o dwóch „najgłośniejszych” – z 11 maja i 2 czerwca 1878 roku. Miały one miejsce w centrum Berlina, w rejonie reprezentacyjnej ulicy *Unter den Linden*. W obu przypadkach strzelano do cesarza z broni palnej. W obu przypadkach cesarz przeżył. Za drugim razem został poważnie ranny. Zamachowcem był wtedy socjaldemokrata Max Hödel. Zamachy te wykorzystał Otto v. Bismarck dla wprowadzenia tzw. ustaw antysocjalistycznych [[https://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Wilhelm I. \(Deutsches Reich\)&oldid=182049304](https://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Wilhelm_I_(Deutsches_Reich)&oldid=182049304) (dostęp: 31 października 2018)].

dziewczęta prezentowali odpowiednie do uroczystości wiersze, a po nich zaśpiewali kilka patriotycznych pieśni. Na zakończenie pomodlono się i dzieci zostały zwolnione. Reszta dnia czy czasu szkolnego była wolna od nauki.

Szkolne konferencje robocze 1878

Konferencje robocze²³⁵ roku 1878 przeprowadzono w naszym okręgu, VI²³⁶, jak następuje:

6 czerwca w Świerczyńcu,

6 lipca w Jaroszowicach,

3 sierpnia w Cielmicach,

14 września w Urbanowicach.

Wszystkie rozpoczynały się o godz. 10 przed południem.

Tematem pierwszej konferencji roboczej było: *Pisanie prac w języku niemieckim (wypracowania i ortografia) na stopniu wyższym lub średnim.*

Temat lekcji próbnej – zależny od uznania. Nauczyciel Gorazdza²³⁷ wybrał opis (*Koń*) dla [uczniów – E.F.] stopnia wyższego. W Świerczyńcu znajduje się szkoła jednoklasowa. Główny wniosek tej konferencji był taki, iż ćwiczenie pisania wypracowań (*Aufsatzübungen*) należałoby zacząć już na stopniu niższym z oddziałem wyższym, kończąc je „na słówkach i najprostszyc zdanich”. Na stopniu średnim trzeba potem ćwiczyć ogólne, proste opisy, nawiązując do materiału czytanego i nauczanego poglądowo²³⁸. Na stopniu wyższym należałoby się także domagać opisów szczegółowych, uwzględniających zwłaszcza pytania „Jak?” i „Dlaczego?”. Można je zaczerpnąć z lekcji oraz poglądowego nauczania i uzupełnić. Co najmniej co 14 dni musi być oddana jedna praca pisemna na dowolny temat: na pierwszej godzinie następowaloby rozwinięcie i omówienie wypracowania, na drugiej ustne powtórzenie całości, na trzeciej wpisanie tego do zeszytu roboczego; czwarta godzina służyłaby temu, aby skorygowane wypracowanie przepisać na czysto.

²³⁵ W *Kronice* wielokrotnie omawiane są konferencje określane jako *Neben=Conferenzen* lub *Spezial=Conferenzen*. Miały one charakter szkolnych konferencji roboczych. Odbywały się w szkołach danego rejonu konferencyjnego. Nauczyciele szkół rejonu konferencyjnego omawiali w ich trakcie i testowali praktycznie (poprzez próbne nauczanie) różne kwestie metodyczne. Były to konferencje szkolne, metodyczne, pomocnicze, specjalistyczne, robocze.

²³⁶ Chodzi o okręg konferencyjny.

²³⁷ Nauczyciel August Gorazdza uczył w szkole w Świerczyńcu od roku 1875 do roku 1881 (Korzeniowska W., *Szkolnictwo elementarne w parafii bieruńskiej...*, s. 7).

²³⁸ Nauczanie poglądowe stosowane było na różnych stopniach nauczania. W szkole ludowej było sposobem uczenia, a także przedmiotem nauczania. Na stopniu najniższym sprowadzało się ono do tzw. nauki o rzeczach. Najważniejszą cechą poglądowej nauki było to, iż bazowała na pomocach naukowych – obrazach, planszach, modelach, mapach itp. Pozwalała na prowadzenie pogadarek i formułowanie poglądów.

Pisemne opracowanie tematu konferencji dostarczył, jako referent, nauczyciel Schnura z Cielmic. Koreferentem był nauczyciel Kramolowski z Urbanowic.

Temat drugiej konferencji roboczej brzmiał: *Jak najlepiej przedstawić nowy system miar, wag i monetarny (die neue Maß-, Gewicht- und Münzenordnung)*²³⁹, *aby wiedza o nim poprzez szkołę trafiła także do domu?*

Lekcja próbna tematu polegała na przeprowadzeniu odpowiedniego ćwiczenia w wyższej klasie. Referentem jego pisemnego ujęcia został nauczyciel Gorazdza ze Świerczyńca, koreferentem – nauczyciel Kubanek z Urbanowic. Lekcję próbną w klasie wyższej przeprowadził nauczyciel Ledwoch z Jaroszowic. Dotyczyła ona jedynie miar.

Głównym efektem konferencji był postulat, że z monetami i miarami długości należy zapoznawać już dzieci niższej klasy, miar pojemności i wag uczyć w klasie średniej, a w klasie wyższej – miar powierzchni i miar objętości. Naturalnie wszystkie jednostki miar, wag i monetarne muszą być jak dokładniej omówione, obrazowo zademonstrowane i przez uczniów ze zrozumieniem zastosowane.

Tematem trzeciej konferencji pomocniczej był: *Zakres i sposób prowadzenia lekcji fizyki (Naturlehre)*²⁴⁰.

Pisemne opracowanie, wzgl. referat dostarczył nauczyciel Kramolowski z Urbanowic, koreferat zaś nauczyciel Schuster z Bojszów²⁴¹. Lekcję próbną przeprowadził nauczyciel Schnura z Cielmic.

Wyniki konferencji były następujące: 1) w klasie wyższej w letnim półroczu pierwszego roku szkolnego przerabiać zjawiska atmosferyczne (związane z powietrzem i wodą), a przy tym sztormy i termometr; 2) w drugim półroczu, kontynuując tematykę zjawisk atmosferycznych, omówić: barometr, syfon, pompę, wodotrysk, dźwięk, echo, ucho; 3) w półroczu trzecim uwzględnić: światło, cień, załamanie światła oraz świetlne i ogniste zjawiska

²³⁹ Chodzi o wdrażanie nowego systemu miar mającego za podstawę metr i kilogram oraz stosującego zasadę podziału dziesiętnego. System ten (metryczny) uznany został za międzynarodowy mocą tzw. Konwencji Metrycznej z 1875 roku. W Prusach wprowadzany był już nieco wcześniej, w oparciu o ustawy o miarach z lat 1868 i 1872. Od 1884 roku stał się obowiązującym w całym cesarstwie niemieckim, zastępując regionalne systemy miar, w których jednostki o tej samej nazwie posiadały różną wartość w zależności od miejsca (i czasu). Przykładowo, w Prusach *kilogram* i *litr* zastąpiły podstawową miarę masy tj. *funt* (= 0,4677 kg) i podstawową miarę pojemności ciał sypkich – *garniec berliński* (= 3,435 L), metr – podstawową drogową i rolną miarę długości jakim był *pręt pruski* (= 3,766 m) (Fenna M., *Jednostki miar...*, s. 166-174; Kowalczevska Z., *Historja systemu metrycznego*). W wypadku waluty, system talarowy (1 talar = 30 srebrnych groszy po 12 miedzianych fenigów) zastąpiono markowym (1 marka niemiecka = 100 fenigów).

²⁴⁰ Chodzi o szeroko rozumiana fizykę (z elementami geografii) stanowiącą składnik przyrodoznawstwa w znaczeniu *historia naturalna*. Nauczanie przyrodoznawstwa, czy historii naturalnej prowadzono w 2. poł. XIX wieku w ramach dwóch odrębnych działów, z których pierwszy obejmował botanikę, zoologię i anatomię (*Naturbeschreibung*), natomiast drugi – *Naturlehre* (jak w tekście) – elementy fizyki. Przyrodoznawstwa uczono razem z historią i geografją w ramach tzw. *Realiów* (za: J. Kwiatek, *Górnośląska szkoła ludowa...*, s. 45).

²⁴¹ Nauczyciel Schuster (Szuster) Józef pracował w szkole w Bojszowach w latach 1858-1880 (Korzeniowska W., *Szkolnictwo elementarne w parafii bieruńskiej...*, s. 7).

przyrody; 4) i tak, w czwartym półroczu pozostaje do omówienia to, co niezbędne z zakresu mechaniki (dźwignia, itd.).

Temat czwartej konferencji roboczej brzmiał: *Jak w szkole ludowej prowadzić lekcję rysunku, aby oddziaływała na zmysł estetyczny i objaśniała oraz uzupełniała naukę geometrii?* Temat został jednak potem skrócony i zmodyfikowany na: *Lekcja rysunku w szkole ludowej.*

Referentem był nauczyciel Materne z Bijasowic²⁴², koreferentem nauczyciel Ledwoch z Jaroszowic. Lekcję próbną przeprowadził nauczyciel Kubanek z Urbanowic w swojej wyższej klasie.

Wynikiem konferencji było stwierdzenie, że nauczanie rysunku rozpoczyna się na stopniu średnim i kontynuuje w wyższej klasie, gdzie ulega ograniczeniu. Należy ćwiczyć tylko rysunek konturowy, wykorzystując do tego zeszyty [...] ²⁴³. Rysowanie wiąże się jednak z geometrią, co musi znaleźć swoje odpowiednie ujęcie. Na średnim stopniu nauczania do rysowania używana jest jedynie łupkowa tabliczka, zaś na stopniu wyższym – stosować należy tylko zeszyty. Głównym celem lekcji są czystość i dokładność rysunku.

Wykorzystanie gumki nie jest dozwolone, chyba że przez samego nauczyciela. Podczas rysowania trzeba ćwiczyć dokładność odmierzania. W tym celu można się posługiwać małym drewnianym lub papierowym liniałem (linijką) z podziałką w decymetrach, centymetrach i milimetrach.

Naprawy

Naprawa kanału piwnicznego została teraz w pełni zakończona. Poza tym dla każdej sali szkolnej sprawiono dwie zasłony okienne dla ochrony przed słońcem. Także dach pokryto strzechą słomianą (naturalnie jak najbardziej prowizorycznie). Przebudowano piec kaflowy w izbie mieszkalnej głównego nauczyciela. Ponadto położono dwie nowe płyty kuchenne.

Generalna konferencja nauczycielska w 1878 roku

Generalna konferencja nauczycielska została przez okręgowego inspektora szkolnego dr. Rhode z Pszczyny wyznaczona na dzień 30 października br. i w tym też dniu, w wymienionym mieście powiatowym, w hotelu „Pod Białym Łabędziem” (*Hotel zum weißen Schwan*)²⁴⁴, przeprowadzona. Rozpoczęła się ona o godz. 10 przed południem i trwała do

²⁴² Nauczyciel Materne uczył w szkole w Bijasowicach w latach 1875-1890, a potem w Bieruniu Nowym (za: Fic M., *Szkolnictwo / Bieruń*, s. 365, 366 – jako Józef, Korzeniowska W., *Szkolnictwo elementarne w parafii bieruńskiej*., s. 6 – jako Jan).

²⁴³ Podana w tekście nazwa zeszytów pozostaje dla autorki tłumaczenia i opracowania nieczytelna.

²⁴⁴ Zajazd „Pod Białym Łabędziem” (obecnie: Pszczyna, ul. Piastowska 1, siedziba *Pszczyńskiego Centrum Kultury*) powstał prawdopodobnie już w XVIII wieku, po wielkim pożarze miasta z 1748 roku. Na początku XIX wieku był budynkiem murowanym, dwukondygnacyjnym, krytym dachówką. Często zmieniał właścicieli.

godz. 2 po południu. Zaczęła się śpiewem, po którym okręgowy inspektor szkolny wygłosił przemówienie do obecnych nauczycieli. Potem zostały raz jeszcze krótko omówione tematy tegorocznych szkolnych konferencji roboczych i odczytany główny temat włącznie z dwoma koreferatami i nastąpiła dyskusja. Na końcu dr Rhode ogłosił dane statystyczne dotyczące szkół w powierzonym mu okręgu inspekcyjnym, po czym nauczyciele udali się na wspólny obiad.

Tematy i lekcje próbne konferencji roboczych na rok 1879

Na generalnej konferencji nauczycielskiej ogłoszono także tematy i zagadnienia lekcji próbnych konferencji pomocniczych na rok 1879.

Pierwszy temat dotyczy nauczania pogładowego na stopniu średnim, czemu poświęcona ma być odpowiednia lekcja próbna. Temat drugi odnosi się do historii biblijnej, a lekcję próbną należy wykonać na godzinie historii biblijnej. Z tematem trzecim, dotyczącym się historii, związane ma być próbne nauczanie na lekcji historii. Czwarty temat to śpiew, dla którego próbne nauczanie przeprowadzone będzie na godzinie śpiewu.

Rok 1879

Zamiana okręgowo inspektora szkolnego

Obecny rok rozpoczął się wymianą okręgowo inspektora szkolnego. Okręgowy inspektor szkolny dr Rhode został z dniem 1 stycznia br. przeniesiony do Raciborza, a jego miejsce zajął okręgowy inspektor szkolny z Mikołowa pan Pastuschyk²⁴⁵. Z tego powodu powiatowy szkolny okręg inspekcyjny Mikołów (*Kreis=Schul=Inspectionbezirk Nicolai*) został zlikwidowany i od tego czasu istnieje jedynie powiatowy szkolny okręg inspekcyjny Pszczyzna (*Kreis=Schul=Inspectionbezirk Pless*), gdzie się też ma znajdować miejsce zamieszkania powiatowego inspektora szkolnego. Przed odejściem do Raciborza dr Rhode podarował tutejszej szkole globus, liniał i cyrkiel, które to pomoce naukowe sprawione zostały z pieniędzy przekazanych dr. Rhode przez Królewski Rząd.

Uroczystość urodzin cesarza

W 2. ćw. XIX wieku, za czasów właścicielki Scharlotte zu Stolberg, został rozbudowany. Uzyskał m.in. dużą salę do tańca na 300 osób, sale dla gości i restauracyjne, pokój bilardowy. Wyprawiano w nim często wystawne bale, a różne towarzystwa i związki organizowały tam swoje spotkania. Na początku XX wieku, kiedy był już w złym stanie technicznym, kupiła go spółka „Plesser Hotel-Gesellschaft m.b.H” i całkowicie przebudowała, przekształcając go w hotel „Pszczyński Dwór” (*Plesser Hof*) (za: Strońska-Przybyła J., Szczepańczyk J., Tomczykiewicz M., *Z dziejów pszczyńskich kamienic...*, s. 68-69).

²⁴⁵ Niepoprawny zapis nazwiska Pastuschyk / Pastuszyk (por. dalej). Pastuszyk pełnił funkcję pszczyńskiego okręgowo inspektora szkolnego do lipca 1899 roku (por. dalej). Według K. Prusa (*Z przeszłości Mikołowa...*, s. 383) samym okręgiem mikołowskim zarządzał w latach 1877-1879, a przez następne pięć lat zarówno pszczyńskim, jak i mikołowskim. Wśród nauczycieli szkoły elementarnej w Tychach zasłużył sobie inspektor Pastuszyk na dobrą ocenę: *...doprowadził szkolnictwo do dotychczas niespotykanego poziomu...*, rozpropagował tzw. warsztaty szkolne, a w roku 1880 (po klęsce nieurodzaju i powodzi) przyczynił się do zorganizowania tzw. kuchni szkolnych (*Kronika szkoły w Tychach*, s. 22-23 [22]).

W dniu 22 marca 1879 roku uroczystość urodzin naszego cesarza i króla Wilhelma I przeprowadzono w tutejszej szkole w następujący sposób: około godz. 8, w udekorowanej gałązkami (*Reisig*) sali klasy wyższej zebrali się uczniowie, w większości odświętnie ubrani; uroczystość rozpoczęła się o godz. 9 modlitwą i pieśnią – chorałem; po tym nastąpiła odpowiadająca świątecznemu dniu przemowa nauczyciela do uczniów, następnie deklamacja patriotycznych wierszy w wykonaniu uczniów z klas średniej i wyższej oraz odśpiewanie patriotycznych pieśni, a na zakończenie końcowa modlitwa i zwolnienie dzieci. Pozostały czas był wolny od zajęć szkolnych.

Tegoroczny egzamin wielkanocny

Zgodnie z zarządzeniem lokalnego inspektora szkolnego tegoroczny egzamin wielkanocny miał się odbyć 8 kwietnia. Z powodu choroby oczu inspektora nie odbył się jednak w ogóle. Zatem przyjęcia, promocje i zwolnienia dzieci szkolnych przeprowadzono 9 kwietnia. Nowy rok szkolny 1879/1880 rozpoczął się 16 kwietnia 1879 roku.

Uroczystość złotych godów pary cesarskiej

Patriotyczna uroczystość święta złotych godów Ich Majestatów przebiegła w tutejszej szkole w sposób niżej opisany.

W dniu 11 czerwca (w dniu jubileuszu) o godzinie ósmej rano zebrały się dzieci wszystkich klas w bogato udekorowanej i ozdobionej wizerunkami Ich Majestatów sali klasy wyższej. Uroczystość zaczęła się o godz. 8.30 (½ 9) w ten sposób, że uczniowie pomodlili się i odśpiewali chorał, po czym drugi nauczyciel, pan Biczysko, wygłosił do dzieci przemówienie tematycznie związane ze świętem. W dalszej kolejności wybrani uczniowie przedstawili odpowiadające świętu wiersze i zaśpiewane zostały patriotyczne piosenki. Po tym wszystkim nastąpiła modlitwa końcowa i wreszcie zwolniono dzieci. Pozostała część dnia była wolna od nauki.

Następnego dnia, w ramach poprawin jubileuszu, zorganizowano dzieciom spacer (w ogóle najpierwszy). W dniu tym (a było akurat święto Bożego Ciała) zebrały się dzieci, odświętnie ubrane, w przystrojonej sali szkolnej o godz. trzeciej po południu. Po godz. 3 ustawiono je, zaopatrzone w wieńce, na dworze w szeregu. Wyposażony w wieńce oraz kilka małych papierowych chorągiewek i szarf, pochód udał się przy dźwiękach muzyki i z dużą chorągwią szkoły cielmickiej do lasu siodłaka (*Ackerbauer*) Jakoba Czardybona, leżącego blisko stawu²⁴⁶. Po przybyciu na miejsce zaśpiewano najpierw kilka pieśni, w tym hymn narodowy, a później zorganizowano dzieciom kilka gier, po których poczęstowano je

²⁴⁶ Według Cz. Grota (*Paprocany...* s. 23) festyn ten odbył się, w ramach „święta szkoły”, na tzw. Zygowcu.

zwykłym piwem i bułkami. Również rozdano im małe pierniki, ołówki²⁴⁷ i obsadki do pióra. Na miejscu zabaw czy placu gier, znajdowało się też opalisadowane drzewo wspinaczkowe (*Kletterbaum*), na które niektórzy zręczni i odważni chłopcy wspinali się po wciągnięte na górę bułki lub pierniki będące nagrodą za ich trudną wspinaczkę. Potem zabawiały się też dzieci tańcem. Około godziny dziewiątej odprowadzono je przy dźwiękach muzyki do domu. O pieczywo pszenne i mięsne potrawy dla głodnego żołądka zatroszczyły się obie żony tutejszych nauczycieli, podczas gdy zarząd szkolny dostarczył dwie „ćwierćbeczki” (*Vierteltonnen*) świetnego piwa marcowego dla spragnionego gardła. Do ożywienia i uświetnienia tego wyjątkowego święta przyczynili się także, w niemałym stopniu, zaproszeni koledzy z Tychów i Cielmic. Trzeba podkreślić, że dla zorganizowania i upiększenia spaceru wielkich starań dołożył drugi nauczyciel. Ów drugi dzień uroczystości będzie miał niewątpliwie długotrwały i dobroczynny wpływ na umysły młodzieży szkolnej.

Pierwsza szkolna konferencja robocza w roku 1879

Pierwszą w 1879 roku konferencję roboczą zorganizowano 14 czerwca w Jaroszwicach. Temat pracy pisemnej brzmiał: *Istota i sens ćwiczeń samodzielnego pisania (Freischreibübungen)*²⁴⁸ w szkole elementarnej. Lekcję próbną stanowić miało „wolne ćwiczenie” w pisaniu na stopniu średnim lub w odpowiadającej mu klasie szkoły wieloklasowej. Referentem był nauczyciel Ledwoch z Jaroszwic, koreferentem – nauczyciel Ploch z Tychów²⁴⁹. Lekcję próbną przeprowadził nauczyciel Nitzpon z Tychów²⁵⁰. Na potrzeby lekcji wybrał opis „stołu”, który po ustnym omówieniu kazał dzieciom stopnia średniego opracować według pisemnie postawionych dyspozycji.

W krótkim podsumowaniu opracowania pisemnego zostało skonstatowane, że „wolne” pisanie trzeba już przygotowawczo, acz gruntownie, ćwiczyć na stopniu niższym. Na poziomie średnim poszerzyć jego zakres. Wtedy na stopniu wyższym dzieci osiągną w tej dziedzinie już taki stopień zaawansowania, iż trudniejsze wypracowania (opis, porównanie, streszczenie, przedstawienie, listy lub opracowanie fachowe) będą mogły napisać samodzielnie, bez większych gramatycznych i ortograficznych błędów.

Święto Sedanu w 1879 roku

²⁴⁷ Ołówki lub rysiki do tabliczki łupkowej (*Stifte*).

²⁴⁸ Z kontekstu opisu lekcji próbnej i wniosków wypływających z opracowania tematu wynika, że chodzi o uczenie dzieci samodzielnego pisania wypracowań.

²⁴⁹ Jakub Ploch rozpoczął pracę w tyskiej szkole w roku szkolnym 1877/1878. Wcześniej uczył w Podlesiu. W roku 1884 przeszedł do Urbanowic (za: *Kronika szkoły w Tychach*, s. 24, 39 [23, 29]).

²⁵⁰ Nauczyciel August Nitzpon przybył do Tychów w roku szkolnym 1878/1879 z Paniów Małych. W roku 1884 przeniósł się do Łazisk Górnych (za: *Kronika szkoły w Tychach*, s. 24, 38 [23, 28]).

Święto Sedanu, narodowe święto Niemców, także tego roku obchodzono, tak jak dotąd, w odpowiedni do rangi dnia sposób: dzieci zebrały się odświętnie ubrane o godz. 8 rano w udekorowanej sali klasy wyższej; uroczystość rozpoczęła się o godz. 9, gdy odmówiono modlitwę i odśpiewano chorał; następnie nauczyciel wygłosił przemówienie do uczniów, w którym podkreślił znaczenie świątecznego dnia; po przemowie dzieci recytowały wiersze i śpiewały patriotyczne piosenki, po czym odmówiono końcową modlitwę i zwolniono je do domu. Pozostały czas był wolny od zajęć szkolnych.

Druga szkolna konferencja robocza w 1879 roku

Druga konferencja pomocnicza w tym roku odbyła się w Urbanowicach 12 lipca. Temat brzmiał: *Praktyczne znaczenie nauczania geometrii elementarnej i podstawowych form geometrycznych (Formen- und Raumlehre)*²⁵¹. Zakres i podział według stopni. Lekcja próbna: *Dzieci mają być pouczone o równoległoboku i zaznajomione z jego różnymi odmianami*. Referentem był nauczyciel Kramolowski z Urbanowic, koreferentem – nauczyciel Materne z Bijasowic. Lekcję próbną, zamiast chorującego nauczyciela Biczysko z Paprocan, przeprowadził nauczyciel Schnura z Cielmic. Co się tyczy głównej treści tematu ustalono, że należy wyjść od bryły, aby omówić linie, powierzchnie i samą bryłę. Celem są linie, powierzchnie i bryły, te ostatnie w ograniczonym zakresie. Dzieci muszą uzyskać właściwy obraz – poprzez wyobrażenie – powierzchni i brył, aby mogły ze zrozumieniem rozwiązywać najważniejsze obliczenia.

Trzecia szkolna konferencja robocza w 1879 roku

Trzecia konferencja robocza w tym roku odbyła się w Świerczyńcu 16 sierpnia. Temat brzmiał: *O wykorzystywaniu czytanek z zakresu wiedzy o świecie (Weltkunde)*²⁵². Lekcja próbna: *Przerobić czytanekę z geografii celem poszerzenia wiedzy dzieci*. Odpowiedni referat przygotował nauczyciel Gorazdza ze Świerczyńca, koreferat – nauczyciel Beer z Paprocan. Lekcję próbną przeprowadził nauczyciel Mar[ks]²⁵³ z Bojszów. Główna treść tematu sprowadza się do konstatacji, że książka z czytankami (*Lesebuch*)²⁵⁴ wzbogaca wiadomości dzieci z zakresu wiedzy o świecie. Dlatego też odnośne czytanki trzeba na właściwej godzinie lekcyjnej dokładnie omawiać, tak, aby dziecko otrzymało klarowną, zrozumiałą wiedzę o świecie i aby o każdej porze mogło odtworzyć to, co czytało.

²⁵¹ W ramach *Raumlehre* (geometrii elementarnej) naucza się o punkcie, prostej, krzywej, kącie, itp. *Formenlehre* dotyczy figur płaskich i brył.

²⁵² W ramach „wiedzy o świecie” („Weltkunde”) nauczano elementów historii powszechnej, historii Prus, historii Śląska oraz odpowiadającej im geografii (Kowalczyk-Dudała H., *Edukacja historyczna...*, s. 131).

²⁵³ Nazwisko czytelne w tym miejscu tylko częściowo (*Mar.*). W pełni czytelne (*Marks*) w innym miejscu *Kroniki*.

²⁵⁴ Odpowiednik obecnego „podręcznika”.

Egzamin na końcu letniego półrocza i ferie żniw kartoflanych

W dniu 4 października br., na koniec letniego półrocza w 1879 roku, lokalny inspektor szkolny przeegzaminował i zwolnił ze szkoły 6 dzieci. Byli to: Jakob Sekula, Marie Noras, Hedwig Malcherek, Eva Janik, Anna Kajdasch und Eva Schefzyk. W tym dniu zamknięto szkołę i rozpoczęły się ferie żniw kartoflanych, które trwały trzy tygodnie. Nauka w szkole zaczęła się znów w dniu 27 października br.

Konferencja główna

Tegoroczna nauczycielska konferencja główna została przeprowadzona przez okręgowego inspektora szkolnego pana Pastuszyka z Pszczyny, w wymienionej miejscowości,

w poniedziałek, 10 listopada 1879, o godz. 10 rano,

w hotelu „Pod Czarnym Orłem” (*Hotel zum Schwarzen Adler*)²⁵⁵. Był piękny jesienny dzień. Przewodniczący konferencji zaprezentował najpierw przegląd statystyki swojego okręgu inspekcyjnego. Potem odczytany został główny temat konferencji. Po dyskusji nad nim i postawieniu odnośnych tez, przedstawiono jeszcze jeden temat, specjalny, poświęcony wychowaniu dziewcząt. Następnie okręgowy inspektor szkolny objaśnił pewne rozporządzenia Królewskiego Rządu. W końcu zamknięto konferencję wivatem na zdrowie Naszego Cesarza i Króla. Po zakończeniu miał miejsce skromny obiad we wspomnianym hotelu, w czasie którego wzniesiono kilka toastów.

Rewizja specjalna

W dniu 28 listopada br. (piątek) przybył do naszej szkoły, akurat w południe, królewski szkolny inspektor, chcąc przeprowadzić kontrolę specjalną. Rozpoczęła się ona w klasie średniej. Potem objęła klasę wyższą i na końcu klasę niższą. Wizytacja ta trwała do godz. 5 i mogła być przeprowadzona we wszystkich klasach jedynie dzięki nauczycielowi głównemu. Drugi kolega właśnie w tym dniu podjął podróż do królewskiego inspektora szkolnego w celu złożenia podania o wakującą posadę nauczyciela w Wilkowyjach, w tutejszym powiecie. Wynik rewizji specjalnej był zadowalający.

Rok 1880

²⁵⁵ Hotel „Pod Czarnym Orłem” w Pszczynie powstał w 1850 roku, na ówczesnym tzw. niemieckim przedmieściu (obecnie: ul. Wojska Polskiego 15). Sala restauracyjna znajdowała się na parterze. Poza tym zajazd posiadał dwie sale z bufetem, z których jedna (ze sceną o pow. około 100 m²) mogła pomieścić 300 osób. W hotelu odbywały się często oficjalne spotkania, np. 23 stycznia 1899 roku – pożegnanie starosty pszczyńskiego Heinricha Schroetera, a 27 stycznia 1907 roku uroczysty obiad z okazji urodzin cesarza niemieckiego. W dużej sali ze sceną występowały zapraszane do Pszczyny grupy teatralne, odbywały się pokazy kinematograficzne. W czasie I wojny światowej w hotelu znajdowała się m.in. kwatera dla piechoty. W 1917 roku zakupił go książę pszczyński Hans Heinrich XV Hochberg, adoptując pomieszczenia na cele mieszkaniowe (Strońska-Przybyła J., Szczepńczyk J., Tomczykiewicz M., *Z dziejów pszczyńskich kamienic...*, s. 58-59).

Dotyczy Fundacji Kissa

Dzisiaj (2 marca) na zlecenie inspektora hutniczego i lokalnego inspektora szkolnego pana Bendy rozdzielono ubrania sprawione ze składanych odsetek od kapitału podstawowego Fundacji rzeźbiarza Profesora Kissa i z odsetek jego wkładu pieniężnego²⁵⁶. Nabywając i rozdzielając [ubrania – E.F.] uwzględniono pilność [uczniów – E.F.] oraz tegoroczną ciężką sytuację.

Rozdania dokonali nauczyciele. Lokalnego inspektora szkolnego choroba powstrzymała przed osobistym w przedsięwzięciu udziałem. Zanim rozdano [ubrania – E.F.], wygłoszono dzieciom odpowiednie przemówienie. Wspomniane ubrania zostały rozdzielone między te dzieci, których rodzice przedtem byli pracownikami książeckiego hutniczego zakładu Huty Paprockiej (książecki obszar dworski). Imienna lista owych dzieci jest w załączeniu²⁵⁷. Wynika z niej, że:

16 chłopców	otrzymało w darze	16 par spodni
21 dziewcząt	otrzymało w darze	21 chustek na głowę
16 dziewcząt	otrzymało w darze	16 lejbików i
5 dziewcząt	otrzymało w darze	5 kurtek.

Radość z powodu otrzymanych rzeczy była u obdarowanych dzieci wielka. Na końcu zostali oni zawezwani do modlitwy i długotrwałych podziękowań dla fundatora. Wydatki wyniosły tym razem

56,32 marek,	
mianowicie	za ubrania
	50,00 marek
	za materiały do szycia
	1,52 marek
	za szycie
	<u>4,80 marek</u>
	razem: 56,32 marek.

Kwity dołączono do rachunku. Ubrania zostały nabyte u kupca Weissenberga w Tychach.

Uroczystość urodzin cesarza

W dniu dzisiejszym (20 marca) zorganizowano znów uroczystość urodzin Jego Majestatu Naszego Cesarza. Ponieważ w dniu 22 marca zaczyna się Wielki Tydzień naszego Pana i Zbawiciela, na życzenie cesarza zamiast 22 odbyła się ona 20 marca. O godz. 8 rano zebrały się dzieci wszystkich klas, ubrane w niedzielne stroje, w sali klasy wyższej. Potem zaczęła się uroczystość i według następującego programu [przebiegła – E.F.]:

1) modlitwa,

²⁵⁶ ...aus den Zinsenzinsen des Grund= Kapitals der Bildhauer und Professor Kiss'schen Foundation und den Zinsen von den Einlagen desselben... (treść zawiała).

²⁵⁷ Brak listy w *Kronice*. Odnośna lista imienna 16 chłopców i 21 dziewcząt zachowała się w *Archiwum Książąt Pszczyńskich w Pszczynie* (APKP, AKP, sygn. IX – 273, s. 184-187).

- 2) pieśń – chorał,
- 3) wykład nauczyciela,
- 4) wystąpienie uczniów,
- 5) trzykrotny wiwat na zdrowie cesarza,
- 6) zaśpiewanie patriotycznych pieśni,
- 7) końcowa modlitwa i zwolnienie.

Pozostała część dnia była wolna od zajęć szkolnych.

Śmierć inspektora hutniczego i tutejszego lokalnego inspektora szkolnego

W dniu 10 kwietnia 1880 roku, rano o godz. 3, zmarł, po dłuższych i ciężkich cierpieniach, w wieku 70 lat i sześciu miesięcy, lokalny inspektor szkolny i inspektor hutniczy pan Benda. Był on urzędnikiem hutniczym i inspektorem hut księstwa pszczyńskiego ponad 40 lat i lokalnym inspektorem szkolnym ponad 7 lat.

W dniu 13 kwietnia odbył się uroczysty pogrzeb inspektora hutniczego przy udziale książecego dyrektora generalnego Weigelta i wielu innych urzędników, jak i przy obecności uczniów tutejszej szkoły.

I szkolna konferencja robocza w 1880 roku

Pierwsza konferencja pomocnicza w roku 1880 odbyła się w katolickiej szkole wiejskiej w Bijasowicach 17 kwietnia (w sobotę). Temat pisemny dotyczył zmian w nowej pisowni (*Rechtschreibung*)²⁵⁸ i sposobu szybkiego wdrożenia ich w szkołach. Lekcja próbna o pisowni dużych liter początkowych przeprowadzona została w klasie wyższej przez nauczyciela Biczysko z Paprocan. Referat przygotował nauczyciel Beer z Paprocan, a koreferat – nauczyciel Schnura z Cielmic.

Był cudowny wiosenny dzień. Konferencja przebiegła w wesołym nastroju kolegium nauczycielskiego.

Termin dla budowy szkoły

Na wniosek względnie skargę nauczyciela Beera z powodu złego i bardzo ciasnego mieszkania oraz niewielu wcześniejszych napraw tutejszego budynku szkolnego, przybył dzisiaj, 26 kwietnia br. przed południem o godz. 12, landrat Winterfeldt z Pszczyny²⁵⁹, aby – na zlecenie Królewskiego Rządu – pertraktować z gminą szkolną w sprawie przebudowy tutejszej szkoły oraz przeprowadzenia wspomnianych napraw. Gmina wybrała w tym celu

²⁵⁸ Pisowni lub ortografii.

²⁵⁹ Felix Paul Maximilian Winterfeldt (1846-1885) był landratem pszczyńskim w latach 1878-1885. Pochodził z Pomorza, studiował prawo w Lipsku, pracował w różnych sądach miejskich, m.in. był przedstawicielem miejskiego zespołu adwokackiego dla Pszczyny i Rybnika [za: Kalinowska-Wójcik B., *Miasto w czasach pruskich...*, s. 342; https://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Felix_Winterfeldt&oldid=174080383 (dostęp: 03 września 2018)].

trzech przedstawicieli, mianowicie: obecnego wójta gminy Johanna Miczka i „administratorów posad” (*Stellen=Administratoren*) Johanna Czyпка i Gregora Swadzbę, którzy, na zapytanie starosty, w imieniu gminy szkolnej postanowili, co następuje: konieczne naprawy niech będą przeprowadzone, ale przebudowa tutejszej szkoły nie zostanie podjęta, ponieważ gmina zobowiązuje się wybudować w ciągu trzech lat nowy budynek szkolny na terenie wsi.

Tegoroczny egzamin wielkanocny

Z powodu śmierci lokalnego inspektora szkolnego również tegoroczny egzamin wielkanocny nie odbył się. Tymczasem okręgowy inspektor szkolny, nie mogąc go z braku czasu przeprowadzić, chyba później przedsięwzięcie rewizję. Zatem promocje i przyjęcia przeprowadzono 3 maja br. i nowy rok szkolny rozpoczął się 4 maja 1880 roku.

Nadanie wakującej posady nauczyciela w Zgoniu, w tutejszym powiecie

W marcu tego roku zmarł nauczyciel Soblik w Zgoniu²⁶⁰, w powiecie pszczyńskim. Zatem, w wyniku śmierci nauczyciela, stanowisko pozostawało nieobsadzone. Wśród wielu kolegów ubiegających się o tę posadę był także nauczyciel Beer, któremu ją przyznano zarządzeniem Królewskiego Rządu w Opolu, z 20 maja br. i który na podstawie zarządzenia udał się do Zgonia już 1 lipca br., by sprawować tam swój urząd. Petent starał się o tę posadę dlatego, ponieważ ma nadzieję z bożą pomocą poprawić swoją sytuację mieszkaniową i finansową. Nauczyciel Beer w tutejszej miejscowości zajmował stanowisko nauczyciela przez 17 ½ lat, w którym to czasie starał się usilnie o pomyślności w wewnętrznej i zewnętrznej organizacji tutejszej szkoły, borykając się z różnymi uciążliwościami i ciężko walcząc. Oby jego następca mógł się radować owocami tych usilnych zmagania i oby się starał o jak największe dobro zewnętrzne i wewnętrzne dla tutejszej szkoły ludowej, które to starania niech mu Bóg ułatwi i pozwoli skutecznie!

2. konferencja robocza w 1880 roku

Druga szkolna konferencja robocza tego roku odbyła się 5 czerwca 1880 w katolickiej szkole elementarnej w Bojszowach. Lekcję próbną przeprowadził w niższej klasie na stopniu wyższym nauczyciel Materne z Bijasowic. Dotyczyła ona czytania, a dokładniej sposobów zapobiegania czytaniu z pamięci (*Auswendiglesen*). Odnośny referat oddał nauczyciel Marks z Bojszów, koreferat – nauczyciel Kramolowski z Urbanowic.

Naprawy w szkole

²⁶⁰ W szkole w Zgoniu pracował Jan (Johann) Soblik (Drozdowski A. i in., *Dzieje Orzesza*, s. 155). Chodzi najprawdopodobniej o nauczyciela, którego w Szkole Paprociańskiej zastąpił w 1849 roku August Nowak – założyciel niniejszej Kroniki.

W ciągu czerwca w tutejszej szkole pokryto na nowo zwykłymi gontami zachodnią stronę dachu budynku szkolnego i jego południową ścianę szczytową. Stara słoma strzechy została wykorzystana do pokrycia dachu obory.

3. konferencja robocza²⁶¹

Trzecia konferencja specjalistyczna tyskiego rejonu konferencyjnego (*Tichauer Conferenzbezirk*) odbyła się 10 lipca br. w tutejszej katolickiej szkole elementarnej.

Lekcję próbną o *Termometrze* przeprowadził w klasie wyższej nauczyciel Kramolowski z Urbanowic.

Pisemny referat o tym *Jak uczyć w szkole elementarnej fizyki (Naturlehre) i jaki materiał z tej dziedziny należy przerabiać w jednoklasowej szkole ludowej* opracował nauczyciel Biczysko. Koreferat został zlecony nauczycielowi Kaulowi z Tychów.

Naprawy w szkole

W ciągu lipca i sierpnia, z polecenia starosty powiatowego, przeprowadzono w tutejszej szkole następujące naprawy: obie sale klasowe zostały pobielone, piece w mieszkaniu pierwszego nauczyciela przebudowane, tak samo piec kuchenny i piekarnik; bruk w sieni częściowo, w kuchni całkiem od nowa położony; drzwi z dużej izby mieszkalnej pierwszego nauczyciela do małej sieni wyjęte i właściwe drzwi do kuchni wstawione; drzwi na podwórze z kolei całkiem na nowo wstawione.

Wolna posada nauczyciela

W wyniku przeniesienia nauczyciela Beera do Zgonia, w tutejszym powiecie, stanowisko pierwszego nauczyciela pozostawało nieobsadzone. Ponieważ z datą przeniesienia pana Beera do wymienionej miejscowości nie został mianowany jego następca, zatem powiatowy inspektor szkolny pan Pastuszyk powierzył tutejszemu drugiemu nauczycielowi Biczysko współzarządzanie posadą pierwszego nauczyciela. Z tego też powodu dzieci obu wyższych klas, średniej i wyższej, będą nauczane nie osobno, lecz razem przez 3 lub 4 godziny w ciągu dnia.

Konferencja robocza

Czwartą konferencję roboczą tyskiego rejonu konferencyjnego przeprowadzono 21 sierpnia w obecności okręgowego inspektora szkolnego w katolickiej szkole w Tychach z dziećmi klasy wyższej.

²⁶¹ Pisanie *Kroniki Szkoły Paprocańskiej* kontynuuje nauczyciel Constantin Biczysko.

Lekcję próbną, która dotyczyła kształcenia dzieci w zakresie moralności religijnej poprzez nauczanie języka niemieckiego i historii przeprowadził nauczyciel Ledwoch z Jaroszowic.

Referat na ten temat oddał nauczyciel Ploch, koreferat – nauczyciel Nitzpon; obaj z Tychów.

Uroczystość święta Sedanu

Święto Sedanu, narodowe święto Niemców, także tego roku obchodzono stosownie do okoliczności. Dzieci zebrały się odświętnie ubrane w przyozdobionej sali klasy wyższej. Uroczystość rozpoczęła się o godz. 9 modlitwą za Najłaskawszego Monarchę oraz odśpiewaniem modlitwy *Jesus über Alles*. Następnie nauczyciel przemawiał do dzieci, podkreślając znaczenie święta, po czym trzykrotnie wiwatowano na cześć Najłaskawszego Cesarza i zaprezentowano patriotyczne wiersze i pieśni. Po tym wszystkim odmówiono końcową modlitwę i zwolniono dzieci.

Likwidacja wolnej posady I nauczyciela. Wolna posada II nauczyciela

W wyniku powołania w tutejszej katolickiej szkole drugiego nauczyciela na stanowisko pierwszego nauczyciela, obsadzona została posada I nauczyciela, lecz wakującą stała się posada II nauczyciela i to od 15 lipca 1880 roku.

Główna konferencja nauczycielska

Tegoroczna generalna konferencja nauczycielska miała miejsce 4 listopada w Mikołowie pod przewodnictwem okręgowego inspektora szkolnego pana Pastuszka z Pszczyny. Wzięli w niej udział jedynie koledzy zatrudnieni w północnej części powiatu pszczyńskiego.

Konferencja rozpoczęła się o godz. 10, po odprawionym o godz. 9 w tamtejszym kościele parafialnym, rekwiem za zmarłych kolegów, a zakończyła o godz. 3 po południu wzniesieniem trzykrotnego wiwatu na cześć Naszego Najłaskawszego Cesarza i Króla.

Rok 1881

Zastępstwo I lub II nauczyciela

Pierwszym w tym roku wydarzeniem tyczącym się tutejszej szkoły, jest choroba I nauczyciela Biczysko. Zastąpił go nauczyciel pan Schymik, który przybył 2 kwietnia tego roku ze Studzienic, w tutejszym powiecie. Kształcił się

Widziałem, 24 maja 1881

Pastuszyk

pan Schymik w Głogówku, gdzie 17 czerwca 1880 roku złożył egzamin na urząd nauczyciela szkolnego i został zwolniony; urzęduje przeto 9 miesięcy.

Ponieważ pierwszy nauczyciel Biczysko wrócił do wykonywania swojej funkcji już 15 maja, pan Schymik zastąpił na mocy rozporządzenia Królewskiego Rządu brakującego tutaj drugiego nauczyciela. W ten sposób uzyskano też teraz brakującą siłę nauczycielską – drugiego nauczyciela.

Egzamin wielkanocny

Tegoroczny egzamin wielkanocny przeprowadzony został w dniu 24 maja, pod przewodnictwem okręgowego inspektora szkolnego pana Pastuszyka i w obecności członka zarządu szkolnego – wolnego sołtysa Czyпка oraz wójta dworskiego (*Gutsvorsteher*)²⁶², łowczego – pana Hacha. Wynik egzaminu był dobry.

I konferencja robocza

Pierwsza konferencja robocza tyskiego rejonu konferencji pomocniczych (*Tichauer Neben=Conferenz=Bezirk*) odbyła się 28 maja w Urbanowicach. Tematy ustalone na tę konferencję były następujące: *Lekcja pogładowa z wykorzystaniem pierwszej tablicy z ilustracjami* – dla lekcji próbnej wykonanej przez nauczyciela pana Schymika z Paprocan; *Na co zwracać uwagę przy omawianiu tablic z ilustracjami i jakich błędów można uniknąć* – dla pracy pisemnej przygotowanej przez nauczyciela Niedziella z Urbanowic. Koreferat oddał nauczyciel Ledwoch z Jaroszowic.

II konferencja robocza

Tegoroczną drugą konferencję roboczą zorganizowano 25 czerwca w Cielmicach. Lekcję próbną na temat: *Rzeczownik i jego rodzaje* przeprowadził nauczyciel Lorenz ze Świerczyńca²⁶³. Pisemne opracowanie tematu: *Materiał do lekcji gramatyki i jego omówienie w szkole ludowej* wykonał nauczyciel Pater z Bojszów. Koreferat dostarczył nauczyciel Nitzpon z Tychów.

Likwidacja wolnej posady II nauczyciela

W wyniku rozporządzenia Królewskiego Rządu [*d.d.*] Opole, z dnia 24 czerwca, K. A. IV. 2146^b został w tutejszej szkole na stanowisku II samodzielnego nauczyciela zatrudniony adiuwant Richard Schymik z Rudołtowic, dotychczas pełniący tutaj tę funkcję w zastępstwie. W ten sposób, z dniem 1 lipca, zlikwidowany został wakans tutejszego stanowiska II nauczyciela.

III konferencja robocza

²⁶² Wójt dworski inaczej przełożony dworski istniał obok wójta (sołtysa) gminnego i miał podobne funkcje (za: Musioł L., *Tychy...*, s. 92-93).

²⁶³ Lorenz Emil był nauczycielem w Świerczyńcu od roku 1881 do roku 1889 (Korzeniowska W., *Szkolnictwo elementarne w parafii bieruńskiej...*, s. 7).

Trzecią konferencję roboczą zorganizowano 16 lipca w Świerczyńcu. Lekcję próbą na temat: *Należy na przykładzie pierwszej z sześciu prawd głównych pokazać, jak realizować materiał pamięciowy*, przeprowadził pierwszy nauczyciel Schuster z Bojszów. Pisemne opracowanie: *Lekcja rysunków w szkole ludowej* dostarczył nauczyciel Schymik z Paprocan jako referent. Koreferentem był nauczyciel Dittrich z Tychów.

IV konferencja robocza

Czwarta konferencja pomocnicza tyskiego rejonu szkolnych konferencji roboczych odbyła się 27 sierpnia w Jaroszewicach. Lekcję próbną: *Należy na przykładzie kwadratu pokazać, jak prowadzić lekcję geometrii w powiązaniu z rysunkami*, przeprowadził nauczyciel Dittrich z Tychów. Opracowanie pisemne o tym: *Jak szkoła zmniejsza skutki szkolnej absencji oraz niedostatecznego wychowania w domu etc.* przygotował nauczyciel Nitzpon z Tychów jako referat. Koreferat odczytał pierwszy nauczyciel Kubanek z Urbanowic.

Generalna konferencja nauczycielska

Tegoroczną generalną konferencję nauczycielską zwołano 17 listopada. Obowiązki przewodniczącego pełnił okręgowy inspektor szkolny pan Pastuschyk z Pszczyny. W konferencji wzięli udział wszyscy koledzy okręgowego inspektoratu szkolnego Pszczyna, jak również ewangelicy nauczyciele i nauczycielki z okręgu inspekcyjnego (*Aufsichtsbezirk*) superintendenta Köllinga z Pszczyny²⁶⁴. Poza nimi było także obecnych kilku duchownych i świeckich lokalnych inspektorów szkolnych. Wprowadzeniem do konferencji była *suma*, którą w katolickim kościele parafialnym w Pszczynie²⁶⁵ celebrował lokalny inspektor szkolny ksiądz dr Lis ze Studzienic. O godz. 10 zebrali się wszyscy uczestnicy w sali zajazdu „Pod Czarnym Orłem”, gdzie nauczyciele zaśpiewali jeszcze czterogłosowy hymn, po czym przewodniczący dokonał otwarcia konferencji. Ponieważ żaden z tymczasowo zatrudnionych nauczycieli nie sporządził opracowania głównego tematu ustalonego przez Królewski Rząd w Opolu tak, aby można było je odczytać, zadanie to zostało przekazane do wykonania głównym nauczycielom Fieringowi²⁶⁶ i Braunowi²⁶⁷, z których każdy przygotował część.

²⁶⁴ Superintendent – ewangelicki duchowny sprawujący nadzór nad duchowieństwem i zborami danej diecezji. Superintendent Wilhelm Kölling (1836-1903) był doktorem teologii (za: Strońska-Przybyła J., Szczepańczyk J., Tomczykiewicz M., *Z dziejów pszczyńskich kamienic...*, s. 128), duszpasterzem pszczyńskiej parafii ewangelickiej w latach 1873-1903, posługującym się językiem niemieckim (za: Barwicka-Makula A., *Protestanci*, s. 510) i polskim oraz powiatowym inspektorem szkolnych dla szkół ewangelickich. Urodził się w Byczynie (woj. opolskie), kształcił we Wrocławiu. Proboszczem pszczyńskim został na życzenie księcia pszczyńskiego Hansa Heinricha XI von Hochberg, u którego pełnił także funkcję nadwornego kapelana (*Słownik biograficzny ziemi pszczyńskiej*, s. 124).

²⁶⁵ W kościele p.w. Wszystkich Świętych w Pszczynie.

²⁶⁶ Chodzi o Roberta Fieringa, który nauczycielem (rektorem) w katolickiej szkole ludowej w Mikołowie został w roku 1876 (do tego czasu uczył w Kuźni Raciborskiej). Wkrótce szkołę tę przekształcono w simultanną. Fiering pozostał nauczycielem (rektorem) klas dla chłopców, a ewangelicki nauczyciel Braun nauczycielem

Oprócz tych dwóch opracowań nauczyciel Jordan z Pszczyny²⁶⁸ przygotował trzecie do odczytania. Wszystkie trzy prace były dość dobrze napisane, dlatego nie wywiązała się żadna dyskusja. Teraz nastąpił referat dyrektora Zakładu dla Głuchoniemych w Raciborzu. Autor odczytu mówił o przyczynach głuchoniemoty i gorąco polecał nauczycielom użycie wszelkich środków, aby takim dzieciom pomóc, gdy tylko to możliwe poprzez odpowiednie nauczanie.

Po zakończonej konferencji wielu obecnych wzięło udział we wspólnym obiedzie, podczas którego wzniesiono toasty za cesarza, okręgowego inspektora szkolnego itd., a także zaśpiewano dwie pieśni biesiadne. Około 5 wieczorem zakończyło się to ważne zebranie.

Rok 1882

Tegoroczna uroczystość urodzin naszego Najłaskawszego Cesarza Wilhelma I była obchodzona w tradycyjny sposób. W dniu święta dzieci wszystkich klas zebrały się w lokalu szkolnym klasy wyższej. Uroczystość rozpoczęła się o godz. 9 odśpiewaniem religijnej pieśni („modlitwy”). Potem nastąpiła modlitwa za Najłaskawszego Władcę, jeszcze później wykład nauczyciela, a po nim trzykrotny wiwat (*Hoch*) na cześć cesarza oraz prezentacja ze strony dzieci patriotycznych pieśni i podobnych wierszy. Uroczystość zakończyła się o godz. 10 modlitwą.

Widziałem, 27 marca 1882

Pastuszyk

Tegoroczny egzamin wielkanocny odbył się w tutejszej szkole 27 marca 1882 roku, o godz. 3 po południu. Funkcję przewodniczącego pełnił okręgowy inspektor szkolny. Zaproszony zarząd szkolny nie przybył. Według słów okręgowego inspektora szkolnego egzamin wypadł zadowolająco.

I konferencja robocza

(rektorem) klas dla dziewcząt. Mikołowska szkoła symultanna działała w latach 1877-1880. W 1880 roku na nowo przywrócono szkołę katolicką. Fiering kierował nią do 1913 roku (wtedy zmarł). Kierował także Rzemieślniczą Szkołą Zawodową. Jego działalność w Mikołowie uzyskała wysoką ocenę (za: Prus K., *Z przeszłości Mikołowa...*, s. 371-373, 376-379; Dmetrecki D., *Dawno temu w Mikołowie...*, s. 138).

²⁶⁷ Chodzi o Emila Brauna – nauczyciela ewangelickiej szkoły ludowej w Mikołowie w latach 1853-1888. E. Braun pochodził z Pszczyny. Do Mikołowa przybył z Warszawy. W wyniku trudności lokalowych kierowaną przez E. Brauna szkołę ewangelicką przeniesiono w 2. połowie lat 70. XIX wieku do budynku szkoły katolickiej, kierowanej przez nauczyciela R. Fieringa (Prus K., *Z przeszłości Mikołowa...*, s. 389-391).

²⁶⁸ Prawdopodobnie chodzi o nauczyciela Hermanna Jordana, pracującego w Szkole Ewangelicko-Żydowskiej kierowanej przez Rudolfa Knorra, a na pocz. XX wieku, uczącego w zawodowej szkole dokształcającej o profilu handlowym oraz kierującego wtedy koedukacyjną ewangelicką szkołą ludową (Nocoń H., *Oświata*, s. 191-192, 195).

Pierwszą konferencję pomocniczą tyskiego rejonu konferencyjnego przeprowadzono 17 czerwca w tutejszej szkole. Próbną lekcję wykonał nauczyciel Niedziella z Urbanowic z klasą wyższą. Temat pracy pisemnej powierzono tutejszemu nauczycielowi Biczysko.

II konferencja robocza

Drugą konferencję szkolną tyskiego rejonu konferencji pomocniczych zwołano w szkole w Bojszowach.

III konferencja robocza

Trzecia konferencja pomocnicza tyskiego rejonu konferencyjnego miała miejsce 19 sierpnia w szkole w Bijasowicach. Próbné nauczanie: *Sieć rzeczna Śląska* przeprowadził nauczyciel Ploch z Tychów. Pisemne opracowanie: *Cel i przedmiot nauczania geografii w szkole ludowej* przygotował nauczyciel Pater z Bojszów.

Uroczystość święta Sedanu

Święto Sedanu, narodowe święto Niemców, było obchodzone także w tym roku, jak do tej pory, w odpowiedni dla rangi dnia sposób. Dzieci wszystkich klas zebrały się odświętnie ubrane o godz. 8 w przystrojonej sali klasy wyższej. Uroczystość rozpoczęła się o godz. 9, śpiewem i modlitwą za Najłaskawszego Cesarza. Następnie nauczyciel wygłosił przemowę do dzieci, w której podkreślił znaczenie święta, i którą zakończył potrójny wiwat na cześć powszechnie szanowanego cesarza. Po przemowie dzieci prezentowały na przemian patriotyczne wiersze i pieśni. O godz. 10 zakończyła się uroczystość powtórna modlitwą.

IV konferencja robocza

Czwarta konferencja pomocnicza tyskiego rejonu konferencyjnego odbyła się 16 września w Tychach. Lekcję próbną: *Przerobienie czytanki pod względem rzeczowym na stopniu wyższym* wykonał nauczyciel Schymik z Paprocana. Praca pisemna: *Opracowanie, stosownie do reguł szkolnych, czytanki w szkole ludowej*, przygotowana przez nauczyciela Schustera z Bojszów nie została przez okręgowego inspektora szkolnego uznana za zadowalającą. Koreferat, który miał dostarczyć nauczyciel Ledwoch z Jaroszowic, wypadł z powodu choroby wymienionego.

Generalna konferencja nauczycielska

Tegoroczna konferencja nauczycielska odbyła się 30 października pod kierunkiem okręgowego inspektora szkolnego pana Pastuszyka z Pszczyny. Wprowadzeniem do konferencji była *suma* za zmarłych nauczycieli powiatu pszczyńskiego, odprawiona o godz. 9 w kościele parafialnym w Pszczynie. Po mszy uczestnicy konferencji udali się do sali konferencyjnej w zajezdzie „Pod Czarnym Orłem”, gdzie bezpośrednio przed rozpoczęciem konferencji zaśpiewano hymn i odmówiono modlitwę. Pierwszą część konferencji stanowiło

odczytanie, napisanego przez nauczyciela Neugebauera z Mikołowa, wypracowania na postawiony przez Królewski Rząd temat: *Opracowanie, stosownie do reguł szkolnych, czytanki w klasie średniej i wyższej*. Do wypracowania dołączył pan Neugebauer pisemne opracowanie wiersza *Das Lied eines Bauern (Pieśń chłopca)* i przeprowadził praktyczną próbę nauczania do wiersza *Die Kapelle (Kaplica)*²⁶⁹. Jedno i drugie: wypracowanie i próbne nauczanie, uznane zostały za udane. Drugą część [konferencji – E.F.] stanowiło odczytanie pewnych rozporządzeń rządowych oraz wybór członków zarządu do katolickiej Kasy Wdów i Sierot Powiatu Pszczyńskiego (*katholische Wittwen u. Waisenkasse des Kreises Pless*)²⁷⁰. Wybrani zostali nauczyciele główni: Montag z Pszczyny²⁷¹, Urban z Kobióra²⁷², Borkert z Tychów²⁷³.

Widziałem, 13 lutego 1883

Pastuszyk

Rok 1883

Rewizja tutejszej szkoły

W dniu 13 lutego tego roku królewski okręgowy inspektor szkolny pan Patuschky poddał tutejszą szkołę dokładnej kontroli. Objęła ona wszystkie trzy klasy i trwała od 10.30 (½ 11) przed południem do godz. 14.45 (¾ 3) po południu. W kontroli uczestniczyli: zaproszony członek szkolnego zarządu Czypek i wójt dworski (*Gutsvorsteher*) Hach. Wynik egzaminu w klasie niższej, podlegającej nauczycielowi Schymikowi, był dość zadowolający, w klasie średniej – również podlegającej nauczycielowi Schymikowi – niezadowolający, w klasie wyższej – podlegającej głównemu nauczycielowi Biczysko – ogólnie biorąc dobry.

Urodziny cesarza

Uroczystość urodzin Naszego Najłaskawszego Cesarza i Króla świętowano w formie szkolnej uroczystości 19 marca, w tradycyjny sposób. O godz. 8 zebrali się uczniowie trzech

²⁶⁹ „Kaplica” lub „kapela”.

²⁷⁰ W innym miejscu *Kroniki* podana została bardziej rozbudowana nazwa kasy: *Elementarlehrer=Wittwen= und Waisen=Kasse* (Kasa Wdów i Sierot po Nauczycielach [Szkół –E.F.] Elementarnych).

²⁷¹ Constantin Montag ukończył Katolickie Seminarium Nauczycielskie Męskie w Głogówku. Był nauczycielem w katolickiej miejskiej szkole elementarnej w Pszczynie (za: Musioł L., *Pszczyna...*, s. 382; Nocoń H., *Oświata*, s. 188).

²⁷² Nauczyciel Urban kierował szkołą kobiórką od roku 1861 do roku 1898, kiedy odszedł na emeryturę. W początkowym okresie jego urzędowania, w 1864 roku, zbudowano w Kobiórze budynek szkolny z trzema salami szkolnymi. W 1867 roku miał Urban zatarg z inspektorem szkolnym ks. Rasimem „o zamaszty wąż”, jaki nosił po powrocie z wojny austriacko-pruskiej w 1866 roku, a który uznany został przez inspektora za „rewolucyjne znamię”. Dzięki pobłażliwości władz rejencji opolskiej nauczyciel Urban swój wąż zachował (za: Musioł L., *Kobiór...*, s. 44-46).

²⁷³ Nauczyciel Karol Borkert kierował tyską szkołą od 1866 roku do roku 1904. W Tychach pełnił także funkcję pisarza gminnego oraz organisty i kościelnego w kościele parafialnym. Przed przybyciem do Tychów pracował w książęcej szkole kopalnianej w Murckach. Pochodził z Cwiklic (za: Musioł L., *Tychy...*, s. 150; *Kronika szkoły w Tychach*, s. 15-119 [20-54]; Fic M., *Szkolnictwo / Tychy*, s. 572; Kalinowska-Wójcik B., *W dobie rządów pruskich*, s. 99).

klas w świątecznie przystrojonej sali klasy wyższej. Po odmówieniu modlitwy za cesarza i odśpiewaniu chorału, drugi nauczyciel pan Schymik wygłosił odpowiednio uroczystą przemowę do dzieci, którą zakończył potrójnym wiwatem na cześć Jego Majestatu cesarza. Po tym zaprezentowano na przemian różne patriotyczne pieśni i wiersze. Na koniec odmówiono jeszcze jedną modlitwę za cesarza i zajęto się nauczaniem dzieci.

I konferencja robocza

Pierwsza konferencja robocza tyskiego rejonu konferencyjnego odbyła się 16 czerwca br. w Jaroszwicach, pod przewodnictwem nauczyciela głównego Borkerta. Próbné nauczanie przeprowadził kolega Dittrich z Tychów. Pracę pisemną wykonał nauczyciel Niedziella z Urbanowic, a odnośny koreferat – nauczyciel Nitzpon z Tychów. Temat próbnego nauczania brzmiał: *Ćwiczenie czytania z drugim rocznikiem uczniów klasy niższej, z uwzględnieniem zrozumienia i biegłości w czytaniu*. Tematem opracowania pisemnego było: *Jaki sens mają ćwiczenia metodami głoskową i sylabizowania (Lautir= und Buchstabir=Übungen) i jak długo należy je prowadzić*²⁷⁴.

II konferencja robocza

Drugą konferencję pomocniczą tyskiego rejonu konferencyjnego przeprowadzono 14 lipca w szkole w Urbanowicach pod przewodnictwem zwierzchnika konferencyjnego – głównego nauczyciela pana Borkerta z Tychów. Nauczanie próbné, którego podstawą był temat: *Omówienie słowa „stół” („Tisch”) według metody wyrazów podstawowych (Normalwörtermethode)*²⁷⁵ wykonał nauczyciel Biczysko z Paprocan, który także napisał wypracowanie na temat: *Metoda wyrazów podstawowych i możliwości jej zastosowania w naszej szkole*. Jako koreferent wyznaczony został nauczyciel Kubanek z Urbanowic.

III konferencja robocza

Trzecią konferencję pomocniczą tyskiego rejonu konferencyjnego zorganizowano 18 sierpnia w Cielmicach. Tematem próbnéj lekcji, którą przeprowadził nauczyciel Kaul z Tychów była: *Geneza i znaczenie ułamka dziesiątého*.

Tematem do pisemnego opracowania zajął się nauczyciel pan Schymik, stąd.

²⁷⁴ Są to dwie metody nauki czytania i pisania. Metoda głoskowa (*Lautiermethode*) jest metodą dźwiękową polegającą na czytaniu głoski po głosce. Dzieci uczą się najpierw wymowy, nazwy i kształtu samogłosek, następnie spółgłosek. Po zapoznaniu się z literami, ich nazwami i dźwiękami uczą się składania dźwięków w wyrazy. W metodzie sylabizowania inaczej zgłoskowania (*Buchstabiermethode*) dzieci uczą się brzmienia każdej zgłoski, czyli sylaby, oddzielnie, poznając w ten sposób kształt i nazwy liter i łącząc je w sylaby (za: Madeja J., *Elementarze...*, I, s. 144-147).

²⁷⁵ Metoda wyrazów podstawowych w nauczaniu czytania i pisania polega na słuchowym zaznajamianiu dziecka z brzmieniem wyrazu. W dalszej kolejności następuje rozkładanie wyrazu na sylaby i głoski. Do rozwoju tej metody przyczyniło się w znacznej mierze nauczanie poglądowe, w tym „uczenie o rzeczach na obrazkach” (Madeja J., *Elementarze. Ich dzieje...*, s. 69-74).

Po zakończeniu konferencji, przewodniczący odczytał zaproszenie Dostojnego Dyrektora Seminarium w Pyskowicach pana Kokotta do wzięcia udziału w organizowanej przez tamtejsze seminarium 20 września tego roku konferencji dla nauczycieli szkół ludowych.

IV konferencja robocza

Czwarta konferencja specjalistyczna tyskiego rejonu konferencyjnego odbyła się 1 września w szkole elementarnej w Świerczyńcu. Przewodniczył jej nauczyciel główny pan Borkert z Tychów.

Nauczanie próbne, które dotyczyło prowadzenia ćwiczeń kaligraficznych z zastosowaniem metody pisania do taktu (*Taktiermethode*)²⁷⁶ wykonał nauczyciel Ledwoch z Jaroszowic²⁷⁷.

Pracę pisemną na temat: *Jaki jest cel uczenia kaligrafii w szkole ludowej, jak je prowadzić, aby ów cel osiągnąć i jak długo należy je kontynuować jako odrębny przedmiot?* dostarczył nauczyciel Ploch z Tychów.

Choroba nauczyciela Schymika

Jako zasmucający odnotować trzeba fakt, że tegoroczne nauczanie z powodu choroby nauczyciela Schymika doznało znacznych zakłóceń. Pana Schymika bowiem przez trzy tygodnie musiał zastępować pierwszy nauczyciel.

V konferencja robocza

Godne zapamiętania jest to, że w tym roku w tyskim rejonie konferencyjnym zorganizowano pięć konferencji roboczych. Piątą z nich zwołano w Tychach. Przewodniczył jej, jak w poprzednich, główny nauczyciel z Tychów, pan Borkert.

W trakcie konferencji wykonano 8 próbnych lekcji, w czasie których zajmowano się różnymi ćwiczeniami gimnastycznymi. Z uznaniem trzeba podkreślić, że lekcje gimnastyki w szkole w Tychach są w bardzo dobrych rękach, mianowicie nauczyciela pana Kaula.

Temat rządowy postawiony do omówienia na konferencji: *Jakie trudności od czasu korzystnego wspierania lekcji gimnastyki pojawiły się w tym zakresie w naszych szkołach elementarnych i jak można by je najprościej i najskuteczniej w świetle reskryptu ministerialnego z 27 marca 1882 roku usunąć?* opracował jako referent nauczyciel ze Świerczyńca, pan Gritz. Koreferat dostarczył nauczyciel z Bijasowic, pan Materne.

²⁷⁶ W XIX wieku stosowano różne metody nauki pisania. Metoda pisania do taktu polegała *na pisaniu liter pod głośną komendą* (za: Madeja J., *Elementarze...*, I, s. 180).

²⁷⁷ Dalszych wzmianek o nauczycielu Ledwochu z Jaroszowic w niniejszej *Kronice* brak. Wiadomo skądinąd, że ponad dwadzieścia lat później, w 1907 roku, w trakcie wyborów do Sejmu Rzeszy nauczyciel Ledwoch był przewodniczącym komisji wyborczej okręgu wyborczego 35 w Jaroszowicach z siedzibą w miejscowej szkole (za: Kalinowska-Wójcik B., *W dobie rządów pruskich...*, s. 124).

Zakończenie letniego półrocza. Zwolnienia uczniów

W dniu 22 września skończyło się letnie półrocze roku szkolnego 1883/1884. W tym dniu, na zarządzenie okręgowego inspektora szkolnego, dzieci szkolne urodzone w ostatnim kwartale, które w czasie półrocza letniego nie musiały uczęszczać do szkoły, zostały przez nauczyciela głównego Biczysko zwolnione.

Nazwiska zwolnionych to:

1. Johann Kubitza,
2. Franz Bulla,
3. Franz Schott
4. Franziska Duda.

Generalna konferencja nauczycielska

Tegoroczna generalna konferencja nauczycielska katolickich nauczycieli pszczyńskiego inspektoratu szkolnego odbyła się 8 listopada w Pszczynie, pod przewodnictwem okręgowego inspektora szkolnego pana Pastuschyka. Najpierw, o godz. 9.30 (½ 10), w kościele parafialnym odprawione zostało rekwiem za zmarłych nauczycieli powiatu pszczyńskiego. Otwarcia konferencji dokonał o godz. 10.30 (½ 11) jej przewodniczący – powiatowy inspektor szkolny pan Pastuschyk. W konferencji wzięli także udział prebendarz²⁷⁸ Ohl z Pszczyny jako nauczyciel religii w miejskiej szkole w Pszczynie²⁷⁹ i ksiądz Knappe z Szerokiej, jako lokalny inspektor szkolny szkoły w Szerokiej i Krzyżowicach.

Część konferencji stanowiło odczytane przez miejskiego nauczyciela z Pszczyny pana Kassnera, sprawującego także w tutejszej szkole urząd, pisemnego opracowania tematu ustalonego przez Rząd Królewski. Po odczycie wywiązała się ożywiona dyskusja, którą prowadzili, wymienieni z imienia:

- nauczyciel główny z Ornontowic, pan Skowronek,
- nauczyciel główny z Kobióra, pan Urban,

²⁷⁸ Prebendarz lub prebendarz w kościele katolickim to duchowny obdarowany prebendą, tj. częścią dochodów kościelnych jako wynagrodzenie za wykonywanie obrzędów (SWO, s. 597; *Encyklopedia popularna PWN*, 1991, s. 684).

²⁷⁹ Ksiądz Hugon Andrzej Antoni Ohl pracował w parafii p.w. Wszystkich Świętych w Pszczynie od lat 60. XIX wieku. Był tam najpierw prebendarzem i wikarym przy boku księdza Ernesta Kosmeli. Po śmierci ks. Kosmeli został na kilka lat administratorem parafii pszczyńskiej (1879-1886), zaś od lipca roku 1886 do 1905 roku jej proboszczem. Przez krótki czas nauczał religii w państwowym niemieckim gimnazjum w Pszczynie (Królewskim Gimnazjum Ewangelickim *Szkole Księżęcej Hochbergianum*), poza tym – do roku 1900 – w niemieckiej katolickiej szkole elementarnej. Wiele energii poświęcił odnowieniu kościoła parafialnego i kościółka św. Jadwigi, angażując do prac malarskich malarza żorskiego Gajdę. Nie zrealizował zamiaru rozbudowy kościoła parafialnego. Ks. Ohl zmarł w 1905 roku. Zyskał wysokie uznanie. Potrafił działać w trudnych czasach *Kulturkampf* (Koserczyk J., *Kronika Parafii...*, s. 176-188).

- nauczyciel główny z Mikołowa, pan Fiering,
- nauczyciel ze Świerczyńca, pan Gritz,
- referent nauczyciel z Pszczyny, pan Kassner,
- prebendarz z Pszczyny, ksiądz Ohl

i lokalny inspektor szkolny ksiądz Knappe.

Drugą część stanowiło omówienie podziału powiatowej biblioteki nauczycielskiej, jak również odczytanie kilku rozporządzeń rządowych. O godz. 15.30 (3 ½) zamknięto, tak bardzo pożyteczne dla każdego uczestnika, zebranie.

Dotacja Królewskiego Wyższego Urzędu Górniczego we Wrocławiu

Prośba o łaskawą dotację na pomoce naukowe, jaką główny nauczyciel Biczysko wystosował do Wyższego Urzędu Górniczego, nie pozostała bez echa, bowiem wymieniona wyżej zwierzchność przekazała tutejszej szkole, którą odwiedziło troje brackich dzieci, wysokiej wartości podarunek. Tutejsza szkoła otrzymała nie tylko brakujące jej dwie tablice poglądowe Winckelmanna²⁸⁰ – *Zima (Der Winter)* (nr 5) i *Nadmorskie miasto handlowe (Die Seehandelstadt)* (nr 6), lecz także ilustracje dotyczące historii naturalnej Schuberta, w 4 tomach – *Królestwo zwierząt: Ssaki* (1), *Ptaki* (2), *Plazy ziemnowodne, ryby, owady i mięczaki* (3) oraz *Świat roślin* (4)²⁸¹. Wszystkie cztery zeszyty są zaopatrzone w tekst wyjaśniający. Teraz posiada nasza szkoła wszystkie pomoce potrzebne do nauczania, włącznie z ewentualnym instrumentarium do fizyki.

Rewizja tutejszej szkoły

W dniu 4 grudnia przybył do tutejszej szkoły okręgowy inspektor szkolny, w celu przeprowadzenia rewizji specjalnej. Ponieważ chłopców klasy wyższej i średniej już w szkole nie było, zostały dokładnie przeegzaminowane dziewczęta, które w tym czasie miały lekcje robótek ręcznych z zakresu wykonywania pończoch i szydełkowania. Ponadto dziewczęta klasy średniej dokładnie przepytano z wszystkich przedmiotów nauczania. Egzaminowi z

²⁸⁰ Winckelmann był berlińskim wydawcą (*Winckelmann und Söhne*), cieszącym się w XIX wieku wielką popularnością, szkolnych materiałów ilustracyjnych (m.in. tablic obrazkowych do nauki poglądowej), bazujących na ręcznie kolorowanych litografiach (Madeja J., *Elementarze...*, II, s. 212). Na wyróżnienie zasługuje wydane w 1828 roku „ilustrowane abecadło” *Das allergrösste Bilder – ABC*, z ilustracjami Theodora Hosemanna (1807-1875). Jest to zestaw tablic z „figuralnymi literami” (dana litera alfabetu z odpowiednimi przedstawieniami figuralnymi i scenkami). Do innych ważniejszych wydawnictw Winckelmanna należą: kolorowane litografie z widokami miast, krajobrazami itp., ilustrowane książki dla dzieci i młodzieży, arkusze z obrazkami, wzorniki rysunkowe.

²⁸¹ Dr Gotthilft Heinrich v. Schubert był autorem popularnych w 2. połowie XIX wieku ilustrowanych pomocy dydaktycznych do nauczania szeroko pojętego przyrodoznawstwa (historii naturalnej), w tym: *Naturgeschichte des Tierreich's für Schule und Haus*, *Naturgeschichte des Pflanzenreichs*. Ssakom, dla przykładu, poświęconych było 30 tablic z 159 ilustracjami (*Naturgeschichte der Säugethiere: mit 159 Abbildungen auf 30 Tafeln, zum Anschauungs-Unterricht für die Jugend in Schulen und Familien*, 1878).

wszystkich przedmiotów nauczania poddano również klasę niższą. Egzamin zakończył się o godz. 3 po południu.

Uroczystość urodzin cesarza²⁸²

Uroczystość urodzin naszego Najjaśniejszego i Najłaskawszego Cesarza także w tym roku, jak w poprzednich, przebiegła w naszej szkole w stosowny sposób. Mianowicie: 22 marca, o godz. 8, zebrały się dzieci wszystkich trzech klas odświętnie ubrane w udekorowanej sali klasy wyższej. Jako wprowadzenie do uroczystości odśpiewano pieśń religijną *Gott in der Höh sei Ehr allein etc.* (*Chwała Bogu na wysokości itd.*) i odmówiono modlitwę za cesarza. Potem nastąpiła, odpowiadająca randze dnia czy święta, przemowa do dzieci, którą wykonał nauczyciel Schymik, i którą tenże zakończył potrójnym wiwatem na cześć cesarza. W dalszej kolejności zaprezentowano patriotyczne pieśni i wiersze. Na koniec jeszcze raz pomodlono się za cesarza.

Egzamin wielkanocny

Egzamin wielkanocny²⁸³ odbył się w tutejszej szkole 21 kwietnia, pod przewodnictwem królewskiego okręgowego inspektora szkolnego z Pszczyny pana Pastuszyka. Trwał od godz. 1 do godz. 4 po południu. Najpierw egzaminowano klasę średnią, którą opiekuje się nauczyciel Schymik, potem klasę wyższą podlegającą głównemu nauczycielowi Biczysko i na końcu klasę niższą. W klasie średniej egzamin objął wszystkie na tym poziomie nauczane przedmioty i trwał 1,5 godziny. Tak samo długo trwał egzamin w klasie wyższej, gdzie także egzaminowano z zakresu wszystkich szkolnych dyscyplin, z wyjątkiem przyrody (*Naturbeschreibung*), i wymagano znajomości następującego materiału nauczania:

1. Religia: czwarte przykazanie.
2. Historia biblijna: dwunastoletni Jezus w świątyni.
3. Czytanie: stary lew (książka z czytankami [...] 29)²⁸⁴.
4. Gramatyka: analiza pierwszego zdania w wymienionej czytance (zdania złożone).
5. Rachunki:

oddział wyższy:

- a) Jak duży jest kapitał, który w ciągu 4 miesięcy po $3\frac{1}{3}\%$ przynosi $15\frac{1}{4}$ marek odsetek?

²⁸² W roku kalendarzowym 1884 i półroczu zimowym roku szkolnego 1883/1884.

²⁸³ Kończący rok szkolny 1883/1884.

²⁸⁴ Dla autorski tłumaczenia i opracowania nieczytelny pozostaje tytuł ewentualnie autor książki z czytanką o starym lwie, zamieszczoną na str. 29 lub z numerem 29.

b) 5000 marek należy tak podzielić, aby A otrzymał dwa razy tyle, co B, C tyle, co A i B, a D $1\frac{1}{2}$ razy tyle, co B. Ile każdy otrzymuje?

Oddział przyrodniczy: Furman zużywa dla 5 koni w ciągu 3 tygodni 28 $\frac{1}{8}$ szefli owsa; ile [owsa – E.F.] zużyje on dla 7 koni w ciągu 9 tygodni?

6. Geometria: czworokąty.

7. Historia: Friedrich I, Friedrich Wilhelm I, Friedrich II i śląskie wojny²⁸⁵.

8. Geografia: Azja i jej dziejowe znaczenie.

9. Fizyka (Naturlehre): o magnezie.

10. Śpiew: wykonana została pieśń kościelna *Gott sorgt für mich etc. (Bóg troszczy się o mnie)* i pieśń ludowa *Die Abendglocke (Wieczorny dzwon)*.

11. Roboty ręczne (Industrie): robótki na drutach i cerowanie pończoch, szycie i łątanie.

W klasie niższej egzamin trwał 1 godzinę i obejmował religię, historię biblijną, czytanie, pisanie, nauczanie poglądowe, rachunki i śpiew.

Obecnych było: 60 z 61 dzieci w klasie średniej, 19 z 22 w klasie wyższej, 54 z 61 w klasie niższej. Liczba uczniów na końcu roku szkolnego wynosi 140.

Na egzaminie byli obecni, oprócz obu nauczycieli, zaproszeni członkowie zarządu szkolnego Czypek i Miczek, ławnik gminny (*Gemeinde Schöffe*) Goi oraz wójt dworski (*Gutsvorsteher*) łowczy (*Wildmeister*) Hach.

W dniu 22 kwietnia zwolniono ze szkoły uczniów kończących do 1 października 14. rok życia, przeprowadzono promocje oraz przyjęto nowe dzieci. Zwolniono 15, a przyjęto jedynie 10 dzieci. Zatem na początku **roku szkolnego**

1884/85

liczba uczniów wynosi 135. Klasa wyższa liczy 27, klasa średnia – 54, niższa – również 54 uczniów.

Zastępstwo za pierwszego nauczyciela

Pierwsze, niespodziewane zakłócenia w nauczaniu spowodowane zostały powołaniem nauczyciela Biczysko na 12-dniowe [wojskowe – E.F.] ćwiczenia rezerwy do Nysy. Pana Biczysko zastąpił drugi nauczyciel – pan Schymik.

I szkolna konferencja robocza tyskiego rejonu konferencyjnego

²⁸⁵ Friedrich I Hohenzollern (1657-1713) – pierwszy król w Prusach (od 1701 roku). Friedrich Wilhelm I Hohenzollern (1688-1740) – król w Prusach od 1713 roku, twórca militarnej potęgi Prus. Friedrich II Hohenzollern (1712-1786) zwany Wielkim – król Prus od roku 1740, który w wyniku tzw. wojen śląskich o sukcesję austriacką (1740-1742, 1744-1745) i wojny 7-letniej (1756-1763) przyłączył większą część Śląska, w tym także ziemię pszczyńską do Królestwa Prus (Czapliński W., Galos A., Korta W., *Historia Niemiec...*, s. 736 i odnośne strony; Gawrecka M., *Od podziału Śląska...*, s. 171-172).

Pierwsza w tym roku konferencja specjalistyczna III tyskiego rejonu konferencyjnego odbyła się 28 czerwca, o godz. 10 rano, w szkole w Bojszowach. Przewodniczył jej nauczyciel główny z Tychów – pan Borkert. Tematem lekcji próbnej, którą przeprowadził nauczyciel z Cielmic, pan Schnura, było: *Mnożenie liczb trzy- i wielocyfrowych przez liczby główne celem wprowadzenia uczniów w tematykę działań rachunkowych*. Wypracowanie o tym: *Jak w szkole ludowej prowadzić lekcje arytmetyki, aby dzieci przygotować do samodzielnego, pewnego i szybkiego rozwiązywania zadań rachunkowych* wykonał nauczyciel Nieradzik z Bojszów²⁸⁶. Koreferat na ten sam temat dostarczył nauczyciel Niedziela z Urbanowic.

II konferencja robocza

Druga konferencja pomocnicza III tyskiego okręgu konferencyjnego odbyła się 17 lipca w tutejszej szkole. Rozpoczęła się ona o godz. 10 rano, pod kierunkiem wyżej wymienionego przewodniczącego. W ramach ustalonego porządku dziennego, na próbnej lekcji, którą przeprowadził nauczyciel Gottfried z Bojszów²⁸⁷, realizowano temat: *Dzielenie liczb trzy- i wielocyfrowych przez liczby główne w sposób wyjaśniający dzieciom działania rachunkowe*. W opracowaniu pisemnym zastanawiano się nad tym, *Które z ćwiczeń rachunkowych czy sposobów liczenia, do tej pory w szkołach elementarnych przerabianych, można na lekcjach arytmetyki pominąć (bez szkody dla nauczania arytmetyki), a jaki materiał z rachowania należy koniecznie w szkole ludowej przerabiać*. Wypracowanie sporządził nauczyciel Materne z Bijasowic. Koreferat przekazał nauczyciel Schymik, stąd.

III konferencja robocza

III konferencja pomocnicza tyskiego rejonu konferencyjnego miała miejsce 23 sierpnia w Bijasowicach. Przewodniczył jej, jak na wcześniejszych spotkaniach, nauczyciel główny Borkert z Tychów. Podstawą lekcji próbnej, przeprowadzonej przez nauczyciela Gritza ze Świerczyńca, był temat: *Ułamek zwykły, jego zapis wraz z wyjaśnieniem składowych*. Tutejszy nauczyciel Schymik dostarczył opracowanie na temat: *Skąd bierze się to, że w jednej klasie większość uczniów nie posiada ani wystarczającej znajomości działań arytmetycznych, ani wymaganej mechanicznej biegłości w rachowaniu i jak takie niedostatki usunąć lub jak też im zapobiec?* Koreferentem był nauczyciel Kaul z Tychów²⁸⁸.

²⁸⁶ Nauczyciel Nieradzik miał na imię Karol (Korzeniowska W., *Szkolnictwo elementarne w parafii bieruńskiej...*, s. 7).

²⁸⁷ Nauczyciel Gottfried miał na imię Norbert. W 1890 roku pełnił w bojszowskiej szkole funkcję I nauczyciela (Korzeniowska W., *Szkolnictwo elementarne w parafii bieruńskiej...*, s. 7).

²⁸⁸ Nauczyciel Jan Kaul pracował w tyskiej szkole przez 8 lat. Z dniem 1 października 1885 roku (w roku szkolnym 1885/1886) rozpoczął pracę na stanowisku pierwszego nauczyciela w nowo powstałej, dwuklasowej szkole w Wartogłowcu. Urząd ten pełnił do roku 1906 (*Kronika szkoły w Tychach*, s. 41, 43 [29-30], 130 [59]);

Święto Sedanu

Święto Sedanu obchodzono w tym roku, tak jak w poprzednich, w tradycyjny sposób. Dzień ten jednak nie był wolny od nauki szkolnej.

IV konferencja robocza

Czwarta konferencja robocza tyskiego rejonu konferencyjnego odbyła się 20 września, w nowo otwartej szkole w Żwakowie. Przewodniczący konferencji – jak wcześniej. W ramach lekcji próbnej, którą wykonał nauczyciel Kosch z Bojszów, *należało dzieciom wyjaśnić sposób mnożenia ułamka (zwykłego) przez taki sam ułamek*. Dla wypracowania pisemnego postawiono następujący temat: *Jak szkoła ludowa może sprostać zadaniu, aby rachunki nauczane w szkole były także przydatne w życiu praktycznym*. Referat dostarczył nauczyciel Gottfried z Bojszów. Koreferentem był Borker[t – E.F] jr. z Tychów.

Uwzględniony na konferencji temat ustalony przez Królewski Rząd: *Zachowanie się nauczycieli wobec gminy i w życiu publicznym*, rozwinął nauczyciel Gritz ze Świerczyńca.

Generalna konferencja nauczycielska

Tegoroczna generalna konferencja pszczyńskiego inspektoratu szkolnego (katol.) odbyła się pod przewodnictwem królewskiego okręgowego inspektora szkolnego pana Pastuschyka w Pszczynie, 10 listopada, w dużej sali hotelu „Pod Czarnym Orłem”. Przed rozpoczęciem konferencji, o godz. 9.30 (9 ½), ksiądz Ohl z Pszczyny odprawił rekwiem za zmarłych nauczycieli z powiatu pszczyńskiego. Po mszy uczestnicy konferencji udali się do wymienionego hotelu, gdzie właściwe obrady rozpoczęły się o godz. 11. Spośród lokalnych inspektorów szkolnych byli obecni ksiądz Ohl z Pszczyny i ksiądz Kraiczyczek z Krzyżowic.

Pierwszą część konferencji stanowił referat dotyczący się głównego tematu. Referat ten, przedstawiony przez nauczyciela głównego z Mokrego, pana Wewiórkę²⁸⁹ został przez uczestników konferencji przyjęty z dużym zadowoleniem. Ponieważ debata nad wystąpieniem nie była według okręgowego inspektora szkolnego konieczna, na polecenie przewodniczącego konferencji nauczyciel główny z Pszczyny pan Montag postawił i odczytał kilka tez. Dyskutowano nad oddziałem Towarzystwa Pestalozziego (*Pestalozzi=Verein*)²⁹⁰, po czym nastąpiła półgodzinna przerwa.

Fic M., *Szkolnictwo / Tychy*, s. 573). Przez pewien czas kierował także powstałym w połowie lat 80. XIX wieku w Tychach związkiem szermierczym (*Fechtverein*), którego głównym celem było *wspomaganie szczególnie biednych dzieci, ale również ludzi niesprawnych znajdujących się w nędzy* [za: Kalinowska-Wójcik B., *W dobie rządów pruskich...*, s. 122; *Kronika szkoły w Tychach*, s. 42 [29-30] (stąd cytaty)].

²⁸⁹ Był nim najpewniej Józef Wywiórka, w 1905 roku kierownik 6-klasowej szkoły w Mokrym, wspomniany przez L. Musioła w monografii Mokrego (Musioł L., *Mokre...*, s. 96).

²⁹⁰ Pestalozzi Johann Heinrich (1746-1827), szwajcarski pedagog i pisarz, był twórcą nowożytnego systemu i metod nauczania początkowego, kierownikiem i założycielem zakładów wychowawczych dla sierot i dzieci opuszczonych. Nazywany jest ojcem szkoły ludowej. W programie szkolnym realizowanym przez Pestalozziego

Po przerwie mówiono o powiatowej bibliotece dla nauczycieli (nauczycielom dotrzymywał towarzystwa okręgowy inspektor szkolny): o tym, jaka kwota [pieniędzy – E.F.] znajduje się w kasie i jakie dzieła zostały zakupione. Ponieważ ewangelicki nauczyciel główny Knorr²⁹¹, z powodu zmiany warunków zamieszkania nie mógł już dłużej pełnić funkcji bibliotekarza, wybrany został przez zgromadzonych jednogłośnie nowy bibliotekarz – nauczyciel z Pszczyny, pan Dirska²⁹². Wspomnieć jeszcze należy, że ksiądz Ohl z Pszczyny, który w ubiegłym roku podarował powiatowej bibliotece dla nauczycieli objaśnienia katechizmu Deharba²⁹³, także w tym roku wzbogacił bibliotekę nauczycielską cennym podarunkiem, a mianowicie historią powszechną pisaną z katolickiego punktu widzenia, za co darczyńcy podziękowano powstaniem z miejsc.

Teraz powiatowy inspektor szkolny przedstawił statystykę okręgu inspekcyjnego Pszczyna, według której na okręg ten składa się 66 publicznych szkół ludowych, 1 szkoła dla małych dzieci w Pszczynie, 1 szkoła doksztalająca o profilu rzemieślniczym w Mikołowie i jedna prywatna szkoła elementarna w Mikołowie. Są wśród nich szkoły:

- jednoklasowe	3
- dwuklasowe	34
- trzyklasowe	16
- czteroklasowe	7
- sześcioklasowe	2
- wieloklasowe ²⁹⁴

a nawet 1 jedenastoklasowa szkoła w Mikołowie.

nauczanie, mające na celu zaznajamianie dzieci z ich najbliższym otoczeniem w sposób poglądowy, obejmowało naukę czytania, pisania i rachunków oraz elementy geometrii z rysunkami, geografii i przyrodoznawstwa, a ponadto praktyczne zajęcia w zakresie rolnictwa, gospodarstwa domowego i rzemiosła (*Encyklopedia popularna* PWN, Warszawa 1991, 631;

https://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Johann_Heinrich_Pestalozzi&oldid=1805224624 (dostęp: 30 sierpnia 2018); https://pl.wikipedia.org/w/index.php?title=Johann_Heinrich_Pestalozzi&oldid=54239080 (dostęp: 30 sierpnia 2018). W 2. poł. XIX wieku i w pocz. wieku XX istniało Śląskie Towarzystwo Pestalozziego (Schlesischer Pestalozzi Verein), prowadzące m.in. działalność wydawniczą (np. wydawca książki *Bunte Bilder aus dem Schlesierlande*, Breslau 1898, współwydawca tygodnika pedagogicznego *Schlesische Schulzeitung. Pädagogische Wochenschrift*).

²⁹¹ Rudolf Knorr był kierownikiem symultannej międzywyznaniowej szkoły w Pszczynie, powstałej w 1874 roku ze złączenia szkoły żydowskiej ze szkołą ewangelicką (*Evangelisch-jüdische Societäts-Schule*) (Nocoń H., *Oświata*, s. 192; Musioł L., *Pszczyna...*, s. 391).

²⁹² Nauczyciel Dirska kształcił się w Seminarium Nauczycielskim w Głogówku. Nominację na nauczyciela w katolickiej szkole ludowej w Pszczynie uzyskał w 1841 roku (Musioł L., *Pszczyna...*, s. 382).

²⁹³ Deharbe Joseph (1800-1871), francuski jezuita i teolog. Oprócz wielotomowego dzieła *Erklärung des katholischen Katechismus* (1857-1880), napisał m.in. podręcznik do nauczania religii (*Kürzeres Handbuch zum Religionsunterrichte*, 1865-1868). Wielką popularnością cieszył się deharbowski katechizm dla dzieci z 1847 roku. W 1876 roku w Mikołowie, nakładem Karola Miarki, ukazała się jego polskojęzyczna wersja (*Katechizm rzymsko-katolicki dla dzieci*). We Lwowie zaś, nakładem Zakładu Narodowego Ossolińskich, wydano w roku 1885 *Katechizm rzymsko-katolicki podług ks. Józefa Deharbe T.J. dla szkół ludowych*.

²⁹⁴ Brak danych. Chodzi zapewne o wymienioną niżej 11-klasową szkołę w Mikołowie.

W szkołach funkcjonuje 175 klas. Uczęszcza do nich 13.967 dzieci. Samodzielnych stanowisk nauczycielskich jest 117, a stanowisk adiuwantów 24. Wakujące pozostają obecnie dwa stanowiska samodzielne i dwa pomocnicze. Aby osiągnąć normalne warunki [nauczania – E.F.], potrzebnych byłoby jeszcze 38 nauczycieli. Na jedną klasę przypada przeciętnie 79-80 dzieci. Warunki te są rzeczywiście zasmucające, jeśli przypatrzeć się bliżej sytuacji panującej w niektórych szkołach. Na przepełnienie cierpią przede wszystkim [szkoły – E.F.] w Mokrym, Ornontowicach i Tychach. W Ornontowicach klasa liczy przeciętnie 108, w Mokrym 98, w Tychach 100 dzieci. W rzeczywistości jednak liczba dzieci wynosi: w Ornontowicach w niższej klasie 147, w 3. klasie 126, w 2. klasie 92, w 1. klasie 62; w Mokrym w 5. klasie 129, w 4. klasie 96, w 3. klasie 91, w 2. klasie 90, w 1. klasie 85, w Tychach (przepełnionych nawet po oddzieleniu się Żwakowa z 90 uczniami), w 6. klasie 117, w 5. klasie 98, w 4. klasie 98, w 3. klasie 94, w 2. klasie 97, w 1. klasie 94²⁹⁵.

W Żwakuwie nową szkołę już otwarto²⁹⁶. W Mizerowie zakończono budowę szkolnego budynku, dokonano jego przekazania, ale szkoły jeszcze nie obsadzono z powodu trwających regulacji poborów [dla nauczycieli – E.F.].

Po prezentacji danych statystycznych, nauczyciel Kricke z Piasku²⁹⁷ odczytał sporządzoną przez siebie do Królewskiego Rządu petycję w sprawie przyznania nauczycielom diet podróżnych na organizowane szkolne konferencje robocze i nauczycielską konferencję generalną. Koszty diet pokrywać miałyby kasa szkolna, a w razie braku takiej możliwości – kasa gminna.

Na zakończenie konferencji odczytano ogłoszenia Rządu Królewskiego i Królewskiego Wyższego Urzędu Górniczego.

Po zamknięciu konferencji, czemu towarzyszyło błogosławieństwo²⁹⁸ za pomyślność szkoły, ksiądz Ohl z Pszczyny wzniósł okrzyk *Hoch* na cześć wielce szanownego okręgowego inspektora szkolnego pana Pastuschyka, a wszyscy obecni entuzjastycznie mu zawtórowali.

²⁹⁵ Bolączką szkolnictwa ludowego w rejencji opolskiej było w 2. poł. XIX wieku przepełnienie szkół, zaliczane do największych w skali państwa. W 1886 roku na jedną szkołę przypadało przeciętnie 221,6 dzieci. Według przepisowych norm liczba uczniów w klasie szkoły wieloklasowej nie powinna była przekraczać 70 (Kwiatk J., *Górnośląska szkoła ludowa...*, s. 31-32).

²⁹⁶ Budynek wykończony i wyposażony w sprzęt szkolny na dzień 1 czerwca 1884 roku, przekazany został przez królewsko-rządowego mistrza budowlanego i przejęty przez władze szkolne. Z dniem 1 sierpnia budynek został poświęcony i nauczyciel Ditrlich, dotąd zatrudniony w szkole tyskiej, rozpoczął tutaj pracę (*Kronika szkoły w Tychach*, s. 38 [28]).

²⁹⁷ Waldemar Kricke pracował w szkole w Piasku na stanowisku I nauczyciela przez 30 lat (1883-1913). Pochodził z Obrowca w woj. strzeleckim. Przed przyjściem do Piasku uczył w szkole w Kobiórze. Po przejściu na emeryturę przeniósł się do Wrocławia (za: Orlik Z., *Nad brzegami Dokawy...*, s. 76-77).

²⁹⁸ Przeżegnanie znakiem krzyża.

Tak oto zebranie, dla wszystkich uczestników nader ważne, zakończyło się o godz. 3 po południu.

Wybuch epidemii tyfusu

Wielkie zakłócenia w dość regularnym uczęszczaniu dzieci do szkoły spowodował wybuch epidemii tyfusu w tutejszej gminie. W wyniku choroby dzieciom z dziesięciu rodzin nie wolno było przychodzić do szkoły. W całości zachorowało 20 osób, a wśród nich 13 dzieci szkolnych. Nikt z gminy nie chciał się podjąć opieki nad chorymi. Na prośbę księdza Palitzy z Tychów²⁹⁹, który cierpiącym sporo pomógł poprzez podarowanie wina i pieniędzy na zakup pożywnej żywności, przybyła do ich pielęgnowania Siostra Miłosierdzia z klasztoru w Pszczynie³⁰⁰. Jest godne odnotowania, że Związek Kobiet (*Frauenverein*) z Pszczyny³⁰¹ na utrzymanie cierpiących przekazał kwotę 20 marek. W sumie choroba przybrała łagodny przebieg. Zmarła tylko jedna osoba, pozbawiona zresztą jakiegokolwiek opieki.

Podział politycznego powiatu pszczyńskiego na dwa szkolne okręgi inspekcyjne Pszczyna i Mikołów

Zgodnie z zarządzeniem Ministra Wyznań Religijnych i Spraw Medycznych (*Minister der geistlichen und Medizinalangelegenheiten*)³⁰² polityczny powiat pszczyński został z dniem 1 stycznia 1885 roku podzielony na dwa szkolne okręgi inspekcyjne: północny – Mikołów i południowy – Pszczyna. Południowy szkolny okręg inspekcyjny zatrzymał królewski powiatowy inspektor szkolny pan Pastuszyk, podczas gdy północny szkolny okręg

²⁹⁹ Ksiądz Karl Palitza (Karol Palica), proboszcz parafii p.w. św. Marii Magdaleny w Tychach w latach 1869-1898, prowadził szeroko zakrojoną działalność społeczno-oświatową i polityczną. Był duszpasterzem energicznym. W pracy przedkładał racje duszpasterskie nad politycznymi i narodowościowymi. Założył dwie fundacje szpitalne, z których pierwsza (z 1882 roku) dawała chorym parafianom prawo do bezpłatnego leczenia w klasztorze w Bogucicach (obecnie część miasta Katowice). Dzięki ks. Palitzy powstał w Tychach pierwszy szpital, otwarty w 1896 roku. Ks. Palitza podejmował akcje antyalkoholowe. W czasach, kiedy język polski usunięto na Śląsku ze szkół elementarnych, zachęcał do uczenia dzieci czytania i pisania w języku polskim. Za działalność propolską został skazany na trzy tygodnie więzienia. Karę odbył w Mikołowie. Poza tym kontynuował remont tyskiego kościoła parafialnego i zabiegał o jego upiększanie. Statuę Matki Boskiej ufundował dla parafii w 1897 roku Józef Czardybon z Paprocana, przeznaczając na jej konserwację 300 marek (*Słownik biograficzny ziemi pszczyńskiej*, s. 208; Wycisło J., *Dzieje parafii...*, s. 166-188; Myszor J., *Historia kościoła katolickiego...*, s. 616, 621).

³⁰⁰ Siostry Zgromadzenia Sióstr Miłosierdzia św. Karola Boromeusza zajmowały się m.in. ambulatoryjną opieką nad chorymi. W latach 1868-1875 niektóre z nich były też zatrudnione w katolickiej szkole elementarnej w Pszczynie. Pierwsze siostry przybyły do Pszczyny w 1867 roku z Kongregacji Sióstr Miłosierdzia w Trzebnicy, na prośbę księdza proboszcza Ernesta Kosmeli, który chciał w mieście otworzyć zakład opieki nad sierotami i chorymi po klęskach nieurodzaju, głodu i epidemii. Obecnie siedzibą Zgromadzenia Sióstr Miłosierdzia św. Karola Boromeusza w Pszczynie jest tzw. Klasztor przy ul. Warownej 55, 57, 59 (Strońska Przybyła J., Szczepańczyk J., Tomczykiewicz M., *Z dziejów pszczyńskich kamienic...*, s. 62-63; Koserczyk J., *Kronika Parafii Wszystkich Świętych...*, s. 184).

³⁰¹ Wśród niemieckich katolickich stowarzyszeń i związków w Pszczynie L. Musioł wzmiankuje w „Monografii Pszczyny” dwa, oba o innej nazwie: *Katholischer Frauenbund* i *Katholische Marianische Kongregation* (Musioł L., *Pszczyna...*, s. 503).

³⁰² Prawidłowa, pełna nazwa powinna brzmieć: „Minister der Geistlichen, Unterrichts- und Medicinal-Angelegenheiten“ tj. Minister Wyznań Religijnych, Spraw Szkolnych i Medycznych.

inspekcyjny powierzony został komisarycznie³⁰³ gimnazjalnemu nauczycielowi pomocniczemu panu Pabelowi³⁰⁴. Nasza szkoła przypadła południowemu szkolnemu okręgowi inspekcyjnemu, zatem znalazła się pod nadzorem powiatowego inspektora szkolnego pana Pastuschyka.

Wizytacja tutejszej szkoły przez okręgowego inspektora szkolnego

W dniu 22 stycznia 1885 roku tutejsza szkoła – a właściwie klasa średnia – była hospitowana przez okręgowego inspektora szkolnego.

Zastępstwo za drugiego nauczyciela

Sporą dezorganizację w nauczaniu spowodowała choroba drugiego nauczyciela pana Schymika. Przez 8 tygodni musiał go zastępować pierwszy nauczyciel. W efekcie na wyższą i średnią klasę przypadło tygodniowo, łącznie, 20 godzin lekcyjnych, na niższą 12 lekcji w tygodniu³⁰⁵.

Dar Królewskiego Wyższego Urzędu Górniczego

Pod datą 25 lutego 1885 roku przekazany został tutejszej szkole wielce łaskawy dar od Królewskiego Wyższego Urzędu Górniczy: książka Rönnberga pt.: *Unser Kaiser (Nasz cesarz)*. Jest to pierwsza książka, zamieszczona w inwentarzu głównym pod tyt. VII „Biblioteka szkolna”.

Śmierć starosty powiatowego pana Winterfeldta

W dniu 18 lutego 1885 roku zmarł starosta powiatu pszczyńskiego pan Winterfeldt, wielce przez wszystkich szanowany z powodu swojej obowiązkowości i wielkiej woli służenia innym³⁰⁶. W wyniku tego zdarzenia, prezydent rządowy³⁰⁷ zlecił rządowemu referendarzowi³⁰⁸ z Opolą panu Blomeyerowi pełnienie w zastępstwie powinności starosty powiatowego.

Uroczystość dnia urodzin naszego Najłaskawszego Cesarza Wilhelma I

Dzień urodzin naszego Najłaskawszego Cesarza Wilhelma I świętowano jak zwykle w stosowny do okoliczności sposób, a ponieważ święto przypadło na niedzielę, zatem już w

³⁰³ Z mianowania, nie z wyboru.

³⁰⁴ Nauczyciel Pabel pochodził z hrabstwa Kłodzko. Po wojnie niemiecko-francuskiej (1870-1871), w której brał udział, studiował psychologię i filozofię. Następnie pracował jako nauczyciel gimnazjalny w Kłodzku.

Stanowisko inspektora powiatowego na okręg Mikołów piastował w latach 1885-1893. Zmarł w 1893 roku, w wieku niespełna 44 lat (za: *Kronika szkoły w Tychach*, s. 76-77 [38]; Prus K., *Z przeszłości Mikołowa...*, s. 383).

³⁰⁵ Według Jolanty Kwiatek (*Górnośląska szkoła ludowa...*, s. 44) w wieloklasowych szkołach uczniowie stopnia niższego pobierali w ciągu tygodnia 22 lekcje, średniego 28 i wyższego 30-32 godziny.

³⁰⁶ Według kronikarza szkoły tyskiej (*Kronika szkoły w Tychach*, s. 39 [29]) starosta F.P.M. Winterfeldt zmarł dzień wcześniej (17 lutego).

³⁰⁷ Prezydent rejencji opolskiej.

³⁰⁸ Referentowi królewskiemu.

niedzielę 21 marca³⁰⁹. Uroczystość trwała godzinę. Po odmówieniu modlitwy za cesarza, nauczyciel wygłosił dzieciom odpowiadającą świątecznemu dniu przemowę, a potem dzieci na przemian recytowały patriotyczne wiersze i śpiewały patriotyczne pieśni. Po zakończeniu uroczystości przeprowadzono lekcje.

Zastępstwo za starostę powiatowego

Według ministerialnego ogłoszenia [zamieszczonego – E.F.] w *Pszczyńskim Dzienniku Powiatowym (Plessner Kreis-Blatt)* w dniu 1 kwietnia 1885 roku powierzono zastępczo i tymczasowo urząd starosty tutejszego powiatu królewskiemu rządowemu asesorowi, panu Schröterowi³¹⁰.

Konfirmacja dzieci, które zakończyły naukę w szkole³¹¹

W pierwszą niedzielę po Wielkanocy – w Niedzielę Białą – przeprowadzono konfirmację dzieci kończących w tym roku naukę szkolną z należących do tyskiej parafii wsi Tychy, Murcki, Paprocany i Żwaków. Uroczystość odbyła się w kościele parafialnym w Tychach³¹². Z tutejszej gminy do pierwszej spowiedzi i komunii świętej dopuszczono 18 dzieci.

Egzamin wielkanocny

Tegoroczny egzamin wielkanocny odbył się w tutejszej szkole 21 kwietnia br. Przeprowadzono go pod kierunkiem królewskiego inspektora szkolnego pana Pastuschyka w wymienionym dniu, w godzinach popołudniowych, od drugiej do wpół do piątej (½ 5). Najpierw w klasie niższej, potem w średniej, na końcu w wyższej. Według słów okręgowego inspektora szkolnego egzamin wypadł zadowalająco.

W dniu 22 kwietnia zwolniono ze szkoły dzieci 14-letnie i przyjęto dzieci podlegające obowiązkowi szkolnemu. Zwolniono 13 dzieci, a przyjęto 6. Zatem nowy **rok szkolny**

1885/86

³⁰⁹ Kronikarz miał najpewniej na myśli sobotę 21 marca.

³¹⁰ Heinrich Karl Sigismund Schröter (Schroeter) był starostą powiatu pszczyńskiego w latach 1885-1899 (Kalinowska-Wójcik B., *Miasto w czasach pruskich...*, s. 342). Według *Kroniki szkoły w Tychach* (s. 42-43 [30]) Schröter (Schrötter) został uroczystie wprowadzony na to stanowisko przez Blomeiera 1 października 1885 roku.

³¹¹ „Konfirmacja” (od łac. *confirmando* = umocnić, utwierdzić) oznaczało dawniej „potwierdzenie, zatwierdzenie, uznanie przez najwyższą instancję”. W wyznaniach protestanckich jest to uroczyste przyjęcie do gminy kościelnej młodzieży w wieku 13-16 lat, poprzedzone zdaniem egzaminu i publicznym wyznaniem wiary (SWO, s. 378). Może też oznaczać „bierzmowanie”. Z kontekstu zapisu wynika, że kronikarzowi chodzi o I komunię świętą w kościele katolickim. W ówczesnych czasach do I komunii świętej przystępowały dzieci kończące naukę szkolną (w 14., 15., a nawet 17. roku życia). Zwolnienie ze szkoły było uzależnione od przystąpienia do I komunii, a zaświadczeniem o przyjęciu I komunii było świadectwo ukończenia szkoły (Maroń F., *Szkoła górnośląska...*, II, s. 229).

³¹² W 1885 roku uroczystość I komunii świętej odbyła się w tyskim kościele parafialnym 2 kwietnia (za: *Kronika szkoły w Tychach*, s. 41 [29]).

rozpoczęto z liczbą 119 uczniów, których frekwencja w poszczególnych klasach jest następująca:

1. Klasa wyższa	32 dzieci
2. Klasa średnia	43 dzieci
3. Klasa niższa	44 dzieci.

Rejon konferencyjny Międzyrzecze

Podział politycznego powiatu pszczyńskiego na dwa szkolne okręgi inspekcyjne spowodował nowy podział rejonów konferencyjnych. I tak tutejsza szkoła, należąca przedtem do tyskiego rejonu konferencyjnego, została przypisana nowo utworzonemu rejonowi konferencyjnego Międzyrzecze. Rejon międzyrzecki obejmuje szkoły w Międzyrzeczu, Bojszowach, Świerczyńcu, Cielmicach, Paprocanach i Żwakowie. Do przewodniczenia konferencjom tego rejonu wyznaczony został nauczyciel z Międzyrzecza pan Drutschmann.

Dotyczy Fundacji Kissa

Dzisiaj, 2 czerwca, na zlecenie królewskiego okręgowego inspektora szkolnego pana Pastuschyka rozdzielone zostały przez obu nauczycieli szkoły – nauczyciela głównego Biczysko i nauczyciela pana Schymika, oraz obu członków zarządu szkolnego, „administratorów posad” (*Schulvorsteher, Stellenadministratoren*), Czypka i Miczka, pomoce szkolne sprawione dzięki Fundacji Szkolnej rzeźbiarza Kissa. Przed ich rozdaniem nauczyciel główny wygłosił odpowiadającą okolicznościom przemowę do obdarowanych dzieci, którą zakończył wezwaniem do gorącej modlitwy za tak wielkiego dobroczyńcę. Książkami, zeszytami, piórami do pisania, obsadkami do piór i ołówkami obdarowanych zostało 39 dzieci. Każda z dziewcząt (15) otrzymała ponadto bawełnę do robienia pończoch, za jedną markę. Radość z otrzymanych prezentów była nieopisanie wielka. W całości wydano 72 marki i 63 fenigi.

1 konferencja robocza

Pierwszą konferencję specjalistyczną międzyrzeckiego rejonu konferencyjnego przeprowadzono w Międzyrzeczu, 6 czerwca o godz. 10 rano, pod kierunkiem przewodniczącego pana Drutschmanna i w obecności okręgowego inspektora szkolnego pana Pastuschyka. Lekcję próbną, której punktem wyjścia był temat: *Opis jabłoni* wykonał nauczyciel ze Świerczyńca pan Gritz. Pracę pisemną o tym, *Co szkoła może zrobić w zakresie sadownictwa* sporządził nauczyciel z Bojszów pan Kosch.

2 konferencja robocza

Drugą konferencję międzyrzeckiego rejonu konferencyjnego przeprowadzono 1 lipca w klasie wyższej szkoły w Bojszowach. W ramach nauczania próbnego *należało pokazać, w*

jaki sposób lekcja kaligrafii jest przydatna w wdrażaniu dzieci do porządku i schludności.

Pracę pisemną o tym, *Na co nauczyciel ma zwracać uwagę, aby w dzieciach wzbudzić skłonność do porządku i czystości*, dostarczył tutejszy nauczyciel, pan Schymik.

Gradobicie

W dniu 15 lipca rozpętała się nad naszą miejscowością straszna burza. Towarzyszyło jej silne gradobicie, które wyrządziło wielkie szkody w uprawach polnych i ogrodowych. Należałoby jeszcze dodać, że taka sama niepogoda w ciągu ostatnich dwóch lat nawiedziła naszą miejscowość już pięć razy.

3 konferencja robocza

Trzecia konferencja robocza międzyrzeckiego rejonu konferencyjnego odbyła się 19 lipca o godz. 10 przed południem, w szkole w Cielmicach. Nauczyciel pan Schnura przeprowadził w swojej wyższej klasie próbne nauczania, dla którego wyznaczono następujące zadanie: *Należy dzieciom pokazać jak mnożyć ułamki dziesiętne*. Pracę pisemną *O zeszytach do zadań dla uczniów w czasie lekcji rachunków* wykonał kolega Dittrich ze Żwakowa³¹³.

Święto Sedanu

Świętowano, jak co roku, stosownie do okoliczności, z odpowiednio uroczystą mową oraz patriotycznymi wierszami i pieśniami.

4 konferencja robocza

Czwartą konferencję pomocniczą międzyrzeckiego rejonu konferencyjnego zorganizowano 9 września w szkole w Świerczyńcu. Lekcję próbną przeprowadził nauczyciel Biczysko z Paprocana. Pracę pisemną wykonał nauczyciel Gottfried z Bojszów.

Założenie nowego boiska szkolnego

Ponieważ należące do tutejszej szkoły boisko znajdowało się za daleko od szkoły, a ćwiczący, ze względu na brak ocienienia drzewami, narażeni byli na słoneczny skwar, tutejsza gmina szkolna uznała za konieczne postarać się o urządzenie boiska bliżej ulokowanego i bardziej wygodnego. Za poradą nauczyciela Biczysko, zarząd szkolny zwrócił się w tej sprawie do księcia pszczyńskiego³¹⁴ z prośbą o odstąpienie kawałka tutejszego, ze wszystkich stron wysokimi drzewami otoczonego, placu hutniczego³¹⁵. Prośba uznana została za godną wysłuchania przez Jego Wysokość. Gminie szkolnej przekazano wschodnią, z trzech

³¹³ Nauczyciel Maks Diettrich do roku 1884 nauczał w szkole w Tychach. W 1884 roku przejął kierownictwo nad powstałą wtedy 1-klasową szkołą w Żwakowie. W Żwakowie pracował do 1898 roku (za: *Kronika szkoły w Tychach...*, s. 38 [28]; Fic M., *Szkolnictwo / Tychy*, s. 572-573).

³¹⁴ Hansa Heinricha XI Hochberga.

³¹⁵ Placu Huty Paprockiej, likwidowanej w latach 1872-1882 (za: Kubacz A., *Huta Paprocka...*, s. 19).

stron krzewami i wodą otoczoną, część placu hutniczego w celu założenia tam boiska. I to bez jakiegokolwiek zapłaty. Chociaż wymieniony plac już w ubiegłym roku został przekazany do użytkowania, to przygotowanie go postępowało bardzo powoli. Dopiero jesienią tego roku postawiono najbardziej potrzebne przyrządy [gimnastyczne – E.F.].

Generalna konferencja nauczycielska

Tegoroczna generalna konferencja nauczycielska szkolnego okręgu inspekcyjnego (inspektoratu) Pszczyna miała miejsce 28 października w Pszczynie. Konferencja ta nie odbyła się, jak w minionych latach, w hotelu. Złożyło się na to wiele, co podkreślił okręgowy inspektor szkolny, przyczyn. Jak w latach poprzednich, również w tym roku przed obradami została odprawiona msza żałobna za zmarłych nauczycieli powiatu. Temat, który Królewski Rząd postawił tegorocznej konferencji do opracowania, rozwinął nauczyciel główny z Ćwiklic, pan Slossarczyk³¹⁶. Zamiast pracy pisemnej, pan Slossarczyk wygłosił ustny referat. Po skończonym referacie rozwinęła się w związku z przedstawionymi wywodami ożywiona dyskusja, po której postawiono 11 tez. Potem nastąpiła półgodzinna przerwa, po niej – druga część konferencji.

W drugiej części konferencji omówiono okręgową bibliotekę nauczycielską, odczytano zarządzenia rządowe, podano statystykę dla szkolnego okręgu inspekcyjnego i dokonano ustaleń odnośnie do szkolnych półroczy. Na końcu konferencji, na wezwanie okręgowego inspektora szkolnego, wszyscy obecni wzniesli gromki okrzyk *Hoch* za Najjaśniejszego Cesarza. Należy jeszcze wspomnieć, że w obradach konferencyjnych, oprócz nauczycieli wzięli także udział okręgowy inspektor szkolny z Mikołowa pan Pabel oraz trzech lokalni inspektorzy szkolni, a mianowicie ksiądz Ohl z Pszczyny, ksiądz Lubetzki z Woli i inspektor gospodarczy (*Wirtschaftsinspektor*) z Ćwiklic pan Skrobek.

Wizytacja okręgowego inspektora szkolnego

W dniu 17 grudnia 1885 roku tutejsza szkoła została zaszczycona wizytacją okręgowego inspektora szkolnego.

Od 1 stycznia 1886 roku tutejszą trzyklasową szkołę, której liczba uczniów zmniejszyła się do 115, przekształcono – zgodnie z zarządzeniem okręgowego inspektora szkolnego – na dwuklasową.

Egzamin wielkanocny

Tegoroczny egzamin wielkanocny przeprowadzono w tutejszej szkole 17 marca.

³¹⁶ Chodzi zapewne o Pawła Slossarczyka, którego efekty nauczania religii w języku niemieckim uzyskały niską ocenę w trakcie wizytacji dziekańskiej w 1891 roku (Myszor J., *Życie religijno-moralne...*, s. 274 – jako Paweł Ślusarczyk).

Nowy rok szkolny 1886/87

Nowy rok szkolny rozpoczął się 1 kwietnia. Wtedy zwolniono dzieci czternastoletnie i przyjęto będące w wieku szkolnym dzieci sześćioletnie, a także przeprowadzono promocje. Zwolnionych zostało 13 dzieci, przyjęto 9. Zatem stan liczebny [szkoły – E.F.] w nowym roku szkolnym 1886/87 wynosi 113 dzieci.

Pierwsza konferencja robocza

Pierwsza szkolna konferencja robocza międzyrzeckiego rejonu konferencyjnego odbyła się 29 maja w tutejszej szkole. Zadanie wyznaczone dla próbnego nauczania: *Dzieci mają być pouczone w zakresie używania „ö, s, ß i ss”*³¹⁷ wykonał z klasą wyższą tutejszej szkoły nauczyciel ze Żwakowa pan Dittrich. Pracę pisemną o tym, *Jakie ćwiczenia należy wykonać dla uzyskania wystarczającej biegłości w ortografii* dostarczył kolega Schnura z Cielmic.

2. konferencja robocza

Druga szkolna konferencja robocza międzyrzeckiego rejonu konferencyjnego miała miejsce w Żwakowie, 19 czerwca. Próbnego nauczania, w czasie którego *Należało pokazać, jak można wykorzystać lekturę do wyjaśnienia trzech czasów głównych (drei Hauptzeiten des Tätigkeitswortes)* przeprowadził tutejszy nauczyciel Schymik. Opracowanie pisemne, którego podstawę stanowił temat: *Czytanka (Lesebuch)*³¹⁸ *w służbie nauczania gramatyki w szkole elementarnej* dostarczył adiuwant König z Bojszów³¹⁹.

3. konferencja robocza

Trzecią szkolną konferencją roboczą międzyrzeckiego rejonu konferencyjnego zorganizowano 17 lipca w Międzyrzeczu. Lekcja próbna, przeprowadzona przez adiuwanta Lehmana z Międzyrzecza, tyczyła się tematu: *Przygotowanie opisu sali szkolnej pod względem rzeczowym i językowym dla samodzielnej pisemnej pracy uczniów*. Rozprawę o tym, *Kiedy zaczyna się samodzielne pisanie w szkole elementarnej i jakie ćwiczenia należy w tym celu przeprowadzić na stopniu niższym i średnim* opracował adiuwant Lehmann zamiast nauczyciela Gottfrieda z Bojszów.

³¹⁷ Niemiecki alfabet gotycki zawierał kilka odmian litery „s” (dwie pojedyncze, dwie podwójne). Zastosowanie odpowiedniej odmiany litery „s” zależało m.in. od jej miejsca w pisanym wyrazie. W tłumaczeniu tytułu lekcji poświęconej zasadom pisania „s” nie zostały podane oryginalne formy litery. Kronika Szkoły Paprocańskiej została napisana odręcznym pismem gotyckim tzw. *Kurrentschrift* (od. łac. *currere* – biec), a nie pismem łacińskim (szerzej na temat *Kurrentschrift* por.: https://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Deutsche_Kurrentschrift&oldid=182323435 (dostęp: 14 listopada 2018)]

³¹⁸ „Czytanka” w znaczeniu „książka z czytankami”.

³¹⁹ Nauczyciel König miał na imię Herman; W bojszowskiej szkole pracował co najmniej od 1885 roku (Korzeniowska W., *Szkolnictwo elementarne w parafii bieruńskiej...*, s. 7).

Dary od Królewskiego Wyższego Urzędu Górniczego

Szkoła tutejsza otrzymała w darze od Królewskiego Wyższego Urzędu Górniczego we Wrocławiu książeczkę *Der alte Fritz (Stary Fritz)* oraz 8 tablic ściennych Boppa do nauczania fizyki³²⁰.

4. konferencja robocza

Czwarta szkolna konferencja robocza międzyrzeckiego rejonu konferencyjnego odbyła się 11 września w Bojszowach. Lekcję próbną: *Dyktando z poprawką w klasie* przeprowadził nauczyciel Schnura z Cielmic. Opracowanie pisemne dostarczył nauczyciel z Bojszów, pan Nieradzik.

Naprawy

Latem tego roku postawiono przy tutejszej szkole pompę. Potrzebne drewno przekazał książę pszczyński³²¹.

Podczas tegorocznych ferii jesiennych, które trwały 4 tygodnie, przebudowano w tutejszej szkole ustępy. Przy tej okazji obmurowano gnojnik (*Düngergrube*) i przebudowano piece w obu izbach klasowych.

W dniu 10 listopada, w [sali – E.F.] wyższej klasy chłopców szkoły miejskiej [w Pszczynie – E.F.] została przeprowadzona przez okręgowego inspektora szkolnego pana Pastuszyka konferencja generalna szkolnego okręgu inspekcyjnego Pszczyna. Przed konferencją ksiądz Ohl z Pszczyny odprawił rekwiem za zmarłych nauczycieli powiatu. Obrady rozpoczęły się o godz. 10.30 (10 ½), po powitaniu przez okręgowego inspektora szkolnego. W pierwszej części konferencji odczytano wypracowanie na zgłoszony przez Rząd Królewski temat: *Jak zgodnie z regulaminem korzystać z prawa chłosty*. Autorem opracowania był kolega Kricke z Piasku. Po zakończeniu tyczącej się tematu dyskusji, rozprawiano o okręgowej bibliotece nauczycielskiej i na miejsce chorującego nauczyciela pana Dirski, który złożył urząd bibliotekarza w tej bibliotece, wybrano nauczyciela pana Kaisera³²². Potem wybrano jeszcze nowy zarząd Towarzystwa Pestalozziego³²³ i zamknięto konferencję gromkim okrzykiem *Hoch* na cześć Najjaśniejszego Cesarza.

³²⁰ *Osiem tablic ściennych do fizyki (Acht Wandtafeln für Pphysik)* dla pogładowego nauczania zjawisk fizycznych opracował Carl Bopp (1833-1904), profesor fizyki w Królewskiej Szkole Budowlanej i w Miejskiej Szkole Rzemiosła w Stuttgarcie (K. Baugewerkeschule, Stadtische Gewerbeschule zu Stuttgart). W 2. poł. XIX wieku „Tablice ścienne Boppa do fizyki” uchodziły w państwie pruskim za znakomity materiał dydaktyczny. Dotyczyły następujących tematów: 1) *Telegraf do pisania alfabetem morsa*, 2) *Oko i soczewki*, 3) *Pompa próżniowa*, 4) *Pompy*, 5) *Sikawka pożarowa*, 6) *Prasa hydrauliczna*, 7) *Lokomotywa*, 8) *Fabryka gazu*. Pierwsza ich edycja przypadła na rok 1866 (za: *Die gemeinnützigsten Anwendungen von Naturkräften für Schul- und Selbstbelehrung, zugleich Tekst zu den acht Wandtafeln für Physik, bearbeitet von C. Bopp*, Rawensburg, 1868).

³²¹ Hans Heinrich XI Hochberg.

³²² Wilhelm Kaiser był absolwentem Katolickiego Seminarium Nauczycielskiego Męskiego w Głogówku i kierownikiem katolickiej miejskiej szkoły elementarnej w Pszczynie, mieszczącej się od końca XIX wieku w

Należy jeszcze nadmienić, że w konferencji uczestniczyli dwaj lokalni inspektorzy szkolni: ksiądz Ohl z Pszczyny i ksiądz Lubetzki z Woli.

Wizytacja okręgowego inspektora szkolnego

Okręgowy inspektor szkolny złożył wizytę inspekcyjną w tutejszej szkole 15 grudnia tego roku, a ponadto także 15 stycznia i 15 lutego³²⁴.

Egzamin wielkanocny

Tegoroczny egzamin wielkanocny przeprowadzono w tutejszej szkole 5 marca, pod kierunkiem okręgowego inspektora szkolnego pana Pastuschyka. Rezultat – w ogólnym ujęciu zadowalający.

Uroczystość urodzin króla

Urodziny naszego Najłaskawszego Cesarza i Króla świętowano tradycyjnie. Po szkolnej uroczystości starsze dzieci wraz z nauczycielami wzięły udział w nabożeństwie w Tychach.

Choć egzamin wielkanocny odbył się już w dniu 5 marca, nowy rok szkolny rozpoczął się dopiero 1 kwietnia. W tym dniu zwolniono 11 czternastolatków, promowano uczniów do wyższych oddziałów i przyjęto 11 dzieci (dziewczęta). Zatem na początku **nowego roku szkolnego 1887/88** liczba dzieci w tutejszej szkole wynosiła 107, z czego w klasie wyższej było 44, a w niższej – 62 uczniów.

Na miejsce drugiego nauczyciela Schymika, tymczasowo zwolnionego z urzędu, został zatrudniony, pracujący dotąd w Mszanie, w powiecie rybnickim, adiuwant Carl Namysło. Pan Namysło urodził się 4 maja 1864 roku w Zwiastowicach w powiecie prudnickim. Kształcił się w seminarium w Białej [koło Prudnika – E.F.], gdzie egzamin nauczycielski złożył 12 marca 1885 roku. Wprowadzenie [na urząd – E.F.] nowo zatrudnionego nauczyciela przeprowadził 10 maja okręgowy inspektor szkolny.

Pierwsza konferencja robocza międzyrzeckiego rejonu konferencyjnego odbyła się w Bojszowach w klasie drugiej. Pisemne opracowanie tematu, które brzmiało: *Jak uczyć czytania ze zrozumieniem treści tekstu (das sinngemäße Lesen) i kiedy ma się ono zaczynać*³²⁵,

budynku wybudowanym na terenie tzw. Nowej Dzielnicy, obok powstałej kilka lat wcześniej szkoły ewangelickiej (oba budynki zajmuje obecnie Szkoła Podstawowa nr 1 w Pszczynie). W 1905 roku W. Kaiser był kierownikiem zawodowej szkoły kształcącej o profilu handlowym w Pszczynie (za: Nocoń H., *Oświata*, s. 188-189, 195). Według L. Musioła (*Pszczyna...*, s. 385) nauczycielem w pszczyńskiej katolickiej szkole miejskiej został w połowie lat 70. XIX wieku. Najpewniej w miejskiej szkole elementarnej kierowanej przez W. Kaisera odbyła się opisywana generalna konferencja nauczycielska.

³²³ Najpewniej zarząd filii Śląskiego Towarzystwa Pestalozziego.

³²⁴ 15 grudnia 1886 roku oraz 15 stycznia i 15 lutego 1887 roku.

³²⁵ Bolączką nauczania w szkołach ludowych rejencji opolskiej było w tamtych czasach nadużywanie metody pamięciowej. Zwracali na to uwagę inspektorzy szkolni. Powodem nadużywania metody pamięciowej była bariera językowa dzieląca uczniów (najczęściej polskojęzycznych) i nauczycieli posługujących się językiem

przygotował tutejszy nauczyciel Biczysko. Próbné nauczanie przeprowadził nauczyciel Gottfried z Bojszów. Miało ono na celu: *Omówienie treści czytanki na stopniu średnim*.

Drugą konferencję roboczą zorganizowano 9 lipca w szkole w Cielmicach. Próbné nauczanie, dotyczące się tematu: *Piotra [apostola – E.F.] bogaty połów ryb*, wykonał nauczyciel Nieradzik z Bojszów. Praca pisemna, którą dostarczył nauczyciel Dittrich ze Żwakowa, poruszała problem: *Znaczenie czasu dla nauczyciela i szkoły*.

Dar z funduszy rządowych

W tym roku tutejsza szkoła otrzymała z funduszy Królewskiego Rządu, za pośrednictwem okręgowego inspektora szkolnego, mapę Niemiec i mapę powiatu pszczyńskiego.

III konferencja robocza

Trzecią konferencję pomocniczą międzyrzeckiego rejonu konferencyjnego przeprowadzono w niższej klasie tutejszej szkoły. Próbné nauczanie, którego podjął się nauczyciel Schnura z Cielmic, miało na celu: *Pokazać na przykładzie pierwszego z pięciu przykazań kościelnych³²⁶ jak realizować materiał pamięciowy na stopniu niższym lub średnim*.

Pracę pisemną, która miała za zadanie *Wyjaśnić cel zadań domowych* przygotował, jako referent, adiuwant Lehmann z Międzyrzecza. Koreferat opracował nauczyciel Gottfried z Bojszów.

Dar od Wyższego Urzędu Górniczego

Na prośbę nauczyciela głównego Biczysko, Królewski Wyższy Urząd Górniczy obdarował tutejszą szkołę pomocami do nauczania rysunków (wzornikami rysunkowymi Häuselmann [...], Kleina [...])³²⁷.

IV konferencja robocza

Czwarta szkolna konferencja robocza międzyrzeckiego rejonu konferencyjnego odbyła się 24 bm.³²⁸ w Żwakowie. Próbné nauczanie, mające na celu *Wprowadzenie dzieci w tematykę ułamków dziesiętnych i sposobu ich zapisywania* przeprowadził nauczyciel pomocniczy Preissner, z Bojszów. Pisemną [pracę – E.F.] przygotował nauczyciel Nieradzik z

niemieckim. Dzieci mechanicznie przyswajały materiał nauczania, potrafiły powtórzyć wyuczone w języku niemieckim treści, ale najczęściej nie rozumiały ich sensu (Kwiatek J., *Górnośląska szkoła ludowa...*, s. 48-49).

³²⁶ Pierwsze z głównych przykazań Kościoła: *Postanowione od Kościoła dni święte święcić* (za: *Katechizm rzymsko-katolicki podług ks. Józefa Deharbe T.J. dla szkół ludowych*, Cz. druga, Lwów 1885, s. 198-199).

³²⁷ Część opisu owych pomocy szkolnych pozostaje nieczytelna dla autorki tłumaczenia i opracowania.

³²⁸ Najprawdopodobniej 24 września. Robocze konferencje szkolne organizowano co miesiąc w okresie letnim. Jak kronikarz wyżej podaje, drugą przeprowadzono w lipcu, trzecia miała najpewniej miejsce w sierpniu, zatem na wrzesień powinien być wypaść termin konferencji czwartej.

Bojszów. Dotyczyła ona *Znaczenia pieśni kościelnej i jej wykorzystania na lekcji religii*. Autorem koreferatu był tutejszy nauczyciel główny – Biczysko.

Generalna konferencja nauczycielska

Generalna konferencja nauczycielska odbyła się 6 listopada, pod przewodnictwem okręgowego inspektora szkolnego, w sali strzelnicy³²⁹. Przed obradami, za zmarłych nauczycieli z powiatu odprawiono nabożeństwo w kościele parafialnym. W konferencji uczestniczyli także landrat powiatowy³³⁰, okręgowy inspektor szkolny z Mikołowa Pabel i ksiądz Ohl z Pszczyny. Pracę pisemną na temat ustalony przez Królewski Rząd: *Znaczenie pieśni kościelnej i jej wykorzystanie na lekcji religii* przygotował nauczyciel główny z Goczałkowic – Globisch.

Po zakończeniu debat uczestnicy konferencji pozostali jeszcze przez kilka godzin na wspólnym obiedzie, podczas którego wznoszono wielokrotnie toasty. Pierwszy toast – na cześć naszego bohaterskiego cesarza – wniósł okręgowy inspektor szkolny.

Wizytacja okręgowego inspektora szkolnego

W dniu 11 lutego 1888 roku okręgowy inspektor szkolny złożył w tutejszej szkole wizytę kontrolną. Przy tej okazji dzieci z klasy wyższej zostały przeegzaminowane z „termometru”, a dzieci z klasy niższej – z zakresu nauczania pogładowego i czytania.

Egzamin wielkanocny

Egzamin wielkanocny w tutejszej szkole przeprowadzony został 29 lutego przez okręgowego inspektora szkolnego pana Pastuschyka. Ze strony zarządu szkolnego pojawił się Lorenz Pilorz. Najpierw przeegzaminowano uczniów klasy niższej, potem klasy wyższej.

Wyniki egzaminu były ogólnie zadowalające.

Dzień śmierci cesarza Wilhelma I

Nasz Najłaskawszy Władca Cesarz Wilhelm I zmarł 9 marca br. [1888 – E.F.]. W dniu pogrzebu cesarza opowiedziano dzieciom o wielkich zasługach zmarłego, a także poproszono, aby pomodliły się do Boga o zbawienie jego duszy oraz o szybkie wyzdrowienie obecnego cesarza Friedricha III³³¹.

³²⁹ W Pszczynie, gdzie konferencje nauczycielskie pszczyńskiego szkolnego inspektoratu okręgowego organizowano. Ówczesny, nieistniejący już budynek strzelnicy postawiony został w 1871 roku. Na jego miejscu (przy ul. Katowickiej) stoi do dziś strzelnica wybudowana w 1911 roku (Kruczek J., *Bractwo strzeleckie...*, s. 38).

³³⁰ Starostą powiatu pszczyńskiego był wtedy H. K. S. Schröter (Schroeter).

³³¹ Friedrich III Hohenzollern (1831-1888) był drugim cesarzem niemieckim (Friedrich I w Rzeszy), synem cesarza Wilhelma I i cesarzowej Augusty Sachsen-Weimar. Jego żona, księżna Wiktoria Koburg była córką królowej Wielkiej Brytanii – Wiktorii. Na tronie niemieckim i pruskim panował przez 99 dni, od 11 marca do 11 września 1888 roku. Zmarł po ciężkiej chorobie w wieku 56 lat. Potępiał politykę ojca. Był zwolennikiem liberalizmu (za: Kruczek L., Nyga M., Smolarek-Grzegorzyc S., *Portrety...*, s. 14; Czaplński W., Galos A., Korta W., *Historia Niemiec*, 504, 572). Jako następca cesarskiego tronu niemieckiego i królewskiego tronu

W dniu urodzin świętej pamięci cesarza, 22 marca, odświętnie odziane dzieci obu klas zebrały się w sali klasy niższej. Po odśpiewaniu chorału i odmówieniu modlitwy zwrócono dzieciom uwagę na wielkie zasługi cesarza dla państwa i Rzeszy³³², a także na jego cnoty jako człowieka, chrześcijanina i władcy. Równocześnie zachęcono dzieci do wierności i miłości wobec nowego cesarza – Friedricha III. Uroczystość zakończyła się modlitwą o zbawienie duszy cesarza, modlitwą o zdrowie dla nowego cesarza oraz chorałem. Potem starsze dzieci wraz z nauczycielem wzięły udział w nabożeństwie odprawionym w Tychach.

Zwolnienia, promocje, przyjęcia nowych dzieci

Zwolnienia, promocje i przyjęcia nowych uczniów odbyły się 28 marca. Zwolniono 14, przyjęto 15 dzieci. Zatem liczba uczniów wynosi na początku nowego **roku szkolnego 1888/89**

w klasie wyższej 47

w klasie niższej 62,

razem: **109.**

Wymiana członka zarządu szkolnego

Na własną prośbę członek zarządu szkolnego Lorenz Pilorz został zwolniony ze swojej służby. Na jego miejsce został wybrany i jako członek zarządu szkolnego zaprzysiężony zagrodnik i oberżysta Gregor Swadzba.

Dar

Na prośbę nauczyciela Namysło tutejsza szkoła otrzymała w darze od bońskiej fabryki flag (*Bonn'er Fahnenfabrik*) wspaniałą flagę o niemieckich barwach³³³.

Konferencja robocza w Świerczyńcu

Pierwszą konferencję roboczą tutejszego rejonu konferencyjnego zorganizowano 16 czerwca w szkole w Świerczyńcu. Nauczanie próbne o *Raku drzew owocowych* przeprowadził nauczyciel Josch ze Świerczyńca. Referat pt. *Choroby drzew owocowych* przygotował nauczyciel z Cielmic Schnura, natomiast koreferat na ten sam temat nauczyciel główny Biczysko, stąd.

pruskiego bywał w pszczyńskiej rezydencji księcia Hansa Heinricha XI von Hochberga. Uczestniczył w polowaniach zorganizowanych przez księcia w tutejszych lasach w latach 1857 (jako pierwszy ze znamienitych gości Hansa Heinricha XI von Hochberg) i 1873 (Kruczek J., *Nieznane rysunki...*, s. 3; Modrzejewska A., Brandys A., *Historia żubrów...*, s. 40-42)

³³² Królestwa Pruskiego i Cesarstwa Niemieckiego.

³³³ Bonner Fahnenfabrik (BOFA) należała w ubiegłym stuleciu do największych producentów chorągwi w Niemczech. Założona w 1866 roku przez żydowskiego kupca Józefa Meyera (1818-1884) wytwarzała początkowo artykuły dekoracyjne i tapety. Jej rozwój nastąpił na przełomie lat 60. i 70. XIX wieku, kiedy gwałtownie wzrosło zapotrzebowanie na dekoracje flagowe

[https://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Bonner_Fahnenfabrik&oldid=179230371 (dostęp: 30 sierpnia 2018)].

Wizytacja okręgowego inspektora szkolnego

Wizytę rewizyjną w tutejszej szkole okręgowy inspektor szkolny złożył 5 lipca.

Uroczystość dla uczczenia pamięci cesarza Friedricha III

Uroczystość dla uczczenia pamięci zmarłego cesarza Friedricha III miała miejsce w tutejszej szkole 30 czerwca. Przeprowadzona została w następujący sposób: o godz. 7, w szkolnej sali klasy wyższej zebrały się dzieci obu klas odświętnie ubrane; początek uroczystości stanowiły modlitwa i choralny śpiew; potem nauczyciel główny wygłosił mowę do dzieci, w której opowiedział o życiu zmarłego cesarza, jak również o jego najznamienitszych cnotach, a poza tym zachęcił je do wierności i miłości wobec nowego cesarza. Potem dzieci na zmianę śpiewały patriotyczne piosenki i recytowały wiersze. Modlitwa i pieśń choralna zamykały tę podniosłą uroczystość.

2. konferencja robocza

Druga szkolna konferencja robocza tutejszego rejonu konferencyjnego odbyła się w Bojszowach 14 lipca. Próbné nauczanie o *Znaczeniu usuwania kory drzew* wykonał nauczyciel główny Gottfried z Bojszów. Referat pt. *Pielęgnacja drzew owocowych* przedstawił adiutant Preisner z Bojszów, koreferat – adiutant Lehmann z Międzyrzecza.

Ferie letnie

Tegoroczne ferie letnie przypadły na czas od 22 lipca do 4 sierpnia włącznie.

Trzecia szkolna konferencja robocza tutejszego rejonu konferencyjnego odbyła się 18 sierpnia w Międzyrzeczu. Lekcję próbną o *Bielinku kapustniku* przeprowadził przewodniczący konferencji – Drutschmann. Pisemne opracowanie tematu: *Wrogowie i sprzymierzeńcy drzewa owocowego* sporządził nauczyciel Josch ze Świerczyńca, koreferat – nauczyciel Nieradzik z Bojszów.

Czwartą konferencję tutejszego rejonu konferencyjnego zorganizowano 15 września w Paprocanach. Lekcję próbną *O jabłoni* przeprowadził tutejszy nauczyciel główny Biczysko. Wypracowanie o *Zakładaniu sadu* przygotował nauczyciel Dittrich ze Żwakowa, a koreferat – nauczyciel Namysło, stąd.

Generalna konferencja nauczycielska

Konferencja generalna pszczyńskiego inspektoratu odbyła się w Pszczynie, 10 listopada, pod przewodnictwem królewskiego okręgowego inspektora szkolnego pana Pastuschyka. Rozprawa na rządowy temat, przygotowana przez nauczyciela Piwowara z Siedlic³³⁴, spotkała się z ogólnym uznaniem. W charakterze gościa był obecny ksiądz Ohl z

³³⁴ Piwowar Wilhelm uczył w katolickiej szkole dworskiej w Siedlicach (część Pszczyny), która funkcjonowała w latach 1888-1913, niezależnie od miejskiej katolickiej szkoły elementarnej w Pszczynie. Mieściła się ona w

Pszczyny, który przed rozpoczęciem konferencji odprawił uroczystą mszę żałobną za zmarłych nauczycieli powiatu.

Po obradach, do późnych godzin wieczornych uczestnicy konferencji spędzili razem miło czas na wspólnym posiłku, podczas którego wznoszono rozmaite toasty na cześć cesarza, okręgowego inspektora szkolnego, itd.

W dniu 26 stycznia obchodzono uroczystość urodzin Jego Majestatu Cesarza³³⁵. I tak jak inne tego typu święta, w możliwie najbardziej godny sposób.

Egzamin wielkanocny

Egzamin wielkanocny przeprowadzono w tutejszej szkole ludowej 12 marca, z wynikiem ogólnie zadowalającym.

Rok szkolny 1889/90

W dniu 2 kwietnia przeprowadzono zwolnienia, promocje i przyjęcia nowych dzieci. Po zwolnieniu 18 uczniów, pozostało jeszcze 84. Przyjęto 20 dzieci. Zatem frekwencja wynosi 104 dzieci.

*Wizytacja okręgowego inspektora szkolnego*³³⁶

Po tym jak w letnim półroczu w tutejszym rejonie szkolnych konferencji roboczych zorganizowano 4 konferencje robocze, a mianowicie w Świerczyńcu, Cielmicach, Paprocanach i Żwakowie, na 30 października, w zajezdzie „Pod Czarnym Orłem” w Pszczynie wyznaczona została przez okręgowego inspektora szkolnego konferencja generalna.

Po odprawieniu o godz. 9.30 (9 ½) przez miejskiego księdza Ohla rekwiem za zmarłych nauczycieli powiatu, przystąpiono po zakończeniu mszy do urzędowej części konferencji. Temat ustalony do opracowania przez Królewski Rząd referował nauczyciel

należącym do księcia pszczyńskiego budynku zwanym „Złoty Lew” (obecnie: ul. Dworcowa 5). Uczęszczały do niej dzieci z obszarów dworskich: majątków książęcych *Siedlice (Schädlitz)* i *Zamek Pszczyna (Schloss Pless)* oraz stadniny *Sznelowiec (Luisenhof)* (za: Nocoń H., *Oświata*, s. 189).

³³⁵ Dzień urodzin kolejnego, trzeciego, cesarza niemieckiego – Wilhelma II (1858-1941) przypadał na 27 stycznia. Wilhelm II, syn cesarza Friedricha III i cesarzowej Wiktorii, panował na tronie niemieckim i pruskim od czerwca 1888 roku do listopada roku 1918. W roku 1881 poślubił księżniczkę Augustę Wiktorię von Schleswig-Holstein-Sondenburg-Augustenburg. Był zwolennikiem militarizmu. Bywał gościem księcia pszczyńskiego. Uczestniczył w polowaniach organizowanych przez księcia w lasach pszczyńskich (w latach 1885, 1892, 1901, 1909). W czasie I wojny światowej, kiedy w Pszczynie znajdowała się Wielka Kwatera Główna Armii Niemieckiej (maj 1915 r. – luty 1917 r.) zajmował w pszczyńskim pałacu apartament gościnny tzw. cesarski. Po abdykacji w 1918 roku, resztę życia spędził w Holandii (za: Kruczek L., Nyga M., Smolarek-Grzegorzyc S., *Katalog...*, s. 33-34; Modrzejewska A., Brandys A., *Historia żubrów...*, s. 42-47; Hartau F., *Wilhelm II*).

³³⁶ Tytuł nie odpowiada treści, która dotyczy generalnej konferencji nauczycielskiej w Pszczynie.

główny Olszefski z Woli³³⁷. Po zakończeniu części oficjalnej uczestnicy konferencji pozostali jeszcze przez kilka godzin razem na wspólnym obiedzie.

Jesienią pierwszy nauczyciel zachorował na nerwicę żołądka (*gastrisch nerwöses Fieber*), która na kilka tygodni przykuła go do łóżka. Potrzebne okazało się zastępstwo drugiego nauczyciela.

W dniu 18 stycznia 1890 roku odbyła się podniosła uroczystość za zmarłą cesarzową Augustę³³⁸. Podobną uroczystość zorganizowano 27 stycznia, w dniu urodzin Jego Majestatu Cesarza Wilhelma II.

W dniu 8 marca przeprowadzony został, pod przewodnictwem okręgowego inspektora szkolnego, tegoroczny egzamin wielkanocny.

Nowy rok szkolny 1890/91

rozpoczął się 1 kwietnia.

W dniu 16 czerwca odbyła się w Bojszowach pierwsza konferencja robocza.

Zostały dla niej ustalone następujące tematy:

- a) Próbné nauczanie: *O chwastach w pszenicy*; nauczanie próbne miał kolega Gottfried z Bojszów.
- b) Rozprawa: *Jak, w sposób najbardziej odpowiedni, omawiać w szkole ludowej ewangelie niedzielne i świąteczne?* Opracowanie pisemne oddał nauczyciel Goebel z Bojszów³³⁹.

Drugą konferencję roboczą zorganizowano 12 lipca w Świerczyńcu. Dla próbnego nauczania, które wykonał kolega Schnura z Cielmic, wyznaczono zadanie: *Afryka według czytanki Dortmundskiej*³⁴⁰ (*Afrika nach dem Dortmund'schen Lesebuche*). Wypracowanie o

³³⁷ Nauczyciel Hugon Olszewski (Olszefski) uczył w szkole w Woli w latach 1887-1899 (Orlik Z.J., *Nasze strony...*, s. 75).

³³⁸ Augusta Marie Luise Katherina von Sachsen-Weimar-Eisenach (1811-1890), cesarzowa niemiecka (1871-1890) i królowa Prus (1861-1890) zmarła 7 stycznia 1890 roku w Berlinie. Była małżonką pierwszego cesarza niemieckiego – Wilhelma I, matką drugiego cesarza niemieckiego – Fryderyka III (Fryderyka I jako cesarza), babcią trzeciego i ostatniego cesarza niemieckiego – Wilhelma II. Jej ojcem był wielki książę Sachsen-Weimar-Eisenach Carl Friedrich, a matką wielka księżna Maria Pawłowna Romanowa, siostra cara Rosji Aleksandra I [https://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Augusta_von_Sachsen-Weimar-Eisenach&oldid=181884639] (dostęp: 31 października 2018)]

³³⁹ Nauczyciel Emil Goebel uczył w szkole bojszowskiej w latach 1890-1899 (Korzeniowska W., *Szkolnictwo elementarne w parafii bieruńskiej...*, s. 7), a następnie, w roku szkolnym 1899/1900 w Woli (Orlik Z.J., *Nasze strony...*, s. 75 – jako Emil Grebel).

³⁴⁰ Chodzi najpewniej o książkę z czytankami wydaną przez księgarza W. Crüwella w Dortmundzie. Dużą popularnością cieszył się *Dortmunder Wand- und Lesefibel* (*Dortmundzki elementarz ścienny i do czytania*) Crüwell'a (Madeja J., *Elementarze...*, II, s. 136). Do książek szkolnych wydawnictwa C. Crüwella należy np. *Lesebuch für die katholischen Volksschulen der Rheinprovinz* (*Czytanka dla szkół katolickich prowincji nadreńskiej*) opracowany dla różnych stopni szkoły elementarnej. Wydawnictwo Crüwella publikowało także książki szkolne we współpracy z wydawnictwem Ferdinanda Hirta z Wrocławia.

tym *Jak przy nauczaniu geografii uwzględniać nasze zamorskie nabytki?* napisał adiuwant Musiol z Międzyrzecza.

Trzecią konferencję pomocniczą przeprowadzono 9 sierpnia w Bojszowach, w klasie średniej. Próbne nauczanie: *Pierwsze lekcje rysowania za pomocą siatki według kursu Stuhlmanna (Die ersten Lektionen im Netzzeichen nach Stuhlmann'schen Lehrgänge)*³⁴¹ miał nauczyciel Wolff ze Świerczyńca. Pracę pisemną: *Rysowanie w siatce rysunkowej w szkole ludowej (Das Netzzeichen in der Volksschule)* oddał adiuwant Scheliga z Bojszów.

Czwartą konferencję roboczą zorganizowano 13 września w Międzyrzeczu. Próbne nauczanie, którego tematem było: *Wprowadzenie i rozpowszechnienie chrześcijaństwa w Niemczech* wykonał nauczyciel Biczysko z Paprocan. Wypracowanie o tym, *W jakich sytuacjach i w jakim zakresie przerabiać w szkole ludowej historię Kościoła* dostarczył nauczyciel Namysło z Paprocan. Na konferencji tej podjęto także temat ustalony przez Królewski Rząd: *O zgodnym z celem korzystaniu z biblioteki młodzieżowej*. Odnośną rozprawę napisał nauczyciel Dittrich ze Żwakowa.

W dniu 2 września obchodzono święto Sedanu, jak zawsze, uroczyście.

W dniu 27 stycznia świętowała nasza szkoła urodziny Jego Majestatu Cesarza.

W dniu 30 września odbyła się w Pszczynie konferencja generalna. Przed konferencją miejski proboszcz Ohl, który także w urzędowych obradach uczestniczył, odprawił rekwiem za zmarłych nauczycieli powiatu. O godz. 10.30 (10 ½) rozpoczęły się oficjalne obrady. Opracowanie pisemne na rządowy temat, które spotkało się z ogólnym uznaniem wśród obecnych, przedstawił nauczyciel König ze Studzienic. Po konferencji jej uczestnicy zostali jeszcze razem przez dłuższy czas na wspólnym obiedzie.

Jako miły odnotować trzeba fakt podarowania tutejszej szkole przez Królewski Rząd biblioteczki uczniowskiej liczącej 48 tomów.

W dniu 9 marca okręgowy inspektor szkolny pan Pastuszyk przeprowadził egzamin wielkanocny.

Rok szkolny 1891/92

Jak co roku, także w obecnym roku szkolnym, 1891/92, który rozpoczął się 2 kwietnia, przeprowadzono w tutejszym rejonie konferencyjnym 4 konferencje robocze, i tak: w Cielmicach, Paprocanach, Żwakowie i Bojszowach.

³⁴¹ Dr A. Stuhlmann był autorem sposobu rysowania według wzoru siatkowego. Do rysowania były potrzebne odpowiednie zeszyty lub luźne kartki z siatką kratkową (lub pomocniczymi liniami i siatką punktową), które ułatwiały rysowanie linii, figur geometrycznych, ornamentów, przedmiotów, przedstawień. Metoda rysowania w obrębie siatki rysunkowej zastąpiła metodę kopiowania (Theunissen G., *Kunst...*, s. 61-63). W 1890 roku w programie pruskiej szkoły ludowej były już od trzech lat jako odrębny przedmiot rysunki, na których jednak nie rysowano według metody Stuhlmanna lecz z natury (Madeja J., *Elementarze...*, II, s. 182).

W dniu 4 listopada odbyła się w Pszczynie konferencja generalna. Przed konferencją odprawione zostało rekwiem za zmarłych nauczycieli z powiatu.

Temat ustalony przez Królewski Rząd opracował nauczyciel Allker z Łąki³⁴². Po obradach konferencyjnych miał miejsce wspólny obiad.

Od 1 grudnia drugi nauczyciel Namysło przeniesiony został do Goczałkowic w tutejszym powiecie. Stanowisko to pozostawało przez miesiąc nieobsadzone i drugiego nauczyciela musiał zastępować główny nauczyciel.

W dniu 1 stycznia 1892 roku szkoła tutejsza uzyskała w osobie dotychczasowego nauczyciela pomocniczego Antona Popпка z Golasowic, nowego nauczyciela, zatem ów wakans został znów zniesiony.

W dniu 27 [stycznia – E.F.] świętowała szkoła urodziny Najłaskawszego Króla i Cesarza.

W dniu 23 lutego przeprowadzony został przez królewskiego okręgowego inspektora szkolnego egzamin wielkanocny. Nowy rok szkolny rozpoczął się jednak dopiero 1 kwietnia.

Rok szkolny 1892/93

W dniu 16 maja ponownie powstał wakans, kiedy dotychczasowy drugi nauczyciel Poppek przeniesiony został do miejskiej szkoły w Mysłowicach, a nie wyznaczono jeszcze jego następcy.

Wakans trwał od 16 maja do 10 lipca, kiedy drugi nauczyciel Anton Dzicher, do tej pory pracujący w Wilczy, w powiecie rybnickim, powołany został do tutejszej szkoły. Wprowadzenia nowego nauczyciela [na urząd – E.F.] dokonał w dniu 14 lipca królewski okręgowy inspektor szkolny pan Pastuschyk.

W dniu 24 lipca odbyła się w wyższej klasie tutejszej szkoły druga konferencja robocza międzyrzeckiego rejonu konferencyjnego. Nauczanie próbne, które miało na celu: *Wprowadzenie dzieci w [zagadnienie – E.F.] ubezpieczenia od niezdolności do pracy i starości* miał nauczyciel Skrzypczyk ze Świerczyńca³⁴³. W konferencji wziął także udział okręgowy inspektor szkolny.

W miesiącach sierpniu i wrześniu przeprowadzono przy tutejszym budynku szkolnym i budynkach gospodarczych obszerne reparacje, do których wykonania Królewski Rząd przekazał gminie 900 marek w formie daru.

³⁴² Nauczyciel Emmerik Allker (Alker) uczył w łąckiej szkole w latach 1881-1912 (*Szkice monograficzne z dziejów Łąki*, s. 124, 133-134).

³⁴³ Nauczyciel Józef Skrzypczyk uczył w świerczyńskiejskiej szkole w latach 1891-1895 (Korzeniowska W., *Szkolnictwo elementarne w parafii bieruńskiej..*, s. 7-8).

W dniu 2 września świętowano rocznicę bitwy pod Sedanem i tak jak w innych latach – z prezentacją patriotycznych pieśni i wierszy oraz z przemową wyjaśniającą znaczenie tego dnia.

W dniu 27 stycznia obchodziła tutejsza szkoła, w sposób taki jak święto Sedanu, urodziny cesarza.

Widziałem, 8 kwietnia 1893

Pastuschyk

W dniu 8 kwietnia przeprowadzony został, pod przewodnictwem okręgowego inspektora szkolnego pana Pastuszyka, egzamin wielkanocny.

W dniu 10 kwietnia odbyło się zwolnienie i przyjęcie nowych dzieci. Tym samym rozpoczął się nowy rok szkolny.

Rok szkolny 1893/94

Na początku roku szkolnego klasa wyższa liczyła 70, niższa 68, razem 138 uczniów.

W dniu 17 czerwca odbyła się w Międzyrzeczu pierwsza szkolna konferencja robocza międzyrzeckiego rejonu konferencyjnego. Nauczanie próbne: *Lekcja historii w klasie wyższej* miał nauczyciel Bronny z Cielmic³⁴⁴, który wybrał temat: *Wilhelm II troszczący się o swój kraj*. Pracę pisemną przygotował główny nauczyciel Skrzypczyk ze Świerczyńca. W rozprawie należało odpowiedzieć na pytanie: *Z czego mogą się brać niedostateczne wyniki nauczania w szkole ludowej i jak im zapobiec?*

W dniu 8 lipca zorganizowano w Bojszowach drugą konferencję roboczą międzyrzeckiego rejonu konferencyjnego. Lekcja próbna: *Przerobienie czytanki pod względem treści na stopniu średnim* wykonał nauczyciel Schnura z Cielmic. Wypracowanie na temat: *Przyczyny błędnej wymowy języka niemieckiego u naszych uczniów i sposoby ich usunięcia* napisał główny nauczyciel Biczysko z Paprocan.

III konferencja robocza

Trzecią szkolną konferencję roboczą międzyrzeckiego rejonu konferencyjnego przeprowadzono w Cielmicach. Pracę pisemną: *Jak nauczyć dzieci samodzielnego pisania wypracowań szkolnych* przygotował nauczyciel Dittrich ze Żwakowa. Lekcję próbną: *Sporządzenie podania o posadę na stopniu wyższym* wykonał nauczyciel Gottfried z Bojszów.

IV konferencja robocza

³⁴⁴ Nauczyciel Bronny miał na imię Konstanty. W szkole w Cielmicach pracował w latach 1891-1895. W roku 1896 przyjął posadę nauczyciela w szkole w Świerczyńcu (Korzeniowska W., *Szkolnictwo elementarne w parafii bieruńskiej.*, s. 8).

Czwartą konferencję szkolną tutejszego rejonu konferencyjnego zorganizowano w Paprocanach. Nauczanie próbne: *Ćwiczenie kaligrafii na stopniu średnim z wykorzystaniem metody pisania według taktu (Taktiermethode)* przypadło nauczycielowi Goebelowi z Bojszów. Pisemną pracę: *Cel uczenia kaligrafii w szkole ludowej i jego udział na poszczególnych stopniach w szkole dwu- i trzyklasowej* napisał nauczyciel Dzicher z Paprocan.

Generalna konferencja nauczycielska

Konferencja generalna okręgów inspekcyjnych pszczyńskiego i mikołowskiego miała miejsce 30 października w Pszczynie. Przed obradami odbyło się, jak co roku, nabożeństwo żałobne za zmarłych nauczycieli z powiatu. Obrady rozpoczęły o godz. 11. Najpierw chór śpiewaczy wykonał patriotyczną pieśń. Po niej przewodniczący konferencji – okręgowy inspektor szkolny pan Pastuszyk uczcił pamięć po zmarłym okręgowym inspektorze szkolnym panu Pabelu i poprosił wszystkich obecnych o powstanie z miejsc. Następnie odczytano rozprawę na postawiony przez Królewski Rząd temat. Referentem był główny nauczyciel Olszewsky z Woli. Po referacie królewski okręgowy inspektor szkolny przeczytał kilka rozporządzeń Królewskiego Rządu, po czym konferencję zamknięto. W konferencji uczestniczyli jako goście: landrat Schröter, duchowny Ralf Gach z Chełmu [Śląskiego – E.F.] i proboszcz miejski z Pszczyny ksiądz Ohl.

Po konferencji większa część jej uczestników zebrała się na wspólnym obiedzie, który zaszczylicili swoją obecnością wyżej wymienieni goście i który uświetniła prezentacja paru piosenek. Podczas posiłku wzniesiono kilka toastów. I tak: królewski inspektor szkolny za cesarza, landrat za nauczycielstwo, nauczyciel główny Kaiser za królewskiego inspektora szkolnego, nauczyciel główny Fiering z Mikołowa za landrata i nauczyciel główny Wewiorka za papieża.

Po radosnym kilkugodzinnym towarzyskim spotkaniu rozeszli się jego uczestnicy zachęceni do dalszej, pełnej błogosławieństwa działalności.

Widziałem, 1 lutego 1894

Pastuschyk

Urodziny cesarza

W dniu 27 stycznia świętowano, jak zawsze, według przepisów, urodziny naszego Najłaskawszego Cesarza.

Egzamin wielkanocny

W dniu 1 lutego miał miejsce egzamin wielkanocny.

W dniu 9 marca odbyła się, według ustanowionego porządku, uroczystość uczczenia pamięci zmarłego cesarza Wilhelma I.

W dniu 1 kwietnia przeprowadzono zwolnienia, przyjęcia i promocje dzieci. Tym samym 2 kwietnia rozpoczął się nowy **rok szkolny**

1894/95

przy ogólnej liczbie 140 uczniów, z czego 70 przypadało na klasę niższą i 70 na klasę wyższą.

W dniu 2 czerwca zorganizowano pierwszą szkolną konferencję roboczą międzyrzeckiego rejonu konferencyjnego. Próbne nauczanie: *Wprowadzenie dzieci w zagadnienie rachunku ułamkowego* miał nauczyciel Lawnik z Bojszów³⁴⁵. Pisemne opracowanie tematu: *Nauczyciel – moralny wzór dla dzieci* wykonał nauczyciel Winch z Międzyrzecza.

W dniu 15 czerwca obchodzono, w sposób ustanowiony, uroczystość rocznicową dla uczczenia pamięci [cesarza niemieckiego – E.F.] Friedricha III.

W dniu 7 lipca przeprowadzono w Żwakowie drugą konferencję roboczą tutejszego rejonu konferencyjnego. Lekcję próbną: *Wprowadzenie dzieci w zagadnienie mapy geograficznej* wykonał nauczyciel v. Bebenstock z Bojszów. Wypracowanie: *Jakie związki istnieją między historią ojczystą i geografią ojczystą (zwischen der vaterländischen Geschichte und der vaterländischen Geographie) i jak związki te można ująć na lekcji* miał napisać nauczyciel Goebel z Bojszów. Ponieważ jednak Goebel z powodu choroby nie przybył, wszczęto na podany temat dyskusję, która przebiegła bardzo żywo.

Ponieważ jedno z dzieci w rodzinie głównego nauczyciela Biczysko zachorowało na szkarlatynę, z polecenia lekarza powiatowego Brolla, szkołę zamknięto 9 lipca. Było tak, objąwszy ferie, do 6 sierpnia.

Nowy plac pod budowę szkoły

Po trwających już 15 lat pertraktacjach odnośnie budowy nowej szkoły w obrębie wsi Paprocany, został nareszcie 21 lipca wymierzony przez Urząd Katastralny plac pod budowę nowego lokalu szkolnego. Plac ten leży na północ od drogi wiejskiej z Paprocana do Paprockiej Huty, należy do gospodarstwa siodłaczego (*Bauernstelle*) nr 4 w Paprocana i ma wielkość 76,60 arów³⁴⁶.

Widziałem, 24 stycznia 1895

P.

³⁴⁵ Nauczyciel Lawnik miał na imię Robert (Korzeniowska W., *Szkolnictwo elementarne w parafii bieruńskiej...*, s. 7).

³⁴⁶ Obecnie Przedszkole nr 3 przy ulicy Paprocańskiej 156 w Tychach. Szkoła mieściła się w tym budynku od 1902 roku do początku lat 80. XX wieku.

Zachorowania na odrę

Po tym, jak już od 8 listopada do 16 grudnia (włącznie) 1894 roku, w wyniku zachorowań na odrę w rodzinie głównego nauczyciela i zamknięcia w tym czasie szkoły, nauczanie szkolne doznało silnych zakłóceń, wybuch epidemii odry u miejscowych dzieci w styczniu 1895 roku spowodował jeszcze większe, z krzywdą dla uczniów, zakłócenia w porządku szkolnym. Zgodnie z rozporządzeniem lekarza powiatowego nie tylko rodzeństwo dzieci chorych było zwolnione z uczęszczania do szkoły, lecz również dzieci, które zamieszkiwały w domach „zajętych” przez chorych na odrę. W ten sposób w klasie wyższej brakowało 40 spośród 69, a w niższej 80 spośród 70 uczniów³⁴⁷.

Godne podkreślenia jest to, że z chorych na odrę nikt nie zmarł.

Egzamin wielkanocny. Nowo mianowany członek zarządu szkolnego Czardybon

W dniu 24 stycznia 1895 roku został przez okręgowego inspektora szkolnego przeprowadzony egzamin wielkanocny. W klasie wyższej wzięło w nim udział jedynie 47, a w klasie niższej 25 dzieci. Na egzaminie był także obecny nowo wybrany członek zarządu szkolnego (w miejsce zmarłego członka zarządu szkolnego Swadzby) – siodłak (*Ackerbauer*) Joseph Czardybon.

Urodziny króla

W dniu 26 stycznia zorganizowano uroczystość urodzin naszego Najlaskawszego Cesarza i Króla w stosowny do święta sposób, mianowicie według programu nakreślonego jako wzór przez Królewski Rząd.

Rewizja dzieci szkolnych w związku ze szczepieniem przeciw ospie i w związku z odrą

W tymże dniu dzieci obecne na uroczystości zostały przez powiatowego lekarza Brolla z Pszczyny przebadane w związku ze szczepieniem przeciw ospie (*Impfpocken*). Kontroli zostały także poddane dzieci, które zachorowały na odrę.

Uroczystość w dniu 9 marca

9 marca, w dniu śmierci cesarza Wilhelma I, przypomniano dzieciom wzniosłe cnoty i przeświecne czyny owego cesarza.

Zwolnienia dzieci szkolnych

W dniu 30 marca przeprowadzono zwolnienia, promocje do następnych klas i przyjęcia nowych dzieci. Zwolnionych zostało 7 dzieci. Nowo przyjętych było 19 dzieci. Zatem pełna liczba uczniów wzrosła do 150. Ich udział w poszczególnych klasach jest następujący:

³⁴⁷ Sic! Pomyłka kronikarza.

Klasa wyższa: 70 dzieci,

Klasa niższa: 80 dzieci.

Rok szkolny 1895/96

W dniu 1 kwietnia, dla uczczenia 80 urodzin kanclerza Rzeszy (*Atltreichskanzler*) księcia von Bismarcka³⁴⁸, zajęcia szkolne wypadły. Nowy rok szkolny rozpoczął się 2 kwietnia.

System trójklasowy

Ponieważ w wyniku przyjęcia nowych dzieci liczba uczniów wyniosła 150, został w tutejszej szkole wprowadzony system trójklasowy z trzema nauczycielami.

Wizytacja okręgowego inspektora szkolnego

W dniu 11 maja złożył w tutejszej szkole wizytę inspekcyjną okręgowy inspektor szkolny.

W dniu 13 lipca odbyła się w naszej szkole druga konferencja robocza tutejszego rejonu konferencji specjalistycznych. Nauczanie próbne: *Ptaki śpiewające* wykonał nauczyciel Wiench z Cielmic³⁴⁹. Opracowanie pisemne przygotował nauczyciel Bennesch ze Świerczyńca³⁵⁰.

Widziałem, 16 lipca 1895

P.

Dar od Królewskiego Wyższego Urzędu Górniczego

Na podstawie pisemnej prośby, skierowanej przez głównego nauczyciela Biczysko do Królewskiego Wyższego Urzędu Górniczego we Wrocławiu, tutejsza szkoła otrzymała w charakterze daru następujące pomoce naukowe:

Leeder, mapa ścienna Palestyny,

Schlitzberger, *Grzyby jadalne i trujące (Die eßbaren und giftigen Pilze)* (2 tablice)³⁵¹,

Farwick, *Ptaki chronione (Schonenswerte Vogelarten)* (7 tablic).

Dary dla dzieci od Szkolnej Fundacji Kissa

³⁴⁸ Otto von Bismarck (1815-1898) był prusko-niemieckim mężem stanu, premierem pruskim w latach 1862-1890 i pierwszym kanclerzem II Rzeszy Niemieckiej w latach 1871-1890 (Czapliński W., Galos A., Korta W., *Historia Niemiec*, s. 728 i inne).

³⁴⁹ Rufus Wiench pracował w cielmickiej szkole jako II nauczyciel w latach 1895-1897 (Korzeniowska W., *Szkolnictwo elementarne w parafii bieruńskiej...*, s. 8).

³⁵⁰ Nauczyciel Bennesch (Benesz) miał na imię Józef. Pracę w świerczyńskiejk szkole rozpoczął w 1894 roku (Korzeniowska W., *Szkolnictwo elementarne w parafii bieruńskiej...*, s. 8).

³⁵¹ Schlitzberger S., nauczyciel, autor bogato ilustrowanych książek – przewodników o grzybach jadalnych i trujących (np. *Illustriertes Pilzbuch des essbaren und giftigen Pilze...*) z 4. ćw. XIX i pocz. XX wieku, a także ściennych szkolnych tablic poglądowych z „malowanymi z natury” grzybami jadalnymi i trującymi.

W dniu 13 listopada obdarowano 42 dzieci ubraniami i pomocami naukowymi ze środków Szkolnej Fundacji Kissa³⁵².

Wakans posady II nauczyciela i zastępstwo

Od 1 grudnia tutejszy drugi nauczyciel Anton Dzicher został przeniesiony do Wisły Wielkiej. Posadę przekazano nauczycielce panie Emilie Soβna. Ponieważ pani Soβna posady tej nie przyjęła, miejsce to zostało nieobsadzone i dlatego główny nauczyciel Biczysko musiał przejąć zastępstwo we wszystkich klasach. Lekcje tak były podzielone, że oddział górny klasy średniej połączono z klasą wyższą, a oddział dolny klasy średniej z klasą niższą.

Zamknięcie szkoły

W wyniku zachorowań na odrę w rodzinie głównego nauczyciela Biczysko, 20 grudnia 1895 roku lekarz powiatowy – radca zdrowia (*Kreisphysikus Sanitätsrath*) Broll z Pszczyny szkołę zamknął. Szczęśliwym trafem można było już 2 stycznia 1896 roku wznowić naukę. Także w wielu rodzinach w przysiółkach wsi dochodziło do zachorowań na odrę, dlatego wielu uczniów zwolniono z uczęszczania na lekcje szkolne. Nauczanie znów doznało poważnych zakłóceń.

Święto założenia nowego cesarstwa niemieckiego

W dniu 18 stycznia świętowano uroczyste, według ustalonego programu, dzień utworzenia Niemieckiej Rzeszy – cesarstwa.

Urodziny cesarza

W dniu 27 stycznia tutejsza szkoła świętowała, w sposób nakazany, urodziny naszego Dostojnego Cesarza Wilhelma II.

Widziałem, 3 marca 1896

Pastuszyk

Komisaryczne obsadzenie stanowiska II nauczyciela

Z dniem 8 lutego urzędowanie na wakującym stanowisku drugiego nauczyciela zostało komisarycznie przekazane kandydatowi do urzędu nauczycielskiego Alfredowi Bretschneiderowi z Wrocławia. Tym samym wakant na wyżej wymienionym stanowisku został zlikwidowany.

Egzamin wielkanocny

W dniu 3 marca okręgowy inspektor szkolny z Pszczyny pan Pastuszyk przeprowadził egzamin wielkanocny, na którym oprócz wymienionego inspektora i obu nauczycieli był obecny przedstawiciel zarządu szkolnego Jakob Kontny.

³⁵² Wartość podarunków wynosiła 250,90 marek (za: Sala M., *Działalność społeczno-kulturalna ksiąząt pszczyńskich...*, s. 307).

Uroczystość rocznicowa upamiętniająca cesarza Wilhelma I

W dniu 9 marca zorganizowano uroczystość rocznicową za świętej pamięci cesarza Wilhelma I.

Zwolnienia, promocje i przyjęcia nowych dzieci

Zwolnienia, promocje i przyjęcia nowych dzieci przeprowadzono w dniu 1 kwietnia. Zwolnionych zostało 3 dzieci. Przyjęto 21 nowych dzieci. W efekcie liczba dzieci w poszczególnych klasach na początku

roku szkolnego 1896/97

przedstawia się następująco: klasa niższa:	26,
klasa średnia:	54,
klasa wyższa:	<u>80</u>

dzieci. Zatem szkoła liczy **160** dzieci.

Nauczyciel Bretschneider zatrudniony jako nauczyciel zwyczajny

W dniu 1 kwietnia 1896 roku dotychczasowy kandydat na nauczyciela pan Bretschneider został zaangażowany jako nauczyciel zwyczajny do tymczasowego urzędowania na stanowisku drugiego nauczyciela.

Wprowadzenie pana Bretschneidera na urząd II nauczyciela

W dniu 18 maja nauczyciel Bretschneider, z powołaniem się na złożoną 3 marca przysięgę służbową, został wprowadzony na swoją posadę przez okręgowego inspektora szkolnego.

Konferencja robocza w Bojszowach

W dniu 20 czerwca w Bojszowach miała miejsce pierwsza konferencja robocza międzyrzeckiego rejonu konferencyjnego. Temat nauczania próbnego brzmiał: *Omówienie historii biblijnej na stopniu średnim*. Lektorem był nauczyciel Vett z Bojszów. Pisemną pracę, która miała za zadanie: *Miejsce historii biblijnej i jej omawianie na lekcjach religii w katolickiej szkole ludowej, z uwzględnieniem urzędowego programu szkolnego* wykonał nauczyciel Dittrich ze Żwakowa.

Konferencja robocza w Paprocanach

W dniu 11 lipca odbyła się konferencja robocza w tutejszej szkole. Zaprezentowana została klasa wyższa. Nauczanie próbne, które miał główny nauczyciel Schnura z Cielmic, dotyczyło następującego tematu: *Lekcja geografii na stopniu wyższym*. Pracę pisemną, której podstawę stanowił temat: *Metoda porównawcza na lekcji geografii w szkole ludowej* dostarczył główny nauczyciel Biczysko, stąd.

Konferencja robocza w Cielmicach

Trzecią szkolną konferencję roboczą tutejszego rejonu konferencyjnego zorganizowano 22 sierpnia w Cielmicach. Lekcję próbną: *Wierz, lecz bacz, komu wierzysz!* (*Trau, schau, wem?*) miał główny nauczyciel Lawnik z Bojszów. Wypracowanie: *Elementarze – ich pedagogiczne znaczenie i wykorzystanie w szkole ludowej* napisał nauczyciel Hampel z Międzyrzecza. Trzeba zaznaczyć, iż konferencję tę zaszczylił swoją obecnością okręgowy inspektor szkolny.

4. konferencja robocze

Czwarta konferencja robocza odbyła się w Bojszowach, w klasie niższej. Lekcję próbną: *Omówienie ilustracji grupowych według tablic Winckelmanna* wykonał główny nauczyciel Bronny ze Świerczyńca. Pracę pisemną na temat: *Znaczenie i miejsce wolnych ćwiczeń gimnastycznych w szkole ludowej* odczytał nauczyciel Bretschneider, stąd.

Święto Sedanu

W dniu 2 września świętowano rocznicę bitwy pod Sedanem, według programu ustalonego dla uroczystości świąt patriotycznych.

Generalna konferencja nauczycielska

W dniu 11 listopada miała miejsce w Pszczynie generalna konferencja nauczycielska okręgowego inspektoratu szkolnego Pszczyna I. Przed konferencją miejski proboszcz ksiądz Ohl z Pszczyny odprawił nabożeństwo za zbawienie dusz zmarłych nauczycieli z powiatu. Po nim zebrali się uczestnicy w wyznaczonym do obrad lokalu w hotelu „Pod Białym Łabędziem”. Po odśpiewaniu hymnu przez nauczycielstwo i przywitaniu przybyłych przez okręgowego inspektora szkolnego rozpoczęła się pierwsza część oficjalnego przebiegu konferencji, a mianowicie odczytanie rozprawy na temat zadany przez Królewski Rząd: *Co szkoła uczynić może, aby w okresie szkolnym rozbudzić w uczniach chęć kontynuowania nauki, a zwłaszcza zainteresowanie dla późniejszego kształcenia się w rolniczych i rzemieślniczych szkołach doksztalających (in ländlichen und gewerblichen Fortbildungsschulen)?* Referentem był główny nauczyciel Materne z Łąki³⁵³. Opracowanie zostało przyjęte z aplauzem. Inne punkty porządku obrad to: omówienie listy nieobecności, raport o powiatowej bibliotece nauczycielskiej i odczytanie różnych zarządzeń Królewskiego Rządu. Gośćmi byli: landrat Schröter, proboszcz miejski Ohl i ksiądz ze Studzienic.

Po oficjalnych obradach miał miejsce wspólny obiad, po którym uczestnicy spędzili jeszcze wspólnie wiele radosnych godzin.

Uroczystość urodzin cesarza

³⁵³ Nauczyciel Augustyn Materne pracował w łąckiej szkole w latach 1877-1904 (*Szkice monograficzne z dziejów Łąki*, s. 124, 133-134).

W dniu 27 stycznia świętowano dzień urodzin Najłaskawszego Króla i Cesarza – według programu ustalonego przez Królewski Rząd i w korespondujący ze świętem sposób.

Rozdzielenie książek

W tymże dniu rozdzielono, подарowane przez Królewski Rząd, książki historyczne. Otrzymały je te dzieci, które wyróżniają się pilnością i dobrymi postępami w języku niemieckim i w terminie wielkanocnym opuścić mają szkołę.

Widziałem, 5 lutego 1897

P.

W sposób godny, ustanowiony przez Królewski Rząd, świętowano w dniach 21, 22 i 23 marca na cześć świętej pamięci Wilhelma I.

W miesiącu marcu tutejsza szkoła otrzymała w darze nową kolekcję młodzieżowych książek³⁵⁴ od Hübnera i Rademachera (*Jugendschriften von Hübner und Rademacher*).

Rok szkolny 1897/98

W dniu 1 kwietnia przeprowadzono zwolnienia ze szkoły, promocje do następnych klas i przyjęcia nowych uczniów. Liczba uczniów w poszczególnych klasach przedstawia się następująco:

I. klasa	72
II. klasa	50
III. klasa	35 dzieci.

W dniu 17 lipca została tutejsza szkoła skontrolowana przez radcę rządowego pana Kupfera z Opoli³⁵⁵. Honor tak zaszczytnej wizyty przypadł szkole już w 1866 roku³⁵⁶.

Choroba nauczyciela głównego

Choroba głównego nauczyciela Biczysko spowodowała w ciągu lata wielkie zakłócenia w nauczaniu. Wszystkie klasy musiał uczyć drugi nauczyciel – pan Bretschneider.

Generalna konferencja nauczycielska

W dniu 11 listopada tego roku odbyła się generalna konferencja nauczycielska okręgu konferencyjnego Pszczyna³⁵⁷. Przed obradami odprawione zostało rekwiem za zmarłych nauczycieli powiatu. Opracowanie tematu ustalonego przez Królewski Rząd dostarczył

³⁵⁴ Kolekcję młodzieżowych książek lub pism.

³⁵⁵ Radca rejencyjny Edward Kupfer był autorem książki zawierającej wskazówki i materiały do ćwiczeń z języka niemieckiego w dwujęzycznych szkołach ludowych (*Erster Nachtrag zu den Schul=Verordnungen der Königlichen Regierung zu Oppeln*, Breslau 1896). Książka ta była rozpowszechniana (za: Madeja J., *Elementarze...*, II, s. 210, 217).

³⁵⁶ W niniejszej *Kronice* faktu tego nie odnotowano. Odnotowano natomiast wizyty rejencyjnych radców szkolnych z lat 1853 (B. Bogedain) i 1862 (J. Polomski).

³⁵⁷ Kronikarz przez pomyłkę napisał *Conferenzbezirk Pless* (okręg konferencyjny Pszczyna). Powinien był napisać *Schulinspektionsbezirk Pless* (okręg inspekcyjny Pszczyna).

kolega König z Łąki³⁵⁸. W charakterze gości byli obecni: radca rządowy i szkolny pan Kupfer, landrat Schröter i ksiądz ze Studzienic.

Zastępstwo za II nauczyciela

Z dniem 1 stycznia 1898 roku II nauczyciel pan Bretschneider został, na swój wniosek, przeniesiony do Michałkowic, w powiecie katowickim³⁵⁹. Ponieważ od tego momentu nie mianowano na jego miejsce żadnego następcę, wszystkie trzy klasy musi w zastępstwie nauczać nauczyciel główny.

W dniu 27 stycznia świętowano, w sposób nakazany przez Królewski Rząd, dzień urodzin Najłaskawszego Króla i Cesarza.

W dniu 4 lutego zmarł proboszcz parafii w Tychach ksiądz Carl Palitza, działający jako duszpasterz w tutejszej gminie ponad 28 lat. W jego pogrzebie, który odbył się 8 lutego, wzięł udział główny nauczyciel z uczniami tutejszej szkoły³⁶⁰.

Od 1 marca zastępstwo na stanowisku II nauczyciela zostało powierzone kandydatowi do urzędu szkolnego panu Otto Alichowi z Jasienicy Górnej, w powiecie nyskim. Tym samym skończył się wakat trwający od 1 stycznia.

Widziałem, 10 marca 1898

P.

Egzamin wielkanocny w 1898 roku

W dniu 10 marca 1898 roku odbył się egzamin wielkanocny.

W dniu 1 kwietnia przeprowadzono zwolnienia, promocje i przyjęcia nowych dzieci.

Wobec tego na początku **roku szkolnego 1898/99** jest:

w klasie wyższej	65 dzieci,
w klasie średniej	63 dzieci,
<u>w klasie niższej</u>	<u>28 dzieci,</u>
w sumie	156 dzieci.

W dniu 1 kwietnia br. tutejsi nauczyciele otrzymali zawiadomienie w sprawie ustalenia ich pborów na podstawie ustawy o szkolnych dotacjach z dnia 3 marca 1897 roku. Gmina chętnie przystała na pensję zasadniczą w wysokości 1100 marek i dodatek za wysługę lat po 130 marek. Ponieważ jednak dwór (*Gutsherrschaft*) kwot ustalonych przez gminę nie zaakceptował, pensja podstawowa I nauczyciela pozostała na dotychczasowym poziomie

³⁵⁸ Chodzi o Maxa Königa, który w łąckiej szkole uczył w latach 1894-1921, a wcześniej w szkole w Suszcu (*Szkice monograficzne z dziejów Łąki*, s. 124, 133-134).

³⁵⁹ Michałkowice są obecnie dzielnicą Siemianowic Śląskich.

³⁶⁰ Ksiądz Karol Palica (Palitza) był proboszczem parafii p.w. św. Marii Magdaleny od 1869 roku. Jego pogrzeb stał się okazją do manifestacji uczuć religijnych i narodowych – polskich. Pochowany został *obok kościoła, w pobliżu zakrystii* (Wycisło J., *Dzieje parafii...*, s. 188).

1099 marek, dodatek za wysługę lat ustalono na wysokość 120 marek. Pensja zasadnicza II nauczyciela wynosi 1000 marek, a dodatek za wysługę lat 120 marek. Zachowaniem dworu nauczyciele czują się w swoich oczekiwaniach głęboko zawiedzeni.

Dar od Królewskiego Wyższego Urzędu Górniczego

Królewski Wyższy Urząd Górniczy we Wrocławiu przekazał tutejszej szkole w darze dwie mapy: mapę Śląska i mapę Europy.

Wprowadzenie na urząd nowego księdza

W dniu 30 czerwca ksiązęco-biskupi komisarz Schumann z Bierunia dokonał wprowadzenia na urząd nowego księdza dla Tychów i Paprocan. Nowy ksiądz nazywa się Johannes Kapitza i działał dotychczas przy kościele św. Jadwigi w Berlinie. Pochodzi z Miedznej, w tutejszym powiecie³⁶¹.

Główna konferencja nauczycielska

W dniu 9 listopada odbyła się główna konferencja nauczycielska tutejszego okręgu inspekcyjnego.

Nominowanie okręgowego inspektora szkolnego na radcę szkolnego

Kilka dni wcześniej, najwyższym zarządzeniem nadano królewskiemu okręgowemu inspektorowi szkolnemu panu Pastuszykowi, któremu także tutejsza szkoła podlega, tytuł radcy szkolnego (*Schulrath*).

Patriotyczne święta

Patriotyczne uroczystości święta Sedanu i urodzin Jego Majestatu Najłaskawszego Króla i Cesarza przeprowadzono uroczyście, według przepisów. W ramach ostatniej z nich uczniowie wyższej klasy wzięli udział w nabożeństwie odprawionym w kościele w Tychach.

Widziałem, 9 marca 1899

P.

W dniu 28 marca przeprowadzono zwolnienia, promocje i przyjęcia nowych uczniów. Zwolniono 9 dzieci. Przyjęto 23 dzieci.

³⁶¹ Ksiądz Johann Kapitza (Jan Kapica) prowadził ożywioną działalność duszpasterską, kaznodziejską, społeczną i polityczną. Walczył z plagą pijaństwa. Zaraz po przybyciu do Tychów zaangażował się w pracę Górnośląskiego Okręgu Stowarzyszenia do Walki z Alkoholem, prowadził rekolekcje trzeźwościowe, stając się diecezjalnym moderatorem ruchu trzeźwościowego. W Tychach założył Katolicki Dom Sierot dla Powiatu Pszczyńskiego. Odezwe wzywającą do założenia sierocińca (1905 r.) podpisali m.in. ks. Kapitza, ks. Bielok z Bierunia Starego, nauczyciel Fierig z Mikołowa, rektor Kaiser z Pszczyny, nauczyciel główny Drutschmann z Międzyrzecza, nauczyciel Gritz z Rudoltowic. Ks. Kapitza prowadził propolską działalność polityczną. W 1908 roku wszedł do Koła Polskiego pruskiego Sejmu Krajowego w Berlinie. W czasie plebiscytu (1921 r.) agitował za Polską. 22 czerwca 1922 roku witał w Szopienicach (obecnie dzielnica Katowic) wkraczające na Górny Śląsk pod dowództwem gen. S. Szeptyckiego oddziały Wojska Polskiego. Ks. Kapitza rozbudowywał także kościół parafialny w Tychach (za: Wycisło J., *Dzieje parafii...*, s. 189-369; *Słownik biograficzny ziemi pszczyńskiej*, s. 110-111; Myszor J., *Historia kościoła katolickiego...*, s. 625-626).

Początek roku szkolnego 1899/1900

Frekwencja w tutejszej szkole na początku **roku szkolnego 1899/1900** wynosi 158 uczniów. Z liczby tej przypadło:

klasie wyższej	65 uczniów,
klasie średniej	62 uczniów,
klasie niższej	31 uczniów.

Nowe ławki szkolne

Na zarządzenie Królewskiego Rządu w Opolu sprawiono dla klasy wyższej tutejszej szkoły nowe ławki.

Zmiana w okręgowym inspektoracie szkolnym

Z dniem 1 lipca 1899 roku królewski inspektor szkolny – szkolny radca Pastuszyk, któremu podlega tutejsza szkoła, został na własną prośbę przeniesiony do Grodkowa. Jego stanowisko przejął, od tego dnia począwszy, okręgowy inspektor szkolny z Mikołowa pan Rzesnitzeck³⁶².

Przeniesienie głównego nauczyciela³⁶³

Z dniem 15 października 1899 roku urzędujący tutaj do tego czasu główny nauczyciel pan Constantin Biczysko został na własną prośbę przeniesiony do Warszowic na stanowisko głównego nauczyciela i organisty³⁶⁴. W wyniku odejścia pana Biczysko, stanowisko I nauczyciela pozostawało nieobsadzone do 1 listopada tego samego roku. I nauczyciela zastępował II nauczyciel Alich.

Przybycie nowego I nauczyciela. Wprowadzenie na urząd

Na mocy zarządzenia z dnia 16 października 1899 roku, na wakujące stanowisko I nauczyciela powołany został z dniem 1 listopada 1899 roku dotychczasowy II nauczyciel z Goczałkowic – Carl Namysło. Ponieważ Carl Namysło w tutejszej szkole już raz pracował jako nauczyciel – od 1 maja 1887 roku do 1 grudnia 1891 roku – przeniesienia dokonano na jego specjalną prośbę. Carl Namysło urodził się 4 maja 1864 roku w Zwiastowicach, w powiecie prudnickim. Do zawodu nauczyciela przysposabiał się w Królewskim Seminarium Nauczycielskim w Białej, które ukończył 12 marca 1885 roku po zdanych egzaminie. W zawodzie nauczyciela pracuje nieprzerwanie od 1 kwietnia 1885 roku. Po tym jak we

³⁶² Znaczy to, że 1 lipca 1899 roku powiatowym inspektorem szkolnym na okręg Pszczyna I został dotychczasowy powiatowy inspektor szkolny na okręg Mikołów – Franciszek Rzesnitzeck. W szkole w Tychach, należącej do okręgu inspekcyjnego Mikołów, z wielkim żalem przyjęto tę decyzję. Pożegnano inspektora uroczystie, z szacunkiem i wdzięcznością. Urząd szkolnego inspektora okręgu mikołowskiego przyjął w 1894 roku. Wcześniej pracował w Mysłowicach i Raciborzu. Przed przybyciem do rejencji opolskiej Rzesnitzeck był rektorem III szkoły miejskiej w Poznaniu (por. także: *Kronika szkoły w Tychach*, s. 77-78, 103-104 [39, 49]).

³⁶³ Pisanie *Kroniki Szkoły Paprocańskiej* kontynuuje nauczyciel Carl Namysło.

³⁶⁴ W szkole w Warszowicach uczył K. Biczysko do roku 1917 (*Dzieje oświaty w Warszowicach...*, s. 22).

właściwym czasie objął posadę tutejszego I nauczyciela, w dniu 2 listopada 1899 roku królewski inspektor lokalny i okręgowy pan Rzesnitzeck wprowadził go na urząd i jednocześnie zaprzysiął jako zwierzchnika szkoły. Poza tym zlecił żonie I nauczyciela – Agnes Namysło, komisarycznie, udzielanie lekcji robótek ręcznych i ubieganie się o zwolnioną posadę, którą do 15 października 1899 roku zajmowała żona głównego nauczyciela – Marie Biczysko.

Zatwierdzenie nauczycielki robótek ręcznych

Na mocy zezwolenia Królewskiego Rządu w Opolu na posadzie nauczycielki prac ręcznych zatwierdzona została od dnia 16 listopada 1899 roku pani Agnes Namysło.

Wprowadzenie na urząd landrata

W dniu 12 grudnia br., w dniu swoich urodzin, został dotychczasowy komisaryczny landrat, radca rządowy v. Heyking wprowadzony na urząd starosty zwyczajnego³⁶⁵.

Świętowanie przełomu stuleci

Postanowieniem Jego Majestatu Króla i Cesarza oraz rozporządzeniem okręgowego inspektora szkolnego zorganizowano 23 grudnia 1899 roku – w ostatnim szkolnym dniu tego stulecia – na ostatniej lekcji odpowiednią uroczystość. Przede wszystkim zwrócono uczniom uwagę na znaczenie najbliższego przełomu wieków. Następnie przypomniano im wielkie osiągnięcia pruskiego państwa i ludu, jak również wiele wydarzeń z ostatniego stulecia. W końcu zobowiązano je do miłowania i dochowania wierności cesarzowi i Rzeszy jak i przejętemu po ojcach dziedzictwu oraz do, dziękując Bogu, popierania go. Po odśpiewaniu hymnu narodowego i *Te Deum* zakończono uroczystość.

Wizyta radcy rządowego i szkolnego Kupfera

W dniu 16 stycznia 1900 roku wizytował tutejszą szkołę, w towarzystwie okręgowego inspektora szkolnego, radca rządowy i szkolny Kupfer. Ponieważ dzieci klasy wyższej już w szkole nie było, zatem obejrzał sobie wyposażenie sali klasowej, w szczególności nowo sprawione ławki. W klasie średniej przepytał uczniów z zakresu geografii i czytania. Potem obaj panowie obejrzel stan budynku szkolnego i omówili nową budowlę, po czym udali się, kontynuując swą podróż, do Cielmic.

Urodziny cesarza

W dniu 27 stycznia br. świętowano zgodnie z przepisami urodziny Jego Majestatu Najłaskawszego Króla i Cesarza Wilhelma II. Dzieciom powiedziano także o śmierci matki

³⁶⁵ Ernst von Heyking był landratem pszczyńskim w latach 1899-1908 (za: Kalinowska-Wójcik B., *Miasto w czasach pruskich...*, s. 342).

naszej cesarzowej, księżnej Friedrich von Schleswig Holstein³⁶⁶, która zmarła 25 tego miesiąca.

13 marca 1900

Rzesnitzek

Początek roku szkolnego 1900/1901

W dniu 14 marca 1900 roku odbył się egzamin wielkanocny. Zwolnienia i promocje przeprowadzono 31 marca. Zwolnionych zostało 14 uczniów. Przyjęcia nowych uczniów miały miejsce 2 kwietnia. Przyjęto 20 nowych uczniów. Przeto frekwencja w szkole na początku **roku szkolnego 1900/1901** wynosi 156 uczniów, z czego:

- na klasę wyższą przypada 65 uczniów,
- na klasę średnią – 61 uczniów,
- na klasę niższą – 30 uczniów.

Wprowadzenie nowych czytanek

Na początku roku szkolnego w okręgowym inspektoracie szkolnym Pszczyna I wprowadzono ogólne nowe książki szkolne, a mianowicie czytanki Ferd.[inanda – E.F.] Hirta, wydanie E³⁶⁷.

Patriotyczna uroczystość

W dniu 5 maja, z okazji przypadającej na następny dzień (niedzielę) pełnoletności następcy tronu niemieckiego³⁶⁸, została zorganizowana odpowiednia uroczystość patriotyczna.

Konferencje robocze

Tegoroczne szkolne konferencje robocze rejonu konferencyjnego Międzyrzecze zostały przeprowadzone jak następuje:

³⁶⁶ Kronikarz przez pomyłkę powołał się na ojca cesarzowej niemieckiej Augusty Wiktorii – Fryderyka VIII zu Schleswig-Holstein-Sondenburg-Augustenburg (1829-1880). Matką cesarzowej była Adelheid zu Hohenlohe-Langenburg (1835-1900) [za: http://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Auguste_Viktoria_von_Schleswig-Holstein-Sondenburg-Augustenburg&oldid=181944095 (dostęp: 30 października 2018)].

³⁶⁷ Ferdinand Hirt był wrocławskim księgarzem oraz autorem (?) i wydawcą popularnych na Śląsku w XIX wieku, niemieckich książek szkolnych, nade wszystko elementarzy, używanych w szkołach ewangelickich a także katolickich wiejskich i miejskich. W *Deutsches Lesebuch* łączył elementarz z czytankami. Jego elementarz z liniaturą dla uwydatnienia kształtu liter, pozwalający na stosowanie metody łącznego pisania i czytania, utrzymywał się przez kilkadziesiąt lat. W okresie międzywojennym stosowano go w nieco zmienionej formie – przerobiony na *Oberschlesische Heimatfibel* (za: Madeja J., *Elementarze...*, s. 136, 141, 153, 155, 160, 165, 175, 212). Od 1842 roku działała w Pszczynie w kamienicy przy rynku (dzisiaj: Pszczyna, Rynek 11) filia księgarni i biblioteki F. Hirta. Sprzedawano w niej m.in. niemiecką literaturę, mapy i plany miast, sprowadzano książki na zamówienie, prowadzono subskrypcje i prenumeraty czasopism (za: Strońska-Przybyła J., Szczepańczyk J., Tomczykiewicz M., *Z dziejów pszczyńskich kamienic...*, s. 30-31).

³⁶⁸ Był nim Friedrich Wilhelm Hohenzollern (1882-1951) – najstarszy syn cesarza Wilhelma II i cesarzowej Augusty Wiktorii, ostatni następca tronu pruskiego i niemieckiego [za: http://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Auguste_Viktoria_von_Schleswig-Holstein-Sondenburg-Augustenburg&oldid=181944095 (dostęp: 30 października 2018)].

Pierwsza konferencja robocza odbyła się 17 maja o godz. 10 przed południem w Paprocanach. Próbné nauczanie: *Wprowadzenie w sztukę pisania listów* wykonał II nauczyciel Loll ze Świerczyńca z uczniami klasy wyższej. Opracowanie pisemne: *Ćwiczenia stylistyki w szkole trójklasowej według podziału na stopnie. Ze zwróceniem uwagi na możliwości poszerzenia i skrócenia materiału w innych systemach szkolnych* przygotował nauczyciel C. Namysło z Paprocan.

Drugą konferencję roboczą zwołano 20 czerwca o godz. 10 przed południem w Świerczyńcu. Próbné nauczanie: *Przeniesienie treści czytanki na życie codzienne* wykonał nauczyciel Dittrich ze Żwakowa z dziećmi klasy wyższej. Opracowanie: *Jak lekcja czytania wspomaga język niemiecki* napisał nauczyciel Krone z Bojszów³⁶⁹.

W trakcie trzeciej konferencji roboczej, przeprowadzonej 13 lipca w Bojszowach, nauczyciel Alich z Paprocan miał nauczanie próbné na temat: *Metodyczne stopniowanie w ćwiczeniu zwrotki piosenki – tekstu i melodii – na stopniu niższym*. Temat ustalony przez Królewski Rząd dla tegorocznej konferencji generalnej: *Co może zrobić nauczyciel, aby w okresie szkolnym wyzwolić i utrwalić w swoich uczniach ochotę do śpiewania i radość ze śpiewania* opracował nauczyciel Lawnik z Bojszów.

Wszystkie trzy konferencje robocze były wizytowane i w części prowadzone przez okręgowego inspektora szkolnego.

Konferencja główna

Tegoroczna konferencja główna szkolnego okręgu inspekcyjnego Pszczyna I odbyła się 7 listopada w Pszczynie w sali „Białego Łabędzia”³⁷⁰. Przed obradami, jak co roku odprawiono nabożeństwo żałobne w katolickim kościele parafialnym w Pszczynie za zmarłych nauczycieli powiatu pszczyńskiego. Obrady konferencyjne rozpoczęły się o godz. 10.30 (10½), po odśpiewaniu przez chór religijnej pieśni. Radca rządowy i szkolny pan Kupfer, który specjalnie na tę konferencję przybył, został wchodząc do sali przywitany gromkim *Grüß Gott (Niech będzie pochwalony)*. Teraz okręgowy inspektor szkolny mową powitalną dokonał otwarcia konferencji i zaraz złożył sprawozdanie o szkolnictwie, periodycznych pracach etc. w jego okręgu za miniony rok.

Następnie, celem przedstawienia referatu, głos otrzymał nauczyciel Kaßner z Pszczyny. Z nadzwyczajną starannością zebrał referent materiał do tego wykładu i zreczenie go przeanalizował. Ze względu na objętość opracowania i późną porę nie mógł przedstawić

³⁶⁹ Nauczyciel Krone miał na imię Franciszek. W szkole w Bojszowach pracował co najmniej od 1899 roku (Korzeniowska W., *Szkolnictwo elementarne w parafii bieruńskiej..*, s. 7).

³⁷⁰ Kronikarz zastosował skrót. Chodzi o salę hotelu „Pod Białym Łabędziem”.

wykładu w całości. Prezentacja referatu została przerwana przez radcę szkolnego i referentowi podziękowano za jego trud. Po tym koreferent – nauczyciel Beinbrecht³⁷¹ z Krzyżowic odczytał swoją, także dobrze przemyślaną pracę.

Po tym rektor Kaiser z Pszczyny – jako bibliotekarz – poinformował o stanie powiatowej biblioteki nauczycielskiej.

Po krótkim sprawozdaniu okręgowego inspektora szkolnego odnośnie do statystyki okręgu inspekcyjnego i z polotem wzniesionego toastu na cześć patrona i opiekuna niemieckiej szkoły, naszego Najłaskawszego Cesarza i Pana, zamknięta została urzędowa część konferencji.

Po półgodzinnej pauzie zebrali się ponownie w wymienionej sali, w komplecie, uczestnicy konferencji, aby wziąć udział we wspólnym obiedzie. Obiad został „przyprawiony” zaśpiewaniem kilku pieśni. Radca rządowy pan Kupfer wnosząc toast na cześć Jego Majestatu Niemieckiego Cesarza rozpoczął szereg następnych toastów.

Uczestnicy części pozaoficjalnej pozostawali razem w jak najweselszym nastroju do późnych godzin wieczornych i po ciepłych uściskach dłoni rozeszli się zachęceni do dalszej, pełnej błogosławieństwa pracy.

7 grudnia 1900

Rzesnitzek

Uroczystość patriotyczna

Z okazji 200-letniej rocznicy koronacji pierwszego króla Prus, 18 stycznia odbyła się, z polecenia Jego Majestatu Cesarza, odpowiednio dostojna i odpowiadająca temu dniu, szkolna uroczystość. Powiązano z nią jednocześnie święto urodzin cesarza, ponieważ w tym roku przypadło ono na niedzielę. Z okazji dnia 18 stycznia 1901 roku, 5 pilnych uczniów zostało obdarowanych (każde z osobna) ładnym, stosownie dobranym obrazkiem.

Egzamin wielkanocny

Tegoroczny egzamin wielkanocny odbył się już 7 grudnia 1900 roku.

W dniu 2 marca 1901 roku tutejszą szkołę wizytował okręgowy inspektor szkolny, który przy tej okazji przeprowadził oględziny placu budowy nowej szkoły.

Zwolnienia, promocje, nowe przyjęcia

Zgodnie z zarządzeniem królewskiego okręgowego inspektora szkolnego zwolnienia i promocje przeprowadzono 30 marca, natomiast przyjęcie nowych uczniów w dniu 1 kwietnia. Zwolnionych zostało 20 uczniów. Nowo przyjętych było 25.

³⁷¹ Beinbrecht lub Leinbrecht.

Rok szkolny 1901/1902

Na początku roku szkolnego liczba uczniów wyniosła 160. Z tego przypada:

- na klasę wyższą 59 uczniów,
- na klasę średnią 64 uczniów,
- na klasę niższą 37 uczniów.

W dniu 17 kwietnia wizytował tutejszą szkołę, przelotnie, okręgowy inspektor szkolny.

Rozpoczęcie budowy nowego budynku szkolnego

Po wielu staraniach i energicznych działaniach okręgowego inspektora szkolnego udało się wreszcie sprawę budowy szkoły przyspieszyć na tyle, że zabrano się do niej jeszcze w tym roku. Wymagane rysunki i kosztorysy wykonał mistrz murarski Maeltzer z Mikołowa³⁷² za cenę 300 marek. Przy ich oddaniu³⁷³ 23 kwietnia tego roku w Królewskim Inspektoracie Budowlanym (*Königliche Bau-Inspektion*) otrzymał wymieniony mistrz budowlany zlecenie. Budowę rozpoczęto 5 czerwca 1901 roku.

Wizyta radcy rządowego i szkolnego pana Kupfera

W dniu 6 czerwca 1901 roku tutejszą szkołę wizytował królewski radca rządowy i szkolny pan Kupfer. Przybył on w towarzystwie królewskiego okręgowego inspektora szkolnego pana Rzesnitzka, z miejsca budowy nowego budynku szkolnego, który wtedy „wychodził ponad cokół”. Punktualnie o godz. 8 przekroczył próg szkoły. Po krótkiej hospitacji lekcji robót ręcznych dziewcząt i oglądzie wyposażenia klasy wyższej, obaj panowie byli obecni na lekcji gimnastyki, którą akurat na boisku prowadził nauczyciel Alich, i potem o godz. 8.45 ($\frac{3}{4}9$) udali się w kierunku Cielmic.

Konferencje robocze

Trzy robocze konferencje szkolne obecnego roku szkolnego odbyły się jak niżej podano:

w Bojszowach, 19 czerwca br. o godz. 11 przed południem

Neugebauer ze Żwakowa³⁷⁴:

³⁷² Maeltzer Ernst (1857-1904) pochodził ze Sławęcic (woj. dolnośląskie). W latach 1892-1904 był członkiem miejskiej komisji budowlanej w Mikołowie, gdzie posiadał także sklep budowlany. W Tychach miał cegielnię „z zakładem okrągłych pieców”. W latach 1899-1900 wybudował nowy budynek szkolny dla szkoły ludowej w Tychach. Zaliczany jest do pszczyńskich budowniczych – zaprojektował kilka kamienic w Pszczynie, np. willę Ziemanna oraz willę Adolfa i Anny Cogho w tzw. Nowej Dzielnicy (Dmetrecki D., *Dawno temu w Mikołowie...*, s. 133; *Kronika szkoły w Tychach*, s. 100 [47-48], 107 [50]; Strońska-Przybyła J., Szczepańczyk J., Tomczykiewicz M., *Z dziejów pszczyńskich kamienic...*, 100-103, 145).

³⁷³ W tekście kronikarz napisał przez pomyłkę: *Bei der Vergebung des Baues...* (Przy oddaniu budynku...).

³⁷⁴ Od 1 października 1904 roku nauczyciel Neugebauer uczył w szkole w Tychach (*Kronika szkoły w Tychach*, 118 [54]).

Wzajemne relacje między naturą i ilustracją w nauczaniu poglądowym w oddziale wyższym niższego stopnia

Jütner z Cielmic:

Nauczanie próbne do powyższego tematu, na przykładzie zagrody gospodarza (*Wirtschaftshof*)

W Międzyrzeczu, 13 lipca br. o godz. 11 przed południem

Alich z Paprocana:

Znaczenie „lekcji masowej” (Massenunterricht) w szkole dwujęzycznej³⁷⁵. Jak można je przeprowadzić na poszczególnych stopniach we wszystkich przedmiotach szkolnych?

Hanke ze Świerczyńca:

Lekcja historii na stopniu średnim przy zastosowaniu podręcznika do historii.

W Cielmicach, 16 września br. o godz. 11 przed południem

Kruppa z Międzyrzecza:

W jakim zakresie należy lekcje robótek ręcznych dla dziewcząt tak zaktualizować, aby ich wyniki odpowiadały uprawnionym wymaganiom szkoły oraz potrzebom życia? (temat rządowy)

Reimann z Bojszów:

Stan wiedzy z zakresu przyrody (Schlußbetrachtung in der Naturgeschichte).

Na wszystkich trzech konferencjach roboczych był obecny okręgowy inspektor szkolny, który także nimi w części kierował.

Konferencja główna

W dniu 25 września br., w hotelu „Pod Białym Łabędziem” w Pszczynie odbyła się generalna konferencja nauczycielska okręgowego inspektoratu szkolnego. Nie rozpoczęła się ona, jak wcześniej ustalono, o godz. 10, lecz z powodu pogrzebu emerytowanego nauczyciela głównego Montaga dopiero o godz. 12. Poprzedziło ją, jak zwykle, rekwiem odprawione w katolickim kościele parafialnym za zmarłych nauczycieli z powiatu.

W charakterze gości byli obecni: królewski landrat v. Hayking³⁷⁶, dyrektor gimnazjum dr Rost³⁷⁷, profesor dr Fischer, radca duchowny ksiądz Ohl ze swoimi dwoma wikariuszami oraz będący na emeryturze – główny nauczyciel Seiffert³⁷⁸.

³⁷⁵ „Lekcji masowej” lub „lekcji wspólnej”, ewentualnie „nauki gremialnej, zbiorowego odpowiadania”, przy wysokiej liczebności klas szkolnych i w sytuacji, gdy dla uczniów język wykładowy (tu: niemiecki) nie jest językiem ojczystym.

³⁷⁶ Prawidłowo: v. Heyking.

³⁷⁷ Profesor dr Bernhard Rost, filolog klasyczny, w latach 1900-1903 dyrektor męskiego Królewskiego Gimnazjum Ewangelickiej Szkoły Księżęcej Hochbergianum (*Königliches Gymnasium Evangelische Fürstenschule Hochbergianum*). Gimnazjum to istniało od roku 1872 do roku 1922. W 1881 roku otrzymało

Porządek obrad był następujący:

Otwarcie konferencji przez przewodniczącego.

Sprawozdanie okręgowego inspektora szkolnego o wynikach okresowych prac.

Poinformowanie o najważniejszych spostrzeżeniach poczynionych podczas inspekcji szkolnych w ostatnim roku.

Sprawozdanie [H. Kr.] o przebiegu konferencji specjalistycznych.

Referat nauczycielki panny Burzitzky z Pszczyny³⁷⁹ na temat ustalony przez Królewski Rząd:

W jakim zakresie należy lekcje robótek ręcznych dla dziewcząt tak zaktualizować, aby ich wyniki odpowiadały uprawnionym wymaganiom szkoły oraz potrzebom życia codziennego?

Sprawozdanie rektora Kaisera o obecnym stanie powiatowej biblioteki nauczycielskiej.

Przegląd danych statystycznych dla powiatu.

Landrat pszczyński zaapelował do nauczycielstwa o to, aby zwracali uwagę na uprzejme zachowanie się, a szczególnie na kłanianie się uczniów poza szkołą. Jego życzenie zmierzało potem to tego, aby nauczyciele zechcieli wstępować do sanitarnych brygad (*Sanitätskolonnen*), tworzonych w niektórych gminach. Poruszył także ubiegłoroczną sprawę obuwia filcowego i polecił sprawienie butów filcowych w celu zmiany przemokniętego obuwia we wszystkich szkołach wiejskich, które dysponują odpowiednim pomieszczeniem, aby zapobiec niemal corocznym zachorowaniom dzieci.

Po części oficjalnej dla uczestników konferencji – nauczycieli i gości oraz obecnej w tym roku nauczycielki robót ręcznych – był przygotowany wspólny posiłek. Stawili się prawie wszyscy. Podczas posiłku koncertowała pszczyńska orkiestra miejska oraz będący tu przejazdem 16-letni węgierski wirtuoz skrzypiec, którego kunszt był godny podziwu.

18 listopada 1901

Rzesnitzek

nową siedzibę w budynku na terenie tzw. Nowej Dzielnicy, który jest obecnie siedzibą Liceum Ogólnokształcącego im. Bolesława Chrobrego. Gimnazjum to uchodziło za najbardziej ekskluzywne na Górnym Śląsku. Uczęszczał tu m.in. ks. proboszcz Jan Kapica z Tychów (za: Nocoń H., *Oświata*, s. 192-194). B. Rost był także przewodniczącym powstałego w 1900 roku *Plessner Alumnatverein (Pszczynskiego Związku Alumnackiego)*, który zajmował się organizacją i wspomaganiem finansowym alumnatu – ewangelickiego internatu dla zamiejscowej młodzieży z pszczyńskiego gimnazjum (za: Strońska-Przybyła J., Szczepańczyk J., Tomczykiewicz M., *Z dziejów pszczyńskich kamienic...*, s. 128).

³⁷⁸ Emerytowany nauczyciel główny szkoły w Pszczynie. Wymieniony wśród osób, które podpisały odezwę wzywającą do założenia katolickiego sierocińca w Tychach (1905 r.) (Wycisło J., *Dzieje parafii...*, s. 227-228).

³⁷⁹ Na początku XX wieku Ida Bursitzki uczyła w miejskiej katolickiej szkole elementarnej w Pszczynie, kierowanej przez Wilhelma Kaisera (obecnie: Szkoła Podstawowa nr 1 w Pszczynie) (za: Nocoń H., *Oświata*, s. 189)

Ponieważ w godzinach wieczornych pojawiły się, na własny koszt, liczne panie, zaaranżowano wieczorek taneczny. W przerwach wykonywano kuplety. Uczestnicy konferencji pozostawali razem w wielce radosnym nastroju i rozeszli się zadowoleni.

Epidemia odry

W obecnym roku szkolnym, w wyniku wybuchu epidemii odry, nastąpiły w nauczaniu całkiem wyraźne zakłócenia. Początkowo zdarzały się nieznaczne zachorowania. Jednak stały się one tak liczne, że w sierpniu i wrześniu brakowało 60-80% dzieci szkolnych. Zmarło jedynie jedno dziecko (Glenschczyk). Także w rodzinie I nauczyciela doszło do zachorowań na odrę. Dlatego też I nauczyciel został przez lekarza powiatowego i władzę nadzorczą szkoły (*Schulaufsichtsbehörde*) zwolniony z nauczania na okres pełnych 3 miesięcy. Szkoły nie zamknięto, ponieważ II nauczyciel w tym czasie nie stołował się u I nauczyciela i druga klasa miała odrębne wejście. Po tym, gdy zgodnie z przepisami i sale szkolne (21 października) i izby mieszkalne (28 października) zostały zdezynfekowane przez kwalifikowanego dezynfektora i woźnego (*Amtsdiener*) Karwatha z Urbanowic, rozpoczęto znów nauczanie.

Dary z Fundacji Szkolnej Profesora Kissa

W dniu 8 lipca 1901 roku 42 dzieci szkolnych otrzymało dary z Fundacji Szkolnej Profesora Kissa³⁸⁰. Przed wręczeniem podarunków I nauczyciel wygłosił przemowę do zebranych dzieci, w której opowiedział krótko historię życia fundatora, a obdarowanych zobowiązał do podziękowań i modlitwy za darczyńcę. Po tym rozdano dary. Składały się na nie kurtki – zarówno dla chłopców jak i dziewcząt, lniana odzież, chustki na głowę, wełna, szkolne książki i zeszyty.

W tym celu dysponowano tym razem kwotą 105,07 marek.

Sprzedż starej szkoły

Gdy okazało się (co było do przewidzenia), że do nowego budynku szkolnego, którego budowę rozpoczęto 5 czerwca tego roku, będzie się można przenieść na początku nowego roku szkolnego, stary grunt szkolny został – po uprzednim ogłoszeniu – sprzedany w drodze przetargu 16 września o godz. 2 popołudniu. Do przetargu przystąpili, oprócz członków zarządu szkolnego, jeszcze naczelnik gminy (*Gemeindevorsteher*) Czypek i dwóch kupujących, mianowicie: kupiec Lorenz Pilorz i mistrz krawiecki Josef Sewerin, obaj stąd. Wszyscy trzej na końcu wymienieni wystąpili jako kupujący. Grunt szkolny nabył, jako najwięcej oferujący, mistrz krawiecki Sewerin za kwotę 3000 marek („trzy tysiące marek”).

Egzamin wielkanocny

³⁸⁰ Lista obdarowanych uczniów liczy 60 osób (za: Sala M., *Działalność społeczno-kulturalna ksiąząt pszczyńskich...*, s. 307; APKP, AKP, sygn. IX – 273, s. 219-223).

Tegoroczna rewizja główna okręgowego inspektora szkolnego odbyła się 18 listopada tego roku. Jej wynik, ze względu na trzymiesięczną epidemię odry i wyjątkowo długie zastępstwo, określić można jedynie jako wystarczający.

Patriotyczne uroczystości

Dzień Sedanu (2 września) i urodziny cesarza (27 styczeń) świętowano jak zwykle w sposób odpowiedni i godny.

*Odbiór budynku szkolnego*³⁸¹

Po tym jak budowa nowego obiektu szkolnego została przez przedsiębiorcę budowlanego w pełni zakończona, 13 lutego 1902 roku dokonał jego odbioru królewski radca budowlany pan Posern z Pszczyny, który wizytował budowę podczas jej trwania trzy razy. W terminie odbioru stawili się także wszyscy członkowie katolickiego zarządu szkolnego, naczelnik gminy Czypek, technik budowlany Sobek – jako przedstawiciel przedsiębiorstwa budowlanego – i mistrz stolarski Bayer z Mikołowa. Usterki, na które podczas odbioru natrafiono, jak i te, które się jeszcze później pojawić mogą, ma latem usunąć przedsiębiorca budowlany. Mają one też być później wyszczególnione.

Poświęcenie szkoły

W oparciu o raport z przeprowadzonego odbioru szkoły, Królewski Rząd zezwolił na otwarcie i poświęcenie budynku szkolnego. Termin uroczystości wyznaczono na sobotę, 22 marca 1902 roku, o godz. 3 po południu. Dwa dni wcześniej nastąpiła przeprowadzka nauczyciela, a potrzebne utensylia szkolne przeniesiono dzień wcześniej ze starego do nowego budynku szkolnego. Uroczystość poświęcenia odbyła się przy licznych udziałem mieszkańców i nauczycieli z okolicy. Po krótkiej uroczystości pożegnalnej w starej szkole, na którą złożyły się deklamacja wierszy, odpowiadające okolicznościom pieśni wykonane przez uczniów i przemowa pierwszego nauczyciela, wszyscy zebrani ustawili się do uroczystego pochodu i udali do nowego gmachu szkoły. Po przybyciu tutaj, córka pierwszego nauczyciela wręczyła okręgowemu inspektorowi szkolnemu na białej atlasowej poduszce klucze do głównego wejścia i obu sal klasowych, wygłaszając stosownie dobraną sentencję. Po tym rytualnym akcie, który odbył się przed wejściem głównym, wyżej wymieniony inspektor otworzył budynek szkolny. Po tym wszystkie dzieci wraz z częścią przybyłych gości zebrały się w pomieszczeniu klasowym, podczas gdy inna część dorosłych zapełniła sieni i mieszkanie nauczyciela. W klasie rozpoczęła się uroczystość wraz z modlitwą i odśpiewaniem pieśni religijnej, po czym przedstawiono odpowiedni wiersz. Następnie tutejszy duchowny, ksiądz

³⁸¹ Inaczej *Kolaudacja budynku szkolnego* (niem. *Schulbau=Abnahme*), to znaczy *komisyjne sprawdzenie wykonanych robót budowlanych i stwierdzenie ich zgodności z planem i kosztorysem* (SWO, s. 364).

Kapitza z Tychów, w przekonujący sposób wskazał na doniosłe, ale zarazem trudne zadania szkoły, upomniął młodzież szkolną, aby pilną pracowitością i dobrym sprawowaniem ułatwiła nauczycielom ich trudną pracę i aby, po ukończeniu szkoły, z wdzięcznością ją wspominała. Także rodzicom wyjaśnił wielki wpływ wychowawczy szkoły i upomniął ich, by porzucili ewentualne przesady wobec niej i darzyli szkołę oraz nauczycieli pełnym zaufaniem tak, aby ręka w rękę razem z nimi pracowali w błogosławieństwie nad wielkim dziełem wychowywania młodzieży. Po tym nastąpił akt poświęcenia sal szkolnych i wszystkich izb mieszkalnych budynku szkolnego. Po dokonaniu tego aktu, zabrzmiało *Te Deum* śpiewane przez dzieci szkolne i dorosłych. Teraz okręgowy inspektor szkolny w wymownych słowach zwrócił uwagę na wzniosłe cele szkoły i dziękował zaangażowanym za ich materialną pomoc. Następnie, w trafny sposób przywołując Naszego Najłaskawszego Cesarza, wniósł, przyjęty z zachwytem, wiwat (*Hoch*) na cześć Jego Majestatu. Po odśpiewaniu hymnu narodowego dzieci podzieliły się między dwie sale klasowe i zostały poczęstowane bułkami i kielbaskami. Ponieważ warunki pogodowe na początku wiosny były bardzo korzystne, wyprowadzono je na wolne powietrze, gdzie zabawiały się grą i śpiewem. Szczególną radość dostarczały młodszym i starszym wygrana oraz złapanie pierników, które ksiądz proboszcz ofiarował i własnoręcznie rozdziałał. Po zwolnieniu dzieci szkolnych uczestnicy uroczystości zebrali się w mieszkaniu pierwszego nauczyciela, gdzie wspólnie miło spędzili czas.

Ponieważ powyżej omówiono akt poświęcenia budynku szkoły, tak poniżej należy przejść do jego opisu.

Pradzieje obiektu

Dotychczasowy, stary budynek szkolny został według niniejszej kroniki wybudowany w 1839 roku na cielmickim terenie, niedaleko mostu na Gostyni (*Gostinenbrücke*) – niejako w połowie drogi między Cielmicami i Paprocanami – i został nazwany Szkołą Paprocańską (*Paprotzner=Schule*). Do roku 1872 uczęszczały tu dzieci z Cielmic i Paprocan i szkoła była utrzymywana przez cielmiczian i paprocan. Jednak w wymienionym roku gmina cielmicka wybudowała własny obiekt szkolny i doszło do rozdziału obu gmin szkolnych³⁸². Już wcześniej zawieszano produkcję czynnej kującej huta żelaza (*Ludwigshütte*) i to spowodowało, że mieszkańców Paprocan, a zwłaszcza Paprockiej Huty, było coraz mniej. Pracownicy huty przeszli częściowo do prac leśnych, częściowo przenieśli się do leżącego blisko okręgu przemysłowego. W następstwie tego liczba dzieci szkolnych ciągle się zmniejszała. Stary budynek szkolny wymagał z roku na rok wciąż jakichś napraw, a ich

³⁸² Według niniejszej *Kroniki* szkoła w Cielmicach została poświęcona dopiero 1 października 1874 roku.

koszty stały się teraz dla gminy Paprocany ciężarem. Dlatego już od roku 1880 noszono się z myślą, aby wybudować w obrębie wsi Paprocany własną szkołę. W roku 1894 zbliżono się bardziej do tego pomysłu, kiedy gmina Paprocany nabyła drogą kupną parcelę rolną za 100 marek wielkości 76,60 arów, należącą do gospodarstwa nr 4 w Paprocanach (na której wystawiony został teraz lokal szkolny). Od tego czasu sprawa budowy szkoły ponownie ucichła, gdyż brakowało odpowiedniego zainteresowania i koniecznych energicznych działań. Dzięki szybkim działaniom okręgowego inspektora szkolnego pana Rzesnitzka widzimy teraz ów budynek w pełni wykończony, jako chluba gminy, na chwałę Bogu i dla dobra dorastającego pokolenia.

Opis budynku

Budynek szkolny wybudowano jako jednopiętrowy, z frontem skierowanym na wschód, na ulicę. Na parterze znajdują się 2 sale klasowe i mieszkanie pierwszego nauczyciela, a na rozbudowanym poddaszu jedna izba należąca do mieszkania wymienionego nauczyciela oraz mieszkanie drugiego nauczyciela. Wejście do izb klasowych prowadzi od ulicy, a dla mieszkań jest dobudowana osobna sień ze schodami z tyłu budynku. Ponieważ miejscowi uznali za pożądane, żeby drugi nauczyciel, o ile to możliwe, prowadził własne gospodarstwo, przewidziano dla jego mieszkania dwa pokoje i małą kuchnię.

Budynek główny

Fundament i mur cokołu zostały wykonane z łamanego kamienia pobranego z książęcego kamieniołomu przy *Stachowej Górcie (Stachenberge)*³⁸³, który jak wiadomo, dostarcza dobrego kamienia budowlanego. Mur wyżej się wznoszący miał być wprawdzie wybudowany z cegieł wypalanych w piecach polowych (*Feldbrandziegel*), w rzeczywistości został jednak postawiony z cegieł maszynowych dobrej jakości. Pochodzą one z cegielni parowej w Tychach, należącej do przedsiębiorstwa budowlanego³⁸⁴. Z zewnątrz budynek jest otynkowany. Tynk na zewnętrznej ścianie jest zrobiony z zaprawy wapiennej z niewielkim dodatkiem cementu jako tak zwany tynk „ospowaty” (*Stippputz*), z wygładzonymi obramowaniami otworów i płaszczyzn ściennych. Kominy nie są otynkowane, a ich korony wykonano z cegły klinkierskiej (*Klinkerziegeln*). Dach pokryty jest fugowanymi, czerwonymi dachówkami ceramicznymi, pochodzącymi z Głogówka.

³⁸³ Na terenie *Stachowej Górki* zwanej też *Górką Stachy*, *Stachową Kępą* (Musioł L., *Tychy...*, s. 27) znajdują się obecnie bloki mieszkalne osiedla N. Jest to najwyższe tyskie wzniesienie.

³⁸⁴ Chodzi o należącą do budowniczego „nowej” szkoły w Paprocanach – Ernsta Maeltzera „cegielnię z zakładem okrągłych pieców”, która znajdowała się w Tychach „przy wylocie ze wsi na północ” (*Kronika szkoły w Tychach*, s. 100 [47-48]).

Wszystkie pomieszczenia mieszkań i klas mają podwójne okna. Sale klasowe ogrzewane są piecami Keidela z regulowanym zasobnikiem paliwa (*Keidelsche Regulir-Füllöfen*) sprowadzonymi z Huty *Paulina* (*Paulinenhütte*) w Nowej Soli³⁸⁵. Izby mieszkalne ogrzewają piece kaflowe.

Budynek towarzyszący

Budynek towarzyszący przylega do budynku głównego i ciągnie się w kierunku zachodnim. Mieści się w nim mała kuchnia gospodarcza służąca jako pralnia i piekarnia (*kleine Wasch- und Backküche*), w której postawiono także piec do gotowania paszy dla zwierząt (*ein Herd zum Viehfutter kochen*). Dla wygodnego gospodarowania została ona dobudowana bezpośrednio do kuchni domowej i połączono ją z małą piwnicą – spiżarnią, zagłębioną na 65 cm w podłogę. Zarówno kuchnia „piekarska” (*Backküche*), jak i spiżarnia piwniczna, posiadają sklepiony sufit. Piec piekarski jest z zewnątrz w stanie surowym. Ponad nim znajduje się wędzarnia.

Do kuchni „piekarskiej” przylegają bezpośrednio – oddzielone jednak murem ognioochronnym (*Brandmauer*) – obora i stodoła oraz szopy na drewno i węgiel. Zatem, wszystkie pomieszczenia gospodarcze znajdują się blisko siebie i można je objąć wzrokiem, co w tak małym gospodarstwie domowym jest bardzo cenne.

Obora przygotowana została na dwie sztuki bydła. Zostały do niej wstawione także dwa chlewki, a ponad nimi grzęda dla kur (*Hühnerverschlag*). W małych oborach, mieszczących jedynie kilka zwierząt, zwraca się uwagę przede wszystkim na utrzymanie ciepła, dlatego ściany obwodowe mają grubość 1,5 kamienia i zaopatrzone je w warstwy izolacyjne. Nad sklepionym sufitem położono grubą warstwę gliny (*mit starkem Lehmschlag*), aby zminimalizować dodatkowe koszty, jakie pojawiają się przy trwających ciągle naprawach drewnianych stropów na małych powierzchniach. Wąskie drzwi łączą oborę ze stodołą. Stodoła jest tak urządzona, że można w niej pomieścić około 6 kóp snopów [słomy – E.F.] i 80 cetnarów siana. Dla pomieszczenia około 300 cetnarów kartofli i buraków założono w formie aneksu przy stodole dużą sklepioną piwnicę, zagłębioną w podłogę na 60 cm. Są trzy pomieszczenia – szopy na drewno i węgiel. Pierwsza – długa, jest przeznaczona do przechowywania materiału opałowego dla obu sal klasowych. Drugą ma do dyspozycji I

³⁸⁵ Huta *Paulina* w Nowej Soli (*Neusalz an der Oder*), założona przez rodzinę Glaeserów w początkach lat 50. XIX wieku, produkowała m.in. żeliwne elementy dla domów i fabryk, emaliowane naczynia kuchenne, wyroby artystyczne (za: strona internetowa Muzeum Miejskiego w Nowej Soli, *Przewodnik po dawnej Nowej Soli*, neusalz.pl/przewodnik2/przewodnik2.html; http://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Nowa_Sól&oldid=181120648 (dostęp: 30 października 2018))]

nauczyciel, a trzecią – II nauczyciel. Wszystkie trzy szopy są wyłożone brukową cegłą (*Pflasterziegel*) i posiadają drewniane powały³⁸⁶.

Wszystkie drzwi pomieszczeń gospodarczych są zaopatrzone w zamki skrzynkowe z klamkami z kutego żelaza (*mit Kastenschlössern mit schmiedeeisernen Drückern*). W zachodniej ścianie szczytowej budynku gospodarczego jest ulokowany otwór wejściowy. Budynek ten zbudowano tak samo jak budynek główny.

Budynek z ustępami

W budynku ubikacji założono: 2 kabiny dla nauczycieli, 4 kabiny dla dziewcząt, 2 kabiny i jeden pisuar dla chłopców. Budynek ten postawiono na obmurowanym, w dół sklepionym, szambie. Ściany szczytowe wypełnia murowana konstrukcja ryglowa (*ausgemauerte Fachwerkwände*), wewnętrzne przegrody – konstrukcja ryglowa z desek. Zadaszenie zrobiono z dachówek. Całe założenie z ustępami jest ogrodzone wysokim na 2 metry płotem z desek i wewnątrz wybrukowane kamieniami wapiennymi.

Gnojnik, dół na popiół i dół na śmieci

W pobliżu budynku ubikacji, ale w obrębie podwórza, wykonano gnojnik oraz doły na popiół i śmieci (*Dünger- Aschen und Müllgrube*). Pierwszy zrobiono z kamienia łamanego, dwa pozostałe z cegły.

Studnia

Została ulokowana w pobliżu tylnych drzwi domu szkolnego, około 3 m od ściany. Ma ona $4\frac{3}{4}$ m głębokości i zbudowana jest – w zasięgu wody – z cegieł (*Brunnenziegel*) [uszczelnionych – E.F.] mchem, a wyżej (w przedłużeniu) z takich samych [cegieł – E.F.] w zaprawie cementowej. Studnię przykrywa pokrywa z grubych dyli z włazową klapą, na której stoi pompa żeliwna. Studnia wprawdzie nie dostarcza całkiem dobrej wody pitnej, jednak można ją bez szkodliwych skutków spożywać.

Boisko albo plac zabaw i płoty ogrodowe

Po południowej stronie całego założenia budynku szkolnego znajduje się boisko i plac zabaw wraz z sadem i warzywniakiem. Boisko i plac zabaw są dość przestronne, tak że – mimo sprzętów gimnastycznych ustawionych po ich zachodniej stronie – dzieci mogą swobodnie biegać tam i z powrotem. Bezpośrednio przy płocie ogrodu, jednak jeszcze przy boisku, założył nauczyciel małą szkółkę drzewek, która jest łatwo dostępna i służyć ma instruowaniu szkolnych chłopców.

³⁸⁶ Inaczej: stropy.

Sad z warzywniakiem jest także dość duży i oferuje miejsce dla około 60 drzew. Dla jego przygotowania nauczyciel otrzymał od Królewskiego Rządu pomoc finansową [w wysokości – E.F.] 60 marek. Po wschodniej stronie głównego budynku, na prawo od wejścia założono mały ogród, wykorzystywany jako ogródek kwiatowy.

Ogrodzenia są z dębowych słupów i łupanych sztachet oraz lekkiej przewleczonej siatki metalowej. Płot ze sztachetami ciągnie się po stronie frontowej budynku głównego, wokół boiska aż do wjazdu na podwórze znajdującego się po zachodniej ścianie szczytowej budynku gospodarczego. Ogród warzywny otacza z trzech stron płot z siatki metalowej.

Podłogi, schody, drzwi, okna, wentylacja

Podłoga w obu salach klasowych i sieni jest wyłożona płytkami cementowymi od Kapsa z Bytomia. W izbach mieszkalnych stanowią ją heblowane i spojone ze sobą, wąskie, pozbawione sęków, suche deski świerkowe. Podłogę na parterze, ze względu na to, że brakuje podpiwniczenia, położono – według zarządzenia – powyżej pustej przestrzeni [izolacyjnej – E.F.], przy czym legary i spód dyli pociągnięto karbolineum³⁸⁷. Podłoga na poddaszu (*Dachfußboden*) składa się z surowych, spojonych desek świerkowych grubości 2,5 cm.

Schody prowadzące na poddasze, wykonane z drewna, mają dębowe stopnie. Stopnie schodów zewnętrznych i progi drzwi są z granitu. Główne drzwi są, z grubymi na 6 cm odrzwiami (*Bandrahmen*), zdwojone, 5 cm grube, zaopatrzone we wstawione zamki oraz klamki z kutego żelaza. Drzwi wewnętrzne są drzwiami krzyżowymi (*Kreuzthüren*) z heblowanymi odrzwiami, grube na 4 cm, zaopatrzone w nakładkowe zawiasy (*Aufsatzbänder*) i zamki skrzynkowe (*Kastenschlösser*) z klamkami z kutego żelaza.

Okna w klasach, izbach mieszkalnych i kuchniach są podwójne skrzynkowe, w klasach – grubości 5 cm, pozostałe 4 cm w ramach, z okuciami nakładkowymi i narożnymi zaślepkami (*Aufsatzbänder, Scheinecken*). Okna zewnętrzne – z mocnymi słupkami i [...] ³⁸⁸, wewnętrzne z zamknięciem baskwilowym³⁸⁹. Pozostałe okna są zwykłe, w zależności od wielkości w ramach grubości 3-4 cm, z narożnymi zaślepkami, z nakładkowymi zawiasami i „zaślepkami nakrętek” (*mit Scheinecken, Aufsatzbändern und Überworfen der Vorreibern*).

Wentylację klas umożliwia wychodząca ponad dach rura wentylacyjna o przekroju 25x25 cm, z otworem poniżej sufitu i ruchomą klapą blisko podłogi.

Urządzenie izb klasowych

³⁸⁷ Środek do impregnacji drewna przeciwko grzybom oraz butwieniu i gniciu.

³⁸⁸ Niejasny w tym kontekście dla autorki tłumaczenia i opracowania termin (*Überworfen*).

³⁸⁹ Z zasuwnicą.

Wyposażenie obu izb klasowych dostarczył, zgodnie z rozporządzeniem szkolnej władzy nadzorczej (*Schulaufsichtsbehörde*), mistrz stolarski Adolph Nawrath z Pszczyny, a są to mianowicie następujące *subsellia* (*Subsellien*)³⁹⁰: 1 szkolna szafa, 2 katedry z podium, 4 tablice ścienne, 2 stojaki na tablice, 2 drabinki (*Aufsteigetreppen*)³⁹¹, 2 skrzynie na papiery, 4 wieszadła [na ubrania - E.F.], 2 listwy ogłoszeniowe, 4 spluwaczki, 8 zasłon okiennych i 2 termometry.

Koszty budowy

Całkowity koszt budowy szkoły wyniósł:

Koszt budowy 26 617,07 marek

Koszt wyposażenia 950,50 marek

Razem: **27 567,57** marek

Koszty te pokryto z następujących źródeł:

1. Dochód ze sprzedaży starego gruntu szkolnego: 3 000,00 marek

2. Subwencja państwowa na budowę szkoły: 12 900,00 marek

3. Subwencja państwowa na koszty wyposażenia: 600,00 marek

4. Datek dworu (*Gutsherschaft*) na budowę szkoły: 4 828,11 marek

5. Datek dworu na koszty wyposażenia: 194,32 marek

6. Datek gminy na budowę szkoły i koszty wyposażenia: 6 045,14 marek

Razem: **27 567,57** marek

Zwolnienia, promocje, przyjęcia nowych uczniów

Tegoroczne zwolnienia miały miejsce w ostatnim dniu szkolnym, a mianowicie – z powodu Wielkanocy – już 26 marca 1902 roku. Zwolniono 16 uczniów. Promocje uczniów przeprowadzono w tym samym dniu, natomiast przyjęcia rozpoczynających naukę dopiero po feriach, w środę 2 kwietnia 1902 roku. Przyjęto 27 uczniów, a mianowicie: 14 chłopców i 13 dziewczynek.

Rok szkolny 1902/03

Nowy rok szkolny rozpoczął się 2 kwietnia. Wraz z jego rozpoczęciem liczba uczniów wynosiła 172, tj. 87 chłopców i 85 dziewcząt. Liczba ta rozkłada się na poszczególne klasy w sposób następujący:

Klasa wyższa 66

Klasa średnia 61

Klasa niższa 45

³⁹⁰ W języku łacińskim *subsellium* to ławka, siedzenie.

³⁹¹ W formie przenośnych schodków – podestów.

Razem: **172**

Sprzedż zbędnych przedmiotów szkolnego wyposażenia

Po tym jak nowy budynek szkolny został w pełni urządzony i zagospodarowany, w starej szkole pozostały pewne przedmioty ze szkolnego wyposażenia, które stały się bezużyteczne. Za zezwoleniem przewodniczącego katolickiego kierownictwa szkoły sprzedano je drogą licytacji, na miejscu, 16 kwietnia 1902 roku. Przyniosły one dochód 19,40 marek, który przydzielono kasie gminnej jako dużej kasie szkolnej (*als der großen Schulkasse*).

Wizytacja okręgowego inspektora szkolnego

W dniu 17 kwietnia 1902 roku okręgowy inspektor szkolny, goszcząc tu przejazdem, przeprowadził krótką wizytację szkoły. Przekonał się, że nauczanie rozpoczęło się już pełnymi siłami i nie brakuje niczego z pomocy do nauczania i pomocy szkolnych, po czym kontynuował dalej swoją podróż. W dniu 5 maja 1902 roku przybył po raz drugi w tym roku szkolnym i był obecny zarówno na lekcjach w klasie średniej jak i wyższej.

Przewłaszczenie nabywcy starej szkoły

W celu przeniesienia praw własności do gruntu starej szkoły na nabywcę, wyznaczono na 6 maja 1902 roku termin rozprawy sądowej w sądzie obwodowym (*Amtsgericht*) w Pszczynie. Pojawili się na niej zarząd szkolny w komplecie oraz nabywca ze swoją żoną. Rozprawę prowadził sędzia sądu obwodowego (*Amtsrichter*) Krüger³⁹². W czasie rozprawy nabywca wypłacił w gotówce kwotę kupna w wysokości 3 000 marek zarządowi szkoły.

Wizytacja tajnego radcy pana Kupfera

W dniu 27 czerwca 1902 roku przed południem, o godz. 10.30 (10½), przybył tutaj tajny radca rządowy i radca szkolny Kupfer z Opola, w towarzystwie okręgowego inspektora szkolnego i nie w celu hospitacji szkoły, lecz po to, by przeprowadzić oględziny nowego obiektu. Po obejrzeniu pomieszczeń klasowych, wszystkich pomieszczeń mieszkalnych i gospodarczych, jak również boiska i placu zabaw oraz ogrodu, wypowiedział się bardzo pochlebnie i z uznaniem na temat pięknego położenia oraz odpowiednio funkcjonalnego wyposażenia, jak i wzniesienia całego szkolnego obiektu.

Wizytacja okręgowego inspektora szkolnego

³⁹² Sądy obwodowe powstawały na mocy ustaw z 27 stycznia 1877 roku i 24 kwietnia 1878 roku, regulujących w Prusach zasady organizacji i kompetencji sądów. Były to sądy pierwszej instancji. Zastąpiły one dotychczasowe królewskie sądy powiatowe. W wyniku reformy sądownictwa tereny podlegające dotąd pod jurysdykcję sądu powiatowego w Pszczynie zostały podzielone na dwa obwody: mikołowski i pszczyński. Paprocany i Cielmice przydzielone zostały sądowi obwodowemu w Pszczynie (za: Kalinowska-Wójcik B., *W dobie rządów pruskich*, s. 97-98).

W dniu 19 lipca 1902 roku przybył ponownie do tutejszej szkoły okręgowy inspektor szkolny. Towarzyszył mu królewski nauczyciel seminaryjny pan Schultzik z Pilchowic. Tym razem okręgowy inspektor szkolny poddał szkołę niewielkiej rewizji, aby ostatnio wymienionemu dać wgląd w stosunki panujące w tutejszej dwujęzycznej szkole³⁹³.

Konferencje robocze

Konferencje robocze międzyrzeckiego rejonu konferencyjnego przeprowadzono w tym roku według niżej podanego porządku.

Pierwsza konferencja robocza odbyła się 15 maja 1902 roku w Żwakowie, o godz. 11 przed południem. Próbne nauczanie na temat: *Wprowadzenie do znajomości map* miał nauczyciel Schnalke ze Świerczyńca. Temat: *Jak prowadzić lekcje krajoznawstwa, aby dzieci dzięki nim swoją ojczyznę nie tylko poznawały, lecz także pokochały* referował nauczyciel Benesch ze Świerczyńca. Na drugi postawiony temat: *Współudział szkoły w zwalczaniu alkoholizmu* wypowiedział się nauczyciel Dittrich ze Żwakowa.

Druga konferencja robocza miała miejsce 10 czerwca 1902 roku, godz. 11 przed południem, w Paprocanach. Lekcję religii ogólnie o sakramentach miał nauczyciel Schnura z Cielmic z dziećmi klasy średniej. Pisemne opracowanie: *Jak ma nauczyciel pogodzić dosłowną treść podręczników do religii z percepcją dzieci i ich zdobytą elokwencją* wykonał nauczyciel Renner z Bojszów.

Trzecią konferencję roboczą wyznaczono na 30 sierpnia 1902 roku, godzinę 11 przed południem, w Świerczyńcu. Nauczyciel Bayer ze Świerczyńca miał nauczanie próbne: *Pochody ze śpiewem* a nauczyciel Namysło z Paprocan mówił odnośnie do tematu ustalonego przez Królewski Rząd: *Na ile i jak mogą szkoła i nauczyciel uczestniczyć obecnie w zwalczaniu socjalnych problemów?*

Na wszystkich konferencjach, na których był obecny okręgowy inspektor szkolny i częściowo nimi kierował wywiązała się ożywiona dyskusja.

Powódź

Latem roku 1902 miały miejsce dwa wydarzenia przyrodnicze, które szczególnie szkodliwie wpłynęły na rolnictwo. Wskutek ciągłych ulew wystąpiły z brzegów wszystkie ciek wodne i opóźniły zarówno sianokosy, wiosenny zasiew, jak i sprzęt zbóż. W drugiej połowie czerwca zdarzyła się deszczowa pogoda, która trwała nieprzerwanie przez 14 dni i w której następstwie wylała Gostynia i wszystkie pozostałe ciek, zalewając obniżenia na wschód i południe od Paprocan. Cała pokryta łąkami dolina od mostu na Gostyni przy Hucie

³⁹³ W szkole tej dzieci posługiwały się językami polskim i niemieckim, ale nauka prowadzona była po niemiecku.

Paprockiej po Stary Bieruń przypominała jezioro. Setki wozów siana zostały zniszczone. Godny podziwu widok oferował w tym czasie paprocański staw hutniczy³⁹⁴ z jego falującymi przyływami i huczącymi jazami, który imponował swoją wielkością. Ten sam okazał się jednak też być wielce niebezpiecznym, kiedy w nocy z 27 na 28 czerwca zdawało się, że przerwie wały. Dzięki administracji księżęcej, z nakazu której w najbardziej krytycznym czasie 15 do 20 mężczyzn czuwało na tamie, została ona utrzymana i oddalono od Paprockiej Huty katastrofę nie do opisanania. Sami mieszkańcy wsi nie pamiętali tak wysokiego stanu wody.

Gradobicie

Ulewne opady deszczu trwały z niewielkimi przerwami całe lato i chłopci musieli tę odrobinę siana z łąk i jeszcze dojrzałe zboże zwieść z pól mokre. Nie dość na tym. W nocy na 3 sierpnia nadciągnęła nad Paprocany i okolice nawałnica wraz z towarzyszącym jej strasznym gradobiciem, które zniszczyło całkowicie zboża i częściowo rośliny okopowe. Kulki gradu dochodziły do wielkości kurzego jaja i uczyniły wskutek swego ciężaru i siły, z jaką spadały, wielkie szkody na dachach pokrytych papą. Tylko nieliczni właściciele byli ubezpieczeni od gradobicia, dlatego mieszkańcy gminy z wielką trwogą czekają na zimę, przepowiadaną jako szczególnie srogą.

Ruch budowlany

Paprocany, wciąż jeszcze mała wioska, uległa w ciągu ostatnich trzech lat powiększeniu dzięki kilku nowym inwestycjom. W roku 1900 pólśiodłak (*Halbbauer*) Paul Kontny, chałupnik nawsiowy (*Angerhäusler*) Johann Sewerin, komornik (*Einlieger*) Matthias Gołosch oraz chałupnik (*Häusler*) Thomas Piecha wybudowali na południowym krańcu wsi nowe, tej samej formy domy mieszkalne. W roku 1901 powstał wspomniany już obiekt szkolny i „kolonia” majstra budowlanego (*Polier*)³⁹⁵ Johanna Czecha przy drodze między Paprocką Hutą i Tychami. W roku 1902 wolny sołtys (*Freischolze*) Johann Czypek założył, na większą skalę, przy północnym krańcu wsi nową część wsi. Przy drodze żorskiej komornik Paul Piecha wybudował dom mieszkalny wraz ze stajnią.

Konferencja główna

Tegoroczna konferencja główna powiatowego szkolnego inspektoratu Pszczyna I odbyła się 29 października o godz. 10 przed południem w sali hotelu „Pod Białym Łabędziem” w Pszczynie. Przed konferencją, o godz. 8.30 (8½) odprawiono rekwiem za zmarłych nauczycieli z powiatu. W obradach wzięli udział jako goście: królewski landrat v.

³⁹⁴ Obecne Jezioro Paprocańskie.

³⁹⁵ *Polier* to majster budowlany, zastępca budowniczego, majster.

Hayking³⁹⁶, lekarz powiatowy dr Broll, burmistrz Saalman³⁹⁷, radca duchowny ksiądz Ohl oraz obaj wikariusze Rieger i Pytinek. Podczas otwarcia konferencji, na polecenie jej przewodniczącego, wszyscy obecni uczcili powstaniem z miejsc pamięć zmarłego nauczyciela głównego z Radostowic – Stankalli. We wprowadzającym referacie okręgowy inspektor szkolny powiadomił o swoich spostrzeżeniach poczynionych podczas szkolnych wizyt i rewizji i dołączył odnośne metodyczne wskazówki oraz rady. Szczególnie szeroko potraktował wychowawczą rolę nauczyciela. Obecni wysłuchali jego doskonałych wywodów z wielką uwagą. Zostały one w szczególności zamieszczone w 12. zeszytce 10. rocznika *Zweisprachige Volksschule (Dwujęzyczna szkoła ludowa)*³⁹⁸. Potem oddano głos głównemu nauczycielowi Krokerowi z Kobió³⁹⁹, który referował temat ustalony przez Królewski Rząd: *Na ile i jak mogą szkoła i nauczyciel uczestniczyć obecnie w zwalczaniu socjalnych problemów?* Pan Kroker przedstawił swoją, z wielką pilnością przemyślaną pracę szczerze, uwzględniając w niej specjalnie tutejsze wiejskie stosunki. Za swoje wywody zebrał podziękowania zebranych. Burmistrz Saalman wyprosił dla siebie słowo i mówił odnośnie do wspomnianych w referacie szkół kształcących. Jego zdaniem można je zakładać tylko w miastach, i jedynie tam mają one sens i szansę na przetrwanie. W gminach wiejskich ich funkcjonowanie jest bardzo niepewne. Potem lekarz powiatowy poinformował o swoich, poczynionych w trakcie kontroli szkół, obserwacjach na temat higieny szkolnej i podał praktyczne i niezbędne wskazówki dotyczące niszczenia zarasków (bakterii). Rektor Kaiser z Pszczyny poinformował o obecnym stanie powiatowej biblioteki nauczycielskiej. Na koniec okręgowy inspektor szkolny przedstawił jeszcze przegląd statystyki swego okręgu inspekcyjnego.

Po oficjalnej części konferencji zorganizowano, jak zwykle, wspólny posiłek, na który stawili się wszyscy uczestnicy. Około godz. 4, wspólną kawę wypito razem z żonami nauczycieli i innymi krewnymi, którzy się w międzyczasie zjawili, po czym zorganizowano

³⁹⁶ Poprawnie jest: Heyking.

³⁹⁷ Saalman Robert był najdłużej urzędującym burmistrzem Pszczyny w okresie pruskim. Pełnił tę funkcję od roku 1894 do roku 1921. Za jego rządów, bardzo aktywnych, Pszczyna mocno się rozwinęła (m.in. rozwinięciu uległa infrastruktura, powstała tzw. Nowa Dzielnica, zawiązało się Towarzystwo Upiększania Miasta) i wzrósł standard życia jej mieszkańców. R. Saalman prowadził także działalność charytatywną (Kalinowska-Wójcik B., *Miasto w czasach pruskich...*, s. 345, 348-351).

³⁹⁸ Miesięcznik pedagogiczny *Die Zweisprachige Volksschule. Pädagogische Monatsschrift*, powstał dzięki inicjatywie nauczyciela Antona Jelitto z Żuzeli (pow. krapkowicki), który był także jego pierwszym redaktorem. Miesięcznik ten ukazywał się w latach 1893-1919, początkowo nakładem A. Pelza w Krapkowicach, a od 1898 roku Ferdinanda Hirta we Wrocławiu. Władze rejencji opolskiej zachęcały do jego zakupu, roztrząsał bowiem różne kwestie dwujęzycznej szkoły ludowej, przede wszystkim *pomagał rozwiązywać trudny problem nauczania dzieci polskich po niemiecku* (Madeja J., *Elementarze...*, s. 210, 212).

³⁹⁹ Nauczyciel Franciszek Kroker kierował szkołą kobiórską od 1898 roku do roku 1922. Za jego urzędowania zbudowany został w Kobiórze, w roku 1907, nowy budynek szkoły. Przed podjęciem pracy w Kobiórze uczył w Panewnikach i Tychach (Musioł L., *Kobiór...*, s. 46-47; *Kronika szkoły w Tychach*, s. 60, 94-95 [33, 45]).

wieczorek taneczny. Po kilkugodzinnym, wesołym wspólnym pobycie, uczestnicy konferencji rozeszli się.

20 grudnia 1902

Rzesnitzek

Rewizja główna

Tegoroczna inspekcja główna odbyła się 20 grudnia 1902 roku, z wynikiem zadowalającym.

Wizyta – Rube

W dniu 20 lutego 1903 roku wizytę w tutejszej szkole złożył królewski okręgowy inspektor szkolny pan Rube⁴⁰⁰. Chciał się przekonać o czystości i funkcjonalności posadzki podłogowej z płyt cementowych oraz umeblowaniu *subselliami*, aby zarządzić wykonanie takich samych w nowym budynku katolickiej szkoły w Czuloście⁴⁰¹.

Wizytacja radcy tajnego pana Kupfera

Na koniec roku [szkolnego – E.F.], a mianowicie 12 marca 1903 wizytował raz jeszcze tajny radca pan Kupfer w towarzystwie okręgowego inspektora szkolnego tutejszą szkołę i poddał szczegółowej rewizji klasę 1. i 2.

Uroczystości patriotycznych świąt

Uroczystości patriotyczne – jak święto Sedanu i urodziny naszego Najłaskawszego Cesarza – przeprowadzono w będącym w zwyczaju sposobie.

Zwolnienia, promocje, przyjęcia

W dniu 31 marca 1903 roku, jako ostatnim dniem szkolnym, miały miejsce zwolnienia i promocje uczniów. Zwolniono 16 uczniów, a mianowicie: 7 chłopców i 9 dziewcząt. Zwolnienia odbyły się z zachęcającą przemową I nauczyciela tak, że uczniowie z rzewnym uczuciem wdzięczności opuszczali dotychczasowych nauczycieli i kolegów z klasy. Po [„uroczystości” – E.F.] zwolnień nastąpiły promocje. Pozostała część ostatniego dnia szkolnego była wolna od lekcji.

Przyjęcie rozpoczynających naukę szkolną miało miejsce 1 kwietnia 1903 roku. Przyjęto 19 dzieci, a mianowicie: 10 chłopców i 9 dziewcząt.

Rok szkolny 1903/04

⁴⁰⁰ Inspektor Bernhard Rube z Pokoju (niem. Karlsruhe), w powiecie opolskim, został z dniem 1 lipca 1899 roku powiatowym inspektorem szkolnym na okręg Mikołów (za: *Kronika szkoły w Tychach*, s. 104 [49]; Dmetrecki D., *Dawno temu w Mikołowie...*, s. 138). Urząd ten pełnił do 1907 roku (Prus K., *Z przeszłości Mikołowa...*, s. 383).

⁴⁰¹ Chodzi albo o 3-klasową katolicką szkołę powszechną oddaną do użytku w kwietniu 1904 roku, albo o katolicką szkołę „fabryczną” uruchomioną w osadzie Czulość-Fabryka w grudniu roku 1902 (o obu szkołach: Fic M., *Szkolnictwo / Tychy...*, s. 574; *Kronika szkoły w Tychach*, s. 115 [53], 119 [54]).

Nowy rok szkolny rozpoczął się 1 kwietnia 1903 roku. W momencie jego rozpoczęcia uczęszczało do szkoły

I. Klasa: 1. Oddział:

a. Chłopcy	16
b. Dziewczęta _____	18
	34

2. Oddział:

a. Chłopcy	12
b. Dziewczęta _____	20
	32

[łącznie dla klasy– E.F.] **66.**

II. Klasa: a. Chłopcy 23

b. Dziewczęta _____	17
	40.

III. Klasa: 1. Oddział:

a. Chłopcy	17
b. Dziewczęta _____	18
	35

2. Oddział:

a. Chłopcy	22
b. Dziewczęta _____	17
	39

[łącznie dla klasy – E.F.] **74.**

Nowy podział klas, dodatkowe lekcje

Wskutek wysokiej liczby uczniów, klasy zorganizowano tutaj na nowo tak, że II oddział klasy średniej połączono z klasą niższą, której przydzielono 2 dodatkowe godziny lekcyjne tygodniowo. Dla tych dodatkowych lekcji każdorazowemu drugiemu nauczycielowi przyznano, z urzędu – z racji szkolnego obowiązku utrzymywania nauczyciela (*Schulunterhaltungspflichtige*), 80 marek rocznie. Część przypadającą gminie – w wysokości 53,34 marek – uiszcza na razie Rząd Królewski.

Wizytacja okręgowego inspektora szkolnego

W dniu 7 maja 1903 roku tutejszą szkołę wizytował po raz pierwszy w tym roku szkolnym okręgowy inspektor szkolny.

Wizyta królewskiego urzędnika rządowego Urzędu Budowlanego

W dniu 28 maja 1903 roku pojawił się z wizytą urzędnik rządowego Urzędu Budowlanego – nazwisko pozostaje nieznane – z Opoła w celu wizytowania tutejszej szkoły. Poddał on stosownym oględzinom całe szkolne obejście, obejrzał założenie z pomieszczeniami sanitarnymi, budynek gospodarczy, mieszkanie I nauczyciela i pomieszczenia klasowe. Interesowała go przede wszystkim posadzka z płyt cementowych w salach klasowych. O ich funkcjonalności dowiedział się w największych szczegółach od, będącego obecnym, I nauczyciela.

Mokre lato. Powódź

Gminę naszą, jak również cały pszczyński powiat i nasz cały region ojczysty, doświadczyła natura wielokrotnie ciężkimi katastrofami. Kwiecień przyniósł nam śnieżycę, jaka od niepamiętnych czasów się nie zdarzyła. Towarzyszył jej huraganowy sztorm, który potężne grube drzewa w lesie łamał jak zapalki i zerwał liczne dachy. Drogi komunikacyjne jak tory kolejowe i szosy przez długie dni pozostawały nieprzejezdne. Telegrafy i przewody telefoniczne były wielokrotnie niszczone. Szkody w lasach książących powiatu pszczyńskiego oszacowano na 3 miliony marek. Topniejący śnieg spowodował, jak można było przewidzieć, wielokrotne powodzie, które jednak w tym czasie mniej szkód powodowały. Po chłodnej i mokrej wiosnie przyszło takie samo lato. Częste opady uniemożliwiały pełną wegetację i rozwinięcie się upraw polnych i ogrodowych. Obfitujący w opady czerwiec przeszkodził zebraniu siana. Lipiec rozpoczął się nieprzerwanym deszczem, który do 11 tego miesiąca przekształcił się w gwałtowną nawałnicę. Potoki i rzeki wystąpiły ze swych brzegów i zalały obniżenia w stopniu wcześniej nieobserwowanym. Wisła wezbrała z budzącą grozę gwałtownością, przekroczyła wkrótce „dzikie” koryto (*verwildetes Bett*)⁴⁰² i szybko osiągnęła niebezpieczną wysokość wałów. Trzeba było zmobilizować setki ludzi, także pomoc wojskową, aby chronić wały. Jednak cały trud był daremny z powodu strasznej siły wody. W wielu miejscach wały zostały przerwane i rozhukany żywioł zalał na odległość mili żyzne okolice. Całe siano z 500 hektarów łąk uległo zniszczeniu. Najgorzej zostały dotknięte gminy Wisła Mała, Wisła Wielka, Łąka, Goczałkowice, Góra, Wola, Jedlina i Bojszowy Górne z tutejszego powiatu. Wielu gospodarzy nie zwiozło nawet jednego źdźbła siana dla swojego bydła, ponieważ także polna koniczyna zgniła. W wyniku wystąpienia z

⁴⁰² W rozumieniu całego dna doliny, łącznie z terasą zalewową.

brzegów Gostyni także wielu tutejszych gospodarzy poniosło po części duże straty. Równie złe były żniwa. Zboże trzeba było, jak to się mówi, tak naprawdę z pola wykładać, aby zapobiec kiełkowaniu ziaren. Zbiór żyta należy w przypadku zbóż określić jako bardzo mały. Rośliny okopowe także bardzo ucierpiały i dały średnio, po części, bardzo słaby plon. Smutne zdarzenia opisują także gazety i czasopisma z naszej ojczystej prowincji i z całych Niemiec. Najsilniej ucierpiały miejscowości położone u stóp Sudetów. Władze państwowe przekazały znaczne środki do ich dyspozycji, aby w pewnej mierze przeciwdziałać nieszczęśliwym następstwom [powodzi – E.F.]. Szerokie relacje o tych nieszczęśliwych dniach zawiera rozprawka A. Jelitto⁴⁰³: *Schlesiens Heimsuchung (Nawiedzenie Śląska)* – Inw. Tytuł V. Nr 137⁴⁰⁴. Oby takie, albo podobne dni grozy były naszemu ukochanemu, pięknemu Śląskowi zaoszczędzone, aby ten mógł się dalej z boską pomocą rozwijać dla dumy całego narodu. Daj Boże.

Epidemia szkarlatyny

Przykre zakłócenia w prowadzeniu nauczania spowodował w tutejszej szkole wybuch epidemii szkarlatyny. W pierwszej połowie sierpnia wystąpiły pierwsze wypadki [zachorowań – E.F.] i choroba tak szybko się rozszerzyła, że 28 sierpnia tego roku, na zarządzenie powiatowego lekarza trzeba było [szkołę – E.F.] zamknąć. Prawie każdy dom został pod nadzorem policji zamknięty i w miesiącach wrześniu i października zmarło na szkarlatynę 17 dzieci w wieku od 1 do 13 lat. Z tego powodu frekwencja w szkole była aż do ferii bożonarodzeniowych nadzwyczaj słaba.

Półów ryb

W dniu 27 października zorganizowano półów ryb w dużym paprocańskim stawie hutniczym, który teraz będzie się odbywał co 2 lata. Dostarczył on ponad 500 cetnarów karpia okazałej wielkości. Nabywcami karpia byli: Samuel Königsfeld z Kobióra i Lorenz Pilorz z Paprockiej Huty, którzy zapłacili po 46-56 marek za cetnar.

Konferencje robocze

Dla obecnego roku szkolnego Królewski Rząd w Opolu rozporządził zwołanie dwóch konferencji roboczych. Przebiegły one w następujący sposób:

I. Pierwsza konferencja robocza odbyła się w Międzyrzeczu 27 maja 1903 roku o godz. 11 przed południem. Próbné nauczanie na temat: *Wpływ położenia Niemiec na ich sytuację kulturalną i gospodarczą* miał nauczyciel Benesch ze Świerczyńca z dziećmi

⁴⁰³ Jelitto Anton, nauczyciel z Żużeli (pow. krapkowicki), zajmujący się na łamach redagowanego przez siebie miesięcznika pedagogicznego *Die Zweisprachige Volksschule* sprawami dwujęzycznej szkoły ludowej (Madeja J., *Elementarze...*, II, s. 210, 212).

⁴⁰⁴ Najpewniej numer inwentarzowy w bibliotece szkolnej.

wyższego stopnia. Nauczyciel Kruppa z Międzyrzecza referował na następujący temat: *Jak prowadzić nauczanie geografii, aby dzieciom udostępnić nie tylko ogólną geograficzną wiedzę, lecz także, aby pojęły znaczenie ojczyzny?*

II. Drugą konferencję roboczą przeprowadzono 9 września 1903 roku w Bojszowach. W jej trakcie nauczyciel Pohl z Cielmic wykonał z dziećmi klasy wyższej lekcję próbną: *Ogólne powtórzenie z wszystkich przedmiotów nauczania w oparciu o materiał ilustracyjny z teki nauczyciela (Lehrers Bildermappe)*. Nauczyciel główny Lawnik z Bojszów mówił o *Znaczeniu zbioru pomocy naukowych nauczyciela*. Odnośnie do tematu ustalonego przez Królewski Rząd na tegoroczną konferencję główną odbyła się ogólna dyskusja.

Konferencja główna

Tegoroczna konferencja główna dla nauczycieli powiatowego inspektoratu szkolnego Pszczyna I odbyła się w środę, 4 listopada, pod przewodnictwem królewskiego okręgowego inspektora szkolnego pana Rzesnitzka w sali hotelu „Pod Białym Łabędziem”. Przed rozpoczęciem konferencji, w katolickim kościele parafialnym w Pszczynie, odprawiono mszę żałobną za zmarłych nauczycieli. Samą konferencję, którą rozpoczęto od: *Die Himmel rühmen (Wielbiąc Niebios)*⁴⁰⁵, otworzył powitalną przemową jej przewodniczący. W charakterze gości honorowych wzięli w niej udział: królewski landrat pan Heyking, asesor rządowy von Rhein, wyższy urzędnik (*Oberamtmann*) Scholz z Mizerowa⁴⁰⁶ oraz emerytowani nauczyciele główni Seiffert i Krems⁴⁰⁷. Jako protokolanci zostali mianowani panowie rektor Kaiser i nauczyciel Lehmann⁴⁰⁸. Teraz okręgowy inspektor szkolny rozwodził się nad okresowymi zadaniami, przebiegiem szkolnych konferencji roboczych i nad obserwacjami poczynionymi podczas wizytacji szkół. Odnośnie do propozycji Rządu Królewskiego: *Z jakich dziedzin życia praktycznego – higiena, nauka o środkach żywności, ochrona zwierząt, rolnictwo łącznie z sadownictwem i ogrodnictwem, rzemiosło i przemysł, handel i środki komunikacji, ustroj państwa i Rzeszy (Staats- und Reichsverfassung)*⁴⁰⁹, *socjalno-polityczne ustawodawstwo, wojsko i flota, kolonie – konieczne jest nauczanie w*

⁴⁰⁵ Jest to jedna z najbardziej znanych pieśni kościelnych („perła muzyki chóralnej”), oparta na słowach wiersza Chrystiana F. Gellerta (1713-1769) *Die Ehre Gottes aus der Natur*. Melodię skomponował Ludwig van Bethoven, nadając pieśni tytuł *Die Himmel rühmen*, od pierwszych słów wiersza [https://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Die_Himmel_rühmen&oldid=146258233] (dostęp: 10 października 2018)].

⁴⁰⁶ *Oberamtmann* to najwyższy urzędnik kameralny lub najwyższy zarządca dóbr państwowych, ewentualnie najwyższy sędzia. Chodzi o urzędnika wyższego szczebla.

⁴⁰⁷ Nauczyciel główny Krems uczył w 7-klasowej katolickiej szkole powszechnej w Bieruniu Starym (za: Fic M., *Szkolnictwo / Bieruń*, s. 363).

⁴⁰⁸ Ewald Lehman uczył w miejskiej katolickiej szkole elementarnej w Pszczynie kierowanej przez Wilhelma Kaisera (obecnie: Szkoła Podstawowa nr 1 w Pszczynie) oraz w Prywatnej Szkole Wyższej dla Dziewcząt połączonej z Seminarium Nauczycielskim w Pszczynie (za: Nocoń H., *Oświata*, s. 189, 194).

⁴⁰⁹ Ustrój ewentualnie konstytucja Królestwa Prus i Cesarstwa Niemieckiego.

szkole, w jakim zakresie ma być ono realizowane, jakimi metodami prowadzone i w ramach jakich przedmiotów nauczania je omawiać? mówił nauczyciel główny Schaffranek ze Starej Wsi⁴¹⁰ w sposób doskonały, za co zebrał wielokrotne podziękowania. Wysłunięte postulaty zostały przyjęte w niezmienionej formie. Nauczyciel główny Gritz z Rudoltowic zaprezentował swoje opatentowane urządzenie zapobiegające nieszczęśliwym wypadkom na szkolnym podwórzu. O powiatowej bibliotece nauczycielskiej mówił rektor Kaiser z Pszczyny. Z podanej statystyki wynika, że okręg inspekcyjny liczy 41 szkół z 135 klasami, w których 114 nauczycieli naucza 8794 dzieci. Przewodniczący zamknął oficjalną część patriotyczną, zapierającą dech w piersiach mową, którą zakończył z entuzjazmem przyjęty wiwat na cześć cesarza. W czasie wspólnego posiłku, który potem nastąpił, królewski landrat von Heyking wznosił toast na cześć cesarza.

Usunięcie usterek budowlanych

W pierwszym tygodniu grudnia 1903 roku przebudowano w mieszkaniu I nauczyciela 2 piece, które widocznie od początku były źle postawione, przez co dymiły i nie ogrzewały izb. Koszty obciążały jeszcze mistrza murarskiego Maeltzera z Mikołowa. W tym samym czasie, na koszt gminy, zainstalowano 2 rynny dachowe, a mianowicie: przed wejściem głównym i po stronie podwórza przed wejściem do kuchni. Kosztowały one 35 marek.

Działalność budowlana

Także w tym roku rozwijała się ożywiona działalność budowlana wśród mieszkańców gminy. W Hucie Paprockiej, chałupnik nawsiowy Jakob Wygrabek na miejscu swojego grożącego zawaleniem domku wystawił masywny dom mieszkalny wraz z oborą/chlewem (*Stall*)⁴¹¹ i stodołą. Przy drodze z Paprockiej Huty do Tychów nowe budynki wzniesli komornicy Jakob Wýgrabek, Paul Chwalczyk i Paul Janik. Na południe od budynku szkolnego komornik Jakob Kubitz pobudował dom. Na przyszły rok planuje się wystawienie kilku nowych budynków.

21 marca 1904

Rzesnitzek

Także w tym roku rozpoczęto rozbudowywać na szosę drogę od Huty Paprockiej do Tychów. Musi ona być w pełni zakończona do 1 października 1905 roku.

Rewizja główna

⁴¹⁰ Josef Schaffranek, absolwent Seminarium Nauczycielskiego w Głogówku, był kierownikiem szkoły w Starej Wsi (część Pszczyny) także później. Do 1907 roku szkoła mieściła się w budynku z 1822 roku. W 1907 roku wybudowano nowy budynek szkolny z 7 salami lekcyjnymi (za: Nocoń H., *Oświata*, s. 190; Orlik Z.J., *Szkice z dziejów...*, s. 81).

⁴¹¹ *Stall* to ogólna nazwa budynku gospodarczego dla chowanych zwierząt (obory – *Viehstall*, chlewu – *Schweinstall*, stajni – *Pferdestall*).

W dniu 21 marca 1904 roku okręgowy inspektor szkolny Rzesnitzek przeprowadził w tutejszej szkole rewizję.

Uroczystości świąt patriotycznych

Uroczystości dwóch patriotycznych świąt, tj. rocznicy bitwy pod Sedanem i urodzin Jego Majestatu, przebiegły w tradycyjny sposób.

Zwolnienia, promocje, nowe przyjęcia

W ostatnim dniu roku szkolnego, 30 marca, przeprowadzono zwolnienia uczniów. Zwolniono 21 uczniów, a mianowicie: 12 chłopców i 9 dziewcząt. Pierwszy nauczyciel przekazał im na drogę pouczające nauki. W czasie ostatniej godziny lekcyjnej tego dnia zajęto się przeniesieniem uczniów, którzy nie zdali do wyższej klasy.

W dniu 6 kwietnia 1904 roku – tj. w pierwszym dniu nowego roku szkolnego – przyjęto rozpoczynających naukę szkolną, a mianowicie 26 dzieci. Było wśród nich 10 chłopców i 16 dziewcząt.

Rok szkolny 1904/05

Na początku nowego roku szkolnego uczęszczało do szkoły uczniów⁴¹². Według podziału na poszczególne klasy, oddziały i płeć liczba ta dzieli się następująco:

I. Klasa:	1. Oddział:	
	a. Chłopcy:	13
	b. Dziewczeta: _____	19
		32
	2. Oddział:	
	a. Chłopcy:	13
	b. Dziewczeta: _____	16
		29
	[łącznie dla klasy – E.F.]	61
II. Klasa:		
	a. Chłopcy:	24
	b. Dziewczeta: _____	19
	[łącznie dla klasy – E.F.]	43
III. Klasa:	1. Oddział:	
	a. Chłopcy:	21

⁴¹² Liczba nie została wpisana. Z podanych niżej danych wynika, że było wtedy 181 uczniów.

b. Dziewczęta: _____ 18

39

2. [Oddział – E.F.]

a. Chłopcy: 15

b. Dziewczęta: _____ 23

38

[łącznie dla klasy – E.F.] 77

[łącznie dla wszystkich klas – E.F.] **181.**

Wizytacja radcy tajnego pana Kupfera

W dniu 19 kwietnia wizytował tutejszą szkołę – w towarzystwie okręgowego inspektora szkolnego – tajny radca pan Kupfer i poddał szczegółowej kontroli klasę I i II.

Wizytacja i przeniesienie okręgowego inspektora szkolnego

W dniu 14 maja 1904 roku inspektor szkolny wizytował okręgową szkołę po raz drugi i ostatni, gdyż 1 czerwca 1904 roku został nagle, na własne życzenie, przeniesiony do Raciborza. Całe nauczycielstwo powiatu żałowało jego odejścia.

Powołanie nowego okręgowego inspektora szkolnego

Na miejsce przeniesionego do Raciborza okręgowego inspektora szkolnego pana Rzesnitzka, 1 czerwca powołany został królewski okręgowy inspektor szkolny z Chorzowa (*Königshütte*) o nazwisku Wiercinski. Zaraz po objęciu urzędu otrzymał on 6-tygodniowy urlop, aby mógł odbyć wojskowe ćwiczenia.

Wielka susza

W miesiącach letnich – czerwcu, lipcu, sierpniu i wrześniu – wystąpiła nadzwyczaj wielka susza. Z powodu posuchy najbardziej ucierpiały południowo-wschodnie prowincje Prus. Zasiwy zbożowe nie rozwinęły się w dostatecznym stopniu, dały jednak zadowalający plon, jeśli chodzi o żyto. Rośliny pastewne i rośliny okopowe miejscami całkiem uschły. Warzywa można było jedynie w skromnych ilościach dostarczyć na targ. Drugi pokos siana częściowo się nie odbył w ogóle, albo można go było przeprowadzić dopiero w listopadzie, po tym jak pod koniec września spadło trochę deszczu. W wyniku niedostatku siana gwałtownie wzrosły ceny i siana, i słomy. Kartofle, buraki i kapusta późno dojrzewały i dały średniej wielkości zbiory.

Konferencje robocze

Po tym jak minister uruchomił pewne środki na konferencje, Królewski Rząd w Opolu zarządził 2 konferencje robocze i jedną główną.

Przeprowadzono je jak następuje:

I. Pierwsza konferencja robocza miała miejsce 24 sierpnia 1904 roku w Cielmicach. Lekcję próbną: *Gry z II rocznikiem* miał nauczyciel Alich z Paprocany. Związaną z nim pracę pisemną dostarczył nauczyciel Schickhelm z Międzyrzecza.

II. Druga konferencja robocza odbyła się 10 września 1904 roku w Żwakowie. Nauczyciel Raymann z Bojszów miał próbną *Lekcję języka (Sprachstunde) w klasie średniej*, która wywołała ożywioną dyskusję. Opracowanie pisemne dostarczył nauczyciel Borzutzki z Cielmic⁴¹³.

Konferencja główna

III. Generalną konferencję nauczycielską przeprowadzono w środę 26 października 1904 roku, w sali hotelu „Pod Białym Łabędziem” w Pszczynie. Poprzedziło ją rekwiem odprawione w kościele parafialnym w Pszczynie za zmarłych nauczycieli z powiatu, w której prawie wszyscy nauczyciele wzięli udział. Oficjalna część konferencji rozpoczęła się od [zaśpiewania – E.F.] *Der Herr ist mein Hirt (Pan jest moim pasterzem)*⁴¹⁴ pod kierunkiem głównego nauczyciela Schaffranka. Otwarcia konferencji dokonał, witając nauczycieli i przybyłych gości, jej przewodniczący – królewski okręgowy inspektor szkolny pan Wiercinski. Następnie głosu udzielono nauczycielowi Lehmannowi z Pszczyny, który referował temat ustalony przez Królewski Rząd: *Współdział szkoły we wdrażaniu w życie ustawy z 30 marca 1903 roku dotyczącej pracy dzieci w zakładach przemysłowych*. Koreferat przedstawił nauczyciel główny Gritz z Rudoltowic. W odniesieniu do obu rozpraw wywiązała się żywa debata. Sformułowane przez referujących tezy przewodnie przyjęto bez poprawek. Następnie przewodniczący podał zebrany do wiadomości rozmaite pożyteczne zarządzenia. Sprawozdanie o stanie powiatowej biblioteki nauczycielskiej złożył rektor Kaiser z Pszczyny. Po części oficjalnej był wspólny posiłek, w czasie którego przewodniczący wznosił toast na cześć cesarza.

Rewizja główna

W dniu 7 listopada okręgowy inspektor szkolny pan Wiercinski poddał tutejszą szkołę rewizji.

W czasie ferii jesiennych zostały świeżo pomalowane ściany i okna w pomieszczeniach klasowych. Także mieszkanie II nauczyciela pomalowano w tym czasie.

⁴¹³ Nauczyciel Karol Borzutzki (Borzucki) pełnił funkcję kierownika dwuklasowej szkoły w Cielmicach (za: Musioł L., *Parafia Paprocany...*, I, s. 54).

⁴¹⁴ *Pan jest moim pasterzem, nie brak mi niczego...* to psalm 23 w „Księdze Psalmów”, prawdopodobnie najbardziej znany ze wszystkich biblijnych psalmów [https://pl.wikipedia.org/w/index.php?title=Psalm_23&oldid=53579780] (postęp: 10 października 2018)]

Usuwanie usterek w mieszkaniu I nauczyciela

W mieszkaniu I nauczyciela pojawił się grzyb (*Schwamm*), wskutek czego uległa uszkodzeniu podłoga, która się w wielu miejscach zapadła. Prace związane z usunięciem domowego grzyba przedsięwzięto w dniu 3 stycznia 1905 roku. W kuchni, w izbie mieszkalnej i w dobrej izbie (*in der guten Stube*)⁴¹⁵ podłogę w całości zdjęto, a usuniętą na głębokość 50 cm ziemię zastąpiono ziemią gliniastą. Tynk na ścianie odbito na wysokość 1 metra, wydrapano spoiny i całe powierzchnie pociągnięto (*Avenarius-*) karbolineum i futrynę drzwiową (*Türfutter*) w części na nowo wymieniono.

*Wymiana nauczycieli*⁴¹⁶

W dniu 1 stycznia 1905 roku nauczyciel Namyslo został, na własne życzenie, przeniesiony do Piekar [Śląskich – E.F.], po tym jak pracował tutaj na stanowisku I nauczyciela od 1 listopada 1899 roku do 1 stycznia roku 1905.

Miejsce I nauczyciela w okresie od 1 stycznia 1905 do 13 lutego 1905 zajmował w zastępstwie II nauczyciel Alich, który na czas owego zastępstwa otrzymał w klasie I – 14, w klasie II – 12, w klasie III – 10 godzin lekcyjnych.

W dniu 13 lutego kandydatowi do urzędu szkolnego Josephowi Spakowi z Sierakowic, w powiecie gliwickim, powierzono sprawowanie w zastępstwie funkcji nauczyciela.

W dniu 30 marca na mocy zarządzenia z 30 marca 1905 roku – II a VI 2348 – nauczyciel Alich otrzymał stanowisko I nauczyciela i równocześnie został mianowany członkiem kierownictwa szkoły (*Mitglied des Schulvorstandes*).

Zwolnienia i promocje. Przyjęcia. Wielkanoc 1905

W dniu 31 marca 1905 roku przeprowadzono zwolnienia i promocje. Zwolnionych zostało 27 uczniów. Przyjęcie nowych uczniów nastąpiło 1 kwietnia. Zatem liczba uczniów szkoły na początku

roku szkolnego 1905/06

wynosi 177 uczniów.

Według klas, oddziałów i płci liczba ta rozkłada się następująco:

I. Klasa: 1. Oddział:

a. Chłopcy: 13

b. Dziewczęta: 17

2. Oddział:

⁴¹⁵ W izbie, gdzie nie było grzyba (?).

⁴¹⁶ Pisanie *Kroniki Szkoły Paprocańskiej* kontynuuje nauczyciel Otto Alich.

a. Chłopcy: 17

b. Dziewczęta: 18

II. Klasa: 1. Oddział:

a. Chłopców: 19

b. Dziewczęta: 16

2. Oddział:

a. Chłopcy 17

b. Dziewczęta: 15

III. Klasa:

a. Chłopcy: 20

b. Dziewczęta: _____ 25

[łącznie dla wszystkich klas – E.F.] **177.**

Zatrudnienie w charakterze nauczycielki robót ręcznych

Na podstawie zezwolenia Rządu Królewskiego w charakterze nauczycielki robótek ręcznych zatrudniono w tutejszej szkole z dniem 16 maja tego roku panią Kaluza.

W dniu 28 czerwca okręgowy inspektor szkolny wizytował tutejszą szkołę po raz pierwszy w tym roku szkolnym.

Święto Schillera

W dniu 9 maja tego roku świętowano setną rocznicę śmierci Schillera jako dzień wdzięcznej pamięci wielkiego poety Niemiec⁴¹⁷, urządzając godną, odpowiadającą doniosłości dnia pamiątkową uroczystość.

Inspekcja szkolna

Inspekcję szkolną przeprowadził 22 lipca królewski lekarz powiatowy pan Broll z Pszczyny.

Konferencje robocze

Jak w roku poprzednim, także w tym roku zorganizowano 2 szkolne konferencje robocze.

Pierwszą konferencję roboczą zwołano w Paprocanach 21 sierpnia. Referat dotyczył: *Znaczenia niemieckich poetów, zwłaszcza Schillera, dla niemieckiego ludu*. Referent: nauczyciel Sattler ze Żwakowa. Koreferent: nauczyciel Alich z Paprocan. Lekcję próbną – o *Życiu Schillera* – miał nauczyciel Schickhelm z Międzyrzecza.

⁴¹⁷ Świętowano wtedy setną rocznicę śmierci Friedricha Schillera (1759-1805) – niemieckiego poety, filozofa, historyka, estetyka, teoretyka teatru i dramaturga.

W dniu 11 września odbyła się w Bojszowach druga konferencja robocza. Referował nauczyciel Gebauer⁴¹⁸ na temat: *Na czym polega tzw. konkordancja⁴¹⁹ historii biblijnej i katechizmu? Jak jest ona wykorzystywana podczas lekcji i jak wspomagana przez posługiwanie się ilustracjami biblijnymi?* Koreferat przygotował Puf z Bojszów. Próbne nauczanie – *Na podstawie dobranych biblijnych przykładów należy rozwinąć dwa lub więcej abstrakcyjnych pojęć z katechizmu.* – wykonał nauczyciel Boczek z Nowych Bojszów⁴²⁰.

Święto dzieci

Tegoroczne święto dzieci odbyło się 16 września. Dzieci zebrały się na szkolnym podwórzu, skąd poprowadzono je na plac uroczystości – dużą łąkę w Paprockiej Hucie. Tutaj rozwinęła się wkrótce żywa zabawa. Dzieci poczęstowano kielbasą i bułkami i wręczono im rozmaite podarunki. Z nadejściem zmroku opuszczono plac uroczystości i przy dźwiękach muzyki pomaszzerowano z powrotem do szkoły. Po tym jak wzniesiono okrzyk na cześć Jego Majestatu i odśpiewano pierwszą zwrotkę hymnu narodowego wesolą gromadkę dzieci zwolniono. Dla członków gminy przeznaczony był wieczorek taneczny.

Konferencja generalna

W środę, 25 października, odbyła się pod przewodnictwem okręgowego inspektora szkolnego pana Wiercinskiego tegoroczna konferencja generalna. Konferencję poprzedziło nabożeństwo w katolickim kościele parafialnym [w Pszczynie – E.F.]. Na porządku obrad znalazły się m.in.: roczne sprawozdanie i referaty na oba zaproponowane przez Rząd Królewski tematy: **1) Nauczanie rysunku w szkole ludowej;** referent – nauczyciel Steuer z Pszczyny⁴²¹, koreferent – nauczyciel Merkel z Jankowic. **2) Krajoznawstwo w szkole ludowej;** referent – nauczyciel Wahner z Kobióra, koreferent – nauczyciel Laqua z Pszczyny⁴²². Z konferencją łączył się wspólny posiłek.

Nominacja członka zarządu szkolnego

⁴¹⁸ Jan Gebauer był II nauczycielem w cielmickiej dwuklasowej szkole kierowanej przez Karola Borzutzkiego (za: Musioł L., *Parafia Paprocany...*, I, s. 54). Ukończył Seminarium Nauczycielskie w Pilchowicach. W 1911 roku otrzymał posadę I nauczyciela w szkole w Grzawie (Orlik Z.J., *Nasze strony...*, s. 160).

⁴¹⁹ Konkordancja (od średw.-łac. *concordantia* = *zgodność*) to zestawienie tekstów, znaków, sygnatur, dat odpowiadających sobie lub dotyczących tego samego przedmiotu (SJP, I, s. 991; SWO, s. 380).

⁴²⁰ Kilka lat później, w 1908 roku, nauczyciel Robert Boczek zostaje kierownikiem szkoły w tyskim przysiółku Wartogłowiec. Urząd ten pełni do roku 1916. W 1912 roku szkołę w Wartogłowcu rozbudowano (za: Fic M., *Szkolnictwo / Tychy*, s. 573).

⁴²¹ Max Steuer uczył w miejskiej katolickiej szkole elementarnej w Pszczynie, kierowanej przez Wilhelma Kaisera (obecnie: Szkoła Podstawowa nr 1 w Pszczynie), a ponadto w Prywatnej Szkole Wyższej dla Dzievcząt połączonej z Seminarium Nauczycielskim w Pszczynie i pszczyńskiej zawodowej szkole kształcącej o profilu handlowym. W 1912 roku M. Steuer został kierownikiem nowej miejskiej katolickiej szkoły powszechnej w Pszczynie „na Strzelnicy” (za: Nocoń H., *Oświata*, s. 189, 194, 195).

⁴²² Josef Laqua uczył w miejskiej katolickiej szkole elementarnej w Pszczynie, kierowanej przez Wilhelma Kaisera (za: Nocoń H., *Oświata*, s. 189).

Na miejsce leśniczego Berkera z Cielmic Generalna Dyrekcja Księżęca w Siedlicach, w zastępstwie dworu, mianowała członkiem zarządu szkoły w Paprocanach zarządcę lasów księżęcych (*Herzogl. Forstverwalter*) w Żwakowie – Kronego. Został on przewodniczącym zarządu szkolnego (Kupfer, T. II, s. 33 – I).

Rewizja główna

W dniu 13 lutego 1906 roku okręgowy inspektor szkolny Wiercinski poddał kontroli II klasę. Klasy I i III przeegzaminowano 21 lutego. Wynik był zadowalający.

Zwolnienia i promocje

W dniu 31 marca przeprowadzono zwolnienia i promocje. Zwolnionych zostało 20 dzieci.

Przyjęcia. 1906

W dniu 2 kwietnia przyjęto 26 dzieci.

W poszczególnych klasach, oddziałach i według płci na początku **roku szkolnego 1906**

było:

I. Klasa: I. Oddział: 16 chłopców 14 dziewcząt

II. Oddział: 20 chłopców 16 dziewcząt

36 chłopców 30 dziewcząt

[łącznie – E. F.] **66**

II. Klasa: I. Oddział: 17 chłopców 16 dziewcząt

II. Oddział: 17 chłopców 19 dziewcząt

34 chłopców 35 dziewcząt

[łącznie – E. F.] **69**

III. Klasa: 20 chłopców 27 dziewcząt

[łącznie – E. F.] **47**

Zatem 90 chłopców 92 dziewczęta

Razem: **182** dzieci.

Przyrządy gimnastyczne

Przyrządy gimnastyczne, na które składały się – pochodzące jeszcze ze starego boiska – rusztowanie wspinaczkowe i dwa poręcza, trzeba było zastąpić nowymi. Zgodnie z decyzją

zarządu szkolnego zakupiono drażek i pręt do drażka (*ein Reck und eine Reckstange*) oraz dwa poręcza. Pochodziły one z tartaku w Kobiórze⁴²³.

Podniesienie rekompensaty za lekcje robótek ręcznych

Rekompensata za udzielanie lekcji robótek ręcznych wynosiła dotąd jedynie 54 marek. Z uwagi na to, że w większości innych szkół za dwie godziny [lekcyjne – E.F.] płaci się 80 marek, także tutaj podniesiono remunerację z 54 marek na 80 marek.

Utworzenie stanowiska 3. nauczyciela

Z powodu wysokiej liczby uczniów Rząd Królewski zaproponował utworzenie stanowiska 3. nauczyciela i powiększenie budynku szkolnego. Strony zobowiązane do utrzymania szkoły przystały na powstanie stanowiska 3. nauczyciela, odrzuciły jednak wniosek o powiększeniu szkoły o jedno pomieszczenie klasowe.

Pożar

W dniu 2 lipca około godz. 10 wieczorem spłonął wspólny dom mieszkalny chałupników nawsiowych Paula Kubitzy i Johanna Sekulli. Za przyczynę pożaru uznano wadliwy komin.

Budowa szosy

W miesiącu maju 1903 roku rozpoczęła się rozbudowa drogi na szosę między Paprocką Hutą i Tychami. W dniu 1 września tego roku została ona wreszcie zakończona, przez co tutejsza wieś wiele zyskała. Kto znał złe drogi, w pełni doceni to dobrodziejstwo.

Także w tym roku rozwinęła się wśród mieszkańców gminy ożywiona aktywność budowlana. Nowe domy mieszkalne wybudowali chałupnicy Joseph Glenschczyk i Paul Kubitz. Następnie Karl Czypek postawił budynek kuchni gospodarczej do przygotowywania paszy dla zwierząt (*Futterküche*), a Janosch Anton oborę/chlew (*Stallgebäude*).

Jak w roku ubiegłym, także w tym zorganizowano 2 konferencje robocze.

Pierwsza konferencja robocza odbyła się w Tychach w dniu⁴²⁴ Temat odczytu: *Ćwiczenia w pisaniu wypracowań i dyktand w szkole ludowej*. Referent – nauczyciel Bursche z Bojszów. Koreferent – nauczyciel Wahner z Tychów⁴²⁵. Próbna lekcja: *Pisanie wypracowania (Aufsatzstunde)* – nauczyciel Schnalke ze Świerczyńca.

Druga konferencja robocza była w Międzyrzeczu. Praca pisemna: *Dlaczego i jak zachęca się dzieci do samodzielnego układania i rozwiązywania zadań rachunkowych*,

⁴²³ Tartak w Kobiórze, parowy, powstał w 1852 roku w miejscu dawnego młyna nad Korzeńcem, jako inwestycja księcia pszczyńskiego Hansa Heinricha XI von Hochberg. W tartaku pracowała m.in. maszyna do produkcji gontów (za: Musioł L., *Kobiór...*, s. 25-26; Polak J., *Poczet panów...*, s. 146).

⁴²⁴ Brak daty.

⁴²⁵ W szkole tyskiej pojawia się nauczyciel Józef Wahner z dniem 1 listopada 1903 roku. Cztery lata później przenosi się do Zabrze (*Kronika szkoły w Tychach*, s. 114, 135 [52-53, 60]).

przydatnych w późniejszym życiu? Referent – nauczyciel Chotulla z Jedliny. Koreferent – nauczyciel Nettner z Tychów⁴²⁶. Próbną lekcją *Arytmetyki* – nauczyciel Spak z Paprocan.

Konferencja generalna powiatowego inspektoratu szkolnego Pszczyna I odbyła się w sobotę, 27 października, w sali hotelu „Pod Białym Łabędziem” o godz. 10.30 (10½). O godz. 9.30 (9½) poprzedziło ją rekwiem w katolickim kościele parafialnym. Otwarcia konferencji dokonał okręgowy inspektor szkolny Wiercinski pozdrawiając jej uczestników, szczególnie gości: landrata von Heykinga, dyrektora gimnazjalnego dr. Schwarza⁴²⁷, radcę sanitarnego dr. Brolla, dyrektora generalnego dr. Nassego⁴²⁸ oraz emerytowanych nauczycieli głównych Seifferta i Namislo. Temat ustalony przez Królewski Rząd: *Jak szkoła może uczestniczyć w opiece nad męską młodzieżą, która zakończyła szkolną edukację?* przedstawił nauczyciel Giehmann z Tychów⁴²⁹ w rzetelnym, wolnym referacie. Koreferat miał nauczyciel Menzler z Pszczyny⁴³⁰. Po tym wywiązała się zajmująca dyskusja. Następnie okręgowy inspektor szkolny złożył statystyczne sprawozdanie. W 40 miejscowościach ze szkołą są 123 stanowiska szkolne z 105 nauczycielami i 10 nauczycielkami. Niezajętych pozostaje 12 albo 8 miejsc. Liczba uczniów wynosi 9912. Postawiony został wniosek o utworzenie 14 stanowisk nauczycielskich. Do tego omówił okręgowy inspektor szkolny spostrzeżenia poczynione podczas ostatniego roku odnośnie szkolnego życia w jego okręgu i podał do wiadomości rozmaite rozporządzenia. Po tym jak skonstatowano konieczną potrzebę wykorzystywania pomocy naukowych, rektor Kaiser złożył raport o stanie powiatowej biblioteki nauczycielskiej. Z potrójnym wiwatem na cześć cesarza zamknął okręgowy inspektor szkolny część oficjalną.

⁴²⁶ Nauczyciel Nettner rozpoczął prace w szkole tyskiej w roku szkolnym 1904/1905. W marcu 1910 objął stanowisko nauczyciela głównego w Kryrach (*Kronika szkoły w Tychach*, s. 118, 143 [54, 64]).

⁴²⁷ Dr Heinrich Schwarz był dyrektorem *Królewskiego Gimnazjum Ewangelickiej Szkoły Księżęcej Hochbergianum* w Pszczynie w latach 1904-1908 (Nocoń H., *Oświata*, s. 193, 194).

⁴²⁸ Leopold Nasse (1870-1955), Generalny Dyrektor Dóbr Księcia Pszczyńskiego w latach 1905-1931, z wykształcenia był doktorem prawa. Pochodził z Bonn. W okresie 1898-1905 pracował w Izbie Handlowej Rejencji Opolskiej. W Pszczynie mieszkał w nieistniejącej już willi (na terenie obecnego szpitala), niedaleko gmachu Generalnej Dyrekcji Dóbr Księcia Pszczyńskiego. W czasie I wojny światowej, kiedy w Pszczynie znajdowała się Wielka Kwatera Główna Armii Niemieckiej (maj 1915 r. – luty 1917 r.) oddał swoją willę do dyspozycji feldmarszałka Paula von Hindenburg. Po 1922 roku został przedstawicielem księcia pszczyńskiego w kontaktach z władzami polskimi (za: *Słownik biograficzny ziemi pszczyńskiej*, s. 198; Strońska-Przybyła J., Szczepańczyk J., Tomczykiewicz M., *Z dziejów pszczyńskich kamienic...*, s. 140-141).

⁴²⁹ Robert Giehmann rozpoczął pracę w tyskiej szkole w roku szkolnym 1900/1901 jako kandydat na nauczyciela. Stanowisko nauczyciela uzyskał w 1902 roku, po ukończeniu jednorocznej służby wojskowej we Wrocławiu. W roku szkolnym 1907/1908 przeniósł się do szkoły w Siemianowicach (za: *Kronika szkoły w Tychach*, s. 106, 110, 114, 135 [50, 51, 52, 60]).

⁴³⁰ Ernst Menzler uczył w miejskiej katolickiej szkole elementarnej w Pszczynie, kierowanej przez Wilhelma Kaisera i w pszczyńskiej zawodowej szkole kształcącej o profilu handlowym (za: Nocoń H., *Oświata*, s. 189, 195).

W dniu 6 listopada 1906 roku okręgowy inspektor szkolny poddał kontroli II klasę. W klasach I i III egzamin przeprowadzono 7 stycznia. Wynik był zadowalający.

Kandydatowi do urzędu szkolnego Beyerowi zlecono 15 lutego 1907 roku nowo utworzone stanowisko nauczycielskie. Beyer Karl, urodzony 17 maja 1887 roku w Baborowie, w powiecie głubczyckim, kształcił się w Seminarium Nauczycielskim w Pilchowicach.

Dodatkowe godziny lekcyjne, jakie były związane ze stanowiskiem 2. nauczyciela, odpadły z dniem 15 lutego 1907 roku.

W dniu 27 marca 1907 roku miały miejsce zwolnienia i promocje. Zwolnionych zostało 23 dzieci.

W dniu 1 kwietnia III nauczyciel Beyer został powołany do odbycia swojej służby wojskowej we Wrocławiu.

Rok szkolny 1907/08

rozpoczął się 9 kwietnia. W tym dniu przyjęto 17 nowych uczniów.

Liczba uczniów wynosi na początku roku szkolnego 182 uczniów.

Na podstawie zarządzenia Królewskiego Rządu z 6 br. – II. a VI 3639 – I nauczyciel Alich został z dniem 15 lutego mianowany nauczycielem głównym.

Królewski Rząd zezwolił na to, aby od 1 lipca br. dzieciom wyznania ewangelickiego uczęszczającym do tutejszej katolickiej szkoły, nauczyciel Krett w Tychach (*in Tichau*)⁴³¹ udzielał odrębnych ewangelickich lekcji religii w wymiarze 2 godzin tygodniowo, za rocznym wynagrodzeniem 200 marek.

Nauczyciel główny Otto Alich został z dniem 1 lipca przeniesiony do Piekar [Śląskich – E.F.]. Trzy klasy połączono w dwie. Brakowało bowiem sił nauczycielskich. Nauczyciel Spak udziela w klasie I – 20, a w klasie II – 14 godzin lekcyjnych.

Stanowisko 3. nauczyciela w tutejszej szkole przekazano w formie zastępstwa z dniem 1 października 1907 roku nauczycielowi Schulzowi.

Hugo Schulz⁴³² urodził się 11 listopada 1885 roku w Białej Wodzie, w powiecie różborskim. Pierwszy egzamin nauczycielski złożył w Lubomierzu⁴³³ 8 czerwca 1906 roku. Pierwsze czynności służbowe wykonywał od 15 czerwca 1906 roku w Bziu. Zaprzysiężony

⁴³¹ Szkoła ewangelicka w Tychach, z niewielką liczbą uczniów, rozpoczęła nauczanie w 1889 roku. Bertold Krett był jej trzecim i ostatnim kierownikiem, od roku 1894 do roku 1921. Wcześniej pełnił urząd drugiego nauczyciela w ewangelickiej szkole w Golasowicach (za: Musioł L., *Tychy...*, s. 156; Fic M., *Szkolnictwo / Tychy...*, s. 574).

⁴³² Pisanie *Kroniki Szkoły Paprocańskiej* kontynuuje nauczyciel Alexander Kusch.

⁴³³ W Katolickim Seminarium Nauczycielskim, funkcjonującym w Lubomierzu (niem. *Liebenthal*) na Dolnym Śląsku, od 1863 roku [<https://de.wikipedia.org/w/index.php?.title=Lubomierz&oldid=172424618> (dostęp: 30 października 2018)].

został 25 czerwca 1906 roku. Obowiązek służby wojskowej spełnił w 5. Dolnośląskim Regimentie Piechoty (5. *Niederschles. Inf.-Regiment*) nr 154 i został zwolniony jako podoficer rezerwy (30 września 1907 roku).

Ponowne obsadzenie stanowiska nauczyciela głównego

W dniu 1 kwietnia 1908 roku kierownictwo nad tutejszą szkołą ludową przejął nauczyciel główny Alexander Kusch. Jest on synem sztygara Franza Kuscha. Urodził się 25 lutego 1853 roku w Czerwionce, w powiecie rybnickim. Do szkolnego fachu przygotowywał się w Woszczycach i Rybniku. Kształcił się w Królewskim Seminarium Nauczycielskim w Pilchowicach, gdzie pierwszy egzamin nauczycielski złożył 9 marca 1875 roku, a drugi 9 września 1878 roku. Pracował dotąd w niżej podanych miejscowościach, z dającym się wykazać dobrym wynikiem: w Gostyni jako adiuwant od 1 kwietnia 1875 do 1 stycznia 1876; w Gardawicach jako 2. nauczyciel od 1 stycznia 1876 roku do 1 listopada 1876; w Lędzinach jako 2. nauczyciel od 1 listopada 1876 do 1 grudnia 1877 roku; w Bieruniu Starym jako 2. nauczyciel w czasie od 1 grudnia 1877 roku do 1 stycznia 1888 roku; w Wiśle Wielkiej jako główny nauczyciel w czasie od 1 stycznia 1888 roku do 1 listopada 1906 roku; w Świerczyńcu jako główny nauczyciel od 1 listopada 1906 roku do 1 kwietnia 1908 roku. W Wiśle Wielkiej piszący te słowa doznał bardzo gorzkiego doświadczenia, tak że był bliski zwątpienia w człowieczeństwo. Oddał się później do dyspozycji Królewskiego Rządu i w ten sposób trafił do Świerczyńca, skąd – z powodu nędznych warunków mieszkaniowych – zgłosił się na posadę tutaj⁴³⁴.

Frekwencja dzieci 1 kwietnia 1908 roku

Zwolniono 20, a przyjęto 18 nowych dzieci. Przeniesiono z III klasy do II 23 a z II do I 20 uczniów. Zatem trzecia klasa liczy teraz 61, druga klasa – 55 a pierwsza – 60 dzieci. W ogólnej liczbie 176 uczniów jest mianowicie: 86 chłopców i 90 dziewcząt. Liczba dzieci zmniejszyła się w porównaniu z rokiem poprzednim o 6⁴³⁵.

27 styczeń 1909

Urodziny cesarza świętowano godnie, urządając, kosztem lekcji, uroczystość w klasie wyższej, a dniu 31 stycznia urządając w zajeździe Bortela udany wieczorek dla rodziców.

Wymiana nauczycieli

⁴³⁴ W styczniu roku 1913 nauczyciel Alexander Kusch został wybrany na urząd rozjemcy okręgu Tychy – Wilkowyje (nr 48) (Kalinowska-Wójcik B., *W dobie rządów pruskich...*, s. 98).

⁴³⁵ Według *Kroniki szkoły w Tychach* (s. 138 [61-62]) w sierpniu 1908 roku powstał „nowy” okręg konferencyjny Tychy składający się ze szkół w Tychach, Żwakowie i Paprocanach. Przewodniczącym okręgu został rektor Niedurny, a jego zastępcą nauczyciel główny z Paprocan – Kusch (Kusek).

Nauczyciela Spaka przeniesiono z dniem 1 kwietnia 1909 roku do Szopienic. Tymczasowe zarządzanie „załatwioną” posesją poruczono nauczycielowi Alojsowi Szatara. Jest on synem zmarłego chłopca rolnego Franza Szatara z Poręby, w powiecie pszczyńskim. Urodził się 15 lipca 1888 roku w Porębie. Do zawodu nauczyciela przygotowywał się i kształcił w Królewskim Seminarium Nauczycielskim w Oleśnie w czasie od 1902 roku do 1908 roku. Tam także, 14 lutego 1908 roku, złożył pierwszy egzamin nauczycielski. Swoją pierwszą posesję miał w Mizerowie od 21 lutego do 31 marca 1908 roku. Od 1 kwietnia 1908 roku do 31 marca 1909 roku pełnił pan Szatara służbę wojskową w regimencie piechoty (*Inf.=Regiment*) numer 23 w Nysie, skąd został zwolniony jako podoficer rezerwy.

Tłumaczenie i naukowe opracowanie
dr Edelgarda Foltyn

LITERATURA

Barwicka-Makula A., *Protestanci*, [w:] *Pszczyna, monografia historyczna*, t. 2, pod red. R. Kaczmarka, J. Sperki, Pszczyna 2014, s. 494-511.

Bierwiaczonek K., *Dzielnice i osiedla – przewodnik encyklopedyczny*, [w:] *Tychy. Monografia historyczna*, pod red. R. Kaczmarka, Tychy 2011, s. 686-703.

Czapliński W., Galos A., Korta W., *Historia Niemiec*, wyd. II, Wrocław-Warszawa-Kraków 1990.

Dmetrecki D., *Dawno temu w Mikołowie. Kalendarium historyczne do 1939 roku*, Mikołów 2010.

Drechsler P., *Sitte, Brauch und Volksglaube in Schlesien*, „Schlesiens volkstümliche Überlieferungen. Sammlungen und Studien der Schlesischen Gesellschaft für Volkskunde“, Hrsg. Th. Siebs, Leipzig 1906.

Drozdowski A. i in., *Dzieje Orzesza*, Orzesze 2002.

Dudała H., *Duchowieństwo w parafii św. Bartłomieja w Bieruniu*, [w:] *Bieruń, monografia historyczna*, pod red. R. Kaczmarka, J. Myszora, Bieruń 2007, s. 245-256.

Dzieje oświaty w Warszowicach 1929-1999. 70-lecie Szkoły Podstawowej, Sierka M. – tekst, Warszowice, wrzesień 1999.

Fenna M., *Jednostki miar. Leksykon*, Warszawa 2004.

Fic M., *Szkolnictwo*, [w:] *Bieruń, monografia historyczna*, pod red. R. Kaczmarka, J. Myszora, Bieruń 2007, s. 359-394.

Fic M., *Szkolnictwo*, [w:] *Tychy. Monografia historyczna*, pod red. R. Kaczmarka, Tychy 2011, s. 571-600.

Gawrecka M., *Od podziału Śląska do Wiosny Ludów (1740-1848)*, [w:] *Historia Górnego Śląska. Polityka, gospodarka i kultura europejskiego regionu*, pod red. J. Bahlcke'go, D. Gawreckiego, R. Kaczmarka, Gliwice 2011, s. 171-192.

Grot Cz., *Paprocany (Szkic monograficzny wioski górnośląskiej). Przeszość i terażniejszość*, Paprocany 1938.

Hartau F., *Wilhelm II*, [tłumaczenie polskie wydania z 1992 roku, w ramach *Oficyna Historii XIX i XX wieku*].

Kalinowska-Wójcik B., *Bieruń w dobie rządów pruskich*, [w:] *Bieruń, monografia historyczna*, pod red. R. Kaczmarka, J. Myszora, Bieruń 2007, s. 67-108.

Kalinowska-Wójcik B., *Miasto w czasach pruskich (do 1914 roku)*, [w:] *Pszczyna, monografia historyczna*, t. 1, pod red. R. Kaczmarka, J. Sperki, Pszczyna 2014, s. 294-363.

- Kalinowska-Wójcik B., *W dobie rządów pruskich*, [w:] Tychy. *Monografia historyczna*, pod red. R. Kaczmarka, Tychy 2011, s. 89-132.
- Kalinowska-Wójcik B., Kaczmarek R., *W czasach pruskich*, [w:] Tychy. *Monografia historyczna*, pod red. R. Kaczmarka, Tychy 2011, s. 401-425.
- Knackfuß H., *Deutsche Kunstgeschichte*, Bd. 2, Berlin 1888.
- Kocurek D., *Oświata pozaszkolna na Górnym Śląsku od połowy XIX wieku do 1918 roku – na przykładzie wsi pszczyńskiej*, Cieszyn 2012.
- Korzeniowska W., *Szkolnictwo elementarne w parafii bieruńskiej w XIX wieku*, Bieruń 1992.
- Korzeniowska W., *Wielka własność ziemska i przemysłowa dawnej parafii bieruńskiej (wiek XIX i XX)*, Bieruń 2000.
- Koserczyk J., *Kronika Parafii Wszystkich Świętych w Pszczynie. Od jej początków do 1950 roku*, Pszczyna 2008.
- Kowalczevska Z., *Historja systemu metrycznego*, „Przegląd Techniczny”, R. XLIX, nr 13 i 14, 1921, s. 85-89.
- Kowalczyk-Dudała H., *Edukacja historyczna mieszkańców Górnego Śląska w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku*, Warszawa 1998.
- Kronenberg M., *Kampf der Schule an der „Heimatfront“ im Ersten Weltkrieg. Nagelungen, Hilfsdienste, Sammlungen und Feiern im Deutschen Reich*, Hamburg 2014.
- Kronika szkoły w Tychach*, tłum. P. Grychtolik, pod red. W. Nagengast przy współpracy E. Kosmy, Tychy 2011.
- Kruczek J., *Bractwo Strzeleckie w Pszczynie (1681-1939)*, „Materiały Wnętrz Zabytkowych w Pszczynie”, t. 1, Pszczyna, s. 30-60.
- Kruczek J., *Nieznane rysunki Ferdynanda hrabiego Harracha w księdze polowań księcia pszczyńskiego Hansa Heinricha XI von Hochberga*, Pszczyna 2008.
- Kruczek L., Nyga M., Smolarek-Grzegorzczak S., *Portrety. Katalog zbiorów*, Pszczyna 2012.
- Kubacz A., *Huta Paprocka w Paprocanach 1710-1873*, „Tyskie Zeszyty Historyczne”, z. 1, Pszczyna 2008, s. 13-28.
- Kurek J., *Życie kulturalne miasta*, [w:] Tychy. *Monografia historyczna*, pod red. R. Kaczmarka, Tychy 2011, s. 528-570.
- Kwiatkiewicz J., *Górnośląska szkoła ludowa na przełomie XIX i XX wieku*, Opole 1987.
- Lipok-Bierwiaczonek M., *Huta Paprocka. Wystawa w Muzeum Miejskim w Tychach. Marzec – kwiecień 2007*. Tychy 2007.

- Lipok-Bierwiaczonek M., Ociepa A., *Osiem wieków historii Tychów i dzielnic podmiejskich. Wystawa maj – październik 2008*, Tychy 2008.
- Madeja J., *Elementarze i nauka elementarna czytania i pisania na Śląsku w wiekach XVIII i XIX (1763-1848)*, t. I, Katowice 1960.
- Madeja J., *Elementarze i nauka elementarna czytania i pisania na Śląsku w wiekach XIX i XX (1848-1930)*, t. II, Katowice 1965.
- Madeja J., *Elementarze. Ich dzieje, rola i stan współczesny*, Katowice 1946.
- Maroń F., *Szkoła górnośląska w ostatnich dziesięcioleciach przed kulturkampfem (na przykładzie ówczesnego powiatu pszczyńskiego)*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne”, R. VI, 1973, s. 185-255.
- Meitzen A., *Der Boden und die landwirtschaftlichen Verhältnisse des Preussischen Staates*, Bd. II, Berlin 1869.
- Mikołajczyk A., *Leksykon numizmatyczny*, Warszawa – Łódź 1994.
- Modrzejewska A., Brandys A., *Historia żubrów pszczyńskich*, Pszczyna 2015.
- Musioł L., *Bieruń. Miasto, kościół i parafia. Monografia historyczna*, Bieruń 1999.
- Musioł L., *Dzieje szkół parafialnych w dawnym dekanacie pszczyńskim*, cz. I i II, Katowice 1933.
- Musioł L., *Kobiór – gmina i parafia*, Kobiór 2001.
- Musioł L., *Mokre. Z dziejów wsi i parafii (monografia historyczna)*, Katowice 1995.
- Musioł L., *Parafia Paprocany i Cielmice: monografia historyczna*, 1970, rękopis (Biblioteka Śląska w Katowicach, Zbiory Specjalne).
- Musioł L., *Pszczyna. Monografia historyczna*, Katowice 1936.
- Musioł L., *Tychy. Monografia historyczna*, Tychy 1939.
- Myszor J., *Historia kościoła katolickiego i parafii w Tychach do zakończenia II wojny światowej*, [w:] *Tychy. Monografia historyczna*, pod red. R. Kaczmarka, Tychy 2011, s. 602-630.
- Myszor J., *Życie religijno-moralne w dekanacie pszczyńskim w końcu XIX i na początku XX wieku*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne”, R. XI, 1978, s. 265-284.
- Nocoń H., *Oświata*, [w:] *Pszczyna, monografia historyczna*, t. 2, pod red. R. Kaczmarka, J. Sperki, Pszczyna 2014, s. 181-258.
- Orlik Z., *Edukacja naszych przodków w czasach feudalnych*, „Nowe Echo”, nr 29, 16 VII 1996 r., s. 4.
- Orlik Z., *Nad brzegami Dokawy. Szkice z dziejów Piasku*, Pszczyna 2000.

- Orlik Z., *Pszczyńskie szkoły elementarne w czasach pruskich*, „Nowe Echo”, nr 28, 9 VII 1996 r., s. 4.
- Orlik Z.J., *Nasze strony. Szkice z dziejów Miedznej, Woli, Góry, Frydka, Gilowic, Grzawy*, Bydgoszcz 1996.
- Orlik Z.J., *Szkice z dziejów Starej Wsi*, Pszczyna 2000.
- Polak J., *Poczet panów i książąt pszczyńskich*, cz. II, Pszczyna 2007.
- Prus K., *Z przeszłości Mikołowa i jego okolicy*, Mikołów 1932.
- Pszczyna, monografia historyczna*, t. 1-2, pod red. R. Kaczmarka, J. Sperki, Pszczyna 2014.
- Sala M., *Działalność społeczno-kulturalna książąt pszczyńskich von Hochberg na Górnym Śląsku w XIX wieku*, Katowice 2015.
- Salmonowicz A., *Prusy. Dzieje państwa i społeczeństwa*, Warszawa 2004.
- Schaeffer H.W.F., *Kronika Wolnego Państwa Stanowego a od 1827 r. Księstwa Pszczyńskiego*, cz. 3, tłum. B. Spyra, Pszczyna 1998.
- Słownik biograficzny ziemi pszczyńskiej*, pod red. A. Lysko, Pszczyna 1994.
- [SJP] *Słownik języka polskiego*, t. I-III, pod red. M. Szymczaka, Warszawa 1988 (t. I, II), 1989 (t. III).
- [SWO] *Słownik wyrazów obcych PWN*, pod red. J. Tokarskiego, Warszawa 1980.
- Sopot-Zembok B., *Obraz wsi pszczyńskiej w świetle testamentów chłopskich z połowy XIX wieku*, Pszczyna 2009.
- Strońska-Przybyła J., Szczepańczyk J., Tomczykiewicz M., *Z dziejów pszczyńskich kamienic i ich mieszkańców 1748-1939*, Pszczyna 2012.
- Szczepańczyk J., *Rozwój przestrzenny miasta*, [w:] *Pszczyna, monografia historyczna*, t. 2, pod red. R. Kaczmarka, J. Sperki, Pszczyna 2014, s. 9-59.
- Szkice monograficzne z dziejów Łąki*, pod red. E. Krzyżanka, G. Świerkot, J. Wawrzynka, P. Ziebury, Łąka 2002.
- Sznober B., *Komentarz historyczny do Kroniki kościoła ewangelickiego w Mikołowie Friedricha Augusta Zernecke i Wilhelma Lemona w tłumaczeniu Jana Karpackiego*, „Mikołowskie Zeszyty Historyczne”, z. 3, Mikołów 2016, s. 11-15.
- Theunissen G., *Kunst und geistige Behinderung. Bildnerische Erziehung. Kunstunterricht. Kulturarbeit*, Bad Heilbrunn 2004.
- Wycisło J., *Dzieje parafii pod wezwaniem św. Marii Magdaleny w Tychach w zapiskach kronikarskich*, Tychy 2000.

Żabiński Z., *Rozwój systemów pieniężnych w Europie zachodniej i północnej*, Wrocław 1989.

Żywczyński M., *Historia powszechna 1789-1870*, wyd. II, Warszawa 1970.

Indeks osobowy

Uwzględniono jedynie nazwiska występujące w tekście *Kroniki Szkoły Paprocańskiej*. Nie ujęto dodatkowych odniesień oraz nowych nazwisk pojawiających się w przypisach – komentarzach do tłumaczenia.

Zachowano oryginalną pisownię nazwisk i imion.

W nawiasach kwadratowych podano informacje uzupełniające (imię, zawód, funkcja, itp.) uzyskane z literatury cytowanej w przypisach.

Alich Otto, nauczyciel w Paprocanach

Allker [Alker Emmeryk], nauczyciel w Łące

[Anhalt-Köthen]-Pless Louis [Ludwig (1783-1841)], książę

Augusta [Marie Luise Katherina von Sachsen-Weimar-Eisenach (1811-1890)], cesarzowa niemiecka [i królowa Prus]

Augustin Joseph, chałupnik z Cielmic

Barabasz [Konrad], nauczyciel w Paprocanach

Baron Alexander, adiuwant w Paprocanach

Bayer, nauczyciel w Świerczyńcu

Bayer, stolarz z Mikołowa

Bebenstock v., nauczyciel w Bojszowach

Bednorz Johann, chałupnik z Cielmic

Beer August, nauczyciel w Paprocanach

Beer, mistrz murarski

Beer Martin [Marcin], ks. proboszcz w Tychach

Beinbrecht (lub Leinbrecht), nauczyciel w Krzyżowicach

Benda, lokalny inspektor szkoły w Paprocanach, inspektor hutniczy w Paprocanach

Benesch / Bennesch [Benesz Józef], nauczyciel w Świerczyńcu

Benke August, nauczyciel w Paprocanach

Berker, leśniczy z Cielmic

Beyer Karl, nauczyciel w Paprocanach

Bialetzki Johann, burmistrz w Bieruniu Starym

Biczysko / Biczysko Constantin / Konstantin, nauczyciel w Paprocanach

Biczysko Marie, nauczycielka w Paprocanach

Bieroński Michał, chałupnik z Cielmic

Biolik, sołtys z Cielmic

Biolik, członek sądu wiejskiego z Cielmic

Biolik Jakob, siodłak z Cielmic, sołtys, członek zarządu szkolnego

Biolik Lorenz / Laurenz, chałupnik z Cielmic, sołtys

Biolik Paul, siodłak z Cielmic, członek zarządu szkolnego, przedstawiciel szkolny

Biolek Johann, chałupnik z Cielmic

Bismarck [Otto (1815-1898)] v., [pierwszy] kanclerz Rzeszy, [premier pruski]

Błaszczyk, duchowny z Bierunia

Blomeyer, rządowy referendarz z Opola

Boczek [Robert], nauczyciel w Nowych Bojszowach

Bodle August, nauczyciel w Paprocanach

Bogedain Bernhard, radca szkolny i inspektor szkolny rejencji opolskiej, ks. biskup sufragan wrocławski 5

Boop [Carl], autor materiałów dydaktycznych do nauki pogładowej

Borkert [Karol], nauczyciel w Tychach

Borker [t – E.F.] jr., nauczyciel w Tychach

Bortel Lorenz / Laurenz, siodłak z Paprocan

Bortel Franz, chałupnik z Cielmic

Borzutki [Borzucki Karol], nauczyciel w Cielmicach

Braschke, nauczyciel w Goławcu

Braun [Emil], nauczyciel główny w Mikołowie

Brącel / Bronzel Johann, siodłak z Cielmic

Brącel / Bronzel Matthaeus, chałupnik z Cielmic

Bretschneider Alfred, nauczyciel w Paprocanach

Broll, dr, lekarz powiatowy z Pszczyny

Bronny [Konstanty], nauczyciel w Cielmicach i w Świerczyńcu

Brzozowsky Wenczeslaus [Wacław Brzozowski (Brzezowski)], proboszcz parafii w Tychach

Bulla Franz, absolwent szkoły w Paprocanach w 1883 roku

Bursche, nauczyciel w Bojszowach

Burzitzkÿ [Ida, Bursitzki], nauczycielka z Pszczyny

Chotulla, nauczyciel w Jedlinie

Chwalczyk Paul, komornik z Paprocan

- Cichy Clemens / Klemens**, siodłak z Cielmic
- Cieply Martin**, chałupnik z Cielmic
- Cipa Franz**, chałupnik z Paprocan
- Czardybon**, członek sądu wiejskiego z Paprocan
- Czardybon Franz**, chałupnik z Paprocan
- Czardybon Jakob**, siodłak z Paprocan
- Czardybon Johann**, wolny sołtys z Paprocan (nr 26)
- Czardybon Joseph**, wolny sołtys z Paprocan
- Czardybon Joseph**, siodłak z Paprocan, członek zarządu szkolnego
- Czech Johann**, majster budowlany z Paprocan
- Czypek / Cypek Johann**, wolny sołtys z Paprocan, członek szkolnego zarządu, szkolny deputowany, „administrator posad”, ławnik, naczelnik gminy
- Czypek Karl**, z Paprocan
-
- Damek Michael** [Michał (1751-1819)], ks. proboszcz w Tychach
- Deharb** [Joseph], autor podręczników do nauczania religii
- Dirska**, nauczyciel w Pszczynie
- Dittrich** [Maks], nauczyciel w Tychach i Żwakowie
- Drutschmann Joseph**, adiuwant w Paprocanach i Tychach, nauczyciel w Międzyrzeczu
- Duda Franziska**, absolwentka szkoły w Paprocanach w 1883 roku
- Dzicher Anton**, nauczyciel w Paprocanach
-
- Edler**, okręgowy inspektor szkolny z Bujakowa
- Elsner**, okręgowy inspektor szkolny z Mikołowa
-
- Fajkis / Faikis**, posiadacz gruntów
- Farwick**, autor (?) materiałów do nauczania pogładowego
- Feliks Georg**, nauczyciel w Paprocanach
- Fiering** [Robert], nauczyciel główny w Mikołowie
- Fijol / Fiol Martin**, chałupnik nawsiowy z Cielmic
- Fischer, dr**, nauczyciel, profesor
- Franke August**, nauczyciel w Paprocanach
- Friedrich I** [von Hohenzollern (1657-1713)], [król w Prusach]
- Friedrich II** [von Hohenzollern (1712-1786), zwany *Wielkim*], [król Prus]

Friedrich III [von Hohenzollern (1831-1888)], król Prus i cesarz niemiecki [Friedrich Wilhelm – jako następca tronu]

Friedrich Wilhelm [von Hohenzollern (1620-1688), *Wielki Elektor*], elektor [brandenburski, ksiązę pruski]

Friedrich Wilhelm I [von Hohenzollern (1688-1740)], [król w Prusach]

Friedrich [VIII] von Schleswig-Holstein[-Sondenburg-Augustenburg (1829-1880)]

Furgol al. Bonczyk Franz, chałupnik nawsiowy z Paprocan

Fuhrmann Paul, nauczyciel w Paprocanach

Fuhrmann, ksiązęcy komisarz, mistrz hutniczy w Hucie Paprockiej

Gach Ralf, duchowny z Chełmu [Śl.]

Gawlik Johann, chałupnik z Cielmic

Gebauer [Jan], nauczyciel [w Cielmicach]

Giehmann [Robert], nauczyciel w Tychach

Glenschyk Joseph, chałupnik z Paprocan

Głęszczyk / Glenszczyk Martin / Morcin, chałupnik z Paprocan, sołtys, członek sądu wiejskiego

Glenschczyk, dziecko Głęszczyków z Paprocan

Globisch, nauczyciel w Goczalkowicach

Gniza / Gniza Adam, chałupnik z Paprocan

Goebel [Emil], nauczyciel w Bojszowach

Goi, ławnik gminny [z Paprocan]

Goldstein Franz [Franciszek (1769-1819)], ks. proboszcz w Tychach

Gołosch Matthias, komornik z Paprocan

Gondzik Jakob, chałupnik z Cielmic

Gorazdza [Goraźdza August], nauczyciel w Świerczyńcu

Goroll Grześ, chałupnik nawsiowy z Cielmic

Gottfried [Norbert], nauczyciel w Bojszowach

Gritz, nauczyciel w Świerczyńcu

Gritz, nauczyciel w Rudolftowicach

Hach, wójt dworski, łowczy

Hampel, nauczyciel w Międzyrzeczu

Hanke, nauczyciel w Świerczyńcu

- Hantulik Thomas**, chałupnik w Cielmicach
- Häuselmann**, autor (?) materiałów szkolnych do rysunków
- Hawlitzki Johann**, ks. z Bierunia, okręgowy inspektor szkolny
- Heidfeld**, urzędnik Wydziału Spraw Wewnętrznych Rządu Królewskiego w Opolu
- Heÿking / Heyking / Hayking / Haÿking** (*poprawnie: Heyking*) [Ernst] v., starosta pszczyński
- Hippel** [Georg] v., starosta pszczyński
- Hirt** Ferd[inand], autor (?) i wydawca książek szkolnych i księgarz [z Wrocławia]
- [Hochberg]** Hans Heinrich X von [(1806-1855)], książę pszczyński
- [Hochberg]** Hans Heinrich XI von [(1833-1907)], książę pszczyński
- Hollas Gregorius** [Grzegorz Wojciech (Gregorius Adalbertus) Hollas (Hollasiński)], proboszcz parafii w Tychach
- Hons Andreas**, siodłak z Cielmic
- Hons Joseph**, wymownik z Cielmic
- Hons Sebastian / Sobek**, chałupnik z Cielmic
- Hons** – spadkobiercy, siodłak z Cielmic
- Horoba Karl**, nauczyciel w Paprocanach
- Hübner**, wydawca (?) wydawnictw młodzieżowych
-
- Janik Johann**, siodłak z Cielmic
- Janik Eva**, absolwentka szkoły w Paprocanach w 1879 roku
- Janik Paul**, komornik z Paprocan
- Janosch Anton**, z Paprocan⁴³⁶
- Jarek Matheus**, siodłak z Paprocan
- Jarek Thomas**, siodłak z Paprocan
- Jedrkewitz Stanislaus** [Stanisław Jędrkiewicz (Jędrkowicz)], proboszcz parafii w Tychach
- Jelitko** [Józef], nauczyciel w Paprocanach
- Jelitto A[nton]**, autor wydawnictw lokalnych
- Jordan** [Hermann?], nauczyciel w Pszczynie
- Josch** [Antoni], ks. z Dzieńkowic, okręgowy inspektor szkolny
- Josch** [Jan], nauczyciel w Świerczyńcu
- Jüttner**, nauczyciel w Cielmicach

⁴³⁶ Nie można być do końca pewnym, czy Anton to imię czy nazwisko. „Janosch Anton” wymieniony został w akapicie, w którym kronikarz umieszcza nazwiska po imionach.

- Kaintoch**, nauczyciel w Panewnikach
- Kaiser** [Wilhelm], nauczyciel / rektor w Pszczynie
- Kaiser Heinrich**, chałupnik z Cielmic
- Kajdasch Anna**, absolwenta szkoły w Paprocanach w 1879 roku
- Kaluza**, nauczycielka w Paprocanach
- Kampa** [Sebastian], nauczyciel w Paprocanach
- Kapitza Johannes / Johann** [Jan Kapica (1866-1930)], ks. proboszcz w Tychach [dziekan, prałat]
- Kaps**, producent (?) płytek podłogowych z Bytomia
- Karwath**, dezynfektor z Urbanowic
- Kassner / Kaßner Hugo**, nauczyciel w Paprocanach i w Pszczynie
- Kaul** [Jan], nauczyciel w Tychach
- Kieltyka Thomas** [Tomasz Franciszek Kieltyka (Kieltyka)], proboszcz parafii w Tychach
- Kiss** [August Karol], profesor, rzeźbiarz, założyciel Szkolnej Fundacji (dla dzieci pracowników Paprockiej Huty)
- Kiss** [August Henryk], inspektor hutniczy z Paprockiej Huty
- (?) **Klein**, autor (?) materiałów szkolnych do rysunków
- Kleinert** [Johann, Jan], ks. proboszcz w Tychach
- Knappe**, ksiądz z Szerokiej, lokalny inspektor szkół w Szerokiej i Krzyżowicach
- Knorr** [Rudolf], nauczyciel ewangelicki w Pszczynie
- Koenigsfeld Isac.**, zagrodnik z Paprocan
- Kokott**, dyrektor Seminarium Nauczycielskiego w Pyskowicach
- Kokoschka Susanna**, siodłaczka z Paprocan
- Kokoszka Paul**, siodłak z Paprocan
- Kolibins** (lub Kolibius), adiuwant z Orzesza, który miał się ubiegać o stanowisko nauczyciela w Paprocanach
- Kölling** [Wilhelm (1836-1903)], superintendent z Pszczyny, ewangelicki inspektor szkolny
- König** [Herman], adiuwant w Bojszowach
- König**, nauczyciel w Studzienicach
- König** [Max], nauczyciel w Łące
- Königsfeld Samuel**, kupiec z Kobióra
- Kontny Balzer / Balcer**, siodłak z Paprocan
- Kontny Jacob**, członek zarządu szkolnego z Paprocan

Kontny Joseph, chałupnik z Cielmic
Kontny Marie, siodłaczka z Paprocan
Kontny Paul, pólśiodłak z Paprocan
Kontny – wdowa, chałupnik z Cielmic
Kosch, nauczyciel z Bojszowach
Kosmeli Gottlieb [Teofil (1817-1864)], ks. proboszcz w Tychach
Kostka Martin, siodłak z Cielmic
Kostka Valentin, siodłak z Cielmic
Krafczyk Jakob, chałupnik z Cielmic
Kraiczyczek, ksiądz z Krzyżowic, lokalny inspektor szkolny
Krajczyczek / Krayczyczek [Augustyn], wikariusz z Bierunia
Krakau, urzędnik w Król. Pow. Urzędzie Skarbowym w Pszczynie
Kramolowski, nauczyciel w Urbanowicach
Krause [Juliusz], komisarz policji z Mikołowa
Krems, emerytowany nauczyciel główny z Bierunia Starego
Krett [Bertold], nauczyciel ewangelicki w Tychach
Kricke [Waldemar], nauczyciel w Piasku
Kroczek Nicolaus, chałupnik w Paprocanach
Kroczek Stanislaus [Stanisław Kroczek (1743-1803)], ks. proboszcz w Tychach
Kroker [Franciszek], nauczyciel w Kobiórze
Krone [Franciszek], nauczyciel w Bojszowach
Krone, zarządca lasów książęcych w Żwakowie
Krüger, sędzia okręgowy w Pszczynie
Kruppa, nauczyciel w Międzyrzeczu
Krzistek Paul, chałupnik z Cielmic
Kubanek [Andrzej], nauczyciel w Urbanowicach
Kubitza Jakob, komornik z Paprocan
Kubitza Johann, chałupnik z Paprocan
Kubitza Johann, absolwent szkoły w Paprocanach w 1883 roku
Kubitza Paul, chałupnik nawsiowy / chałupnik z Paprocan
Kudelko Carl, nauczyciel w Paprocanach
Kupfer [Edward], tajny radca, rejencyjny radca szkolny z Opola
Kupfer
Kusch Alexander [Kusek], nauczyciel w Paprocanach

Kusch Franz, sztygar

Kuźnik / Kuznik, okręgowy inspektor szkolny z Katowic

Laby Joseph, komornik z Cielmic

Langer Paweł, nauczyciel w Paprocanach

Laqua [Josef], nauczyciel w Pszczynie

Lauczek (lub Lanczek), adiuwant w Bieruniu

Lawnik [Robert], nauczyciel w Bojszowach

Ledwoch, nauczyciel w Jaroszowicach

Leeder, autor lub wydawca map ściennych

Lehmann [Ewald], nauczyciel w Pszczynie

Lehmann, adiuwant w Międzyrzeczu

Lekscha Joseph, adiuwant w Paprocanach

Leszczyk Stan., nauczyciel w Paprocanach

Lis, dr, ks. ze Studzienic, lokalny inspektor szkolny

Loch Franz, nauczyciel w Paprocanach

Loll, nauczyciel w Świerczyńcu

Lorenz [Emil], nauczyciel w Świerczyńcu

Lubetzki, ks. z Woli, lokalny inspektor szkolny

Lubetzki [Karol], nauczyciel w Bieruniu Starym

Luise [von Mecklenburg-Strelitz (1776-1810)], królowa Prus

Maeltzer [Ernst], mistrz murarski z Mikołowa

Malcherek Hedwig, absolwentka szkoły w Paprocanach w 1879 roku

Marks, nauczyciel w Bojszowach

Materne [Augustyn], nauczyciel w Łące

Materne [Józef lub Jan], nauczyciel w Bijasowicach

Mejer / Meier [Jan], okręgowy inspektor szkolny z Mokrego

Menzler [Ernst], nauczyciel w Pszczynie

Merkel, nauczyciel w Jankowicach

Meyer, urzędnik pszczyński

Miczek Albert, zagrodnik z Cielmic

Miczek / Micek Johann, wolny sołtys z Paprocan, członek zarządu szkolnego, szkolny deputowany, „administrator posiad” (*Stellenadministrator*), naczelnik gminy

Montag [Constantin], nauczyciel w Pszczynie, nauczyciel emerytowany

Mroczek, sołtys z Paprocan

Mroczek Thomas, wolny sołtys z Paprocan

Musiol, adiuwant w Międzyrzeczu

Myrczek, chałupnik z Cielmic

Myrczek, karczmarz ze Świerczyńca

Namÿslo / Namislo Carl, nauczyciel w Paprocanach, nauczyciel emerytowany

Namyslo Agnes, nauczycielka w Paprocanach

Nasse [Leopold Rudolf], **dr**, Generalny Dyrektor Dóbr Księcia Pszczyńskiego

Nawrath Adolph, stolarz z Pszczyny

Nettner, nauczyciel w Tychach

Neugebauer, nauczyciel w Żwakowie

Neugebauer, nauczyciel w Mikołowie

Nieborowski Emil, adiuwant w Paprocanach

Niedziella / Niedziela, nauczyciel w Urbanowicach

Niemietz Klemens, siodłak z Cielmic

Niemietz Lorenz, siodłak z Cielmic

Nieradzik [Karol], nauczyciel w Bojszowach

Nitzpon [August], nauczyciel w Tychach

Noras Marie, absolwentka szkoły w Paprocanach w 1879 roku

Nowak August, nauczyciel w Paprocanach, założyciel *Kroniki szkoły w Paprocanach*

Nowara Filip [(1900-1966)], nauczyciel w Paprocanach

Ohl [Hugo Andrzej Antoni], ks. proboszcz z Pszczyny, prebendarz, nauczyciel w Pszczynie, lokalny inspektor szkolny

Olschefski / Olschewskÿ [Hugon], nauczyciel w Woli

Olszowka [Franciszek], nauczyciel w Paprocanach

Opperskalski, adiuwant w Urbanowicach

Oroc Johann, chałupnik z Cielmic

Osyra Jan [(1891-1955)], ks. proboszcz w Tychach

Pabel, nauczyciel gimnazjalny, okręgowy inspektor szkolny z Mikołowa

Palitza Carl [Karol Palica (1833-1898)], ks. proboszcz w Tychach

Panczyk Jacob, chałupnik z Paprocan
Parysz Joseph, zagrodnik z Cielmic
Parysz Thomas, siodłak z Cielmic
Pastuszyk / Pastuszÿk / Pastuschyk / Pastyschzyk – okręgowy inspektor szkolny z Pszczyny, radca szkolny
Pater, nauczyciel w Bojszowach
Pawelczyk Jakob, siodłak z Paprocan
Pawelczyk Jacob, wolny sołtys z Paprocan
Pawelczyk Jacob, chałupnik z Paprocan
Penczek Jakob, chałupnik z Paprocan
Pestalozzi [Johann Heinrich], [pedagog, pisarz]
Piecha Paul, komornik z Paprocan
Piecha Thomas, chałupnik z Paprocan
Pikos Balzer, chałupnik z Paprocan
Pilorz Franz, chałupnik z Paprocan
Pilorz Johann, chałupnik z Paprocan
Pilorz Lorenz, członek zarządu szkolnego, kupiec, z Paprocan / Paprockiej Huty
Pilszczek Ewa, siodłaczka z Cielmic
Pilszczek Franz, siodłak z Cielmic
Piwowar [Wilhelm], nauczyciel w Siedlicach [w Pszczynie]
Ploch [Jakub], nauczyciel w Tychach
Plucik – spadkobiercy – chałupnik z Cielmic
Pluta Mathias, siodłak z Cielmic, członek zarządu szkolnego, szkolny deputowany
(Schul=Deputirte)
Pohl, nauczyciel w Cielmicach
Pojka Albert, chałupnik z Cielmice
Polomski [Józef], radca rządowy i radca szkolny z Opola
Poppek Anton, nauczyciel w Paprocanach
Porwolik Faustyn, nauczyciel w Paprocanach
Posern, radca budowlany z Pszczyny
Preissner / Preisner, adiuwant w Bojszowach
Pudelko Paul, chałupnik nawsiowy z Paprocan
Puf, nauczyciel w Bojszowach
Pytel Alfons, nauczyciel w Paprocanach

Pytinek, wikariusz

Rademacher, wydawca (?) wydawnictw młodzieżowych

Radwanski Klemens, siodłak z Cielmic

Raÿmann / Reimann, nauczyciel w Bojszowach

Regula Gregor, siodłak z Cielmic

Renner, nauczyciel w Bojszowach

Rhein von, asesor rządowy

Rhode, dr, okręgowy inspektor szkolny

Richter, urzędnik Wydziału do Spraw Kościelnych i Szkolnictwa Rządu Królewskiego w Opolu

Rieger, wikariusz

Rosemann, sekretarz powiatowy (w starostwie pszczyńskim)

Rost [Bernhard], dr, nauczyciel w Pszczynie

Rübe [Bernhard], okręgowy inspektor szkolny

Rönnberg, autor (?) książki „*Unser Kaiser*“

Rygula Gregor, siodłak z Cielmic

Rzesnitzek [Franciszek], okręgowy inspektor szkolny

Saalmann [Robert], burmistrz Pszczyny

Sand Teodor, adiuwant w Paprocanach

Sarganek, książycki komisarz, główny rejestrator

Sattler, nauczyciel w Żwakowie

Schaffranek [Josef], nauczyciel w Starej Wsi

Schefzyk Eva, absolwentka szkoły w Paprocanach w 1879 roku

Scheliga, adiuwant w Bojszowach

Scheliga / Szeliga Albert, chałupnik z Cielmic

Scheliga / Szeliga Johann, chałupnik z Cielmic

Schickhelm, nauczyciel w Międzyrzeczu

Schiller [Friedrich (1759-1805)], niemiecki poeta, filozof, dramaturg]

Schlitzberger [S.], autor materiałów szkolnych do nauki pogładowej

Schliwa [Teodor Śliwa], ks. administrator parafii w Tychach

Schmidt [Schmitt Jacob], właściciel zajazdu w Pszczynie

Schnalke, nauczyciel w Świerczyńcu

- Schnura Ignatz**, nauczyciel w Urbanowicach i Cielmicach
- Scholz**, wyższy urzędnik z Mizerowa
- Scholz**, urzędnik w Król. Pow. Kasie Podatkowej w Pszczynie
- Schott Franz**, absolwent szkoły w Paprocanach w 1883 roku
- Schott Johann**, chałupnik z Cielmic
- Schott / Szott Paul**, chałupnik z Paprocan
- Schröter** [Heinrich Karl Sigismund], starosta pszczyński
- Schubert** [Gotthilf Heinrich v., Dr.], autor materiałów do nauki poglądowej
- Schultzik**, nauczyciel w Pilchowicach
- Schulz Hugo**, nauczyciel w Paprocanach
- Schumann** [August], ks. proboszcz z Bierunia, rewizor szkolny, dziekan dekanatu mikołowskiego, komisarzem księżęco-biskupiego komisariatu pszczyńskiego
- Schuster** [Szuster Józef], nauczyciel w Bojszowach
- Schwarz** [Heinrich], **dr**, dyrektor gimnazjalny
- Schymik / Schÿmik Richard**, nauczyciel w Paprocanach
- Schymon Joseph**, wolny sołtys z Paprocan
- Seemann Ernst**, adiuwant w Paprocanach
- Seherr Thoss** von, baron, starosta pszczyński
- Seiffert Wilhelm**, adiuwant w Paprocanach
- Seiffert**, emerytowany nauczyciel główny [w Pszczynie]
- Sekula Jakob**, absolwent szkoły w Paprocanach w 1879 roku
- Sekulla Johann**, chałupnik nawsiowy z Paprocan
- Sewerin Johann**, chałupnik nawsiowy z Paprocan
- Sewerin Josef**, mistrz krawiecki z Paprocan
- Sewerin Martin**, chałupnik z Paprocan
- Skowronek**, nauczyciel w Ornontowicach
- Skórka / Skorka Paul** [Paweł (1784-1857)], ks. proboszcz w Tychach, rewizor szkolny, dziekan
- Skrobek**, inspektor gospodarczy z Ćwiklic i lokalny inspektor szkolny
- Skrzypczyk** [Józef], nauczyciel w Świerczyńcu
- Slossarczyk** [Ślusarczyk Paweł], nauczyciel w Ćwiklicach
- Smolka**, adiuwant w Panewnikach
- Sobek**, technik budowlany
- Sobetzko Joseph**, adiuwant w Paprocanach

- Soblik Johann** [Jan], nauczyciel w Paprocanach i Zgoniu
- Sornek Jakob**, chałupnik z Paprocan
- Sořna Emilie**, nauczycielka, nie przyjęła posady w szkole w Paprocanach
- Spak Joseph**, nauczyciel w Paprocanach
- Spyra Gregor**, siodłak z Cielmic
- Stankalla**, nauczyciel w Radostowicach
- Starek Ignatz**, nauczyciel w Paprocanach
- Steuer** [Max], nauczyciel w Pszczynie
- Stuhlmann** [A., dr], autor metody rysowania stosowanej w XIX wieku w szkole ludowej
- Swadzba Gregor**, zagrodnik i oberżysta z Paprocan, członek zarządu szkolnego, „administrator posad” (*Stellen=Administrator*)
- Swadzba Agnes**, zagrodniczka z Paprocan
- Szafran**, sołtys z Paprocan
- Szafran** – spadkobiercy, siodłak z Paprocan
- Szafran** – spadkobiercy, chałupnik z Paprocan
- Szatara Alois**, nauczyciel w Paprocanach
- Szatara Franz**, siodłak z Poręby
- Szeliga Albert i Johann** – por. **Scheliga Albert i Johann**
- Szott Gottlieb**, chałupnik z Cielmic
- Targiel Franz**, chałupnik z Cielmic
- Targiel Johann**, siodłak z Cielmic
- Targiel Matthias / Mathias**, chałupnik z Cielmic
- Tatoy Joseph**, chałupnik z Cielmic
- Tomicky Andreas** [Andrzej Józef Tomicki (1700 lub 1702 – 1773)], ks. proboszcz w Tychach
- Troska** [Józef], ks. z Woszczyc, inspektor szkolny
- Turgol Franz**, komornik, Tychy
- Urban** [Robert Michael], starosta pszczyński
- Urban**, nauczyciel główny w Kobiórze
- Urbanczyk**, nauczyciel w Piotrowicach
- Urdzon Paul**, chałupnik z Cielmic

Vett, nauczyciel w Bojszowach

Wahner, nauczyciel w Kobiórze

Wahner [Józef], nauczyciel w Tychach

Wandrej, urzędnik w Król. Pow. Kasie Podatkowej w Pszczynie

Weigelt [Heinrich], Generalny Dyrektor Dóbr Księcia Pszczyńskiego

Weissenberg, kupiec z Tychów

Westarp [Adolph, hrabia von], landrat pszczyński

Wewiorka [Wywiórka Józef], nauczyciel w Mokrym

Wieloch A[ugustyn], okręgowy inspektor szkolny z Dzieńkowic

Wiensch [Rufus], nauczyciel w Cielmicach

Wiercinski, okręgowy inspektor szkolny

Wilhelm I [von Hohenzollern (1797-1888)], cesarz niemiecki i król Prus

Wilhelm II [von Hohenzollern (1859-1941)], cesarz niemiecki i król Prus

Winch, nauczyciel w Międzyrzeczu

Winckelmann, wydawca materiałów szkolnych do nauki pogładowej

Winterfeldt [Felix Paul Maximilian], starosta pszczyński

Włodarski [Włodarski Adrian], wrocławski kanonik katedralny i biskup-sufragan

Wojtylak / Woitylak, okręgowy inspektor szkolny z Pszczyny

Wolff [L.], nauczyciel w Świerczyńcu

Wowerko – wdowa, chałupnik z Paprocan

Wrobel Bartek / Bartholom., chałupnik z Paprocan

Wrobel Jakob, chałupnik z Paprocan, członek sądu wiejskiego

Wrobel Lorenz / Laurenz, chałupnik z Cielmic

Wróbel, nauczyciel w Paprocanach

Wybrańczyk Jakob, chałupnik z Paprocan

Wygrabek Jakob, chałupnik nawsiowy z Paprocan

Wygrabek Jakob, komornik z Paprocan

Indeks miejscowości

W nawiasach przy polskojęzycznej wersji nazwy miejscowości podano jej obecną przynależność administracyjną. W tekście przytoczono polskojęzyczną wersję niemieckiej nazwy powiatu z danego okresu.

Nazwy miejscowości w wersji niemieckojęzycznej podano w oryginalnej wersji, łącznie z odniesieniem do jednostki administracyjnej wyższego rzędu (*Kreis*), o ile zostało ono w *Kronice* uwzględnione. W wypadku historycznego powiatu pszczyńskiego (*Kr. Pless*), kiedy takiej informacji brakowało, została ona podana w kwadratowym nawiasie.

W wypadku Paprocan i Huty Paprockiej, których *Kronika* bezpośrednio dotyczy, nie podano odniesień do stron.

Skróty: D – woj. dolnośląskie; L – woj. lubuskie; n.p.p. – na prawie powiatu, O – woj. opolskie, Ś – woj. śląskie.

Baborów (pow. głubczycki, O) – **Bauerwitz**, *Kr. Leobschütz*

La **Belle Alliance** (*Schönbelle*), pod Waterloo (Belgia, rejon Brukseli)

Berlin

Biała (miasto, pow. prudnicki, O) – **Zülz**

Biała Woda (pow. Görlitz, Niemcy) – **Weisswasser**, *Kr. Rothenburg O.=L.*

Bierawa (pow. kędzierzyńsko-kozielski, O) – **Birawa**, *Kr. Cosel*

Bieruń (miasto, pow. bieruńsko-lędziński, Ś) – **Berun** [*Kr. Pless*]; **Bieruń Stary** – **Altbern** / **Alt Berun** / **Altberun** [*Kr. Pless*]; **Bieruń Nowy** – **Neuberun**

Bijasowice (część miasta Bieruń, pow. bieruńsko-lędziński, Ś) – **Biassowitz** [*Kr. Pless*]

Bojszowy (pow. bieruńsko-lędziński, Ś) – **Boischow** [*Kr. Pless*]

Bojszowy Górne – **Ober Boischow**; **Nowe Bojszowy** – **Neu Boischow**

Brzezinka (część Gliwic – miasta n.p.p., Ś) – **Brzezinka**, *Kr. Glewitz*

Bujaków (sołectwo miasta Mikołów, pow. mikołowski, Ś) – **Bujakow**

Bytom (miasto n.p.p., Ś) – **Beuten** O/S

Bzie (część miasta Jastrzębie-Zdrój, miasto n.p.p., Ś) – **Goldmannsdorf** [*Kr. Pless*]

Chelm Śląski (pow. bieruńsko-lędziński, Ś) – **Groß Chelm** [*Kr. Pless*]

Chorzów (miasto n.p.p., Ś) – **Königshütte**

Cielmice (część Tychów – miasta n.p.p., Ś) – **Cielmitz** [*Kr. Pless*]

Czerwionka (część miasta Czerwionka-Leszczyny, pow. rybnicki, Ś) – *Czerwionka, Kr. Rybnik*

Czulów (część Tychów – miasta n.p.p., Ś) – *Czulow [Kr. Pless]*

Ćwiklice (pow. pszczyński, Ś) – *Cwiklitz [Kr. Pless]*

Dobrodzień (miasto, pow. oleski, O) – *Guttentag*

Dzieńkowice (część Mysłowic – miasta n.p.p., Ś) – *Dzieckowitz [Kr. Pless]*

Fehrbellin (Niemcy, Brandenburgia)

Gardawice (część miasta Orzesze, pow. mikołowski, Ś) – *Gardawitz, Kr. Pless*

Gliwice (miasto n.p.p., Ś) – *Gleiwitz*

Głogówek (miasto, pow. prudnicki, O) – *Oberglogau*

Goczalkowice-Zdrój (pow. pszczyński, Ś) – *Goczalkowitz, Kr. Pless*

Golasowice (pow. pszczyński, Ś) – *Golassowitz [Kr. Pless]*

Goławiec (część miasta Łęczyny, pow. bieruńsko-łędzki, Ś) – *Gollawietz / Gollawitz [Kr. Pless]*

Gostyń (pow. mikołowski, Ś) – *Gostin, Kr. Pless*

Góra (pow. pszczyński, Ś) – *Guhrau [Kr. Pless]*

Grodków (miasto, pow. brzeski, O) – *Grottkau*

Halle (miasto w Niemczech)

Imielin (miasto, pow. bieruńsko-łędzki, Ś) – *Imielin [Kr. Pless]*

Izbicko (pow. strzelecki, O) – *Stubendorf, Kr. Gr. Strehlitz / Kr. Oppeln*

Jankowice (pow. pszczyński, Ś) – *Jankowitz [Kr. Pless]*

Jaroszowice (część Tychów – miasta n.p.p., Ś) – *Jaroschowitz [Kr. Pless]*

Jasienica Górna (pow. nyski, O) – *Ober=Hermsdorf, Kr. Neisse*

Jedlina (pow. bieruńsko-łędzki, Ś) – *Jedlin [Kr. Pless]*

Katowice (miasto n.p.p., Ś) – *Kattowitz*

Kobiór (pow. pszczyński, Ś) – *Kobier [Kr. Pless]*

Kosztowy (część Mysłowic – miasta n.p.p., Ś) – *Kosztow, Kr. Pless*

Krapkowice (miasto, pow. krapkowicki, O) – *Krappitz*

Krzyżowice (pow. pszczyński, Ś) – *Kreuzdorf* [Kr. Pless]

Kuźnia Raciborska (pow. raciborski, Ś) – *Ratibor=Hammer*

Lędziny (miasto, pow. bieruńsko-lędziński, Ś) – *Lendzin* [Kr. Pless]

Lubomierz (miasto, pow. lwówecki, D) – *Liebenthal*

Lyski (por. rybnicki, Ś) – *Lissek*

Łąka (pow. pszczyński, Ś) – *Lonkau* [Kr. Pless]

Michałkowice (część Siemianowic Śląskich – miasta n.p.p.) – *Michalkowitz*, Kr. Kattowitz

Miedzna (pow. pszczyński, Ś) – *Miedzna*, Kr. Pless

Międzyrzecze (pow. bieruńsko-lędziński, Ś) – *Mezerzitz / Mezerit / Mezeritz*, Kr.

Mikołów (miasto, pow. mikołowski, Ś) – *Nicolai / Nikolai* [Kr. Pless]

Mizerów (pow. pszczyński, Ś) – *Miserau* [Kr. Pless]

Mokre (część miasta Mikołów, pow. mikołowski, Ś) – *Mokrau* [Kr. Pless]

Mszana (pow. wodzisławski, Ś) – *Mschanna*, Kr. Rybnik

Murcki (część Katowic – miasta n.p.p., Ś) – *Emanuelssegen* [Kr. Pless – Gutsbezirk]

Mysłowice (miasto n.p.p., Ś) – *Myslowitz*

Niemodlin (miasto, pow. opolski, O) – *Falkenberg*

Nowa Sól (miasto, pow. nowosolski, L) – *Neu=Salz a.[an der] O.[der]*

Nysa (miasto, pow. nyski, O) – *Neisse*

Olesno (miasto, pow. oleski, O) – *Rosenberg*

Opole (miasto n.p.p., O) – *Oppeln*

Ornontowice (pow. mikołowski, Ś) – *Ornontowitz* [Kr. Pless]

Orzesze (miasto, pow. mikołowski, Ś) – *Orzesche* [Kr. Pless]

Panewniki (część Katowic – miasta n.p.p., Ś) – *Panewnik* [Kr. Pless]

Paprocany (część Tychów – miasta n.p.p., Ś) – Paprotzan, Kr. Pless

Paprocańska Huta (część Tychów – miasta n.p.p., Ś) – Paprotzanhütte [Fürstlich=Plesser Hüttenwerk / Louis-Hütte]

Piasek (pow. pszczyński, Ś) – *Sandau* [Kr. Pless]

Piekary Śląskie (miasto n.p.p., Ś) – *Deutsch Piekar / Dtsch. Piekar*

Pilchowice (pow. gliwicki, Ś) – *Pilchowitz*

Piotrowice (część Katowic – miasta n.p.p., Ś) – *Petrowitz* [Kr. Pless]

Podlesie (część Katowic – miasta n.p.p., Ś) – *Podlesie*, Kr. Pless

Poręba (pow. pszczyński, Ś) – *Poremba*, Kr. Pleß

Prudnik (miasto, pow. prudnicki, O) – *Neustadt O/S*

Pszczyna (miasto, pow. pszczyński, Ś) – *Pless / Pleß*

Pyskowice (miasto, pow. gliwicki, Ś) – *Peiskretscham*

Racibórz (miasto, pow. raciborski, Ś) – *Ratibor*

Radawie (pow. oleski, O) – *Radau*, Kr. Rosenberg

Radlin (miasto, pow. wodzisławski, Ś) – *Radlin*, Kr. Rybnik

Radostowice (pow. pszczyński, Ś) – *Radostowitz* [Kr. Pless]

Rudoltowice (pow. pszczyński, Ś) – *Rudoltowitz* [Kr. Pless]

Rybnik (miasto n.p.p., Ś) – *Rybnik*

Sedan (Francja, departament Ardeny)

Siedlice (część Pszczyny, pow. pszczyński, Ś) – *Schädlitz*

Sierakowice (pow. gliwicki, Ś) – *Groß Schierakowitz*, Kr. Gleiwitz

Stara Wieś (część Pszczyny, pow. pszczyński, Ś) – *Altdorf / Altdorf bei Pless* [Kr. Pless]

Studzienice (pow. pszczyński, Ś) – *Staude*, Kr. Pless

Suszec (pow. pszczyński, Ś) – *Sushetz* [poprawnie *Sussetz*] [Kr. Pless]

Syrynia (pow. wodzisławski, Ś) – *Sirin*, Kr. Ratibor

Szeroka (część miasta Jastrzębie-Zdrój, miasto n.p.p., Ś) – *Timmendorf* [Kr. Pless]

Szopienice (część Katowic – miasta n.p.p., Ś) – *Schoppinitz*

Świdnica (miasto, pow. świdnicki, D) – *Schweidnitz*

Świerczyniec (pow. bieruńsko-lędziński, Ś) – *Swierczynietz / Swerczynietz / Swierczynietz / Świerczynietz*, [Kr. Pless]; *Tannendorf*

Tarnowskie Góry (miasto, pow. tarnogórski, Ś) – *Tarnowitz*

Trawniki (pow. kędzierzyńsko-kozielski, O) – *Trawnik* [poprawnie *Trawnig*], Kr. Cosel

Tychy (miasto n.p.p., Ś) – *Tichau* [Kr. Pless]

Urbanowice (część Tychów – miasta n.p.p.) – *Urbanowitz* [Kr. Pless]

Warszowice (pow. pszczyński, Ś) – *Warschowitz* [Kr. Pless]

Waterloo (Belgia, rejon Brukseli)

Węza (pow. nyski, O) – *Prockendorf*, Kr. Neisse

Wilcza (pow. gliwicki, Ś) – *Wilchwa*, Kr. Rybnik

Wilkowyje (część Tychów – miasta n.p.p., Ś) – *Wilkowy*, Kr. Pless

Wisła Mała (pow. pszczyński, Ś) – *Deutsch Weichsel* [Kr. Pless]

Wisła Wielka (pow. pszczyński, Ś) – *Gross Weichsel* [Kr. Pless]

Wodzisław Śląski (miasto, pow. wodzisławski, Ś) – *Loslau O/S*, Kr. Rybnik

Wola (pow. pszczyński, Ś) – *Wohlau* [Kr. Pless]

Woszczyce (część miasta Orzesze, pow. mikołowski, Ś) – *Woschczytz*, Kr. Pless

Wrocław (miasto n.p.p., D) – *Breslau*

Zborowskie (pow. lubliniecki, Ś) – *Zborowski*, Kr. Lublinitz

Zgoń (część miasta Orzesze, pow. mikołowski, Ś) – *Zgoin*, Kr. Pless

Zwastowice (pow. prudnicki, O) – *Schwesterwitz*, Kr. Neustadt O/S

Żwaków (część Tychów – miasta n.p.p., Ś) – *Zwakow* [Kr. Pless]

Żyglin (część miasta Miasteczko Śląskie, pow. tarnogórski, Ś) – *Gross=Żyglin*, Kr. Tarnowitz